

**T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ**

**TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI**

SÜNNET İNKARCILIĞININ ORYANTALİZMLE BAĞLANTISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUSUF NAR

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ SALİM SANCAKLI

**YALOVA
MAYIS 2024**

T.C.
YALOVA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ BİLİM DALI

SÜNNET İNKARCILIĞININ ORYANTALİZMLE BAĞLANTISI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

YUSUF NAR
218121037

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ SALİM SANCAKLI

YALOVA
MAYIS 2024

ETİK BEYAN

Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez/Proje Yazım Kuralları'na uygun olarak hazırladığım “Sünnet İnkarcılığın Oryantalizmle Bağlantısı” başlıklı bu tez çalışmada; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksinin tespiti halinde doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi taahhüt ve beyan ederim.

İmza

Yusuf NAR

ÖNSÖZ

İslâm coğrafyasının işgali ve Batı sömürmesine girişi Müslümanlar üzerinde derin etkiler oluşturmıştır. Bu etkiler bir kısım Müslümanların üzerinde Kur'ân'a dönme, sünneti ayıklama veya inkâr etme; mezhepleri ve İslâm kültürünü inkâr etme şeklinde tezâhür etmiştir. Bu tezde üç büyük İslâm coğrafyasında ortaya çıkan üç farklı yansımadan Kur'ân İslâmcılığı (diğer adıyla sünnet inkârı) ortaya çıkış sebepleri, temel söylemleri ve kökenleri itibarıyla araştırılacaktır. Temel inanç amel ve ahlak konularında din anlayışları ve dini söylemleri tespit edilecektir. Oryantalizmle ve İslâm felsefecileriyle etkileşimleri araştırılacaktır. İslâmî görüşlerini oluşturlarken hangi kriterleri dikkate aldıkları tespit edilecektir. Neticede bu yeni İslâm anlayışının Müslümanlara sunduğu İslâm anlayışının olabilecek en net şekilde ortaya konmasına gayret edilecektir.

Kur'ân İslâmcılığı anlayışı İslâm ülkelerinde birçok grup, cemaat, akademisyen ve yazar tarafından benimsenen ve önemsenen bir anlayış haline gelmiştir. Kur'ân İslâmcılığının Sünnet inkârcılığı manasına da gelmesinden dolayı bu kavramları kullanarak söz söyleyen insanlar hakkında tereddütler oluşmaktadır.

Kur'ân İslâmcılığının temel söyleminin tespit edilmesi bu görüşte olmadığı halde aynı söylemi kullanan yazarlar hakkında oluşan tereddütleri giderecek ya da onların da Kur'ân İslâmcısı ve Sünnet inkârcısı olup olmadıklarını anlamayı kolaylaştıracaktır.

Hangi yazarların Kur'ân İslâmcısı olduğunun eserlerine atıfla ortaya konulması kimin kim olduğunu açıklığa kavuşturacaktır.

Kelâmî ekol olarak Kur'ân İslâmcılığının tanımı ve nitelemesi yapılmış olacak; temel görüşleri, liderleri, eserleri, liderlerinin görüşleri de eserlerine atıfla verilerek bir kelâmî grup olarak tanımlamaları tamamlanmış olacaktır.

Klasik İslâm anlayışından ayrıldıkları konular, inançlar ve düşünceler tasnif edilerek, Sünnî İslâm anlayışından ayrılıp ayrılmadıkları ve ehli kıbleden olup olmadıklarına ışık tutulacaktır.

Araştırmamıza Kur'ân İslâmcıları ve sünnet inkârcılarının farklı akımlar olduğu anlayışıyla başlamıştık. Hadis inkârı söylemi Hindistan'da, Kur'ân İslâmcılığı Mısır'da, ayrı ayrı yönelişlerdi. Her ikisinin Âlem, Allah, peygamberlik ve ahiret ahvali konusunda hemen hemen aynı düşündükleri ve aynı inançta oldukları gözlemlenince Kur'âniyyun ve sünnet inkârı yönelişlerin aynı anlayışın iki farklı isimlendirmesi oldukları kanaati oluştu. Bu sebeple, tezimize Mısır Kur'âncıları ve fikirleri de dâhil edilmiştir. Türkiye'deki Kur'ân eksenli düşünce ve yönelişlerin Mısır'dan etkilendikleri gözlemlenmiş, onlar hakkındaki yayınlar ve kaynak eserler

incelendiğinde bu bölümün çapının ve muhtevâsının başka bir tez konusu olduğu kanaati oluştuğundan, danışman hocamızla istişâre ederek, araştırmamız kapsamından çıkarılmıştır. Hint ve Mısır Kur'âncı liderlerinin oryantalistlerle ve İngiltere Krallığı işgal idaresiyle güçlü iletişim halinde olmaları tespitimiz bu hareketlerde oryantalizmin etkisini araştırma gereğini ortaya çıkarmıştır. Bu sebeple, kaynaklarda ve ilgili tezlerde Oryantalistlerin Kur'ân, sünnet, âlem, Allah ve nübüvvât konularındaki görüşleri taranmış ve özetlenmiştir. Neticede oryantalistlerin, İslâm felsefecilerinin ve Hint ve Mısır Kur'âncılarının Aristoteles'in (MÖ. 322) bu konular hakkındaki görüşlerini benimsedikleri sonucuna varılmıştır. Hintli ve Mısırlı Sünnet

inkârcılarının inkârları sırasında kullandıkları “sanki bir İslâmî meseleyi tartışır gibi” olan üsluplarının meselenin bu yönünü örttüğü gözlemlenmiştir. Müslüman eleştirmenlerin de onların inkâr ettikleri İslâmî meselelere odaklanıp itikâdî sapmalarına vurgu yapmadıkları gözlemlenmiştir. Bu tespitlerden hareketle yapılan okumaların özeti yapılmış ve Oryantalistlerin bu konulardaki görüşleri ve yazdıkları eserler derlenmiş ve tanıtılmış, oryantalistlerin kurucu liderlerle iletişimlerine özellikle değinilmiştir. Bunlar üçüncü bir bölüm halinde düzenlenmiş ama sayfa sayısı limiti aşıldığından üçüncü bölüm iptal edilip konumuzla direkt bağlantılı iki konu 1. bölüme eklenmiştir.

Kur’ân İslâmcılarının klasik İslâmî dini değerler açısından hükümleri nedir problemine sonuç bölümünde dikkat çekilmiştir. Araştırmadan gaye onların derli toplu söylemlerinin tespiti olduğundan, bu görüşlerin hükümleri hakkında bölüm oluşturulmamıştır. Ama âlemin ezeliği görüşü hakkında Gazali’nin (ö. 1111) felsefecileri tekfir ettiği üç konudan biri olduğuna işaret edilmiştir. Peygamberliğin kesbî olduğu inancında oldukları anlaşıldığından bu inancın da bir nevi, Peygamberliğin inkârı manasına geldiği ifade edilmiştir. Âhiret ahvâlinin, hesabın, cennet ve cehennemin, melek, şeytan, cin, arş, istiva, levh, kürsi vs. hepsinin “temsîlî” olduğu inançları eleştiriye ihtiyacı ortadan kaldıran inkârlar olduğundan bunların sahiplerine nispetinin ispat edilmesi yeterli görülmüştür. Çalışmamızda hüküm verme amacından ziyade akademik bir çalışma ortaya çıkarma, görüşlerin tespiti ve derlenmesi gâyesi güdülmüştür.

Çalışmamızda yaklaşık 400 kadar kaynak esere müracaat edilmiş yaklaşık 800 dipnot verilmiştir. Bunlardan yarısından fazlası konuyla direk alakası olmayan kaynaklardır. Konuyla dolaylı olarak alakalı olsalar da yapılan tespitlerin kaynak eserlerdeki ilgili yerlere havale edilmesi faydalarına nazaran yapılmıştır. Konu Kur’ân’ın inkârı ya da sünnetin inkârı ile alakalı olduğundan kaynağı bulunabilen her görüş dipnotlandırılmaya çalışılmıştır. Kaynakça ve dipnot sayısı bu sebeple beklediğimizden biraz fazla olmuştur.

Hint Kur’âncılarının birinci el kaynaklarının tamamı Urduca’dır. Bu sebeple bu kaynaklara ulaşan yazarların eserleri ve onlardan nakleden yazarların Arapça ve Türkçe eserleri esas alınmıştır. Mısır Kur’âncılarının eserlerinden birinci el kaynaklardan nakiller yapılmıştır. Bunların yanı sıra ülkemiz akademik ürünlerinden (tezler, makaleler) Kur’âniyyunun fikirleri taranmış ve çoğu kere verdikleri bilgiler, kullandıkları kaynaklardaki ifadeleri korunarak alıntılanmıştır. İlmî emanet gereği bu nakli yapan yazarların eserleri ve ilgili bilgileri krş. denilerek verilmiştir. Bizim buradaki rolümüz derleme ve düzenleyerek bir neticeye ulaşma niteliğinde olmuştur.

Ülkemizin en önemli ilmi ve akademik birikimlerinden birisi olan Diyanet İslâm Ansiklopedisindeki ilgili yazar biyografileri ve içerikteki konu ile ilgili görüşlere ve nakillere (kaynaklarını vermeseler de) itibar edilmiştir. Konu hakkında görüşlerine başvurduğum bazı akademisyenler bu kadar naklin (kopyala yapıştır), hoş olmadığı eleştirisinde bulundularsa da ileriki dönemde yapılacak araştırmalarda olabilecek faydası mülâhaza edilerek en azından görüşler ilgili linkler verilerek nakledilmiştir.

Hadis inkârcılarının fikirlerini, delillerini, İngiliz emperyalizmiyle, oryantalistlerle iletişim ve etkileşimlerini inceleyeceğimiz bu çalışmamızda konunun tarihsel süreci, İslâm âlemindeki temsilcileri, oluşturdukları grup ve cemaatler, temel söylem ve

prensipleri, savundukları görüşlerin itikâdî ve fikhî bazı konulara yansımalarını da araştıracağız. Bunlar konunun anlaşılmasına önemli katkıda bulunacaktır.

Birinci bölümde Kur'ân İslâm'ı söyleminin liderleri ve yazdıkları eserlerini tanıtip, haklarında yapılan çalışmalardan yararlanarak genel dini söylemlerinin tespitine çalışacağız. Bu düşünceleri üretirken hangi kriterleri dikkate alarak düşünce ürettiklerini de tespit edeceğiz. İslâm modernistlerinin Hindistan Mısır ve Türkiye'deki temsilcilerinin düşüncelerini derleyerek oryantalistlerin, İslâm filozofları Farabi ve İbn Sina'nın ve deist Yunan felsefecileri Aristoteles ve takipçilerinin âlem, Allah ve peygamberlikle alakalı inançlarıyla mukayese edeceğiz. Helenizm'in İslâm dünyasına 4. hicri asırdan sonra ikinci defa saldırısıyla karşı karşıya olup olmadığımızı görmeye çalışacağız.

İkinci bölümde Asr-ı Saâdet İslâmı temsilcilerinin genel söylemlerini özetleyip Kur'âniyyûn'un düşüncelerini dayandırdıkları temel görüşlerine nasıl cevap verdiklerini tespit edeceğiz. Her iki grubun görüşlerini ispat için kullandıkları prensip veya değerlendirmelerini inceleyip birbirlerine verdikleri cevapları derleyerek Kur'ân'a uygunluğu açısından kritik edeceğiz. Kimin haklı olduğu hususunda kanaat oluşturmaya çalışacağız.

Sonuç bölümünde araştırmamızdan elde ettiğimiz sonuçları maddeler halinde özetleyeceğiz.

Öncelikle, tez çalışmam boyunca bilgi ve tecrübeleriyle bana yol gösteren, sabırla danışmanlık yapan değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Salim Sancaklı'ya sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Kaynak eserlerin asıllarına ulaşmamda yardımcı olan Ömer Faruk Korkmaz hocama, çeşitli konularda yönlendirmeleri aydılatan Prof. Dr. Süleyman Aydın hocama, planlama konusunda desteklerini esirgemeyen Prof. Dr. Muharrem Önder hocama, değerli jüri üyelerim: Prof. Ramazan Biçer hocama ve Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Betül Dönmez Tekin hocama, manevi desteklerini esirgemeyen, tavsiyeleriyle destek olan, kütüphanesinden faydalandıran ve ilim yolculuğumda bana örnek olan hocam ve babam Önder Nar'a teşekkürlerimi sunuyorum.

Ocak – 2024

Yusuf NAR

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN	i
ÖNSÖZ.....	ii
İÇİNDEKİLER.....	v
KISALTMALAR	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
1.GİRİŞ	1
1.1. Oryantalizmin Ortaya Çıkışı	4
1.2. İslâm Coğrafyasının Batı Sömürgesine Girişi ve İslâm Dünyasına Etkileri	5
1.3. İslâm Âleminde Sünnet İnkârı Akımları	8
1.4. Literatür	9
2. SÜNNET İNKÂRCILARI; ORTAYA ÇIKIŞLARI TEMSİLCİLERİ, VE ORYANTALİZMLE BAĞLANTISI.....	14
2.1. Sünnet İnkârcılarının Ortaya Çıkışında Oryentalistlerin ve Modernizm Akımının Etkisi	14
2.1.1. İngiliz Devleti Destekli Oryentalistlerin İslâm Coğrafyasındaki Modernistlerle İletişimleri ve Onlara Etkileri	17
2.1.2. Sünnet İnkârcılarının Oryentalistlerden Etkilendikleri Ana Görüşler.....	19
2.3. Sünnet İnkârcılarının İlk Temsilcileri	34
2.3.1 Hint Alt Kıtasında Sünneti İnkâr Eden Kur’ân İslâmcıları	34
2.3.1.2 Çerağ Ali b. Muhammed	39
2.3.1.3. Abdullah Çakrilevi	41
2.4. Mısır’da Sünneti İnkâr Eden Kur’ân İslâmcıları.....	50
2.4.1. Mısır’da Kur’ân’cılık Söyleminin Ortaya Çıkışı	50
2.4.2. Dini Değerler Konusunda Ortaya Çıkan Yönelişler	52

3. SÜNNET İNKÂRCILARININ GÖRÜŞLERİ.....	65
3.1. Varlık Anlayışları; Âlem Anlayışları, Allah, Tabiat Kanunları	65
3.1.1. Peygamberlik Anlayışları	67
3.1.2. Ahiretle İlgili Konular Hakkındaki Görüşleri	71
3.1.3. Mucizeler, Kerametler ve Sıradışı Olaylar	72
3.1.4. İslâm ve Diğer Dinler Hakkındaki Görüşleri	77
3.2. İslâm'ın Temel Kaynakları ve Hükümleriyle İlgili Görüşleri.....	78
3.2.1. İslâm'ın Temel Kaynakları Hakkındaki Görüşleri.....	78
3.2.2. İslâm'ın Temel Hükümleriyle İlgili Görüşleri	84
4. KUR'ÂN İSLÂMCILARININ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	93
4.1.1. Kur'ân'a İman	94
4.1.1.1. Kur'ân'ın Hem Lafız Hem Mana Olarak İndirilmesi.....	94
4.1.1.2. Kur'ân'ın Mücmel Olarak Dinin Tamamıyla Alakalı Bilgileri İçermesi	96
4.1.1.3. En'am Suresi 38. Ayeti'nin Kur'ân'ın Küçük ve Büyük Her Detayı Açıkladığına Delil Gösterilmesi Hakkında	96
4.1.2. Sünnete İman.....	97
4.1.2.1. Allah Resul'üne (a.s.) İtaatin Gerekliğine Dair Kur'ân'dan Deliller..	97
4.1.2.2. Sünnet ile Hükmetmek	97
4.1.2.3. Sünnet Vahyin Bir Parçası Olması.....	98
4.1.2.4. Mü'minlerin Resulullah'a (a.s.) Tabi Olmakla Emrolunması.....	98
4.1.2.5. Sünnetin Kur'ân'la Amel Etmek Maksadıyla Terkedilmesi	98
4.1.2.6. Resulullahın Sözlerine ve Fiillerine Tabi Olunması Gerekliğini Emreden Ayetler Çok Sayıdadır	99
4.1.2.7. Peygamberimiz'in (a.s.) Örnekliliği	99
4.1.2.8. Vahyin Korunmuşluğu	99
4.1.2.9. Peygamberin Vahye Dayanmayan Açıklamalar Yaptığı İddiası.....	100
4.1.2.11. Peygamberimiz Döneminde Adalet Vafına Sahip Kimsenin Nakline İtibar Edilmesi	104
4.1.2.12. Resulullah'ın (a.s.) Sünnetinin Evrenselliği.....	104
4.1.2.13. Allah ve Peygamberinin Hükümlerini Reddetmenin Hükümü	105

4.1.2.14. Peygambere Tabi Olunarak Allah'ın Rızasının Kazanılması	106
4.1.2.15. Peygamber'in (a.s.) Hükümlerini Dikkate Almanın Şirk Olduğu İddiası.....	106
4.1.2.16. Hadislerin Kur'ân'a Arz Edilmesi Gerekir İddiası	107
4.1.2.17. Sünnetin Kur'ân'la Çeliştiği İddiası.....	109
4.1.2.18. Müslüman Olduktan Sonra İslâm'dan Çıkmanın Czası	111
4.1.2.19. İslâm Dinindeki İman Anlayışı	112
4.1.2.20. Sünnetinin Vahiy Olmadığına Dair Deliller Olduğu İddiası.....	113
4.1.2.21. Hadislerin Korunmuşluğu	114
4.1.2.22. Hadislerin Yazımına İzin Verildiğini Belirten Rivayetler	117
4.1.2.23. Hz. Muhammed'in (a.s.) Bütün İnsanlığa Gönderilmesi	118
4.1.2.25. Sahabenin Adaleti ve Sünneti Tedvin Etmeleri Sabittir.....	121
4.1.3. Peygamberlere İman.....	128
4.1.3.1 Peygamberlerin İnsanlardan ve Sadece Erkeklerden Olması.....	128
4.1.3.2. Peygamberlerin Masum Olması	128
4.1.3.3. Peygamberlerin Mucizelerine İman.	129
4.1.3.3.1. İsrâ ve Miraç Mucizesi.....	129
4.1.3.3.2. İsa'nın (a.s.) Göğe Yükseltilmesi Ve Nüzulü Mucizesi.....	130
4.1.4. Kadere ve Kazaya İman ve Kadere İmanın İnkârı Problemi	132
4.1.5. Ehli-Kitabın İman-Küfür Açısından Durumu	132
4.1.6. Ahiret Ahvali: Berzah Âlemi, Kabir Hayatı.....	134
4.2. Bazı Fıkhi Konular (İbadat, Muamelat Ukubat Aile Hukuku).....	135
4.2.1. Kadının Yaradılışı Konusu:.....	135
4.2.2. Konu Hakkındaki Hadislerin İsrailiyyat Olarak Nitelenmesi	137
4.2.3. Aile Reisliği (Kavvamlık)	137
4.2.4. Müşriklerle ve Ehl-i Kitapla Evlenmenin Hükümü	138
4.2.5. Çok Eşlilik (Taaddutu Zevcat)	140
4.2.6. Miras Hukuku ile İlgili Hükümler.....	141
4.2.7. Kadının Şahitliği İle İlgili Hükümler	142
4.2.8. Cünüb ve Hayız İle İlgili Hükümler.....	143
4.2.9. Hayız Halinde Oruç Tutmanın Hükümü	145

SONUÇLAR	147
KAYNAKLAR.....	152
ÖZGEÇMİŞ	172

KISALTMALAR

a. Mlf.	: Aynı müellif
a.g.e.	: Adı geçen eser
Akt.	: Aktaran
b.	: bin, ibn (oğlu)
b.y.	: Basım yeri yok
bk.	: Bakınız
bnt.	: binti
bs.	: Basım
C.	: Cilt
çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
dğr.	: Diğerleri
dip.	: Dipnot
Ed.	: Editör
Erişim	: Erişim tarihi
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslâm Araştırmaları Merkezi
krş.	: Karşılaştırınız
MÖ	: Milâttan önce
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
r.a.	: radiyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.s.	: Sallallâhü ‘aleyhi ve sellem
TDK	: Türk Dil Kurumu
thk.	: Tahkik eden
ts.	: Tarihsiz/Baskı tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı
v.dğr.	: ve diğerleri
Yay.	: Yayınları
Y.y.	: Yayıncı bilinmiyor /Yayın yeri yok
yy.	: Yüzyıl

SÜNNET İNKARCILIĞININ ORYANTALİZMLE BAĞLANTISI

ÖZET

Oryantalistler İslâm dininin yayılışını durdurma misyonunu aldıktan sonra en etkili hücumlarını 18.yy. sonlarında yaptılar. Hindistan, Mısır ve Afrika, Hicaz ve Anadolu'da İngiliz işgal faaliyetleriyle birlikte aynı anda harekete geçtiler. Oryantalistlerin, müslümanların batı karşısındaki yenilgisinin İslâm anlayışlarındaki bozukluk ve hurafeler sebebiyle gerçekleştiği tespitleri bir kısım Müslümanlar arasında kabul gördü. Oryantalistler işgal ettikleri ülkelerdeki temsilcileri vasıtasıyla bir kısım Müslüman şahsiyetleri etkilediler ve Müslümanların kurtuluşu için İslâm'da ıslah ve modernize gerektiği fikrini ortaya attılar. Sonrasında ihyâ ve ıslah hareketleri ortaya çıktı. Sömürge yönetimleri bunlardan bazılarını baskı uygulayıp bazılarını serbest bıraktı. Bazılarıyla üstü örtülü anlaştı. Neticede İslâm âleminin üç büyük coğrafyasında Kur'ân İslâm'ı ve sünnet inkârı yönelişi doğdu.

Bu anlayış Hindistan'da Seyyid Ahmed Han (ö.1898) ve takipçileri arasında; Mısır'da Avrupa'ya eğitim için gönderilip dönen edebiyatçı ve hukukçular topluluğuyla, Cemaleddin Afgani (ö. 1897) ve öğrencileri Muhammed Abduh (ö. 1905), Reşid Rıza (ö. 1935) ve Mahmud Şeltut (ö. 1963) gibi Ezher mezunu öğrenciler arasında taraftar bulmuştur. Osmanlı coğrafyasında da Mısır'dan yansıyan Kur'ân İslâmcılığı ve meâlcilik hareketleri ortaya çıktı. Cumhuriyet döneminde Hint, Mısır ve Avrupa oryantalist kültürü Türkiye coğrafyasına geldi.

Oryantalistler, İbn Sina (ö. 1037) ve Farabi (ö. 950), Tabiatçı inanca sahip Hint ve Mısır Kur'ân'cıları (sünnet inkârcıları) peygamberliği kesbî kabul edip aldıkları vahyi kendilerindeki yüksek yaratılışa ve riyazetle ortaya çıkan vahiy melekesine bağladıkları noktada deist Yunan filozoflarının anlayışlarıyla ortak paydada buluşmaktadırlar. Kur'âncılar levh-i mahfuzun, arşın, âhiret hayatının, meleklerin, cin, şeytan, cennet, cehennem gibi kavramların hakikî değil temsîlî olması (dolayısıyla gerçekliklerinin olmaması inancında da) paralel düşünmektedirler.

Mucizeler Hint Kur'âncıları tarafından açıkça, Mısır Kur'âncıları tarafından ise tabiat kanunlarına uygunlaştırarak inkâr edilmiştir. Kur'ân İslâmcılarına göre sünnet metinleri devre dışıdır ve yereldir. Bu da İslâm'ın çizdiği sınırlar içinde peygamberliğin inkarı manasına gelmektedir. Kur'âniyyun Peygamberi kabul ettiğini söyleyip onun teşrîlerini, mucizelerini, haberlerini inkâr etmektedirler. Kur'âncılar sünneti açıkça veya dolaylı olarak inkâr ettikten sonra Kur'ân'ın tarihsel bir metin olduğu ve evrensel insânî erdemleri içeren bir metin olduğu inançlarıyla Kur'ân'ı beşerî yasalar haline getirmektedirler. Çalışmamız bu Oryantalist faaliyetin İslâm'la ve Kur'ân'la çelişen konularını konu alacaktır. Söylemin İslâmî ilimler kaynaklarındaki bilgilerle çelişen görüşleri ve delillerini ele alacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, İnkâr, Oryantalizm, Hadis.

THE RELATIONSHIP BETWEEN ORIENTALISM AND REJECTION OF SUNNAH

ABSTRACT

After undertaking the mission to halt the spread of Islam, Orientalists launched their most effective attacks in the late 18th century. They initiated their efforts simultaneously with British occupation activities in India, Egypt, Africa, the Hijaz, and Anatolia. The assertions by Orientalists that the Muslims' defeat against the West was due to distortions and superstitions in their understanding of Islam were accepted by some Muslims. Through their representatives in the occupied countries, the Orientalists influenced certain Muslim figures and proposed that reform and modernization in Islam were necessary for the salvation of Muslims. Consequently, revival and reform movements emerged. Colonial administrations exerted pressure on some of these movements, allowed others to operate freely, and covertly agreed with some. As a result, a tendency towards the denial of the Qur'anic Islam and the Sunna emerged in three major regions of the Islamic world.

This understanding found supporters among Sayyid Ahmed Khan (d. 1898) and his followers in India, among the group of writers and jurists who were sent to Europe for education and returned, and among students of Jamal al-Din al-Afghani (d. 1897) such as Muhammad Abduh (d. 1905), Rashid Rida (d. 1935), and Mahmud Shaltut (d. 1963) in Egypt. In the Ottoman territories, the Qur'anic Islamism and translation movements that reflected from Egypt emerged. During the Republican era, the culture of Indian, Egyptian, and European Orientalism reached the Turkish geography.

Orientalists, including Ibn Sina (d. 1037) and Farabi (d. 950), share common ground with the deistic Greek philosophers in that the naturalistic belief-oriented Qur'anists of India and Egypt (deniers of the Sunna) considered prophethood as something acquired, attributing the revelations they received to their high creation and the prophetic faculty that emerged through asceticism. Qur'anists similarly think about the concepts of the preserved tablet, the throne, the afterlife, angels, jinn, Satan, heaven, and hell as being symbolic rather than real (and thus not having real existence).

Miracles were explicitly denied by Indian Qur'anists and denied by Egyptian Qur'anists by aligning them with natural laws. According to Qur'anic Islamists, the texts of the Sunna are out of context and local. This implies the denial of prophethood within the boundaries drawn by Islam. The Qur'aniyyun claim to accept the Prophet but deny his legislations, miracles, and reports. After openly or indirectly denying the Sunna, the Qur'anists transform the Qur'an into human laws with their belief that the Qur'an is a historical text and contains universal human virtues. This study will address the aspects of this Orientalist activity that conflict with Islam and the Qur'an. It will discuss the views and evidence of this discourse that contradict the information found in Islamic science sources.

Keywords: Sunnah, Islam, Orientalism, Hadith.

1.GİRİŞ

İslâm dini vahiyle Muhammed'e (a.s.) indirilmiştir. Vahiy Kur'ân ve açıklaması olan sünnettir. Kur'ân, lafzı ve mânâsı Allah'tan indirilen mu'ciz cümlelerden oluşur. Sayısı 6236 adettir. Sünnet, Allah resulü'nün sözleri, fiilleri ve takrirleridir. Kur'ân ve sünnet Allah resulü tarafından kendisine iman eden sahâbelere tebliğ edilmiştir. Kur'ân ve sünnetin nakilcileri sadece ona iman eden 1500 küsur sahâbedir.¹ Sahâbe Kur'ân'ın ilgili çok sayıda âyeti ile övülmüş ve tadil edilmiştir. Allah onlardan, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Sahâbenin öğrendiği İslâm ile sonraki nesillere naklettikleri İslâm aynı İslâm'dır. Günümüze kadar nakledilen İslâm tahrif olunmamıştır.

Âlemlerin yaratıcısı ve ilâhı Allah, İslâm dinini bütün insanlara göndermiştir. Hz. Muhammed son Peygamber, İslâm son dindir. Önceki dinlerin mensupları da, diğer bütün insanlık da Peygamber davetinin kendilerine ulaşmasından sonra İslâm'a teslim olmakla mükelleftirler. Bununla birlikte önceki dinlerin mensupları kendilerine tebliğ olunan İslâm dinine kabul,² red³ ve tereddüt⁴ yaklaşmıştır.

İslâm'ın fetihlerle ve tebliğlerle yayılması özellikle bu retçi grubu harekete geçirmiş; İslâm'ın merkezinde dejenere tahrif ve anarşi çıkararak İslâm'ın yaşanmasının ve yaygınlaşmasının engellenmesi gayretlerine girmişlerdir. Müslümanlar arasında ortaya çıkan farklı anlayışları da kendi dinlerindeki itikâdî problemleri de kullanarak insanları İslâm davetinden yüz çevirtme gayretlerine girişmişlerdir.

Bu merhaleden sonra kültürel hücumlar ile İslâm'ın yaygınlaşmasının önlenmesi faaliyetlerine daha bir ağırlık verildiği gözlemlenmektedir. İslâm dinin iki temel kaynağından ilki olan Kur'ân hakkında Şiiilerin ve Şiilikte kendilerine hayat ortamı oluşturan deist Yunan felsefecilerinin ve Yunan felsefesinin ve daha eski felsefelerin

¹ İslami ilimler açısından önemli olan sahabeler, ravi sahabelerdir. Sahabelerin hepsi hadis rivayet etmemiş, hepsi de hadis rivayet edilmeye uygun görülmemiştir. İbn Hazm'a göre ravi sahabelerin adedi 1018'dir. bk. İbn Hazm, *Esmâu's-Sahabeti'r-Ruvat ve Ma li külli vahidin mine'l-aded*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992).

² Necaşi gibi ehli kitap mensupları okunan Kur'ân'ı dinleyince bu ve Musa ya indirilen aynı yerden indirilmiş diyerek son peygamber davetini kabul etmiştir. bk. İbn Hacer *el-Askalani, el-Isabe fi Temyizi's Sahabe*, thk. Dr. Abdullah et-Türki (Kahire: y.y. 2008), 1/347.

³ Tevrat ve incili tahrif ederek ilahi emirlere savaş açan ve menfaatlarına hizmet edenler İslâm'a karşı düşmanca tavır almışlardır.

⁴ Bizans İmparatoru gibileri kabul etme eğiliminden sonra etrafları tarafından engellenmişlerdir. İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n Nihaye* (Kahire: Daru Hicr, 1997), 6/468.

temsilcileri dini ve itikâdî grupların Kur'ân'ın sahâbe tarafından tahrif edildiğini iddia eden Şiilerle beraber oldukları ortadadır. Hatta Gulatı Şia inançlarının İslâm toplumunda taraftar bulması; Fars dininin, Hristiyan ve Süryani medreselerinin İslâm dininden almaya çalıştıkları ilk intikamdır denilebilir.

Fatıma Mushaf'ı ve bu Mushaf'ın içerdiği sure ve âyetler Müslümanlar'dan büyük bir kitlenin İslâm'dan kopuk bir başka İslâm anlayışına girmesini sağlamıştır. İsnâ-Aşeriyye Şia'sı felsefî içerikle İslâm inanç kavramlarını tahrif etmiş, İbn Sina (ö. 1037) ve ekolü Allah'ı; âlemin bilinci, evreni; ezeli ve ebedi varlık, vahyi; ruhsal arınma ile elde edilen ilham, melekleri de; insan ruhunun yetenekleri olarak kabul etmişlerdir. Bu asr-ı Saadetteki İslâm anlayışına ilk "alternatif İslâm anlayışı" oluşturma denemesidir ve günümüzdeki Kur'âniyyûn anlayışının da ne tesadüftür ki temel inanç esaslarıdır.

Mu'tezile her ne kadar "i'tezale Vasil anna" kıssasındaki gibi âbid ve zâhid bir ilim adamının kurucusu olduğu bir akım ise de; 5 prensiplerinin içeriği meseleler neredeyse felsefeden alınmıştır. Bu mezhep Şia'dan sonraki ikinci alternatif İslâm anlayışı oluşturma eylemidir. Akılcı ve felasifeye ret temelli ama felsefeyi içselleştiren bir nitelik arz etmektedir.

Sahâbe döneminde yaşanan İslâm'a karşılık alternatif İslâm anlayışı arayışlarından sonra Kur'ân'ın mânâsının tahrifine yönelik çalışmalar başlamış, Kur'ân'ın korunmuşluğu inancının yıkılmaya çalışıldığı çok sayıda girişim gözlemlenmiştir. Şam bölgesi merkezli İslâm'a karşı mücadele ve planlamalar Şam bölgesi ve Anadolu'nun fethinden sonra şekil değiştirmiştir. Felsefî eserlerin ve eski kültürlerin Arapça'ya çevrilmesi şeklinde devam etmiştir. Emevî ve Abbasî dönemlerinde devam eden tercümeler birçok yeni problemi ve yeni itikâdî mezhebi doğurmuştur. Asr-ı Saadet döneminde ve sonrasında yaşayan İslâm âlimleri bu mezheplerin müntesiplerine cevaplar vermişlerdir.

İslâm Âlimlerinden yüzlercesi felsefeyi inceleyip reddiyeler yazmışlar, Kindî (ö. 873), Farabi (ö. 950), İbn Sina (ö. 1037), Gazali (ö. 1111), er-Razi (ö.1210), Bakıllani (ö. 1013), İbn Teymiyye (ö. 1328) gibi ilim adamları felsefeyi incelemişler ve meseleleri hakkında eserler tasnif etmişlerdir. Gazali, Razi, Bakıllani ve İbn Teymiyye felsefeye kapılmadan eleştiri yaparlarken Kindî, Farabi ve İbn Sina gibi ilim adamları bir şekilde

felsefeden etkilenmişlerdir. Bu son üçü felsefi içerikli bir İslâm anlayışını açıkça seslendirmişlerdir.

Âlemin var oluşu, ezeli olup olmaması, Allah'ın varlık, birlik ve sıfatları, peygamberlik müessesesi, ekseninde gerçekleşen tartışmalardan sonra İslâm âlimleri felsefecileri âlemin ezeli olduğuna ve Allah tarafından yaratılmadığına inanmak, bedensel dirilişi inkâr etmek ve Allah'ın cüz'iyatı bilmediğine inanmakla eleştirip tekfir etmişlerdir. Bu dönemden sonra felsefecilerin İslâm toplumundaki etkinlikleri, Şia hariç, azalmıştır.

Batı'daki modern dönem, Rönesans ve reform hareketleriyle başlar. 15 ve 16. yy. da başlayan Rönesans ve reform hareketleri, dini temelden sorgulayarak yeni bir din anlayışı oluşturma sürecidir.⁵ Bu süreç 18. yüzyıl “Aydınlanma Dönemi” filozoflarının katkılarıyla ileri bir safhaya taşınmıştır.

Modernlik ilk önce Batı toplumlarında ortaya çıkmıştır. Sanayileşme veya endüstriyel kalkınma ile birlikte sekülerleşme ortaya çıkmış, dini değerler kamudan ayrıştırılmıştır, insan düşünce ve eylemlerindeki dini değerlerin yerini aklîleşme almıştır. (Rasyonelleşme), siyasal ve toplumsal örgütlenme (bürokrasi), demokratikleşme, bireyselleşme, iletişim araçlarının yaygınlaşması ve teknolojiadaki gelişmeler netice modern toplumu oluşturmuştur.⁶

Modernleşme, üç temel öge üzerine oturur. Bunlar Hümanizm, Sekülerizm ve Demokrasi'dir.⁷ Bunlardan ilki insan anlayışı, hayattaki yeri ve rolüyle; ikincisi din-devlet ilişkileriyle, üçüncüsü ise devletlerin yönetim biçimiyle alakalıdır.

Modernleşme öncesinde hayat ve ona bağlı temel toplumsal unsurlar, dini değerlere göre şekillendirdi. Modernleşmeyle dini değerlerin yerini insan aklı ve deneyimlerine dayanan değerler aldı. Bu sekülerleşmeyi doğurdu. Sekülerleşme, kutsalın yerini kutsal olmayanın almasıdır.⁸ Sekülerleşme, hayatın sadece siyasi ve sosyal değil, aynı

⁵ Şehmus Demir, *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2002), 15.

⁶ Niyazi Akyüz, İhsan Çapcıoğlu, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi* (Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, ts.), 405.

⁷ İsmail Albayrak, *Klasik Modernizmde Kur'ân'a Yaklaşımlar* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2010), 18.

⁸ Akyüz - Çapcıoğlu, *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 212.

zamanda kültürel yönlerini de içine alır. Kültürel bütünlüğün merkezinden din ve dini değerlerin uzaklaştırılması, kültür ve toplum hayatının “dini denetimden bağımsızlaşması manasına gelir.

Sekülerleşmenin nihaî neticesi; siyasetin kutsallıktan soyunması ve değerlerin kutsallıktan arındırılmasıdır.⁹ Bireysel ve toplumsal hayatta dinin etkisizleştirilmesidir. Dini değerlerin bireysel alanlara sıkıştırılması, vicdanlara hapsedilmesidir.¹⁰

Bu süreç içerisinde ortaya çıkan ve İslâm dünyasını özellikle Kur’ân algısı bakımından etkileyen önemli bir olgu da oryantalistlerin yaptıkları çalışmalardır. Oryantalistlerin yaptığı çalışmaların ilmî amacının yanında dini ve siyasi hedeflerinin de olduğu bir gerçektir.¹¹ Yapılan çalışmalar yeni bakış açılarının gelişmesine sebep olmuş, algı yenilenmesi yönünde âdeta baskı oluşturmuştur.¹²

1.1. Oryantalizmin Ortaya Çıkışı

Oryantalizm doğululuk, doğu beğenisi, doğu bilimleri, şarkiyat anlamlarına gelip, doğu tarihi, dil ve edebiyatıyla uğraşan ilim kollarına toplu olarak verilen isimdir.¹³ Orientaliste (oryantalist) sözcüğü ise, doğu dilleri ve doğu bilimleri uzmanı, müsteşrik anlamına olup, şark topluluklarının tarihini, dinini, edebiyatını, folklorunu ve başka hususları tespitte çalışan Batılı bilim adamı demektir.¹⁴ Oryantalist hareketin 10.

⁹ Nakib Attas, *İslâmî Dünya Görüşü: Genel Bir Çerçeve, İslâm Ve Modernizm, Fazlurrahman Tecrübesi içerisinde* (İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1997), 31.

¹⁰ Akyüz - Çapçioğlu; *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*, 398.

¹¹ bk. Mustafa Sibai, *el- İstişrâk ve'l-Müsteşrikûn* (b.y.: el-Mektebü'l-İslâmî, ts.), 25-30; Mehmet Görmez, “*Kur'ân İslâmî ve Kitâbü's-Sünne*”, Musa Cârullah Bigiyefin Kitâbü's-Sünne tercümesi takdim yazısı, 3.

¹² Mehmet Paçacı, “Din Bilimleri ve Çağdaş Sorunları Üzerine”, *Modern Dönemde Dini İlimlerin Temel Meseleleri İlmi Toplantısı*, ed. Tahsin Görgün, vd., (İstanbul: TDV, 2007), 281.

¹³ bk. Ferit Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, (Ankara: İş Bankası Kültür Yayınları, 1990), 1172.

¹⁴ Hasan Eren vd., *Türkçe Sözlük*, (Ankara: TDK yayınları, 1988), 2/1120; Develioğlu, “Oryantalist”, 8970.

yüzyılda ortaya çıktığını öne sürenler varsa da 16. yüzyıldan ortaya çıktıkları genel kabul görmüştür.¹⁵

Orta Çağ, Anadolu'ya kavimlerin göçü ile 1453 yılında İstanbul'un fethine kadar geçen sürenin adıdır. Batı Avrupa'da ise, Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşü ile 1517 Protestan reformu arasındaki zaman dilimi manasında kullanılmaktadır. İslâmî fetihler Batı'da dinin ve kutsallarının sorgulanmasını başlatmış, bu sorgulamalar reformları ve rönesansı getirmiştir. Müslümanların savaşlardaki mutlak galibiyetleri ve Avrupa içlerine kadar ilerlemesi Batıda psikolojik çöküntü oluşturmuştur.

Kudüs ve Filistin'in Müslümanların yönetimine geçip, hacca ve kutsal topraklara gitmenin zorlaşması, özellikle din adamları arasında büyük rahatsızlığa neden olmuştur. Özellikle de 1096 yılında Müslüman hükümdarların, Kudüs ziyaretini onlara yasaklamasıyla 200 yıl kadar sürecek haclı seferleri başlamıştır.¹⁶ Bu psikolojinin de önemli etkisiyle Arapça dili ve İslâm'ın iki kaynağı Kur'ân ve sünnet incelenmeye başlanmış, İslâm hakkındaki oryantalist çalışmalar daha bir yoğunlaşmıştır. Din adamları İslâm ülkelerine gönderilerek İslâmiyet öğrenilmeye çalışılmıştır. İkinci haclı seferine bu gayeyle katılan Venedikli başpapaz Petrus Venerabilis (ö. 1156) İslâm'la alakalı araştırmalarının sonucunda "*Corpus Toletanum*" adını verdiği ilk Latince Kur'ân tercümesini tamamlamıştır.¹⁷

Oryantalist faaliyetlerin İslâm ve asılları üzerinde yoğunlaşmasının gayesi Müslümanların güç aldıkları asıl kaynağı tespit ve bu kaynakları nasıl bertaraf edebileceklerinin bilgisine ulaşmaktır.

1.2. İslâm Coğrafyasının Batı Sömürgesine Girişi ve İslâm Dünyasına Etkileri

¹⁵ Ensar Hacısüleymanoğlu, *Kur'ân'ı Din-Bilim İlişkisi Bağlamında Ernest Renan'ın İddiaları ve Dinî Temeller Açısından Tahlili (Namık Kemal Örneği)* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2023), 15.

¹⁶ Sine Demirkıvıran, "Ortaçağ'da Batıda Yapılan İlk Kur'ân Çevirileri ve Çevirmenlerin Çeviri Stratejileri", *Akademik İncelemeler Dergisi*, 9/1 (Nisan 2014), 235-236.

¹⁷ "Corpus Toletanum" adlı eser, [...] Robert Ketton isimli bir İngiliz tarafından, 1143 yılında Latinceye çevrilmiş Kur'ân çevirilerini kapsamaktaydı. 1543 yılında matbaa baskısı olarak çıkmıştı". bk. Hartmut Bobzin, *H. Der Koran im Zeitalter der Reformation*, (Stuttgart: Franz Steiner Verlag 1995), 46.; Demirkıvıran, "Ortaçağ'da Batıda Yapılan İlk Kur'ân Çevirileri ve Çevirmenlerin Çeviri Stratejileri", 238.

İslâm toplumları sömürgeleşmeyle 1870'ten önce tanışmıştır. Karadeniz bölgesindeki İslâm coğrafyası ve Kuzey Azerbaycan Ruslar tarafından; Cezayir Fransa tarafından; Hindistan İngiltere tarafından işgal edilmiştir. Hollanda'nın Güney-Doğu Asya'da yayılmaya başlaması da bu tarihlerdedir. 1870 yılı sömürgeleşmenin ânî ivme kazandığı bir dönüm noktası olmuştur.¹⁸ 1757'de Bengal İngiltere hâkimiyetine geçmiştir. Osmanlı devleti 1774'te Küçük Kaynarca Antlaşması'yla¹⁹ mağlubiyeti kabul etti. 1798'de Napolyon Mısır'ı işgal etti,

1852'de Hindistan-Pakistan İngiliz hâkimiyetine girdi ve ilk defa bir İslâm toplumunda Müslümanlara zorla medenî kanunlar tatbik edildi. 1830-57 yılları arasında Fransa Cezayir işgalini neticelendirdi, 1881'de Fransa Tunus'a girdi.

Osmanlı devleti ise kendi ihtiyarı ile Fransız hukukundan yararlanarak 1850'de ticaret, 1858'de ceza kanunlarını düzenledi, 1882'de İngiltere Mısır'a girdi. 1920'lere gelindiğinde Arnavutluk, Türkiye, İran, Afganistan ve Arap yarımadası dışında kalan Müslüman ülkelerinin tümü Avrupa'nın idaresi altına girmişti.²⁰

İslâm coğrafyasındaki işgaller sömürüyle birlikte modernleşmeyi İslâm coğrafyasına sokmuştur. Bütün İslâm coğrafyasında hâkim din olan İslâm'ın tartışılır hale getirilmiş, İslâmî kurum ve kurallar sarsılmış, dini değerlerin hâkimiyetine son verilip medeni Batı hukuku tatbik edilmeye başlanmıştır.

Modernizm karşısında İslâm dünyasında farklı tepkiler ortaya çıkmıştır. Batıda edebiyat ve sanat üzerinden harekete geçen modernleşme Müslüman ülkelerde salt modernist-Ateist fikir akımları şeklinde girdiği gibi, bir tür dini hareketler olarak da yansımıştır.

Osmanlı devletinde III. Selim (ö. 1807) den bu yana devam eden reformlar, sonunda toplumsal yapılanmayı da değiştirmiştir. Bu yeniden yapılanma çerçevesinde

¹⁸ bk. Abdülhamit Birişık, *Hint Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2001), 22-44.; J.M Roberts; *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2010), 511-517. Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (İstanbul: Alkım Yayınları, 2010), 292.; Mümtaz'er Türköne, *İslâmcılığın Doğuşu* (İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2011), 156-157.

¹⁹ 6 Temmuz 1774.

²⁰ bk. Enver Ziya Karal; *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976), 152; Oral Sander; *Siyasi Tarih* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2012), 409; J.M Roberts; *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna (İstanbul: İnkılap Yayınları, 2010), 512-611; Fazlurrahman, *İslâmî Yenilenme Makaleler 3*, çev. Adil Çiftçi (b.y.: Ankara Okulu ts.), 46.

modernist devlet memurları, doktorlar ve askeri erkân yetiştirmek için yeni okullar açılmıştır. Muhammet Ali Paşa'da (ö. 1849) Mısır'da benzer bir yöntem izlemiştir.²¹

Tanzimat'tan Meşrutiyet'e, oradan Cumhuriyet'e uzanan reformlar en somut yansımasını Cumhuriyet dönemi değişim sürecinde gösterir. Amaç Batılı modern yapılara göre toplumsal yapımızı ve meşruiyet kaynağını değiştirmek ve dönüştürmektir.²² Osmanlı Devleti'nin son 200 yılında devlet ve toplumsal hayata çok sayıda modernist hayat ögesi monte edilebildiyse de dini erk ve değerlerin gücü işgalle sarsıldıktan sonra yönetim tarzı ve hukuku değiştirilebilmiştir. Kurtuluş savaşının akabinde Batılı anlamda modern bir yönetim tarzı değişikliğine gidilmiş, TBMM'nin tarihi kararıyla din ve devlet işleri kanuni düzenlemelerle birlikte birbirinden tamamen ayrılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin şahsında Batı karşısında yenilen İslâm ümmetinde bu yenilgi dinlerini ve dini anlayışlarını sorgulama hali oluşturmuştur, bunun sonucunda İslâm âleminde farklı gruplar oluşmuştur:²³

Birinci grup; Batı kaynaklı her düşüncüyü tehlikeli görüp reddeden Müslümanlar'dan oluşmaktadır.

İkinci grup; yenilginin ve sömürge yönetimine girilmesinin etkisiyle din değiştirenler grubudur. Batıcı, laik, reformist bir karakter arz eden bir etkilenmeye kapıldılar. Bunlar deist ya da ateist oldular. Batıdaki modernizm etkisi gibi, onlar da dinlerinden uzaklaştı. İlah inançları kaybolanların yanı sıra, kaybolmasa da İslâm dininden ve peygamberinden ve şeriaten uzaklaşanlar ortaya çıktı. Rönesans İslâm ve Müslümanlar arasında taraftar bulması bu şekilde gerçekleşti.

Üçüncü grup; Müslümanların devletinin yenilmesi ülkelerinin işgal edilmesinden sonra bu yenilgiye sebep olarak Müslümanların dinlerinden uzaklaştığı düşüncesini

²¹ bk. Mehmet Paçacı, *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2012), 22.

²² bk. Mehmet Akgül; "Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din", Ana Hatlarıyla Din Sosyolojisi, ed. Niyazi Akyüz, İhsan Çaplıoğlu (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 191.

²³ Öztürk, "Dini Hükümlerin Kaynakları", 7.; Cafer Karadaş, *Çağdaş İslâm Düşünürleri İçerisinde* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 31; İsmail Albayrak, "Klasik Modernizmde Kur'an'a Yaklaşımlar", 29.; Cafer Karadaş, "Çağdaş İslâm Düşünürleri İçerisinde", 31; Abdullah Alperen, *Çağımız İslâm Dünyasında Modernleşme Hareketleri ve Türkiye'deki Etkileri* (Kütahya: Erciyes Univeristesİ, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1997), 32.

benimsediler ve bu sebeple de başlarına belalar geldiğini ve yenildiklerini düşündüler. Buna göre Müslümanlar dinlerinin özüne dönmeli dediler. Din hurafelerden arındırılmalıydı. Kur'ân'a dönüş tartışları başladı. Kur'ân'a dönüşün sünnet gibi büyük bir kültürle yapılamayacağını düşüneneler, “bize Kur'ân yeter” deyip sünnet hakkındaki oryantalist tespitlerin de etkisiyle sünneti reddettiler. Kur'ân'a dönmekten başka kurtuluş yolu olmadığı iddia ettiler. Bu mânâda İngiliz işgalindeki Hint Yarımadası yine Batılı sömürgeciler tarafından işgal edilen Mısır'da “Kur'ân'a dönüş, öze dönüş, Kur'ân eksenli İslâm'a dönüş” fikri revaç buldu. Sünnet inkârı peygamberin peygamberliğinin inkârı şeklinde değil peygamberin söz fiil ve takrirlerinin tamamının ya da bir kısmının inkârı suretiyle gerçekleşti. Peygamberin Kur'ân tebliğini kabul edip onun Kur'ân'ı açıklamasını reddetmek gibi alık bir durum oluştu. Peygamberin Kur'ân'ı açıklamasını değişik bahanelerle reddettiler. “Peygamberin açıklamaları Arap kültürüyle karıştı, Peygamberin sözleri tedvin edilmedi, güvenilemezdi; Peygamberin açıklamaları o döneme aitti. Bu dönemde geçersizdir.” gibi bakış açılarıyla sünnet dışlandı, reddedildi. Deist anlayış netice itibarıyla bir başka versiyonuyla gerçekleşti.²⁴

1.3. İslâm Âleminde Sünnet İnkârı Akımları

Martin Luther (ö. 1546), Jean Calvin (ö. 1564), Huldrych Zwingli (ö. 1531) gibi Hristiyan reformcu önderlerin “sacra scriptura sui ipsis” (Kutsal metinleri kendilerinden hareketle yorumlama) girişimini hatırlatan bu yaklaşım,²⁵ Hint alt kıtasında Seyyid Ahmet Han (ö. 1898) ve 1902'de Abdullah Çekrelavî (ö. 1914) tarafından “Ehlü'z-Zikr ve'l-Kur'ân” (Kur'âncılar) adıyla kurumsallaştırılmıştır. Mısır'daki Ehl-i Kur'ân hareketi de bu kategoride değerlendirilebilir. Mısır'daki en önemli temsilcilerinden Muhammed Tevfik Sıdkî'nin (ö. 1920) bizzat kendisi “Nahnu'l-Kur'âniyyûn” (Biz Kur'âncılar) ifadesini kullanırken, Ahmet Subhi Mansûr “Kur'ân İslâmı” (İslâmü'l-Kur'ân) tabirini kullanmıştır. Kur'ân'cılık akımının temel özelliklerini şöyle sıralamak mümkündür: İslâm'ın tek kaynağı Kur'ân'dır. Kur'ân

²⁴ Abdullah Çakrelevisi, *el-Mübahase* (Lahor: Matbaatu İslamiyye, ts.), 81; a.mlf., *İşaatu's Sünne* (b.y., y.y., 1902), 19/29; el-Hafız Muhammed Eslem Ciracuri, *Makamu Hadis*, 7/139; Hoca Ahmeduddin, *Burhanu'l-Furkan*, 4.

²⁵ Demir, *Kur'ân'ın Yeniden Yorumlanması*, 15.

dışındaki hiçbir şey dinde hüccet ve kaynak değeri taşımaz. Sünnet asli kaynak olarak görülemez. Geleneksel İslâm'ın yanlışlarından ve onun etkilediği Kur'ân anlayışından kurtulmak gerekir. Kur'ân herkesin anlayabileceği bir kitaptır.²⁶

1.4. Literatür

Türkiye'de Sünnet ve Oryantalizm İlişkisi Üzerine Yapılan Çalışmalar

Oryantalizm, Batı'nın Doğu toplumlarını ve kültürlerini ele alış biçimini ifade eden önemli bir kavramdır. Bu kavram, Edward Said'in 1978 yılında yayımladığı "Orientalism" adlı eseriyle geniş kitleler tarafından tanınmıştır. Türkiye'de de oryantalizm üzerine çeşitli çalışmalar yapılmış ve bu çalışmalar, Doğu-Batı ilişkilerini anlamada önemli katkılar sağlamıştır. Bu yazıda, Türkiye'de oryantalizm üzerine önemli çalışmalara imza bazı akademisyenlerin eserlerini inceleyeceğiz.

Konu hakkında yapılan Türkçe çalışmalar şöyle sıralanabilir:

Fatma Kızıl'ın "Oryantalistlerin Hadislerin Menşeyini Tespite Yönelik Yöntemleri" adlı çalışması²⁷, batının Doğu'ya yönelik bakış açılarını ve bu bakış açılarının Türkiye üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Kızıl, Batılı düşünür ve yazarların hadisler hakkındaki görüşlerini inceleyerek, oryantalist söylemlerin tarihsel kökenlerini ve günümüzdeki yansımalarını ele almaktadır. Bu çalışmada Kızıl, oryantalistlerin hadis usulündeki rivayetleri tarihlendirme yöntemleri hakkındaki görüşleri üzerinde durmuş, Batı'nın hadis rivayetlerini tarihlendirme yöntemlerinin gelişiminin 19. yüzyılda başlamasından itibaren nasıl bir yöntem izlediklerini, hadis âlimlerinin klasik tarihlendirme yöntemlerinin usullerini ve oryantalistlerin bu yöntemler hakkındaki yorumlarını incelemiştir.

İbrahim Hatipoğlu ve "Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları" adlı eseri²⁸ yedi bölümden oluşmaktadır. Bu çalışma da Hatipoğlu, Modernleşmenin İslam alemindeki yansımalarını ele almıştır. Çalışma yedi bölümden oluşmaktadır ancak çalışmanın en kapsamlı ve konumuzla alakalı bölümü, "Hint Alt Kıtası, Mısır ve Türkiye'de Hadis Tartışmaları" başlığını taşıyan ikinci bölümdür. Burada Oryantalistlerle İslam kökenli

²⁶ bk. Musa Carullah Bigiyev, *Kitabus-Sünne: Kur'ân-Sünnet İlişkisine Farklı Bir Yaklaşım*, çev. Mehmet Görmez (b.y.: Ankara Okulu Yayınları, 2018), 2.

²⁷ Fatma Kızıl, Türkiye'de Hadis Araştırmaları ve Oryantalizm, Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 11, Sayı 21, 2013, 303-331

²⁸ İbrahim Hatiboğlu, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2010)

düşünürlerin ilişkilerine dikkat çekilmiş, Osmanlı hâkimiyetinden sonra ilk defa misyonerlerin bu İslam ülkelerine gitmesi, yerel cemiyetlerle ve düşünürlerle temasları üzerinde durulmuştur. Bunun yanında zamanın Osmanlı ulemasının konu hakkındaki tavırları ve bu fikirlerin Osmanlı ilmi geleneğine etki edip etmediği de irdelenmiştir. Bu çalışma, İslam âleminde Oryantalistlerin çalışmalarını incelemesi bakımından önem arz etmektedir.

Adil Çiftçi "*Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*" adlı eserinde²⁹, İslam düşünürü Fazlurrahman'ın eserlerini ve fikirlerini sosyolojik ve hermeneutik açıdan ele almaktadır. Kitap, İslam dünyasının modernite ile yüzleşme ve yenilenme çabalarını Fazlurrahman'ın perspektifinden incelemektedir. Fazlurrahman'ın Kur'an'ı ve toplumsal dünyayı anlama yöntemleri ile bu yöntemlerin teolojik ve toplumsal sorunlara yönelik çözümleri üzerinde durulmaktadır. Çalışmada, Fazlur Rahman'ın geliştirdiği hermeneutik yaklaşımlar ve bunların hem Kur'an'a hem de İslam geleneğine nasıl tatbik edildiği, modern durumun teolojik ve varoluşsal sorunlarına yönelik sunduğu çözümlerle birlikte ele alınmaktadır. Kitap, Rahman'ın bütünsel ve tutarlı bir yaklaşım ortaya koyduğunu ve bunun İslam dünyası için önemli sonuçlar doğurduğunu iddia etmektedir. İlk baskısı 2015 yılında yapılan eser, Ankara Okulu Yayınları tarafından yayımlanmıştır.

Abdülhamit Birışık'ın "*Hind Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'ân*" adlı çalışması³⁰ Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 1996 yılında doktora tezi olarak sunulmuştur. Bu çalışma, Hind Alt Kıtası'nda gelişen ve yaygınlaşan Ehl-i Kur'ân ekolünün tarihî ve metodolojik analizini yapmaktadır. Kitap, Hind Alt Kıtası'nda Urduca yazılmış tefsirleri ve Ehl-i Kur'ân hareketini ele alır. Ehl-i Kur'ân, Kur'an'ın tek kaynak olarak kabul edilmesi gerektiğini savunan ve hadisleri ikinci planda değerlendiren bir yaklaşımdır. Eser, bu hareketin ortaya çıkışını, gelişimini ve etkilerini inceler.

Giriş bölümünde, Hind Alt Kıtası'na İslamiyet'in girişi, ilk fetihler ve bölgedeki tefsir ilminin başlangıcı anlatılmaktadır. İlk Arapça ve Farsça tefsir örnekleri incelenmektedir. Birinci Bölüm: Urdu Dili'nin doğuşu ve ilim dili haline gelişi,

²⁹ Adil Çiftçi, Fazlur Rahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2015)

³⁰ Abdulhamit Birışık, Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri, (İstanbul, İnsan Yayınları, 2001)

Babürlüler devrinden 1857 yılına kadar olan sosyo-kültürel yaşam ve ilk Urduca tefsirler ele alınmıştır. Şâh Veliyullah Dehlevî ve ailesinin Kur'an ve tefsir çalışmaları detaylandırılmıştır. İkinci Bölümde 1857 Bağımsızlık Savaşı sonrası sosyo-kültürel hareketler ve dinî ekoller incelenmiştir. Ehl-i Hadîs, Diyobendî, Birelvî, Cemaat-i İslâmî ve Ehl-i Kur'ân gibi ekoller ve bunların Urduca tefsirleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Üçüncü Bölümde Ehl-i Kur'ân ekolü müstakil olarak ele alınmış, Sir Seyyid Ahmed Han, Abdullah Çakrâlevî, Ahmeduddin Amritsarî, İnâyetullah Han el-Maşrikî ve Gulâm Ahmed Pervîz gibi önemli figürlerin tefsir çalışmaları tanıtılmıştır.

Muhammed Behiy'in "*el-Fikru'l İslami el Hadis ve Sılatuhu bi'l-İsti'mar el Garbi*" Adlı çalışması³¹ modern İslam düşüncesi ve Batı sömürgeciliği ile ilişkisini inceleyen önemli bir çalışmadır. Kitap, İslam dünyasının modernleşme sürecindeki entelektüel dönüşümlerini ve bu süreçte Batı sömürgeciliğinin etkilerini ele almaktadır. Modern İslam düşüncesinin nasıl şekillendiğini ve bu düşüncenin temel dinamikleri üzerinde durulmuş, özellikle 19. ve 20. yüzyıllarda ortaya çıkan İslami hareketler ve düşünürlerin fikri yapıları, Batı sömürgeciliğinin İslam dünyası üzerindeki etkileri ve bu etkilerin İslami düşünce ve toplum yapısında nasıl değişikliklere yol açtığı incelenmiş, sömürgeciliğin İslam dünyasında yarattığı siyasi, sosyal ve kültürel değişimler ele alınmıştır. Bu çalışma, İslam'ın modernite ile nasıl bir ilişki kurduğu ve modern dünyada nasıl bir rol oynadığı konusu üzerinde de durmakta, Modernite ile yüzleşen İslam düşünürlerinin yaklaşımlarını ve bu yaklaşımların İslam dünyasında nasıl yankı bulduğunu incelemektedir. Ayrıca İslam dünyasında Batı sömürgeciliğine karşı geliştirilen entelektüel tepkiler ve bu tepkilerin İslam düşüncesine olan yansımaları üzerinde de durulmuş, bu tepkilerin İslam dünyasında nasıl bir direnç ve değişim hareketi oluşturduğu analiz edilmiştir.

Muhammed Hüseyin'in "*Modernizmin İslâm Dünyası'na Girişi*" adlı çalışması³², 19. yüzyılın sonları ve 20. yüzyılın başlarında Batı dünyasının bilim, teknik ve ekonomi alanlarında yaşadığı kalkınma ile İslâm dünyasının modernleşme sürecini incelemektedir. Kitap, bu dönemde Batı sömürgeciliği ve İslâm dünyasının içine düştüğü karmaşık durumları ele alır. Hüseyin, İslam dünyasında yaşanan modernleşme

³¹ Muhammed Behiy, *el-Fikru'l İslami el Hadis ve Sılatuhu bi'l-İsti'mar el Garbi* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1975)

³² Muhammed Hüseyin, *Modernizmin İslâm Dünyasına Girişi*, çev. S. Özel, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004).

abalarının başlangıçta askeri reformlarla sınırlı kaldığını, ancak zamanla toplumsal ve dini alanlara yayıldığını belirtmektedir.

Hadim Hüseyin ilahibahş, “*el-Kur’aniyyûn ve şbuhatuhum havle’s-sünne*” adlı eseri³³ sünnet inkârcılarının görüşleri konusunda Arapça eserler arasında önemli bir yere sahiptir. Öncelikle sünnet inkârcılarının liderleri, tarih içerisindeki itikadi mezheplerin sünnetle alakalı görüşleri ve günümüzde bu akımın hareket noktası olan ülkelerdeki durum, halkların ve hkmetlerin tavırları çerçevesinde incelenmiş, devamında da detaylı olarak sünnet inkârcılarının görüşleri nakledilmiş ve bunlara ehl-i sünnetin cevapları verilerek eser tamamlanmıştır.

Meryem Cemile, İşlam ve Oryantalizm adlı alıřması³⁴, oryantalistlerin İşlam’ı inceleme yöntemlerini ve bu çalışmaların Batı’nın emperyalist amaçlarıyla nasıl örtüştüğünü eleştirmektedir. Cemile, II. Dünya Savaşı sonrası oryantalistlerin Mşlman toplumların modernizasyonunu hedeflediğini ve bu yaklaşımların klasik oryantalizmin derinliğini kaybettirdiğini savunmaktadır. Kitapta, modern oryantalistlerin sosyolojik perspektiften bakarak İşlam’ın temel kaynaklarına yeterince vakıf olmadıkları vurgulanır. Cemile, oryantalistlerin İşlam’ı anlamak yerine Batı’nın çıkarlarına hizmet eden yorumlar yaptığını ve bu yüzden İşlam’ı çarpıttıklarını belirtmektedir. Ayrıca, Cemile, bu yaklaşımların Mşlman toplumlar üzerindeki etkilerini ve İşlam’ın modern dünyada nasıl temsil edilmesi gerektiğini tartışmakta, Kitap, oryantalistlerin İşlam’a yönelik çalışmalarının altındaki önyargıları ve bu çalışmaların emperyalist niyetlerini ortaya koyarak, İşlam’ın Batı tarafından nasıl yanlış yorumlandığını gözler önüne sermektedir.

Oryantalistlerin sünnet hakkındaki görüşleri görüldüğü üzere farklı çalışmalarda işlenmiş ve etkileşim içerisinde olduklarına değinilmiştir. Bu alışmamızda sünnet inkârcılarının görüşlerinin tarihsel bir süreç olarak nerede ve kimlerle başladığını ve bu aşamaya kadar olan süreci, bütünsel bir bakış açısıyla ele alıp incelemeye çalıştık. Sünnet inkârcılarının görüşlerini itikadi ve fıkhi konularda ortak değerlerimizi ve

³³ Hadim Hüseyin ilahibahş, *el-Kur’aniyyûn ve şbuhatuhum havle’s-sünne* (Taif: Mektebetu’s-Sıddik, 2000)

³⁴ Meryem Cemile, *İşlm ve Oryantalizm*, ev. Faruk Yılmaz, Ahmet Deniz, (Ankara: Berikan Yayınevi, 2011)

geleneksel İslam anlayışından ayrıldıkları yerleri bir itikadi ve kelâmi mezhep olarak ele alıp söylemlerini tespit ettik. Bu çalışmamızın sünnet inkârcılarının veya bir başka deyişle Kur'an'cılarının herhangi bir konudaki görüşlerinin araştırılmasında kaynak kitap olmasını hedeflemekteyiz.

2. SÜNNET İNKÂRCILARI; ORTAYA ÇIKIŞLARI TEMSİLCİLERİ, VE ORYANTALİZMLE BAĞLANTISI

Sünnet inkârcılığı düşüncesi İslâm âlemine hâkim güç ve otorite olan Osmanlı İmparatorluğunun zayıflamasıyla girmeye başlamıştır. Batı yüzyıllar süren çalışmaların sonunda İslâm dini hakkında yeterince araştırmalar yapmış, bilgi edinmişti. Ancak Osmanlı'nın varlığı müslümanların birliğini sağlayan bu fikirlerin yayılmasına engel teşkil etmekteydi, engelin kakmasıyla Batının desteğini arkasına alan oryantalistler İslâm dininin etkisini kırmaya yönelik olan Resulullah'ın (a.s.) sünnetine güveni zedelemeye yönelik çalışmalara başladılar. Dolayısıyla sünnetin inkârını tarihsel bir süreç olarak ele alırsak bu sürecin başlangıcı ve hareket noktası Oryantalizm çalışmalarına ve modernizm akımına dayanmaktadır. Bu sebeple sünnetin inkârıyla alakalı bu çalışmamıza Oryantalizm çalışmalarından başlamış bulunmaktayız, Oryantalizm çalışmaları beraberinde modernizm anlayışını da getirmiştir. Her anlamda gerçekleşen gerileme toptan gerçekleşen modernize olma fikrini geliştirmiş ve bu anlayış dini değerlere de sirayet etmiştir.

Çalışmamızda İslâm âlemindeki sünnet inkârı akımlarını ele almış bulunmaktayız; ancak sünnet inkârı akımlarının sünnetin inkârı adıyla ortaya çıkmadığı bir gerçektir. Takdir edilir ki bu inancın sağlam bir zemine oturtulması için kulağa mantıklı ve hoş gelecek ve mantık zeminine oturtulabilecek güzellmeler yapılması gerekmektedir. İşte tam da bu sebeple sünnet inkârcıları İslâm âleminde Kur'ân'cılık söylemiyle ortaya çıkmış, bu inanışta olanlar “Biz Kur'ân'cılarız” (نحن القرآنيون) sloganını benimsemişlerdir. Kur'ân'cılık adıyla çıksa da, modernizm adıyla çıksa da ortak paydaları sünnetin inkârıdır. Tüm İslâm âleminde bu inanışa sahip olanlara geniş bir perspektiften bakabilmek için bu farklı isimlendirmelerin aslında aynı fikir oluşumuna ait olduğunu bilmek önemlidir.

2.1. Sünnet İnkârcılarının Ortaya Çıkışında Oryantalistlerin ve Modernizm Akımının Etkisi

Aydınlanma düşüncesi 1789'daki Fransız Devriminin de etkisiyle bütün dünyaya yayılmıştır.³⁵ Avrupa devletleri 18 ve 19. yy. da sömürgeleştirme faaliyetlerine

³⁵ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999), 289.

giriştiklerinde, İngilizler Hindistan'ı işgal edip sömürgeleştirdiler. İki yüz yıl boyunca sistemli bir kültür emperyalizmi yürüttüler. Yine Fransızlar Cezayir'i ve Tunus'u; İngilizler Hindistan'ı, Mısır'ı ve Kuzey Nijerya'yı işgal ettiler. Avrupa ülkelerinin İslâm coğrafyasında egemenliğı böylece sağlamlaştı.³⁶ Aydınlanmacı görüşler işgal ve sömürge hareketleriyle Hindistan, Osmanlı coğrafyası ve Kuzey Afrika'ya taşındı. Önce, Batı'nın sadece bilim ve teknolojisini almak gerektiğı fikri Müslümanlara sirayet etti ardından 19. yy. Osmanlı devletinde ve Mehmet Ali Paşa idaresindeki Mısır'da bu etkilenmeyle Askeriyede ve eğitimde reformlar yapıldı. Bu durum zamanla bütün siyasi, ekonomik, kültürel kurumların da reforma ihtiyacı olduğı anlayışına dönüştü. Müslümanlar, Batı'nın üstünlüğünü kabullendi. Bu gücün arkasındaki ana etken gücü tanıyıp benimsemeye başladılar.³⁷

Müslümanlar arasında bir bütün olarak Batı medeniyetini almak ve Müslüman kalıp Batı'yı üstün kılan bilim ve teknolojiyi alarak gelişmek şeklinde iki farklı Yöneliş oluşmuş, İkinci yönelişte de iki temel anlayış gelişmiştir. Birincisi klasik İslâm anlayışını muhafaza etmek; diğeri de Kur'an'ı modern bilimlere, yeniçağın felsefi akımlarına, teknolojik gelişmelere paralel olarak yorumlamak.³⁸ (Cündioğlu 1993)

Müslümanların Batılı devletler karşısında Klasik İslâm anlayışı sebebiyle yenildiğı tespitini yapan gruplar, klasik İslâm anlayışında tecdid ve ıslah yapma eğilimine girmişlerdir. Hindistan'da Şah Dehlevi (ö. 1762) bu düşüncenin savunucularından olmuş, Hicaz'daki Vehhabi hareketi de garip şekilde İngilizlerle irtibatlı olarak kitap ve sünnete dönüş ve bid'atlar ve hurafelere savaş açmış ve Kureyşi olmayan Osmanlıya karşı cihad ilan etmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki Batılılaşma taraftarlarının kurduğı İttihat ve Terakki cemiyeti ve ilan ettikleri meşrutiyet idaresi Osmanlı'da modernizm akımının resmi olarak başlangıcı sayılabilir.

Dehlevi'nin (ö. 1763) Kur'an eksenli ıslah hareketi Seyyid Ahmed Han'la (ö. 1898) birlikte İslâm Modernizmi'ne dönüştü. Bu anlayışın şekillenmesinde ve gelişmesinde İngiliz Devletin ve ünlü oryantalistlerinin felsefi ve siyasi destekleri çok dikkat

³⁶ Demir, *Kur'an'ın Yeniden Yorumlanması*, 25.

³⁷ Mümtaz'er Türköne, *Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu* (Ankara: Lotus Yayınları, 2003), 45; Muhammed Hüseyin, *Modernizmin İslâm Dünyasına Girişi*, çev. Sezai Özel (İstanbul: İnsan Yayınları, 2004), 15.

³⁸ Dücane Cündioğlu, "Tefsir'de Helenizm: "Bilimsel Tefsir" Zaafı ve Eleştirisi", *Bilgi ve Hikmet*, 4 (Güz 1993), 153; Türköne, *Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*, 45.

çekicidir. Modernizmin İslâm toplumu üzerindeki entellektüel, bilimsel, sosyo-politik etkilerine cevap vermeyi hedefleyen “İslâm Modernizmi” bu dönemde iyice belirginleşti. Hindistan’ın yanı sıra ve Osmanlı Devleti’nde, Mısır, Cezayir gibi İslâm coğrafyasında taraftar buldu. Hindistan’da Seyyid Ahmed Han, Mısır da Cemaleddin Afgani (ö. 1897), Muhammed Abduh (ö. 1905) ve Reşid Rıza (ö. 1935) bu akımın en önemli temsilcileri olarak sivrildiler. Bu düşünürler modern dönemde İslâm dünyasının yaşadığı sorunlara vurguda bulunduklarından Islahatçılar, tecdid taraftarları “İslâm Modernistleri” gibi isimlerle adlandırıldılar.³⁹ Bu düşünürler aydınlanmanın ürettiği değerler ile İslâm inançları arasında doğrudan bir paralellik kurmaya çalıştılar.⁴⁰ Yöntem olarak telifçi bir yol benimsendi. Batının medenî, ilmî, sınaî, fennî ve teknik üstünlükleriyle İslâm’ın kültürel ve ahlaki özellikleri birleştirilerek Müslümanların yaşadıkları eziklik ve çöküntüden kurtarılması hedeflenmiştir.⁴¹

İslâm modernistlerindeki en temel farklılaşma ve değişim, inanç değerlerinde gerçekleşmiştir. İnanç âlemindeki iki ana yöneliş milliyyun (bir semavi dine tabi olanlar) ile felasifenin değerleridir. İslâm modernistleri inançlar ve içerikleri konularındaki tercihte milliyyun anlayışını bırakıp felasife anlayışına geçmişlerdir. Bir başka ifadeyle Allah, varlığı ve birliği, sıfatları, âlem ve âlemin ezeliliği, peygamberlik ve mahiyeti ve nübüvvet konularında Peygamberden alınan temel değerleri terk edip; bu konularda felsefi içerikle düşünmeye başlamışlardır. İslâmi ilimler uzmanı oryantalistler ile İslâm filozofları Farabi ve İbn Sina’nın bu ana konularda aynı düşündükleri bir vakiadır. Oryantalistler Hristiyan veya Yahudi kökenli; Farabi ve İbn Sina ise İslâm kökenlidir ancak konular ve içerikleri hakkındaki düşünceleri Aristoteles ve Yunan felsefesi anlayışı çerçevesinde aynıdır. Yunan felsefesi İslâm âlemine miladi 9. Hicri 4. Asırda Abbasi dönemindeki felsefi eserlerin tercümesi

³⁹ Demir, *Kur’ân’ın Yeniden Yorumlanması*, 31.

⁴⁰ Mehmet Paçacı, “Çağdaş Dönemde Kur’ân’a ve Tefsire Ne Oldu?”, *İslâmiyât* 6/4 (2003), 103.; a.mlf., “Oryantalizm ve Çağdaşçı Söylem”, (2001), 107.

⁴¹ İsmail Kara, *Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi* (İstanbul: Risale Yayınları, 1986), 1/22

yoluyla girmiş, filozof Fârâbî ve onun takipçisi İbn-i Sina (ö. 1037) eliyle İslâm dünyasını etkisi altına almıştır.⁴²

Oryantalistler ile İslâm filozofları her ne kadar ayrı dini inançlara sahip olsa da Yunan felsefesinin etkisi altında kalmışlardır. Bu ortak değer İslâm Modernistlerinde de vardır. Gerek Hindistan gerek Mısır gerekse Osmanlı devletindeki modern İslâmcılar aynı felsefi anlayıştalardır ve 19 yy. da bu ortak düşüncede birleşen insanların İslâm'ı eleştirme ya da modernize etme konusunda organizatörü İngiliz devletidir.⁴³

2.1.1. İngiliz Devleti Destekli Oryantalistlerin İslâm Coğrafyasındaki Modernistlerle İletişimleri ve Onlara Etkileri

Bu bağlamda İngiliz devletinin sömürü faaliyetlerinde oryantalistleri görevlendirmesine ve onlar vasıtasıyla İslâm'ın modernize edilmesine etkilerine bir nebze değinmek uygun olacaktır. İngilizlerin nüfuzları altına almak istedikleri coğrafyalarda yetkili ve etkin devlet adamları görevlendirmeleri tarihi bir gerçektir.

⁴² Kara, *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*, 19.; J.J. Jansen, *Kur'ân'a Yaklaşımlar* (Ankara: Fecr Yayınları, 1999), 94. Âlem sonradan olmamıştır. Ezeli ve ebedidir. Allah Âlemin bilincidir. Allah kendisinden başkasını bilmez. Âlemin kanunları (tabiat kanunları) O'nun kemalinin etkisiyle faaldır. Peygamberlik yüksek yaratılışlı insan ruhlarının (âlemin bilincinden) Allah'tan aldığı ilham ya da feyz'dir. Bu ilhamlar insanları yüksek erdemlere ulaştırmak içindir.

⁴³ Dücane Cündioğlu, "Tefsir'de Helenizm: "Bilimsel Tefsir" Zaafı ve Eleştirisi", 155.

Hindistan'da Şövalye beratlı oryantalist ve istihbaratçı Sir William Muir (ö. 1905)⁴⁴ Seyyid Ahmed Han ile uzun yıllar iletişim halinde kalmıştır. Şam, Irak ve Hicaz'da Thomas Edward Lawrance (ö. 1935) özellikle Şerif Hüseyin'le (ö. 1931) beraber çalışmıştır. Mısır'da İngiliz siyasetçi Wilfrid Scawen Blunt (ö. 1922) Muhammed Abduh'la ve Ignaz Goldziher (ö. 1921) hem Abduh hem Urabi Paşa (ö. 1911) hem Afgani ile; Edward William Lane İbrahim ed-Desuki'yle (ö. 1876); Johann Ludwig Burckhardt (ö. 1817) Ceberti'yle (ö. 1825) iletişim halindedirler.⁴⁵ Joseph Schacht, (ö. 1969) ve William Montgomery Watt, (ö. 2006) gibi birçok uzman oryantalist Türkiye ile ilgilidirler. Bu oryantalistler 1800-2000 yılları arasında İslâm modernizminin doğuş ve gelişmesinde dolaylı olarak da olsa etki etmişlerdir. Bir taraftan da görev yaptıkları İslâm coğrafyasında İngiliz sömürgesinin temsilciliğini yapmışlardır. Bu etkileşime

⁴⁴ İngiliz işgali başladığında Sir William Muir de. 1837-1876 yılları arasındaki bir oryantalist ve istihbaratçı olarak Hindistan da görev almış, özellikle Hint isyanının bastırılmasında büyük yararlılıklar göstermiş, hizmetlerine karşılık kraliçe tarafında *şövalye* ünvanıyla taltif edilmiştir. bk. Gülbahar Özan (Abir), *Sir William Muir'in Kur'an'a Bakışı* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 6. Seyyid Ahmed Han (ö. 1898)'in isyan karşıtı söylemleri için bk. Ali Tuna, "İslam Dünyasında Kur'an'a Yaklaşımlar: Hint Pakistan Bölgesi", I. Kur'an Haftası Kur'an Sempozyumu, ed. Hüseyin Nazlıaydın vd. (Ankara: Fecr Yayınevi, 1995), 29.; Abdülhamit Birişik, *Hint Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'an Ekolü* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 325-328. Sir William Muir'in Hindistan'dan ayrılmasından önce Seyyid Ahmed Han'ın 1.5 yıl süren İngiltere seyahati ve orada Tahriki sersid adıyla bilinen planlarını oluşturup Hindistan'a dönmesinde de beraber çalışmış olmalıdırlar. Seyyid Ahmed Han İngiltere dönüşü 1875'de önce bir kolej kurmuş ardından bu kurum 'Aligarh Muslim University' adını almıştır. bk. Birişik, *Hind Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'an Ekolü*, 327; Tuna, *İslam Dünyasında Kur'an'a Yaklaşımlar: Hint Pakistan Bölgesi*, 29. Seyyid Ahmed Han, kimi araştırmacılarca 'hadisin otoritesini reddetmek ve Kur'an'la yetinme anlayışını benimsemek' şeklinde değerlendirilen bu görüşlerinde ünlü oryantalist Sir William Muir'den (ö. 1905) etkilenmiştir. bk. Şaban Ali Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 1997), 112; Mustafa Öz, "Ahmed Han, Seyyid", DİA, (İstanbul: TDV İslam Araştırmaları Merkezi, 1989), 2/74. Bütün bu düşünce ve eğitim eylemleri İngiliz desteklidir. İngiliz işgal kuvvetlerinin böyle bir harekete onay vermemelerine rağmen göz yummaları düşünülemez.

⁴⁵ Abdurrahman b. Hasan el-Ceberti, *Acâibü'l-Âsâr fi't-Terâcim ve'l-Ahbâr*, thk. A. Abdürrahim (Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1998), 4/440-441. krş. Fatma Zehra Beyaz, "İki Yeni Eser Münasebetiyle: Oryantalizm ve Milliyetçiliğin Kıskaçındaki Mısır Tarih Yazımını Yeniden Düşünmek", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 20/40 (Şubat 2022), 9. Robert Irwin'e göre 1881-1882'deki milliyetçi isyanın başı Urabi Paşa ile oryantalist Goldziher arasında'da güçlü bir ilişki vardır. bk. Robert Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, çev. Bahar Tırnakçı (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2008) 197. Goldziher'in Afgani ve Abduh ile de dostluğu vardı. bk. Irwin, *Oryantalistler ve Düşmanları*, 194-195; Kemal Kahraman, "Blunt, Wilfrid Scawen", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 28 Haziran 2024), 19. yy. Başlarında *Edward William Lane* (ö. 1876) ile Ezherli Kur'aniyyûn'cu yazar İbrahim ed-Desûki ile ilişkileri için bk. Albert Hourani, *Batı Düşüncesinde İslam*, çev. Celal Kana (İstanbul: Babil Yayınları, 2001), 51.

bir örnek olması açısından Ünlü Oryantalist Guillaume, Alfred'in (ö. 1965) Hadislerle ve İslâm hukukuyla, alakalı görüşleri okunup akabinde Hint Sünnet İnkârcılarının görüşleri okunursa ilişkileri çok daha iyi anlaşılacaktır. İstanbul kongresinde büyük tepki çeken beş tespiti neredeyse Seyyid Ahmed Han'ın görüşlerinin aynısıdır.⁴⁶

2.1.2. Sünnet İnkârcılarının Oryantalistlerden Etkilendikleri Ana Görüşler

Rönesans farklı fikir akımlarını beraberinde getirmiş, din toplumdan bu akımlarla soyutlanmış ve kilisenin gücü zayıflatılmıştır. Batılı oryantalistler din anlayışını yorumlamada kullandıkları aynı yöntemleri İslâm dinine de uygulamak istemişler ve yüksek oranda başarılı olmuşlardır. Sünnet İnkârcılarının temsilcileri bu düşüncelerin neredeyse aynısını benimsemişlerdir.

2.1.2.1. Tarihselcilik Akımı

Oryantalizm özellikle 19. yüzyıldan itibaren geleneksel tarih anlayışına eleştirel bir yöneliş getirmiştir. Oryantalistlerin çoğu pozitivist ve ırkçı bir kültürel ortamda yetişmiş ilim adamlarıdır ve Çoğu dilbilimsel ve tarihselci yöntemi benimsemişlerdir.⁴⁷ Kutsal kitaplarına ve diğer eserlere uyguladıkları tarihselci tenkitçi metodu, Kur'ân'a sünnete ve diğer İslâmî eserlere de uygulamışlardır.⁴⁸

Rudi Paret (ö. 1983) bu konuda şöyle demiştir: “Biz İslâm'a, tarihine ve Arapça eserlere kendi eserlerimize vurduğumuz tarihselci tenkidçi metodu aynen tatbik ediyoruz.” Kur'ân üzerine yaptıkları çalışmalarda Kur'ân'ı Kerim'in kökeni ve Kur'ân'ın mevcut tertibi üzerinde yoğunlaşmışlardır.⁴⁹

⁴⁶ Alfred Guillaume, *New Light on the Life of Muhammad* (Manchester: Manchester University Press, 1960). 6-7. Ayrıca bk. a.mlf., “Profesör A. Guillaume'ın İstanbul Üniversitesi'nde Garpte İslam Tedkikleri mevzuuna dair verdiği konferanslar”, *İTED İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 1/1-4 (1953), 121-138.

⁴⁷ Muhammed Arkoun, *el-Fikru'l-İslâmî Kıraatun İlmiyye* (Beyrut: Merkezü'l İnâmî'l Kavmî, 1987), 123.

⁴⁸ M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri* (İstanbul: Esra Yayınları, 1997), 293.; Mehmet Paçacı, *Kur'ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000), 57; Mahmud Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması*, çev. M. Hamdi Zakzuk (İstanbul: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 70.

⁴⁹ Muhammed Halife, *el-İstişrak ve'l Kur'ânü'l Azim*, çev. Abdussabur Şahin (Kahire: Daru'l İ'tisam, 1414/1994), 33-103.

Kur'ân'ın menşei konusunda İncil'den, Tevrat'tan, cahiliyye örf ve âdetlerinden, alındığını iddia etmişlerdir.⁵⁰ Rudi Paret bu inancı destekleyenlerin başında gelmektedir. Kıssaların Kitab-ı Mukaddes ve Arap tarihinden aldığını iddia etmiştir.⁵¹ Kur'ân, Muhammed'in Araplara söylediği edebi sözlerinin bir mecmuasıdır. Kur'ân İslâm hukuku ve İslâm akaidi için bir kaynak eserdir. Ama bir hukuk ya da akaid kitabı değildir. Düzensiz ve yetersizdir. Paret, Nisâ 3 ve Nisâ 129 ayetlerine atıfta bulunarak Kur'ân da çok evliliğin var olduğunu tespitini yapar. Şartlar değiştiğinden Kur'ân'ın bu hükümleri geçerli değildir. Bugün için olması gereken tek eşle evliliktir. Kur'ân'daki Faiz yasağında geçerliliğini yitirmiştir. Hz. Muhammed'in Kur'ân'ı tebliğ etmiş olduğu dönemdeki yaşam düzeni artık eskilerde kaldığından, Müslümanlar Kur'ân'ın değişmez zaman üstü kurallar içerdiği inançlarından artık vazgeçmelidirler. Paret'e göre Kur'ân'a tarihselci bir bakışla bakılmasının zamanı gelmiştir. Mısır'lı Muhammed Ahmed Helafullah bu düşüncüyü ilk destekleyenlerdendir. Ona göre Kur'ân'ın yeniden ele alınıp, farklı bir gözle incelenmesi gerektiği ortadadır.⁵²

Vahyin Keyfiyeti Konusunda William Montgomery Watt, (1909-2006) ve Ignaz Goldziher (1850-1921) Peygamber'e gelen vahyi özel bir ruh hali olarak nitелеmektedirler.⁵³ Oryantalistler, Hz. Peygamberin Kur'ân'ı kendisinin yazdığını söylemektedirler.⁵⁴ Kur'ân'a tarihselci bir yaklaşımla yaklaşılmasını önermeleri Kur'ân'ın çağa uymayan hükümlerinden kurtulma yöntemi önerisidir. Müslümanlar

⁵⁰ Halife, *el-İstişrak ve'l Kur'ânü'l Azim*. 43; Salih Akdemir, "Müsteşriklerin Kur'ân'ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yaklaşımları", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31 (1989), 193.

⁵¹ Rudi Paret, "Tarih Kaynağı olan Kur'ân" çev. Ömer Özsoy, *Kur'ân Üzerine Makaleler İçinde*, ed. Ömer Özsoy (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995), 129-130; Benzer görüşler için bk. Watt, Montgomery, *İslâmî Hareketler ve Modernlik*, çev. Turan Koç, (İstanbul: İz Yayınları, 1997), 35.

⁵² Rudi Paret, "*Tarihte ve Günümüzde Kur'ân*" çev. Ömer Özsoy, *Kur'ân Üzerine Makaleler İçinde*, ed. Ömer Özsoy (Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995), 100-115.

⁵³ Selahattin Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler* (Ankara: Fecr yayınevi, 1998), 147. Diğer oryantalistlerin vahiy konusundaki iddaları ve bunların değerlendirilmesi için bk. Sönmezsoy, *Kur'ân ve Oryantalistler*, 139-160. Hz. Peygamber'in, şair, düşünür, sara'ya yakalanmış bir hasta olduğunu iddia etmiştir. bk. Halife, *el-İstişrak ve'l Kur'ânü'l Azim*, 39. Benzer iddiaları Mekke müşrikleri de seslendirmiştir. bk., Sâffât, 37/35-37.; W. Montgomery Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahyi*, çev. Mehmet S. Aydın (Ankara: Hülbe Yayınları, 1982), 180.

⁵⁴ Muhammed Behiy, *İslâmî Düşüncede Oryantalist Etki*, çev. İbrahim Sarmış (İstanbul: Ekin Yayınları, 1996), 218.

Kur'ân'ı sorgulamalıdır. ⁵⁵ Kur'ân'ın kronolojik tertibi yapılmalıdır. Sûrelerdeki anlam bütünlüğünü sağlamak için, nüzul tertibiyle yeniden tertip edilmelidir. ⁵⁶ Paret, bütün bu önerilerinden sonra Kur'ân'a tarihsel bir bakış açısıyla bakılması gerektiğini söylemiş ve bunu tavsiye etmiştir. ⁵⁷

Sünnet inkârcıları Kur'ân'ın sorgulanması gerektiği ve lafzının Peygambere ait olduğu düşüncesini, nüzul tertibine göre tertip edilmesi fikrini en son olarak da tarihselci bakış açısıyla Kur'ân'ın tekrar yorumlanması gerektiği fikrini oryantalistlerden almış görünmektedir.

Oryantalist Watt, Müslümanların gerçekçi bir tarihsel bir eleştiri yapmadıkları takdirde günün ihtiyaç ve sorunlarına İslâm'ın karşılık veremeyeceğini" öne sürmüştür. ⁵⁸ asr-ı saadet toplumu en örnek ve mükemmel bir toplum olarak görülmeye devam edildiği müddetçe Müslümanlar çağdaş toplumun sorunlarına çözüm getiremeyeceklerdir. Hz. Muhammed zamanında uygulanan düşmanların el ve ayaklarının kesilmesi cezası işkencedir. Hırsızlığın cezası olarak el kesilmesi aynıdır. ⁵⁹ Gelişmiş bir medeniyette yaşayan insanlar bu tür uygulamaları kabul etmezler. ⁶⁰ Bu hükümler tarihseldir ve günümüzde uygulanamaz. Kısas mantığına dayalı ceza modern bir siyasi bağlama uymaz. ⁶¹ Bu öneriler aynısıyla Sünnet İnkârcıları tarafından benimsenmiştir.

Oryantalist Paret ve Watt'ın görüşlerinin neticesi şudur; Kur'ân tarihin belli bir döneminde belirli bir toplumun somut sorunlarına Muhammed'in vermiş olduğu cevapların bir mecmuasıdır. Kur'ân'ın nazil olduğu dönemki toplumsal şartlarla günümüz toplumsal şartları oldukça farklıdır. Müslümanlar çağın sorunlarına ancak bu

⁵⁵ bk. Meryem Cemile, *İslâm ve Oryantalizm*, çev: Faruk Yılmaz - Ahmet Deniz (İstanbul: Seçkin yayıncılık, 1989), 171.

⁵⁶ Rudi Paret, Kur'ân'ın kronolojik tertibe tabi tutulmamış olmasının onun anlaşılmasını zorlaştırdığı öne sürmüştür. Paret, *Tarih Kaynağı olan Kur'ân*, 99. Benzer ifadeler için bk. Montgomery Watt, *İslâmî Hareketler ve Modernlik*, çev: Turan Koç (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 30.

⁵⁷ Paret, *Tarih Kaynağı olan Kur'ân*, 100.

⁵⁸ Watt, *İslâmî Hareketler ve Modernlik*, 22.

⁵⁹ el-Mâide, 5/38.

⁶⁰ Watt, *İslâmî Hareketler ve Modernlik*, 203-204.

⁶¹ Watt, *İslâmî Hareketler ve Modernlik*, 43-47. Watt'ın bu görüşlerinin eleştirisi için bk. Elisabeth Özdalga, *Modern Bir Haçlının Kusurları*, çev. Yasin Aktay, *Tezkire Dergisi*, 11/12 (Aralık 1997), 24-37.

sosyal değişmeleri dikkate alarak çözümler üretebilirler, yoksa çağdaş dünyada kendilerine yer bulamayacaklardır.

Alfred Guillame (ö. 1965) da aynı düşüncededir. O'na göre günümüz insanların 7. asırdaki anlayışa göre olan emirler ve yasaklarla yaşamaları düşünülemez. Bu durumun düzeltilmesi için Kur'an'a tarihsel bakış açısıyla bakılıp tekrar yorumlanmalıdır.⁶²

Hadis literatürü geç dönemlerde kâleme alınmıştır. Peygambere nispet edilen uydurma bir edebi üründür. İslâmî inanç ve öğretiler temelde Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından alınmadır. İslâmiyet Yahudilik temeline dayanan bir dindir. Müslümanlar kader anlayışını Hristiyanlardan almıştır.⁶³

Kur'an da lafzen Allah kelâmı olmayıp cümlelerini Hz. Muhammed'in tertiplelediği ve kâtiplerine yazdırdığı bir eserdir. Kur'an dâhil kutsal kitaplarda hatalara rastlamak mümkündür. Kur'an'da kâinatın altı günde yaratıldığı yazılıdır ki bu ifadeler modern ilmî gerçeklere uymaz. Hadis literatürü siyasi, dini ve içtimaî ihtilâfların etkisiyle sonradan uydurulmuştur. İslâm itikad sistemi büyük ölçüde Yahudi ve özellikle Hristiyan teolojisinin tesiri altında teşekkül etmiştir.⁶⁴

2.1.2.2. Kur'an ve Sünnete Bakış Açıları ve Temel İslâm Esaslarının Yorumu

Ignaz Goldziher'e (ö. 1921)⁶⁵ göre İslâmiyet, Hz. Muhammed'in Yahudilik ve Hristiyanlık'la temas kurarak toplumunu dini ve ahlâkî açıdan değiştirmek amacıyla uzlete çekilmesiyle başlar.⁶⁶ Bu uzlet esnasında içinde doğan bir his onu, toplumuna giderek kendilerini adalet gününün şiddeti konusunda uyarmaya yöneltir.⁶⁷ Hz. Muhammed'in tebliğinin iki yönü vardır. Birinci ve orijinal yönü, onun içinde yaşadığı toplumda hâkim olan barbarlığa karşı çıkmasıdır. İkinci yönü ise Yahudilik ve

⁶² Behiy, *İslâmî Düşüncede Oryantalist Etki*, 86.

⁶³ Guillame, *New Light on the Life of Muhammad*, 6-7.

⁶⁴ Guillaume, "Profesör A. Guillaume'ın İstanbul Üniversitesinde Garpte İslam Tedkikleri mevzuuna dair verdiği konferanslar" 121-138.

⁶⁵ Mehmet S. Hatipoğlu, "Goldhizer, Ignaz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (26 Haziran 2024).

⁶⁶ Bobzin, H. *Der Koran im Zeitalter der Reformation* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995), 4; J. J. Waardenburg, *L'İslam dans le miroir de l'occident* (La Haye: Mouton, 1962), 33.

⁶⁷ Ignaz Goldziher, *Vorlesungen über den Islam* (Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag, 1925), 5-6.

Hristiyanlık'tan yarı yarıya derlenmiş bazı öğretilerden ibaret olmasıdır.⁶⁸ Yani Hz. Muhammed, Yahudilik ve Hristiyanlık'tan aldığı esaslarla reform yapmak için ortaya çıkmış ve bir din kurmuştur.⁶⁹

Goldziher Kur'an'ın vahiyle ortaya çıkmadığını, Yahudilik ve Hristiyanlık'tan derlenen tarihî bir malzeme olduğunu öne sürmektedir. *Die Richtungen der Islâmischen Koranauslegung* (Leiden 1920) isimli eserinde, Kur'an'ın Peygamber'in ölümü öncesi tamamlanmadığını, onu sonraki nesillerin büyük gayretlerle tamamladıklarını öne sürmüştür. Kur'an'ın mütevatir olmadığı kanaatindedir.

O'na göre hadislerin çoğunun Hz. Muhammed'e nispeti şüphelidir. Bu rivayetler, İslâm'ın oluşum süreciyle alakalı siyasi, içtimaî, iktisadî vb. birçok faktörün belgeleridir.⁷⁰ Müslümanlar çıkan siyasi, iktisadi olaylarda hadis uydurarak peygamberin otoritesinden faydalanmışlar ve durumu bu suretle idare etmişlerdir.⁷¹

Müslümanlar dönemin ihtiyaçlarına göre hadis derlemelerinin yanı sıra, Yahudilik ve Hristiyanlık ve diğer dinlerden aldıkları fikir ve sözleri değiştirerek Peygamber'e nispet etmişler, bunları hadis olarak nakletmişlerdir.⁷²

Goldziher'e göre İslâm akîdesinin oluşumu, fikhî ve siyasi yapılanmaya paralel bir şekilde gerçekleşmiştir.⁷³ İslâm inançları Kur'an üzerine bina edilmemiştir. İnanç esaslarının temelleri Emevî döneminde atılmıştır.⁷⁴ Emeviler iktidar hırsıyla kendi iktidarlarını Müslümanların menfaatine gördüklerinden buna yarayacak görüşleri desteklemişler ve bu minvalde bir inanç esasları oluşumunu sağlamışlardır.⁷⁵ Onların bu siyasi tavırlarından mehdî inancı, kader inancı gibi inançlar ortaya çıkmıştır. Büyük

⁶⁸ Ignaz Goldziher, *Muhammedanische Studien* (Halle, y.y., 1889), 33-34, 219-228; a.mlf. *Vorlesungen über den Islam*, 12-13.

⁶⁹ Goldziher, *Vorlesungen über den Islam*, 6, 7, 13.; a.mlf., *Muhammedanische Studien*, 1/12-13, 33-34.

⁷⁰ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, 2/5.; Goldziher, *Vorlesungen über den Islam*, 37-39.

⁷¹ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, 2/33.; Ignaz Goldziher, *Vorlesungen über den Islam*, 37

⁷² Goldziher, *Vorlesungen über den Islam*, 37, 39, 42-43, 73.

⁷³ Goldziher, *Vorlesungen über den Islam*, 72.

⁷⁴ Goldziher, *Vorlesungen über den Islam*, 74, 88.

⁷⁵ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, 2/89-90.; a.mlf., *Vorlesungen über den Islam*, 91-93.

günah işleyenlerin İslâm'daki hükmünün bile siyasi otoritenin de tesiriyle şekillendiğini düşünmektedir. Yine Mürcie'nin böylece ortaya çıktığını söylemiştir.⁷⁶

Goldziher'e göre İrade hürriyeti problemi dindarlık anlayışından gelmektedir. İlahi iradeye teslim olma fikri, ilâhî iradenin karşısında kulun "rüzgârın önündeki bir yaprak gibi" olması gerektiği anlayışını doğurmuştur. Bu anlayışı destekleyecek içerikteki ayetler bu inancı destekleyecek şekilde sunulmuş ve neticede insanların yaptıklarından sorumlu olmadıklarını savunan mezhep doğmuştur.⁷⁷

Goldziher Aristo felsefesinin İslâm dünyasına girmesinden sonra Müslümanların önce yeni Eflâtun'cu bir yorumla tanıdıkları bu felsefeyi İslâm'la uzlaştırmaya çalıştıkları tesbitini yapmaktadır.⁷⁸ Mu'tezile âlimleri dini kaygılarla ortaya çıkmış, büyük günah işleyenlerin konumu üzerinde beyan ettikleri 'elmenzile Beynelmenzileteyn'⁷⁹ ilkesiyle fikirleri netleşmiş, daha sonra akıl kavramı üzerinde yoğunlaşan görüşleriyle İslâm'da bilgi kaynaklarına yeni bir unsur eklemişlerdir.

Goldziher'e göre İslâm hukuku Peygamber'in vefatından sonra oluşmaya başlamıştır ve birkaç yüzyıl içerisinde tamamlanmıştır. Hz. Muhammed döneminde bir hukuki hayat neredeyse yoktur. Halife Ömer devri, İslâm devletinin gerçek kuruluş dönemidir.⁸⁰

İslâm toplumu, Emevîler devrinde yönetenlerle yönetilenler arasındaki ayrışmayı yaşamıştır. Peygamber'e söylenen hadislerle (hadis uydurarak) hukukî ve dini hayat düzenlemeleri yapılmış, toplum Emevîlerin istekleri doğrultusunda dizaynedilmiştir.⁸¹ Goldziher'e göre İcmâ, hadis uydurularak sonlandırılmayan ihtilafları çözmek ve karara bağlamak için bulunan bir çözüm yoludur. İslâmiyet, Yahudiliğin Arap toplumuna tesir ederek Hristiyanlığa karşı ortaya çıkardığı önemli bir sonuçtur.⁸²

⁷⁶ Goldziher, *Muhammedanische Studien*, 2/88-98.; a.mlf., *Vorlesungen über den İslam*, 77-78, 80.

⁷⁷ Goldziher, *Vorlesungen über den İslam*, 82-83.

⁷⁸ Goldziher, *Vorlesungen über den İslam*, 93.

⁷⁹ el-Kadi Abdu'l Cebbar, *Şerhu'l-Usulu'l-Hamse*, thk. Dr. Abdulkerim Osman (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1996), 697.

⁸⁰ Goldziher, *Vorlesungen über den İslam*, 31-35.

⁸¹ Goldziher, *Vorlesungen über den İslam*, 34-35.

⁸² Goldziher, *Muhammedanische Studien*, 2/83-88.

Geiger, Abraham (ö. 1874) Georg Wilhelm Freytag'ın danışmanlığında Arapça ve Kur'an üzerine yoğunlaştıktan sonra Kur'an'ın Yahudi kaynaklarına dayandığı iddiasını ortaya atmıştır. (1832). Tezi Latince olarak yazmıştır. Eser Bonn'da "*Was hat Mohammed aus dem Judenthume aufgenommen?*" adıyla Almanca basılmıştır (1833). Geiger Hristiyanlığında İslâm gibi Yahudilik'ten doğduğunu öne sürmüştür.⁸³ Ona göre Yahudilik Batı kültürünün temelindeki asıl yapıcı unsurdur. Hristiyanlık ve onun getirdiği güzel her şey varlığını Yahudiliğe borçludur. Bununla birlikte Hristiyanlığın monoteist ve liberal Yahudi geleneği (Farîsîlik) üzerinde ifsat edici etki oluşturduğunu savunmuştur.⁸⁴

İslâm'ı teşkil eden temel kavram ve unsurların çoğunun Arap yarımadasında yaşayan Yahudiler yoluyla Yahudilik'ten alındığını, İslâm'ın, yavan ve kaba bir din olduğunu iddia etmiştir. Hz. Muhammed'i davasında samimi ama cahil ve zevk düşkününü olduğu, peygamberliğe uygun bulunmadığı söylemiştir. Bu görüş İbn Meymûn tarafından da dile getirilmiştir.⁸⁵

Kur'an'ın Hz. Muhammed tarafından yazıldığı İslâm peygamberinin yeni bir din ortaya çıkarmadığı, bilakis Yahudiliği model aldığı ve Yahudiliğe ait literatür, kıssa ve kavramları (cennet, cehennem, yeniden dirilme, ilâhî muhasebe vb.) kullandığını iddia etmiştir.

Hz. Muhammed'in gerçek bir peygamber olmadığı,⁸⁶ İslâm'ın değişime kapalı olduğu, insanlığın gelişmesine uyum sağlayacak esnek bir yapısının bulunmadığı, toplumu yüceltecek ve sosyal hayatı arındırıp yönlendirecek bir özellik taşımadığı ve özgürlük kavramını tanımadığı,⁸⁷ bazı Kur'an âyetlerinin ve tefsir kaynaklarının Hristiyan

⁸³ Abraham Geiger, *Judaism and Islam*, çev. F. M. Young (Madras: y.y., 1898), 13.

⁸⁴ S. Heschel, *Abraham Geiger and the Jewish Jesus* (Chicago: y.y., 1998), 48; A. Geiger, *Judaism and Its History*, çev. C. Newburgh (New York: y.y., 1911), 156-160.

⁸⁵ Geiger, *Judaism and Islam*, 24-25; a.mlf., *Judaism and Its History*, 248-259.

⁸⁶ Sir William Muir (ö.1905) *The Life of Mahomet* adlı eserinde Hz. Muhammed hakkında yer yer saldırgan bir dil kullanmıştır. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin uydurma, kendisine indigini söylediği vahyin bilinçaltından gelen şeyler olduğunu iddia etmektedir. bk. Christine Woodhead, "Muir, Sir William", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 28 Haziran 2024).

⁸⁷ *Annals of the Early Caliphate* adlı eserinde İslâm'ın değişime kapalı olduğu, insanlığın gelişmesine uyum sağlayacak esnek bir yapısının bulunmadığı, toplumu yüceltecek ve sosyal hayatı arındırıp yönlendirecek bir özellik taşımadığı ve özgürlük kavramını tanımadığı gibi iddialara yer vermektedir. bk. Woodhead, "MUIR, Sir William".

vahyini teyit ettiği, onun İslâm dini hakkındaki bazı tespitleridir. Ayrıca Kur’ân’ın kutsal kitapların en zor anlaşılana olduğunu ve bazı bölümlerinin Hz. Muhammed tarafından yazıldığını iddia etmiştir.⁸⁸

Joseph Schacht’a (ö. 1969) göre İslâm hukuku başlangıcında bir kurallar manzumesi (deontoloji) olarak konulmuştur.⁸⁹ Tarih boyunca hemen hemen hiç uygulanmamış, sadece bir ideal olarak kalmıştır. İslâm’da İctihad kapısı 4. hicri yüzyılda kapanmıştır.

Hadis ve İslâm hukukunun kökleri konusundaki çalışmalarıyla dikkatleri üzerine çekmiştir. Ignaz Goldziher’in yöntemini izlemiş, O’nun özellikle hadislerle ilgili eleştirel yaklaşımını ilk dönem İslâm hukuk usulüne tatbik etmiştir. İslâm hukukçuları’nın ürünlerinin Hz. Peygamber’in mirasıyla doğrudan ilişkisinin bulunmadığını savunmuştur. İslâm hukukunun oluşumunda cahiliye dönemi Arap kültürü, fethedilen coğrafyalardaki uygulama ve kültür ile Emevî Devleti’nin pratiğinin belirleyici rol oynadığını savunmuştur. Bu kültürün bazıları Hz. Peygamber’in dilinden aktararak hadisleştirilmiştir. Özellikle ahkâm hadisleri peygamberin sözleri olmayıp, peygamber sonrası dönemin kültürüdür. Hadisle sünnetin aynı anlama geldiği düşüncesini ortaya koyan Şâfiî’dir (ö. 820). Şâfiî bu suretle gelenekler ve örfün Hz. Peygamber’in dilinden hukukileştirilmesi sürecini tamamlamıştır.⁹⁰

İngiliz Oryantalist ve hadis araştırmacısı Alfred Guillaume, (ö. 1965) hadisle ilgili olarak kâleme aldığı *The Traditions of İslâm* (1924) adlı eserindeki görüşleri; aynılarını Kur’âniyyun liderlerinin benimsemiş olması açısından çok önemlidir. Eser aslında Ignaz Goldziher’in Muhammedanische Studien adlı eserinden yararlanılarak yazılması boyutuyla da Kur’ân İslâmcıları üzerinde Guillaume ve Goldziher etkisinin önemli göstergelerindendir.

⁸⁸ Avril A. Powell, *Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India* (Richmond: y.y., 1993), 261. krş. Woodhead, "Muir, Sir William"; a.mlf., *The Coran, and the Testimony it Bears to the Holy Scriptures* (Agra: y.y.1856). Muir bu çalışmada bazı Kur’ân âyetlerinin ve tefsir kaynaklarının Hristiyan vahyini teyit ettiğini göstermeye çalışmıştır. Ayrıca Kur’ân’ın kutsal kitapların en zor anlaşılana olduğunu ve bazı bölümlerinin Hz. Muhammed tarafından yazıldığını iddia etmiştir.

⁸⁹ Deontoloji, bir mesleği uygularken uyulması gereken ahlaki değer ve etik kuralları inceleyen bilim dalıdır.

⁹⁰ Murteza Bedir, "Schacht, Joseph", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (26 Haziran 2024).

The Traditions of İslâm'da, hadis literatürünün sonradan ortaya konmuş olduğu iddia etmiştir. (s. 12, 13, 19) 1. hicri yüzyıla ait yazılı hadis rivayetinin bulunmadığını iddia etmiştir. Yine böyle bir yazılı metnin sonraki âlimler tarafından söz konusu edilmediğini savunmuştur. Ezberden yapılan rivayetlerin tedvin dönemine kadar geçen süreçte değişikliklere uğramasının yüksek ihtimal olduğunu, Müslümanlar arasındaki ihtilâfların hadis uydurmaya elverişli bir ortam oluşturduğunu, Hz. Peygamber zamanında konu edilmesi uzak ihtimal olan konuların hadis olarak nakledildiğini bütün bunların Hadis külliyyatının tamamının tedvin döneminde uydurulduğuna ve peygambere nispet edildiğine delil olduğunu söylemiştir.

Guillaume Alfred'e göre İslâm inançları ve öğretileri Yahudi ve Hristiyan kaynaklarından alınmıştır. Yahudilik İslâm'ın temelidir. İslâm inancındaki kadere iman esasının Hristiyanlardan alındığını, özellikle Yahyâ ed-Dımaşki ile Theodore Ebû Kurre arasındaki tartışmalara dayandığını iddia etmiştir.⁹¹

O tarihlerde Hicaz bölgesinde (özellikle de Medine'de) çok sayıda sinagog olduğunu bunlardan etkileşime bağlı olarak ve Kur'an ile Talmud öğretileri arasında benzerlikler olduğunu iddia etmiştir.

Guillaume Alfred 11-17 Mayıs 1953 İstanbul konferanslarında Kur'an-ı Kerim'in mahiyeti, hadislerin sıhhati ve İslâm itikad esaslarının etkilendiği dış tesirler üzerine büyük iddialarda bulunmuştur. En önemli iddiaları şunlardır: ⁹²

1. Vahiy yahut ilham edilenler doğrudan kitaplar değildir; Allah hiçbir peygambere bizzat düzene koyduğu bir metin indirmemiş, sadece onun zihnine hitap etmiştir. Kitaplar peygamberlerin ifadesiyle şekillendiği için Kur'an da lafzen Allah kelâmı olmayıp cümlelerini Hz. Muhammed'in tertiplemediği ve kâtiplerine yazdırdığı bir eserdir.

2. İnsanlar hata yapmaktan kurtulamadıkları için Kur'an dâhil kutsal kitaplarda hatalara rastlamak mümkündür. Nitekim gerek Kitâb-ı Mukaddes'te gerekse

⁹¹ Geniş bilgi ve tartışmalar için bk. Guillaume, *New Light on the Life of Muhammad*, 6-7.

⁹² "Profesör A. Guillaume'ın İstanbul Üniversitesinde Garpte İslam Tedkikleri mevzuuna dair verdiği konferanslar", *İTED İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi* 1/1-4 (1953), 121-138.

Kur'ân'da kâinatın altı günde yaratıldığı yazılıdır ki bu ifadeler modern ilmî gerçeklere uymaz.

3. Dindeki bazı umde ve telkinler geçici bir anlam taşımaktadır. Bu umde ve telkinler kutsal kitapları tertip eden peygamberlerin devirlerini yansıttığından dindeki tekâmül olgusuna uygun olarak o döneme ait sayılmalıdırlar.

4. Hadis literatürü siyasi, dini ve içtimaî ihtilâfların şevkiyle sonradan uydurulduğu için sünnetin fıkıhtaki teşrîî değeri tartışmalıdır.

5. İslâm itikad sistemi büyük ölçüde Yahudi ve özellikle Hristiyan teolojisinin tesiri altında teşekkül etmiştir.

Avusturya'lı Oryantalist Gustave Edmund Von Grunebaum'a (ö. 1972) göre İslâm'ın modern dünyaya uyum sağlayamadığı ve değişimi reddettiği şeklindeki yargı aslı bir önem taşımaktadır. Ona göre Kur'ân Peygamber'in kendi fikirlerinden oluşmaktadır. İslâm medeniyetinin Yunan felsefesini içselleştirmesi problemi G. Von Grunebaum'un eserlerinde dikkatli bir biçimde incelenmiştir. Grunebaum'a göre İslâm seçmeci bir tutum içinde yabancı tesirlere açık kalmış, dini temellere tehdit teşkil edebilecek herhangi bir şeyin yaşamasına izin verilmemiştir. Ortaçağ Yahudi, Hristiyan ve Müslümanlarının kültürleri birçok açıdan ortaktır düşüncesindedir. Müslümanlar arasında oluşan kültürel şuur zamanla klasik İslâm anlayışını oluşturmuştur. Hukuk, politik düşünce, edebiyat, bilim ve şehirleşme gibi alanlarda ortak değerler oluşmuştur.⁹³

Ricoldus de Monte Crucis (ö. 1320), Kur'ân ı Kerim'in içinde birçok “uydurma”, “anlatım”, “yanılgı”ve “tanrıtanımazlık” açıklamaları olduğunu öne sürmüştür.⁹⁴

Sir William Muir (ö. 1905) *The Life of Mahomet* isimli eserinde Hz. Muhammed'e geldiği söylenen vahyin bilinçaltından gelen şeyler olduğunu iddia etmiştir. *Annals of the Early Caliphate* (London 1883) adlı eserinde İslâm'ın özgürlükleri kısıtladığı, değişime kapalı olduğu, insanlığın gelişmesine uygun bir yapıda olmadığını

⁹³ Ali Murat Yel, “Grunebaum Gustave Edmund von”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (20 Haziran 2024).

⁹⁴ Bobzin, H. *Der Koran im Zeitalter der Reformation* (Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1995), 46. krş. Demirkıvıran, *Ortaçağ'da Batıda Yapılan İlk Kur'ân Çevirileri ve Çevirmenlerin Çeviri Stratejileri*, 240.

savunmuştur.⁹⁵ “*The Coran, and the Testimony it Bears to the Holy Scriptures*” (Agra 1856; Urduca çev. London 1878) isimli eserinde Kur’ân âyetlerinin ve tefsir kaynaklarının Hristiyan vahyini teyit ettiğini öne sürmüştür.⁹⁶

Yuhannâ ed-Dımaşki, “*Disputatio*” adlı eserinde Hayır-şer, kader-amel ilişkisi, Îsâ’nın ulûhiyyeti, Îsâ’nın ölümü gibi konular hakkında çok sayıda değerlendirme yapmıştır.⁹⁷

Sünnnet inkârcılarının dini söylemini tespit ettiğimiz bölümdeki görüşlerle bu görüşler beraber ele alındığında oryantalizm liderlerinin bu düşüncelerden etkilenerek klasik İslâm anlayışından ayrıldıkları açıkça görülecektir.

Oryantalistlerin işgal edilen İslâm coğrafyasında yeni İslâm fikrinin oluşumuna katkıları konusu üzerinde çok yönlü durulması gereken bir konudur.

Oryantalistlerin modernleşme sürecinde kutsal kitaplarına uyguladıkları tarihselci tenkitçi metodu daha sonra şarkiyat araştırmaları sırasında Kur’ân’a ve sünnete uygulamaları bu bağlamda çok önemlidir.⁹⁸ Özellikle 19. yy. Oryantalistleri⁹⁹ benimsedikleri dilbilimsel ve tarihselci yöntemi İslâm araştırmalarında kullandılar.¹⁰⁰ Kendi kutsal kitaplarına ve uyguladıkları tarihselci tenkitçi metodu, Kur’ân, Sünnet ve İslâmî eserlere de uyguladılar.¹⁰¹

Rudi Paret bu durumu “*Biz İslâm’a, tarihine ve Arapça eserlere kendi eserlerimize vurduğumuz tarihselci tenkidçi metodu aynen tatbik ediyoruz*”,¹⁰² sözleriyle itiraf

⁹⁵ bk. Sir William Muir, *The Caliphate: Its Rise, Decline and Fall* (London: y.y. 1891).

⁹⁶ Avril A. Powell, *Muslims and Missionaries in Pre-Mutiny India* (Richmond: y.y., 1993), 261.

⁹⁷ krş. Adel-Théodore Khoury, *Les théologiens byzantins et l’Islam, textes et auteurs* (Louvain: y.y., 1969), 68-82.

⁹⁸ İslâm âleminde ortaya çıkan Sünnet inkârcılığı ve Kur’âncılık hareketinin söylemleri oryantalistlerin bazı söylemleriyle neredeyse aynıdır. Oryantalistler Kur’ân’ı ve sünneti kutsal ve semavi kabul etmezken Sünnet inkârcıları ve Kur’âniyyûn çoğunlukla Kur’ân’a ve dar manada da olsa sünnete iman ettiklerini söylemektedirler o kadar.

⁹⁹ Geçerli bilgiyi olguların bilgisinden ibaret gören ve metafizikle dinî bilgiyi geçersiz sayan felsefe akımı bk. İlhan Kutluer, “Pozitivizm”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Erişim 29 Mart 2023). krş. Ensar Hacısüleymanoglu, *Kur’ân’ı Din-Bilim İlişkisi Bağlamında Ernest Renan’ın İddiaları ve Dinî Temeller Açısından Tahlili* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi Ordu, 2023), 68.

¹⁰⁰ Muhammed Arkoun, *el-Fikrul İslâmî* (Beyrut: Merkezü’l İnmâi’l Kavmî, 1987), 123.

¹⁰¹ Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 293; Paçacı, *Kur’ân ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?* 57.

¹⁰² M. Hamdi Zakzuk, *Oryantalizm ve Medeniyet Hesaplaşmasının Arka planı*, 70.

etmiştir. Oryantalist Rudi Paret Kur'ân'ın kaynağının kitabı mukaddes olduğuna kadar tespitler yapmış ama sünnet inkârcıları nezdinde bu tespit yankı bulmamış görünmektedir.¹⁰³ Vahiy denen şeyin Muhammed'in vücudunda bilinç dışı denen bir yerde riyazet sonunda ortaya çıkan ilham olduğundan söz eden M. Watt'ın bu tespiti¹⁰⁴ hem Hindistan, hem Mısır Kur'ân'cılık hareketlerinde temel referans anlayışı olmuştur.

Bu bağlamda Goldziher ve W. Montgomery Watt'ın vahiyle ve niteliğiyle alakalı tespitlerinin Hintli Kur'ân İslâmcısı Seyyid Ahmed Han tarafından benimsenip seslendirilmesine dikkat edilmelidir. O, gaybi-dini bilgileri peygamberliği ve vahiy, bir Müslüman gibi değil oryantalist -GIBB ve Watt gibi anlamaktadır. Fazlurrahman da peygamberliği hem kesbi hem vehbi olarak nitelemede onlarla aynı düşüncededir. Mısır İslâm modernistlerinden Cemaleddin Afgani ve öğrencileri de onlarla paralel düşünmektedir. Ünlü psikolog Carl Gustav Jung'un (ö. 1961) Fazlurrahman'ın konu hakkındaki düşüncelerinin çağdaşı W. Montgomery Watt'ın peygamberlik, vahiy ve meleklerle alakalı görüşleriyle büyük ölçüde aynı olduğu tespitini yapması okumalarımızda vardığımız bu sonucu desteklemesi açısından oldukça önemlidir.¹⁰⁵

Fazlurrahman Avrupa'ya intikalinden sonra özellikle İbn Sina ve Farabi ve Molla Sadra (ö. 1641) ve felsefî eserleri üzerinde çalışmıştır. Jung'un onun Watt ile Âlem - Allah, vahiy, peygamberlik konularında aynı düşündüğü tespitinde bulunması ondan etkilenmesi imasını içeriyorsa da okumalarımıza göre gerçek etkilendikleri;

¹⁰³ Paret, *Tarih Kaynağı Olarak Kur'ân*, 129-130; Benzer görüşler için bk. Watt, *İslâmî Hareketler ve Modernlik*, 35.

¹⁰⁴ Watt, *Modern Dünyada İslâm Vahiyi*, 180.

¹⁰⁵ Konu hakkında eser veren birçok yazar Fazlurrahman'ın ile çağdaşı olan W. Montgomery Watt'ın vahiy anlayışlarının benzerliği tespitini yapmıştır. Watt'ın vahiy anlayışının ünlü psikolog Jung'un "kollektif alt-şuur" tezine dayandığı, Tanrı'nın, kollektif alt-şuur aracılığıyla faaliyet gösterdiği, İslam vahyinin de bunun bir örneği olduğu tespitleri için bk. M. Abdulkadir Yılan, *Fazlurrahman'ın Vahiy Anlayışı* (Çorum: y.y., 2013), 38, 63.

oryantalistlerin ikinci Aristo dedikleri Muallimi Sani Farabi¹⁰⁶ ve İbn Sina'dır. Goldziher (ö. 1921), Watt W. Montgomery, Sir William Muir ve onlarla etkileşim içinde birbirlerine yakın zamanlarda ortaya çıkan ıslahatçılar Seyyid Ahmed Han, Çakrilevi, Fazlurrahman, Cemaleddin el-Afgani, Muhammed Abduh, Reşid Rıza,¹⁰⁷ Tefvik Sıdkî (ö. 1920), gibi düşünürlerin hepsinin fikir babaları Farabi ve İbn Sina'dır.¹⁰⁸ Onlar da ilhamlarını deist Yunan filozoflarından almışlardır.

Buna göre Batıdaki oryantalizmin gerçek fikir babalarının Yunan felsefesinin deist temsilcileri olduğu; bu anlayışın sahiplerinin Rönesans ve modernizmle Batı da oluşan dinden uzaklaşmanın gerçek liderleri olduğu söylenebilir. Yine oryantalizmin İslâm dünyasının işgaliyle Hint yarımadası ve Mısır, Türkiye gibi İslâm ülkelerinde oryantalistlerin eserleri ve görüşleri okunmuş, bu fikirler onlardan etkilenen yazarların sayesinde İslâm âleminde taraftar bulmuşlardır. Bu etkileşime giren yazarlar kendilerini Kur'an'cılar diye adlandırmaları sebebiyle bir kısım Müslüman kitleyi etkilemişlerdir. Hindistan alt kıtasında Kur'an'cılarının temsilcileri bu görüşleri sebebiyle Hint uleması tarafından tekfir edilmiştir. Mısır Kur'an'cıları ekolünün

¹⁰⁶ İslâm dünyasında ilk defa Kindî'nin başlattığı felsefî harekete ve onun şekillendirdiği Meşşâî akıma kendi inanç ve kültürünün temelini oluşturan ulûhiyyet, nübüvvet ve meâd akîdesinin yanı sıra Eflâtun ve Yeni Eflâtunculuk'tan aldığı bazı unsurları da katarak eklektik bir sistem kuran Fârâbî, kazandığı haklı şöhretten dolayı Aristo'dan sonra "Muallim-i Sâni" unvanıyla anılmıştır. bk. Mahmut Kaya, "Fârâbî" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (25 Haziran 2024).

Farabi'nin ikinci muallim olarak tanınması, mantık ve felsefî ilimler müfredatındaki bu köklü değişim ve düzenlemeyi gerçekleştirmiş olmasıyla yakından ilgilidir. Farabi'nin tartıştığı pek çok problemin dini paralelleri görmek zor değildir. Tanrı ve sıfatları, tanrısal varlıklar ve faal akıl, insan ve fiilleri, vahiy ve ilham, ilk başkan, filozof, peygamber ve daha birçok konunun Farabi'nin ahlak-siyaset felsefesinde çoğu zaman felsefenin kavramsal formları içerisinde ele alındığını görmekteyiz. O, kimi zaman, mesela faal aklı Cebraîl ile özleştirirken yaptığı gibi, ele aldığı konuların dini karşılıklarını vermeyi de ihmal etmemektedir. bk. Mazhar Oğulpinar, "Muallimi Sani", emedrese (25 Haziran 2024).

İbn Sina'da faal aklın Cebraîl olarak açıklanması ile alakalı olarak DİA ittisal maddesindeki detaylandırma için bk. (İbn Sînâ, Fârâbî'nin bu husustaki fikirlerini geliştirerek peygamberde heyûlânî aklın istidat olarak en yüksek güce ulaştığı seviyeye "kutsî akıl" adını vermiş ve vahiy olayını bu aklın faal akılla (Cebraîl) ittisâli olarak açıklamıştır. Bu kutsal güç peygamberlere mahsus olup onların zihnî bir çaba göstermeden vahiy bilgisine doğrudan ulaşmasını sağlar. Bilgi peşinde koşan öteki insanlar ise faal akılla ittisâl edebilecek seviyeye ulaşmaya kadar ilmî ve tecrübî birikimlerini arttırmak zorundadırlar.) İlhan Kutluer, "İttisâl", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (25 Haziran 2024).

¹⁰⁷ İmaduddin el-Ceburi, "Farabiden Afganiye Peygamberlik Nazariyesi", *Eskieserler* (25 Haziran 2024).

¹⁰⁸ Hidayet Peker, "Farabi ve İbn Sina'nın Felsefelerinde Vahyin Kavramsal Muhtevası" 1-20, *Eskieserler* (25 Haziran 2024).

temsilcilerinin hocası Cemaluddin Afgani’de ilgili eserlerinde gaybi dini değerleri mucizeleri peygamberliği vahyi ve melekleri Ahmed Han ve oryantalistler gibi algılamaktadır. Bu düşünceler temelde Farabi ve İbn Sina vasıtasıyla Yunan filozofu Aristo’ya kadar uzanmaktadır. Sünnet inkârcılarında ve Cemaluddin Afgani tarafından İstanbul’da seslendirilen peygamberliğin mesleklerden bir meslek oluşu tezini daha sonra Mısır’da Muhammed Abduh ve arkadaşları peygamberliğin elde edilmesinin mümkün olması, vahiy ve vahiy meleği konularını işlerken savunmuşlardır.¹⁰⁹ Hint yarımadasında ortaya çıkan Ahmed Han ve Fazlurrahman gibi sünnet inkârcılarının da benzer düşüncelere sahip oldukları ortadadır.

2.1.2.3. Oryantalist Düşüncelerin Yayıldığı İslâm Coğrafyası

İslâm toprakları 1800’lerden itibaren sömürgeleşmeyle karşı karşıya kalmaya başlamıştır. Mısır, Cezayir, Tunus, Hindistan, Pakistan, Kırım, Kuzey Azerbaycan işgal edildi. 1870 yılı sömürgeleşmede bir dönüm noktası oldu.¹¹⁰ 1882’de İngiltere Mısır’a girdi. 1920’lere gelindiğinde Arnavutluk, Türkiye, İran, Afganistan ve Arap yarımadası dışında kalan Müslüman ülkelerinin tümü Avrupa’nın idaresi altına girmişti.¹¹¹ İngilizler işgal ettikleri Hindistan, Pakistan ve İslâm coğrafyasında Batılı kanunları yürürlüğe koydular. Müslümanlara tatbik ettiler. Osmanlı devleti 1850-1858’lerde Fransız hukukundan esinlenerek ticaret ve ceza kanunlarını yeniden

¹⁰⁹ Osmanlı Şeyhulislamı Hasan Fehmi Efendi’nin Cemaluddin el-Afgani’nin Daru’l Fünun açılışında, müdür Tahsin Efendi’nin daveti üzerine yaptığı konuşmasında nübüvvet sanatlarından bir sanattır, demesinden onun bu konuda Farabi ve İbn Sina gibi düşündüğünü anlayıp; “*es-Suyufu’l-Kavati li men kale Enne’n-nübüvve San’atun Mine’s-Sana’*” isimli reddiyeyi yazmakta haklı olduğu anlaşıyor. bk. A. Halil Fevzi Filibeli, *Efganiye Reddiye*, nşr. Sadık Albayrak (İstanbul: Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, 1976), 9.

¹¹⁰ Küçük Kaynarca antlaşmasıyla Osmanlı devleti ağır bir yenilgi aldı. 1757’de Bengal İngiliz hâkimiyetine girdi. 1798’de Napolyon Mısır’ı işgal etti, Ruslar Karadeniz’deki İslâm bölgelerini işgal etti. Kuzey Azerbaycan’ı ele geçirdi. Fransa’nın Cezayir’i, İngiltere’nin Hindistan’ı siyasi hâkimiyetini altına aldı. Hollanda’nın Güney-Doğu Asya’da sömürgecilik faaliyetleri yakın tarihlere aittir. 1852’de Hindistan-Pakistan alt kıtası İngiliz hâkimiyetine girdi ve ilk defa Hindistan’da Batılı kanunlar Müslümanlara tatbik edildi. 1830-57 yılları arasında Fransa Cezayir işgalini neticelendirdi, 1881’de Fransa Tunus’a girdi. krş. Birışık, *Hint Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 22-44.; Robert, *Avrupa Tarihi*, 511-517; Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi* (İstanbul: Alkım Yayınları, 2010), 292.

¹¹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976), 152; Oral Sander, *Siyasi Tarih* (İstanbul: İmge Kitabevi, 2012), 409; Roberts, *Avrupa Tarihi*, 512-611; Fazlurrahman, *İslâmî Yenilenme Makaleleri*, 46; Akbar, *Postmodernizm ve İslâm*, 45; Demir, *Kur’ân’ın Yeniden Yorumlanması*, 25.

düzenlemişti.¹¹² Tanzimat'la başlayıp Meşrutiyet'le, devam eden Batıcı reformlar Cumhuriyet döneminde dini değerlerden tamamen arındırılmış hukuk sisteminin getirilmesi ile tamamlandı. Toplumsal yapı Batılı modern anlayışa göre dizayn edildi.¹¹³

Bu süreç sonunda İslâm âlemini etkisi altına alan Modernleşme ve oryantalist İslâm araştırma kültürü, bütün İslâm coğrafyasında İslâm'ın sorgulanmasını, O'nun kurum ve kurallarının sarsılmasını ve dahi değişikliğe uğramasını beraberinde getirdi. Oryantalist çalışmalar bir yandan dini anlayışlarda sorgulamalara tereddütlere sebep olurken, bazı dini asılların reddedilmesine sebep oldu.¹¹⁴

Bu çerçevede Osmanlı ülkesinde ve İslâm coğrafyasında özellikle Hindistan, Pakistan ve Mısır'da dini eksenli hareketler ortaya çıkmıştır. Kur'ân ve sünnet üzerine yapılan Oryantalist çalışmalarda yapılmış olan tespitler, eleştiriler, konular Müslümanların gündemine girmiş ve Kur'ân ve sünnet üzerinde yüzlerce mesele tartışılmaya başlanmıştır.

Batı kaynaklı her düşüncüyü tehlikeli görüp reddeden Müslümanların yanı sıra bu sorgulamadan olumsuz etkilenen iki farklı grup daha ortaya çıkmıştır.¹¹⁵ Ortak paydaları peygamberden nakledilen sünnetin reddidir.

Birinci grup yenilginin ve sömürge yönetimine girilmesinin etkisiyle din değiştirenler grubudur. Batıcı laik, reformist bir karakter arz eden bir etkilenmeye kapıldılar¹¹⁶ Bunlar sonuçta deist ya da ateist olmuşlardır

İkinci bir grup yenilgiye sebep olarak Müslümanların dinlerinden uzaklaşması olduğu tespitini yaptılar. İslâm'ın en güvenilir aslının Kur'ân olduğunu söyleyip kurtuluş için

¹¹² Osmanlı devletinde III. Selim' den (1789-1807) bu yana devam eden reformlar, sonunda toplumsal yapılanmayı da değiştirmiştir. Bu yeniden yapılanma çerçevesinde devlet memurları, doktorlar ve askeri erkân yetiştirmek için yeni okullar açıldı. Muhammet Ali Paşa (1805-1849)'de Mısır'da benzeri bir yol izlemişti. bk. Paçacı, *Çağdaş Dönemde Kur'ân'a ve Tefsire Ne Oldu*, 22.

¹¹³ Akgül, *Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din*, 191.

¹¹⁴ Sibai, *el- İstişrâk ve'l-Müsteşrikûn*, 25-30; krş. Paçacı, *Din Bilimleri ve Çağdaş Sorunları Üzerine*, 281.

¹¹⁵ Mustafa Öztürk, *Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı* (18 -19 Aralık 2009) 7; Çağfer Karadaş, *İslâm Düşüncesinin Panoraması, Çağdaş İslâm Düşünürleri Dergisi* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 31.

¹¹⁶ Abdullah Alperen, *Çağımız İslâm Dünyasında Modernleşme Hareketleri ve Türkiye'deki Etkileri* (Kütahya: Erciyes Üniveristesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,1997) 32.

Kur’ân’a dönüş ve Kur’ân’dan başka her şeyin reddedilmesi gerektiğini söylediler. Modernleşme sürecinde Hristiyan reformcu önderlerin Kutsal metinleri kendilerinden hareketle yorumlamalarını hatırlatan bu davranışın,¹¹⁷ neredeyse aynısı Hindistan’da Seyyid Ahmet Han (1817-1898) ve 1902’de Abdullah Çakrlevî (ö. 1914) “Ehlü’z-Zikr ve'l-Kur’ân” (Kur’âncılar) adıyla ortaya çıktı.

Aynı dönemde Mısır’da ortaya çıkan Ehl-i Kur’ân hareketi de kendilerini “Nahnu'l-Kur’âniyyûn” (Biz Kur’âncılar) ve “Kur’ân İslâm’ı” (İslâm’ul Kur’ân) kavramlarıyla isimlendirmişlerdir. Bu grupların Kur’ân’ı öne çıkarırken ki kasıtları sünnetin reddinden başka bir şey değildir.

2.3. Sünnet İnkârcılarının İlk Temsilcileri

2.3.1 Hint Alt Kıtasında Sünneti İnkâr Eden Kur’ân İslâmcıları

İslâm âleminde Oryantalistlerin etkisiyle sünnetin reddine yönelik çalışmalar ilk defa Hint alt kıtasında başlamış ve oradan İslâm âlemine yayılmıştır. Bu bağlamda Hint’li Kur’ân’cılar sünnetin reddine yönelik yapılan çalışmaların incelenmesinde önem ifade etmektedir. Bu bölümde Hint alt kıtasındaki sünnet inkârcılarının meşhur temsilcilerini inceleyeceğiz.

2.3.1.1. Seyyid Ahmed Han (ö. 1898)

2.3.1.1.1. Hayatı/Biyografisi

1817 yılında Delhi’de doğdu. Küçük yaşta iken temel dini bilgilerini tamamladı. Arapça ve Farsça dil eğitimi ile matematik, geometri ve tıp alanında eğitim gördü. Dini ders aldığı hocalarından birisi Şah Mahsisullah b. Şah Refiuddîn’dir.¹¹⁸ Ahmed Han, İngiliz sömürmesine karşı bağımsızlık yanlısı hareketlere destek vermemesi sebebiyle İngiliz yanlısı olmakla itham edilmiştir.¹¹⁹ 21 yaşında (1838) babasını kaybeden Ahmed Hân saraydan gelen maaşı azalıp babasına verilen topraklara da el konulunca, Doğu Hindistan Şirketi’ne memur olarak girmiştir. Oğullarının eğitimi için İngiltere’ye

¹¹⁷ Demir, *Kur’ân’ın Yeniden Yorumlanması*, 15.

¹¹⁸ Şah Veliyyullah Dihlevî’nin torunudur. bk. Birişik, *Hint Altıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 325.

¹¹⁹ Tuna, “İslam Dünyasında Kur’ân’a Yaklaşımlar: Hint Pakistan Bölgesi”, 29.; Birişik, *Hint Altıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 325-328.

gidip (1869) 1,5 yıl İngiltere'de kalan Ahmed Hân burada Cambridge ve Oxford gibi üniversitelerin müfredat ve eğitim metotlarını inceleme imkânı bulmuş¹²⁰, Kraliçe Victoria ile görüşmüş ve C. S. I. Madalyası almıştır. Ahmed Hân İngiltere'de kaldığı süre içerisinde Tahrik-i Sir Seyyid adıyla bilinen plânının temellerini de oluşturmuştur. İngiltere seyahati sırasında Kraliçe üst düzey yetkililerin iltifatına mazhar olmuştur. İngiltere'de çok iyi karşılanması, onun fikir yapısı ve siyasi görüşlerinin tespiti açısından oldukça önem arz etmektedir. Ahmed Han'ın öncülüğünde 1875 yılında kurulan ve modern eğitim veren kolej, 1920 yılında üniversite statüsüne kavuşarak Aligarh Muslim University adını almıştır.¹²¹

Hüseyin Hali ve Muhammed İkbal (1877-1938)¹²² gibi isim yapmış yazarlar onu ve fikirlerini desteklemişler ve onu modernleşmenin öncüsü olarak görmüşlerdir.¹²³

2.3.1.1.2. Dinin Temel Konularıyla İlgili Görüşleri

Seyyid Ahmed Han Avrupa tarzı bir Akılcılık anlayışı benimsemiş, tabiat felsefesi inancına eserlerinde yer vermiş ve inanç konularını buna göre yorumlamıştır. Ona göre İslâm akıl dinidir, bu İslâm'ın Akılla çelişmediği ve inanç değerlerinin tabiata uyduğu manasına gelmektedir. Seyyid Ahmed Han Ortaçağ İslâm filozoflarının sudur teorisini de kabul etmiş Âlemin ezeli olduğu ve Allah'ın ilk sebep olduğu inancını savunmuştur.¹²⁴ Ona göre kâinatta sebep-sonuç prensibi hâkimdir ve kâinat bu prensibe bağlı olarak yönetilir. Varlıkların yaratıcısı, yani ilk sebebi Allah'tır. Allah, tabiat kanunlarını yaratmış ve kesinliğe bağlamıştır; bu yüzden kâinatta bu kanunlara aykırı hiçbir şey cereyan etmez. Bu anlayıştan hareket eden Ahmed Han,

¹²⁰ Durmuş Bulgur, *XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslami Fikir Akımları* (Konya: Tablet Kitabevi, 2007), 155. Ayrıca krş. Hüseyin, Süreyyâ, Sir Seyyid Ahmed Hân or Un ka Ahd (Aligarh: Educational Book House, 1993), 268–278; bk. Hâlî, Hayâtî Câvid (Delhî: y.y., 3.Basım, 1990), 148-162.

¹²¹ Birışık, *Hint Altıktası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 327; Tuna, *İslam Dünyasında Kur'an'a Yaklaşımlar*, 29.

¹²² *Muhammed İkbal*. Pakistanlı şair filozof ve yazar. 1877 de Pakistan Pencap Siyalkut kentinde doğdu. Kur'an eğitimi tamamladı. İslami Edebiyat'la ilgilendi. Lahor'da üniversite eğitimi tamamladı. Doğu dilleri fakültesine hoca olarak atandı. 1905'de Londra Cambridge üniversitesi felsefe bölümünü bitirdi. Münih üniversitesinde felsefe alanında doktorasını tamamladı. Cambridge Üniversitesi'nde felsefe ve İngiliz edebiyatı bölümünde profesör olarak atandı. 1908'de Hindistan'a döndü. 21 Nisân 1938'de öldü.

¹²³ Christian W. TROLL, Seyyid Ahmed Han (1817-1898) Ve İlm-i Kelâm'ın Ondokuzuncu Yüzyılda. Yeniden Teşekkülü, çev. Şaban Ali Düzgün, *İslami Araştırmalar* 8/1 (Kış Dönemi 1995).

¹²⁴ Mustafa Öz, "Ahmed Han, Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları, 1989) 2/74.

peygamberlerin mucizelerini ve velîlerin kerâmetlerini kabul etmeyip bunlarla ilgili nasları tabiat kanunlarına uygun bir şekilde yorumlamaya çalışır. Ona göre vahiy tabii bir olaydır ve peygamberin melek vasıtasıyla değil, kendi sahip olduğu istidatla ilâhî kelâmı duyması halidir. Buna göre peygamberlik de istidada bağlı tabii bir olaydır. Nasıl ki bütün istidatlar insanın fizik yapısıyla ilgiliyse, Allah tarafından verilen nübüvvet de peygamberin fizik yapısına bağlı bir özelliktir. Bu bakımdan peygamber ana rahminde iken de peygamberdir. Nübüvvet Hz. Muhammed'le sona ermiştir.

Kur'ân en mükemmel prensipleri ihtiva eder ve değiştirilemez. Fakat onun bütün muhtevası dinle ilgili değildir. Kur'ân'da bulunan dini mahiyetteki emirler (ahkâm âyetleri) beş yüz civarındadır. Kur'ân da dünyevî konuların zikredilmesi, onların dinin bir bölümü olduğunu göstermez.

Ahmed Han'a göre, dünya ile ilgili konuların temel olarak değişmeyen dine dâhil edilmesi büyük bir hatadır. O bizzat kendisinin de bu hataya düştüğünü, nitekim konuyla ilgili olarak daha önce yayımladığı Râh-ı Sünnet ve Bid'at adlı eserinde dini hükümleri iki gruba ayırdığını, birinci grubu akîde ve ibadetler, İkincisini de sosyal âdetler (yeme, içme ve diğer muaşeret kaideleri) olarak belirttiğini, ancak ikinci kısmı dinden saymakla hata ettiğini söyler. Bu düşünceye göre din; iman, ibadet ve ahlâkî hükümlerden ibarettir.¹²⁵

Modern ilimlerle uzlaşacak yahut onları aşacak bir kelâm ilminin geliştirilmesinin zaruri olduğuna inanan Ahmed Han, fıkıh, hadis ve tefsir ilimleriyle bunların dayandığı prensiplerin yeniden münakaşa edilmesi gerektiğini, bu bakımdan Hindistan'ın bir Luther'e ihtiyacı olduğunu iddia etmiştir. Onun bu tür cüretli fikirlerinden, Protestanlık reformuna benzer bir hareketin İslâm dünyasında da meydana getirilmesini arzu ettiği sezilmektedir. İslâm birliği sağlanmasına gerek olmadığı İngiliz idaresine bağlı kalınmasında fayda olduğu şeklindeki görüşleriyle

¹²⁵ Mustafa Öz, "Ahmed Han, Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV yayınları, 1989) 2/74.

Mısır'daki Cemaleddin el-Afgani ve arkadaşlarının hareketiyle zahiren çelişmiş görünmektedir.¹²⁶

Ahmed Han, siyasi görüş bakımından, çağdaşı olan Cemâleddîn Afgani'nin temsil ettiği Pan-İslâmizm'e karşıdır. Nitekim Hint Müslümanlarını İslâm dünyasının diğer bölgelerinden, özellikle Osmanlı ülkesinden ayrı tutmuş, cihanşümul bir İslâm hilâfetine karşı çıkmıştır.

İngilizlerin ona destekleri, 1869-1870 yıllarında yaptığı İngiltere seyahatinde ona gösterdikleri ilgi ve Kraliçenin ve çok sayıda İngiliz üst düzey yetkilinin onunla bizzat görüşüp taltif etmesi hakkında şüphe oluşturmaktadır.

Kur'ân hakkındaki görüşlerini yazdığı *Tefsiru'l-Kur'ân* adlı eseri Kur'âncılık ekolünün görüşlerine ışık tutması açısından önemli bir yere sahiptir.¹²⁷

Ahmed Hân'ın *Mezheb İnsân ka Emr-i Tabâi he* (Din İnsanın Tabîî İşidir) başlıklı makalede dinlerin birliği ve sulh-i kul (herkesle barış) kâidesini kabul etmektedir.¹²⁸

Ahmed Hân Kur'ân-ı Kerîm'i tefsirinde melek, cin, cennet ve cehennemi istiare ve temsil saymıştır.¹²⁹ Cinleri, melekleri ve şeytanları, cennet ve cehennemi manalarının anlamını değiştirecek ve inkârına yol açacak şekilde açıklamıştır.¹³⁰

Seyyid Ahmed Han eserlerinde ve özellikle Kur'ân tefsirinde Resulullah'ın (a.s.) sünnetine, İslâm ümmetinin İcma'sına açıkça muhalefet etmiştir.¹³¹ Gaybı, melekleri, cinleri, şeytanları inkâr etmiş ve ilgili Kur'ân ayetlerini yanlış manalara tevil etmiştir. Melekler için Tabiatın güçleri ve onların kuvvetleri, Cinler hakkında Ormanın geceleri ortaya çıkan insanlardan uzak gölgelerde yaşayan sakinleridir ve Şeytanlar hakkında

¹²⁶ Cemâleddîn Afgani ve Muhammed Abduh, Ahmed Han'ın İngilizler'in sömürgecilik emellerine hizmet eden bir dehrî (materyalist) olduğunu söyleyerek, yazdığı tefsirde Allah'ın kelâmını bozmaya varacak kadar fahiş hatalar yaptığını ortaya koymuşlar, ayrıca Hint Müslümanları arasına ihtilâflar soktuğunu belirtmişlerdir. bk. Öz, Ahmed Han, Seyyid, 2/74.

¹²⁷ Şahin Güven, Kur'âniyyûn Ekolü -Temsilcileri, Tefsirleri ve Tefsirdeki Yöntemi, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1/11 (2001), 385-408.

¹²⁸ Bulgur, *XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslami Fikir Akımları*, 155.

¹²⁹ Bulgur, *XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslami Fikir Akımları*, 164.

¹³⁰ Şeytanı insanın karşı koyamadığı kötü güçler olarak manalandırmıştır. bk. Seyyid Ahmed Han, *Makâlât-ı Sör Seyyid*, thk. Muhammed İsmail (Lahor: Matbaatu Zerrin, 1.Basım, 1962), 1/219.

¹³¹ Muhalefetle yetinmeyip İslam fakihlerine ve muhaddisler ağza alınmayacak ifadelerle hakaretler etmiştir. bk. İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 102.

da insanın şehvi arzuları, nefsi ve hevasıdır, diyerek tevil etmiştir.¹³² Allah (c.c) Kur'ân'ı Peygamber'e (a.s.) hem manası hem lafzı ile değil sadece manası ile vahy etmiştir. Sonrasında ise Muhammed (a.s.) ayetleri lafızlar haline getirmiştir. Seyyid Ahmed Han'ın bu görüşleri ulemanın toplu olarak onu tekfir etmesi ile sonuçlanmıştır.¹³³

2.3.1.1.3. Hz. Peygamber'in Sünnetine Dair Görüşleri:

Seyyid Ahmed sünnet hakkındakini düşüncelerini kitaplarında ve makalelerinde açıklamaktadır.

Ona göre Hadisler Kur'ân derecesinde güvenilir değildir. Çünkü onların çoğu sonraki nesillere aynen nakledilmemiştir. Sahâbe ve halefleri, naklettikleri hadislerde bizzat Hz. Peygamber'in kullandığı lafızları kullanmayıp kendi ifadeleriyle rivayet etmişlerdir: böylece hadis metinleri kitaplara son râvinin ifadesi ile girmiştir. Bundan dolayı, bu râviye kadar Hz. Peygamber'in ifadesinin ne derecede korunduğunu tespit etmek çok güçtür. Hadis bilginleri, hadis ricâlinin güvenilir olup olmadığı hakkında tenkitler yürüttükleri halde, hadisin metni hakkında tenkitte bulunmamışlardır. Buna göre hadis akıl ve dirâyet yoluyla sabit olmadıkça kabul edilemez. O, bu kanaatiyle hadisin otoritesini kabul etmeyen ve Kur'ân'la yetinen bir telakkiyi benimsemektedir. Ona göre, İslâm âlimlerinin görüş ve kanaatleri doğru veya yanlış olabilir.¹³⁴

Sünneti reddetmesi sünnetle sabit olan değerleri de inkâr etmesine yol açmış, dolaylı olarak İslâm dininin içeriğini dolduran ne kadar vecibe varsa inkâr etmiştir.

Ahmed Hân 1879'da *Tehzîbu'l-Ahlâk*'ta yayınlanan mucize ve keramet konulu makalesinde insanın dünya ve ahiretini, kültür ve medeniyetini, mucize ve keramete inanmaktan daha fazla bozan bir şey olmadığını söylemektedir.¹³⁵

¹³² Seyyid Ahmed Han, *Makalat*, thk. Muhammed İsmail (Lahor: Matbaatu Zerrin, 1962), 1/220, 169, 128, 2/158; a.mlf., *Tefsîru'l Cinn ve'l cann ala ma fi'l Kur'ân*, (Lahor: Matbaatu İslamiyye, t.y.), 5, 21.; krş. Hadim Hüseyin İlahibahş, *el- Kur'âniyyûn ve Şühuhatuhum havle's- sünne*, (Taif: Mektebetu's-Siddik,2000), 102.

¹³³ Abdulmun'im Nemr, *Tarihu'l-İslam bi'l-hind* (Lübnan: el-Müessesetu'l-Camiyye lid-Dirasat, 1981), 44.45.

¹³⁴ bk. Öz, Ahmed Han, Seyyid, 74.

¹³⁵ Seyyid Ahmed Han, *Tehzîbu'l-Ahlâk* 5/15 (1874), 3–5.

Resulullah'ın (a.s.) sünnetinin çok uzun bir müddet boyunca yazıya geçirilmediğini iddia etmiş, Resulullah'ın (a.s.) sünnetiyle inandığımız emir, yasak, hüküm ve haber ne varsa bunların hadis âlimlerinin ve mezhep imamlarının görüşleri olduğunu; Müslümanların bunlara uymakla zorunlu olmadığını iddia etmiştir.¹³⁶

Sünnet metninin kabul edilebilmesi için birtakım şartları taşıması gerektiğini iddia etmiş, Rivayetin yakın derecesinde peygambere ait olduğunun ispat edilmesi, rivayetin peygamberin lafızlarıyla olduğuna şahitlik edecek lafızlarla olması, hadis şerhçilerinin açıklamaları olmadığına emin olunması gerektiğini söylemiştir.¹³⁷

Mucizeleri, harikulade olayları, Kur'ân'da haber verilen İbrahim'n (a.s.) ateşe atılması olayını, Hz. İsa'n (a.s.) babasız doğmasını, Yunus'un (a.s.) balık tarafından yutulmasını tabiat kanunlarına aykırı olmalarına dayanarak mecaz manalara yormuş ve gerçek olmadığını iddia etmiştir.¹³⁸ Bu iddiasını Resulullah'dan (a.s.) gelen hadislerin nispetinde şüphe oluşturmak ve âlimlerin hadislerden çıkardıkları hükümlerin yanlış olduğunu dile getirmek yoluyla gerçekleştirmiştir.¹³⁹

Hadislerin ve sünnetin inkârının yakın tarihteki baş temsilcisi olarak Seyyid Ahmed Han kabul edilmiştir. Tarihin akışı içerisinde benzer fikirler ortaya çıkmasına rağmen zaman zaman tartışmalar olsa da hadis inkârcılığı fikri takipçisi az olan bir fikir akımı mahiyetindeydi. İslâm âleminde Müslümanların gücünün zayıflaması ve sömürgecilik faaliyetlerinin başlamasıyla beraber hâkim olan fikri anlayış, yani Ehli Sünnet ve'l Cemaat anlayışının yeri Batı tarafından farklı fikri akımlarla doldurulmaya çalışılmıştır. İslâm'a direk olarak saldırmanın imkânsızlığı Batıyı onun dayanaklarına saldırmaya itmiş ve Seyyid Ahmed Han gibi düşünürleri desteklemişlerdir.¹⁴⁰

2.3.1.2 Çerağ Ali b. Muhammed (ö. 1895)

1844'de doğan Çerağ Ali, Dini eğitimini ortaokula kadar tamamlayıp kendini ilme ve mütalaaya verdi. 1873'lerde Seyyid Ahmed Han taraftarlarınca yayınlanan *Tehzibu'l-*

¹³⁶ Seyyid Ahmed Han, *Makâlât-ı Sör Seyyid*, 1/49, 69. krş. Hadim Hüseyin İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sünne*. (Taif: Mektebetu's-Siddik, 2000.) 105,106.

¹³⁷ Han, *Makâlât-ı Sör Seyyid*, 1/40. krş. İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 105-106.

¹³⁸ Seyyid Ahmed Han, *Makâlât-ı Sör Seyyid*, 1/32.

¹³⁹ İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 104.

¹⁴⁰ Ebu'l-Hasen Nedvi, *es-Sıra' Beyne'l-fikretü'l-İslamiyye ve'l-fikretü'l-garbiyye fi'l Aktari'l-İslamiyye* (Daru'l-kâlem, Kuveyt, 1983), 71.

Ahlak dergisindeki düşüncelerden etkilendi ve bu dergide makaleler yayınladı. 15 Haziran 1895’de Bombay/Hindistan’da vefat etti.

Kendisi Seyyid Ahmed Han’ın görüşlerini benimseyip desteklemiştir. Hocası gibi İslâmi konuları Batı kültürüyle uzlaşma amacına uygun şekilde yorumlamıştır.¹⁴¹

Çerağ Ali’nin başlıca görüşleri şunlardır:

a) İslâm’ın örtünme emri olmadığını iddia etmiş, peygamberimizin eşlerini örtünme ya da örtünmemeyle emretmediğini, ama arap toplumundaki örtünme ile alakalı genel kuralları bir düzene soktuğunu el ve yüzün örtülmesini emretmediğini söylemiştir.¹⁴²

b) Peygamber’in bütün savaşlarının müdafaa savaşları olduğunu İslâm’ın yayılması için cihad ettiğini söyleyenlerin herhangi bir delilleri olmadığını savunmuştur. Cihadın düşmanla savaşmak değil olması istenilen şeyin gerçekleşmesi için elden gelen ne varsa yapılması olduğunu iddia etmiştir. Beni Kureyza kadınlarının köle edilip satılması ile ilgili rivayetlerin ona göre kaynağı yoktur. Peygamber Sa’d’ın hükmünü beğenmemiş Kur’ân’a aykırı gördüğünden uygulamamıştır. Mukavkis’in Peygamber’e iki cariye hediye etmesi olayı da asılsızdır. Bu çerçevede Mariye’nin Peygamber’in cariyesi ve sonrasında eşi olması da, ondan çocuk doğurması da asılsızdır ve sahih değildir. Peygamber kadınların köle edilmesini yasaklamış, çok evliliği sınırlamış sonra kıyamete kadar yasaklamıştır.¹⁴³

c) Zekât; ihtiyaç fazlası maldan fakirlere verilmesidir. Kur’ân insanların ihtiyaçlarına her açıdan yeterlidir ve medeni değerlerle uyumludur. Ayetlerini müfessirlerin yorumlarıyla sınırlandırıldığında bu durum tam tersi hal almakta medeni değerlerle uyumsuzluk oluşmaktadır. Müfessirlerin ve fakihlerin getirdikleri yorumlar hayatın gerçekleriyle bağdaşmamakta terakkiye engel bir mana ortaya çıkmaktadır.¹⁴⁴

¹⁴¹ Muhammed Mustafa A’zami, *ed-Dirasat fi’l-hadisi’n-Nebevi ve Tarihu Tedvinihi* (b.y., Mektebetu’l-İslami, 1980), 28.

¹⁴² Çerağ Ali, Nevab Yar Cenk, *A’zamu’l-Kelam fi İrtikai’l İslam*, çev. Mevlana Abdulhak (Lahor: Matbaatu Refah-am, 1911), 2/17.; krş. İlahibahş, *el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne*, 107.

¹⁴³ Ali Cerağ, *Tahkiku’l-Cihad*, çev. Gulam Hüseyin, Abdulğafur (Lahor: Matbaatu Refah-am, 1912), 219, 185, 221, 230, 78.

¹⁴⁴ Çerağ Ali, *Tahkiku’l-Cihad*, 131.

d) Ona göre sünnet metinlerini derleyen muhakkik âlimler hadisin senedi ne kadar güçlü olursa olsun ona itimat edilemeyeceğini söylemişlerdir. Onların bu tespitlerinin üzerinde derinlemesine düşündüğümüzde hadislere hiçbir şekilde itimat edemeyeceğimizi görürüz.¹⁴⁵

2.3.1.3. Abdullah Çakrilevi (ö. 1914)

19. yüzyılın sonlarında Pencap ilinin Cakrale kentinde doğdu. Sufi olan Babası tarafından “Gulam Nebi” (Nebi’nin Kölesi) olarak adlandırıldı. 1899’da ismini Abdullah olarak değiştirdi. İlk eğitimini babasından alan Abdullah Pencap medreselerine devam etmiştir. Hadis eğitimi için Delhi’ye gidip meşhur muhaddislerden Nezir Hüseyin’in derslerine devam etmiş sonrasında memleketine dönüp ders vermeye ve eser te’lifine başlamıştır. Önceleri Selefî anlayışa sahip olmasına rağmen sonraki zamanlarda fikirlerinde değişmeler olmuştur.¹⁴⁶

Çakrilevi’nin Kur’âncılık düşüncesine geçişine Kadı Kamerüddîn ile girdiği hadis tartışmasının sebep olduğu nakl olunmaktadır. Çakrilevi, köşeye sıkışınca: “Allah tarafından Hz. Muhammed’e (a.s.) indirilen tek vahiy işte sadece bu Kur’ân’dır. Bunun dışındakiler ise, vahiy değildir,” diyerek tartışmadan sıyrılmak istemiştir. Çakrilevi’nin hareketi ile İngiliz sömürgesi arasında bir bağlantı olduğunu iddia edilmiştir. Sünnet hakkındaki fikirleri sebebiyle dönemin âlimleri onun küfrüne fetva vermişlerdir.

Kaynaklarda iki evlilik yaptığı, İbrahim ve Kadi Muhammed İsa adında iki çocuğu olduğu nakledilmektedir. Pakistan Miyanvali’de 1914’de vefat etmiştir.

Abdullah Çakrilevi’nin İngilizler ile bağı peygamberin sünneti ile ilgili görüşlerinin değişmesiyle başlamıştır. Abdullah Çakrilevi’nin destekçilerinden biri olan Gulam Ahmad Perviz, Abdullah Çakrilevi’nin İngilizler ile olan bağlantısını yalanlamıştır. Muhammed Ali Kasuri gibi âlimler ise Kadıyaniler ve Çakrilevi’lerin arkasında İngiliz hükümetinin olduğu kanaatindedirler. Muhammed Kasuri, İngiliz hükümeti bazı İslâmî şahsiyetlere ulaşip İslâm’a karşı olan mücadelelerinde onları kullanmayı

¹⁴⁵ Çerağ Ali, *A’zamu’l-Kelam fi İrtikai’l İslam*, çev. Mevlana Abdulhak (Lahor: Matbaatu Refah--am, 1911), 1/20.

¹⁴⁶ İlahibahş, *el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne*, 25,27.; Ayrıca bk. Birişik, *Hint Alt Kutası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 342.

başardı ve bu konuda İngilizler ve Hristiyan âlemi daima işbirliği içerisindeymiştir.¹⁴⁷

Abdullah Çakrâlevî, Ehli Sünnet karşıtı hareketini başlatarak, peygamberin bütün sünnetlerini inkâr etmiş ve “Ehl-i Zikri ve Kur’ân” cemiyetini kurmuş ve bu fikirlerini yaymaya yönelik çalışmalar yapmıştır.

Hindistan uleması nezdinde İslâm’dan çıkmasıyla alakalı görüşleri ise “*İşaatu’s-Sünne*” adlı dergide yayınlanmış ve Sünnet ile alakalı şüphelerine cevaplar verilmiştir.

Abdullah Çakrâlevî, Kur’ân’ın her türlü ihtiyacı karşılayacak nitelikte olduğunu ileri sürmüştür. “*Kur’ân’da gerek farz gerekse nâfile ve ibâha türünden her mesele zikredilmiştir*” diyen Çakrâlevî, “Kur’ân mücmel, hadisler mufassaldır”¹⁴⁸ şeklindeki geleneksel görüşün Kur’ân’ın beyanına ters düştüğü gerekçesiyle yanlış olduğunu savunmuş ve bu görüşünü, “*(Ey Peygamber!) Biz bu Kur’ân’ı sana her şeyi açıklamak için indirdik*”¹⁴⁹ âyetine dayandırmıştır.¹⁵⁰

Kur’ân’dan başka bir kaynağa teşrî yetkisi tanımayı şirk kabul eden ve bu görüşe, “*Hüküm ancak Allah’ındır*”¹⁵¹ meâlindeki âyetleri mesnet gösteren bu ekol klasik tefsir yöntemlerini de işe yaramaz olduğu ön kabulünden hareketle neredeyse bütünüyle yok saymıştır. Kur’ân’ın kendi kendini açıkladığı ve bu konuda başka hiçbir kaynağa ihtiyaç bulunmadığı fikrinde ısrarcı olan Kur’âniyyun’a göre yeterli düzeyde Arapça bilgisi Kur’ân’ı doğru şekilde anlayıp yorumlamak için yeterlidir.¹⁵²

2.3.1.4 Ahmeduddin el-Amritsariyye (ö. 1936)

Kur’âniyyûn hareketinin önemli düşünürlerinden olan Ahmeduddin, 1861 yılında Hindistan’ın Amritsar kentinde doğmuştur. İlk eğitimini geleneksel medreselerde tamamladıktan sonra İngilizlerin açtığı misyoner okullarında Kitâb-ı Mukaddes ve modern ilimler alanında eğitim görmüştür. İyi derecede Arapça, İngilizce, Farsça ve Urduca bilen Ahmeduddin, “*Ümmeti Müslime*” cemaat dergisini yayımlamıştır.

¹⁴⁷ bk. İlahibahş, *el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne*, 26, 31-32.

¹⁴⁸ bk. Zürkani, Muhammed Abdu’l-Azim el-Mısri, *Menahilul İrfan fî Ulumi’l Kur’ân* (Kahire: Matbaatu İsa el Babi el Halebi, ts.), 1/299.

¹⁴⁹ Nahl-16/89.

¹⁵⁰ bk. İlahibahş, *el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne*, 32.

¹⁵¹ Yusuf 12/40.

¹⁵² Birışık, *Hind Altı Kıtası*, 32.

Kur'ân üzerine eserler vermiş, yazdığı makalelerini “*Belâğ*” ve “*Beyân*” isimlerinde iki dergide neşretmiştir.¹⁵³

2.3.1.5. Muhammed İkbal (ö. 1938)

Pakistanlı şair filozof olan yazar, 1877’de Pakistan Pencap-Siyalkut kentinde doğmuş, Kur'ân eğitimini tamamladıktan sonra İslâmi edebiyatla ilgilenmiştir. Lahor’da üniversite eğitimini tamamlamış. Doğu Dilleri Fakültesi’ne hoca olarak atanmıştır. 1905 de Londra Cambridge Üniversitesi felsefe bölümünü, Münih üniversitesinde felsefe alanında doktorasını tamamlamış. Cambridge Üniversitesinde felsefe ve İngiliz edebiyatı bölünde profesör olarak atanmıştır. 1908 de Hindistan’a döndükten sonra 21 Nisân 1938'de ölmüştür.

İkbal’in peygamberlik hakkında şu sözü sloganlaştırmıştır: *Biz peygamberlik sayesinde “vezinli bir mısra” olduk, yüz binleri tek vücut halinde birlikte bulduk.*¹⁵⁴ *İslâm milleti varlığını Hira’daki halvete borçludur.*¹⁵⁵ Hz. Muhammed’in (a.s) *Peygamberliği bize hürriyet, eşitlik ve kardeşlik getirdi.*¹⁵⁶

Fârâbî ve İbn Sînâ geleneğini devam ettiren İkbal, İslâm toplum yapısının nübüvvet şuurunun siyasi hayata intikaliyle vücut bulduğunu belirtir. İslâm, başından beri ahlâk temeline dayalı bir sivil toplum kurmak ve ona yön vermek amacını gütmüştür.¹⁵⁷ Bundan dolayı İslâm açısından dinin yapıcı katkısından mahrum bir siyasetten bahsedilemez. Eğer din siyasetten ayrılırsa geride Cengiz’likten (zalimlikten) başka bir şey kalmaz.¹⁵⁸

2.3.1.6. Gulam Ahmed Perviz (ö. 1985)

Tam adı Ğulam Perviz b. Fadlu din b. Rahim Bahş’tır. 9 Haziran 1903 de Doğu Pencab Hindistan’ın Kadiyan kentine yakın Betele beldesinin Kurdaspur kentinde doğdu. İlk eğitimini dedesinden almış, lise eğitimini tamamlayınca devlet matbaasında kâtip

¹⁵³ İlahibahş, *el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne* 34-37.

¹⁵⁴ Muhammed İkbal, *Esrâr ve Rumuz*, çev. Ali Nihad Tarlan (İstanbul: y.y., 1964), 88.

¹⁵⁵ Muhammed İkbal, *Câvidnâme* (Lahor: y.y., 1982), 24.

¹⁵⁶ İkbal, *Esrâr ve Rumuz*, 92.

¹⁵⁷ İkbal, *The Reconstruction of Religious Thought in Islam* (b.y.: Karbon Kitaplar, 2018), 155.

¹⁵⁸ İkbal, *Cebrâil’in Kanadı* (İstanbul: Furkan Yayınları, 1983), 120.

olarak göreve başlamıştır. Bu arada da kendisini ilme adayıp arkadaşı Seyyid Nezir Ahmet'in "*Tuluu'l İslâm*" adında bir dergi çıkarmasına katkı sağlamıştır.¹⁵⁹

Pakistan'ın bağımsızlığından sonra Karaçi'ye intikal etmiştir. Dergisine nispetle "*Nevâdî Tulu-u İslâm*" adı altında cemiyetler oluşturmuştur. Birkaç yıl içinde ünü ve fikirleri Pakistan sınırlarını aşarak Arap ülkelerine, Avrupa ülkelerine ve hatta Amerika'ya kadar ulaşmıştır.¹⁶⁰

Eserlerinin çoğu Kur'ân ve onun yorumu ile ilgilidir. *Mefhumu'l-Kur'ân*, Kur'ân'ın baştan sona çok kısa ve özlü bir tercümesidir. *Metâlibu'l-Furkân* isimli tefsiri ise, uzun yıllar boyunca devam eden Kur'ân'ı Kerîm derslerinin yazıya geçirilmiş şeklidir. Bu eser İblis ve Âdem; evrim nazariyesi, Âdemin yaratılışı, insan türünün ortaya çıkışı gibi konular hakkındadır.¹⁶¹

2.3.1.6.1. Gulam Ahmed Perviz'in Sünneti İnkârı

Gulam Ahmad Perviz'in sünnet inkârcılarının inancıyla ilk olarak bağlantısı, başlangıçta, o dönemin görüş ve fikirlerini okumakla olmuştur. Perviz şöyle demiştir: "*Bir gün tefsir okuyordum, şu ayeti okurken; "Ey iman edenler! Mûsâ'yı incitenler gibi olmayın. Allah onun, hakkında söylediklerinden uzak, tertemiz biri olduğunu ortaya koymuştu. Gerçekten o, Allah katında itibarlı idi."*¹⁶² Ebu Hureyre, Buhari ve Tirmizi'den rivayet edilen bazı hadislerle denk geldim. Bu hadislerde Beni İsrail'in Hz. Musa'yı baras hastalığı ile itham etmesi geçiyordu bunun üzerine düşünürken bazı konularda şüphelenmeye başladım ve ondan sonra bu şüphelerim Kur'âncılık ekolüne geçmeme zemin hazırladı."¹⁶³

Tefsir ve diğer alanlardaki çalışmalarından dolayı ehl-i Kur'ân ekolünün en başarılı siması kabul edilen Gulâm Ahmed Pervîz (ö. 1985) Kur'ân tefsirinde en yetkin otoritenin Hz. Peygamber olduğunu, ancak ona ait tefsir rivayetlerinin tarihsel süreçte sıhhatini kaybettiğini söylemiştir.¹⁶⁴ Buna göre Hz. Peygamber'in Kur'ân'ı nasıl

¹⁵⁹ Birışık, *Hint Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 371.

¹⁶⁰ İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 48-49.

¹⁶¹ bk. İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne* 23.

¹⁶² el-Ahzâb 33/69.

¹⁶³ Gulam Ahmed Perviz, *Şahkâr-ı Risâlet* (Lahor: Tulu'-i İslâm Trust, 1999), 29-30.

¹⁶⁴ bk. Abdurrahman Kılânî, *Âyine-i Perviziyyet* (Lahor: y.y., 2001), 453-780; İbrahim Hatiboğlu, *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları (Hint Alt Kıtası Mısır ve Türkiye'de Hadis Tartışmaları)* (b.y., İstanbul Hadisevi, 2004), 263-338.

anlayıp yorumladığıyla ilgili bilgiler günümüze sağlam bir şekilde ulaşmadığı için hadis kitaplarındaki haberlere güvenilemezdi. Gerek İslâm'ın ihyası gerek ümmetin salâhı için hadisler Kur'ân ışığında gözden geçirilmeli, Kur'ân'a uymayanlar reddedilmeliydi. Pervîz'e göre bu "hadis inkârcılığı" değil temizleme/ayıklama ameliyesiydi.¹⁶⁵

Kur'âniyyûn liderlerinden el Hafız Muhammed Eslem Ceracburi ile tanıştıktan sonra onun derslerine devam etmiş. Bütün fikirlerini benimsemiştir.¹⁶⁶ Seyyid Ahmed Han ve Muhammed İkbal'in asrın en önemli düşünürleri olduğunu söyleyerek onları desteklemiştir.¹⁶⁷

2.3.1.6.2 Gulam Ahmed Perviz'in Diğer Görüşleri

Gulâm Ahmed Pervîz, Kur'ân'cılık hareketinin genel amacına uygun görüşlere sahip olup, Kur'ân'ın tek başına yeterli olduğu düşüncesine inanmaktadır. Dini kuralları genel olarak kabul etmiş olup, din hakkındaki ayrıntılı konuların hükmünü o ülkenin yöneticisine bırakmıştır. Kuralların koyulmasını ve detayların belirlenmesini belirleyecek olan O'dur ve ceza verme yetkisi de onundur. Mevcut şartlara göre uygun gördüğünü emreder ve yasaklar. Bu harekete karşı mücadelenin başını Mevdudi'nin liderliğini yaptığı "Cemaati İslâmiyye" adındaki grup çekti. Pakistan, Hindistan, Şam ve Hicaz ulemasından binlerce âlim Perviz'in İslâm'dan çıktığını ilan ettiler ve kâfir olduğunda görüş birliğine vardılar.¹⁶⁸

2.3.1.7 el-Hafız Eslem Ciracburi (ö. 1955)

Tam adı Muhammed b. Eslem b. allame Selametullah el-Behubali el-Hindi'dir. Tarihçi felsefeci ve Kur'âniyyûn ekolünün bariz şahsiyetlerindendir. 1299/1880 de Azankerh vilayeti Ciracbur kentinde doğdu. Ailesi hadis ehlinden meşhur bir ilim ailesidir. 9 yaşlarında Kur'ân'ı ezberledi. Bu sebeple Hafız lakabıyla anılmıştır. Farsça'yı öğrendi. Matematik ve İngilizce eğitimi aldı. Arapça eğitimi aldı. Herhangi bir

¹⁶⁵ Birışık, *Hint Alt Kıtası*, 387.

¹⁶⁶ bk. İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne* 51.

¹⁶⁷ Pervîz, *Fırkatu Ehli'l-Kur'ân* (Lahor: Matbaatu İlmiyye, ts.), 8.

¹⁶⁸ bk. İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne* 54. Ayrıca bk. Geleneksel ekol içinde yer alan 1000 kadar âlim bir fetva hazırlayarak Pervîz'in İslâm dairesinden çıkıp "kâfir" olduğunu ilân etti. Birışık, "Pervîz, Gulam Ahmed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 30 Haziran 2024).

medrese ve üniversite eğitimi aldığı ya da tamamladığı bilinmemektedir. 1903’de günlük yayınlanan *Beyse el-Lahoriyye Gazetesi*’nde köşe yazarlığına başladı. Hint yarımadasında bu sayede tanındı. 1906’da Aleykira Arapça ve Farsça Lisesi’ne hoca olarak atandı. 1912’de lisenin kütüphanesine genel müdür oldu. Daha sonra bu okul Aleykira İslâm Üniversitesi’ne dönüştü. Hafız da üniversitenin Arapça ve Farsça hocası oldu.¹⁶⁹

Siraciyye (Feraiz risalesi) okurken torunun (İbnu’l-İbn) babası ölürse dedesinin mirasından mahcub olması problemi sebebiyle sünneti dışlayıp Kur’ân’la problemi çözmeyi benimseyerek Kur’âniyyûn ekolüne katıldı. *Mahcubu’l-irs* kitabını neşrederek ilgili hadise ve fetvaya karşı çıktı. Sosyalist fikirleri inceleyip İslâm ve Sosyalizm’in benzerliğine vurgu yaptı. Kişisel mülklerin devlet mülkü olması gerektiği, Sosyalizmdeki gibi bir yönetim modelinin İslâm’a uygunluğunu savundu.¹⁷⁰

1947’de Pakistan devletini kuruluşuyla, Pakistan’a geçti. Ama ortamın uygun olmadığı düşüncesiyle Hindistan’a geri döndü. 1955’te 75 yaşlarında vefat etti.¹⁷¹

2.3.1.8 Fazlurrahman (ö. 1988)

2.3.1.8.1 Hayatı

Pakistan’lı felsefeci olan Fazlurrahman’ın babası Mevlânâ Şehâbeddin Diyûbend Dârülulûm medreselerinden mezundur. İlköğretimi, Pakistan’da “ders-i nizâmî” diye bilinen medrese eğitimi şeklinde babasının yanında gördü. Kur’ân’ı ezberledi, babasının teşvikiyle modern eğitime yöneldi. Lahor’da yükseköğrenime başladı; bir yandan da babasından İslâmî ilimler sahasındaki tahsiline devam etti. 1940’ta Pencap Üniversitesi’nin Arapça bölümünden mezun olduktan sonra aynı üniversitede lisansüstü öğrenimine başladı. 1942’de yüksek lisansını tamamladıktan sonra aynı üniversiteye araştırma görevlisi olarak girmiştir. Amacı, uzun bir geçmişten beri ihmal edilen İslâm felsefesi alanında uzmanlaşmaktır. Tez konusu olan “Nefs”in tahlilini ve İngilizce tercümesini daha sağlıklı şekilde yapabilmek için Grekçe ve Latince’yi, Batı felsefesini kaynaklarından takip edebilmek için de Fransızca ve Almanca’yi

¹⁶⁹ bk. el-Hafız Eslem Ceracberi, *Mecelletu Tuluu-l İslam* 7 (Haziran 1956), 15.

¹⁷⁰ Şemsurrahme Faruki, *Nevadirat*, 115. krş. İlahibahş, *el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne*, 43.

¹⁷¹ Geniş bilgi için bk. *Mecelletu Tuluul İslam*, sayı 7, 1956. krş. İlahibahş, *el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne*, 45.

öğrenmiştir. 1949'da bitirdiği Avicenna's Psychology adlı doktora tezi yayımlanmıştır. (Oxford 1952) Fazlurrahman 1950'de İngiltere'nin Durham Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak tayin edildi. İran kültür ve medeniyetiyle İslâm felsefesi okutan Fazlurrahman'ın buradaki görevi 1958 yılına kadar sürmüştür. Ebü'l-Hasan el-Eş'arî, Fârâbî, İbn Sînâ ve Gazzâlî'nin eserleriyle meşgul olmuş, İlmî çalışmalarında önemli bir dönem sayılabilecek olan 1958'de İngiltere'den Kanada'ya giderek Montreal'deki McGill Üniversitesi Institute Of İslâmic Studies'de İslâmî ilimler alanında doçent olarak yeni görevine başlamıştır. Fazlurrahman İslâm düşüncesindeki peygamberlik anlayışını tamamen felsefî bir yaklaşımla ele almış ve Fârâbî, İbn Sînâ, İbn Hazm (ö. 1064), Gazzâlî (1111), Şehristânî (1153), İbn Teymiyye (1328), İbn Haldûn (1406) gibi ilim ve fikir adamlarının bu hususu nasıl anladıklarını ortaya koymuştur. Üniversitesi'ndeki görevine 1961'e kadar devam eden Fazlurrahman, günümüz İslâm toplumunun meselelerini daha yakından tanımak amacıyla aynı yıl Pakistan hükümetinin davetini kabul ederek ülkesine dönmüştür. Bu tarihten sonra yayımladığı makale ve kitapları incelendiğinde hemen hemen bütün çalışmalarının İslâm toplumunun güncel meseleleriyle ilgili olduğu görülmektedir. 1962 yılında İslâmî Araştırmalar Enstitüsü'nün genel müdürlüğüne tayin edilmiş ve bu görevini 1968'e kadar sürdürmüştür. *İslâmic Studies* dergisinin baş editörlüğünü de yapmıştır. 1965'te basılan *İslâmic Methodology in History* adlı eseri hadis, sünnet ve fıkıh alanlarında yeni anlayışlarla ictihad yapmanın önemini vurgulamaktadır. Yine bu dönemde neşredilen *İslâm* adlı eseri (London, New York 1966) İslâm düşünce tarihiyle âdeta hesaplaşıyordu. Bu yüzden eser Pakistan'da büyük bir infial uyandırmıştır. Bazı siyaset adamları, onu hedef seçerek İslâm adlı kitabında sarf ettiği bir cümleden dolayı katlini istemişlerdir. Pakistan'ı terk edip Amerika'ya gitmiş ve bir dönem California Üniversitesi'nde; 1969'dan itibaren Chicago Üniversitesi'nde İslâm düşüncesi profesörü olarak görev yapmıştır.¹⁷²

¹⁷² Alparslan Açıkgenç, "Fazlurrahman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (30 Haziran 2024).

2.3.1.8.2. Görüşleri

2.3.1.8.2.1. Vahiy, Cebrail ve Peygamber İlişkisi Hakkındaki Görüşü

Fazlurrahman, geleneksel vahiy anlayışının aksine Cebrail, vahiy ve Hz. Peygamber arasındaki ilişkiyi içsel/ruhsal olduğunu savunmaktadır.

“Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla yahut perde arkasından konuşur. Yahut bir elçi gönderip, izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz O, yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir.” âyetinden¹⁷³ hareketle vahyin tenzili konusunda dört esasa ulaşmaktadır.

1) Allah insanlarla doğrudan doğruya konuşmaz, Allah'ın konuşması Peygamberin kalbine Ruh'u göndermesiyle olur.

2) Böylelikle Ruh, Peygamber hakikati görüp kelimeye dökmesini temin eder; ancak bu, Hz. Muhammed'in kendi arzusundan konuştuğu anlamına gelmez.

3) Ayrıca peygamber duyulan ses akustik özellikleri olan fizikî bir ses değil, gerçek zihnî bir ses ve fikrî bir kelimedir.

4) Bu Ruh, vahiy elçisi şeklini alarak vahyi Peygamber'e "iletir", ama vahiy elçisi nasıl olursa olsun gerçekte vahyi veren bizzat Allah'tır.¹⁷⁴

Yine Kur'ân'da geçen; *"Allah, emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir"*¹⁷⁵ ve *"Melekleri kullarından dilediğine, emrinden Ruh ile indirir"*¹⁷⁶ gibi âyetleri delil göstererek, peygamberlerin kendilerine vahiy getiren Allah'ın Ruhuna mazhar oldukları¹⁷⁷ meleklerin vahiy getirmediğini başka görevleri olduğunu öne sürmektedir. Vahiy ve vahiy elçisinin ruhanî olduğu ve Peygamber'e nispetlerinin ise içsel olduğu kanaatinde olan Fazlurrahman'a göre, Cebrail'in Peygamber ile Allah arasındaki iletişimde üçüncü bir somut varlık olarak kabulü, Kur'ân'ın bütün vahiy fikrini temelden yıkar.¹⁷⁸ *“Bu yüzden Peygamberimize vahiy için melek gönderilmediği*

¹⁷³ eş-Şûrâ 42/51.

¹⁷⁴ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân* (b.y., Ankara Okulu Yayınları, 2021), 159.

¹⁷⁵ el-Mü'min 40/15.

¹⁷⁶ en-Nahl 16/2.

¹⁷⁷ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 154.

¹⁷⁸ Adil Çiftçi, *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2001), 65.

kesindir. Zira O'na vahiy, Güvenilir Ruh (Ruhu'l-Emin) olarak da tasvir edilen Kutsal Ruh (Ruhu'l-Kudus) tarafından getirilmiştir"¹⁷⁹

Fazlurrahman, Hz. Peygamber'e vahiy getirenin melek olmadığını ispatlamak amacıyla "Dediler ki: *"Bu ne biçim Peygamber ki yemek yer, çarşıda, pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!"*¹⁸⁰ ayetini delil göstermiş; Ruhu, Peygamber'in kalbinde oluşan ve ihtiyaç olduğu zaman vahiy şekline dönüşen bir 'meleke' olarak yorumlamıştır.¹⁸¹

Nebî ve Resulün insanları doğru yola iletmekle görevli Allah'ın elçileri olduğunu söylemektedir.¹⁸² Kur'ân'da adı zikredilmemiş bile olsa dünyanın her tarafına Allah'ın Peygamberler gönderdiği kanaatindedir.¹⁸³ Ona göre peygamberler bir değildir ve aralarında derece farkları vardır.¹⁸⁴

2.3.1.8.2.2. Nübüvvet Hem Vehbi Hem Kesbidir Görüşü

Nübüvvetin vehbî olduğunu söylemekle birlikte Peygamber'in kendi gayret ve kapasitesinin de peygamberlik makamını elde etmesinde etkisinin bulunduğunu düşünmektedir. O daha da ileri giderek nübüvvetin vehbî olduğunu söylememesinin, nübüvveti dini literatüre göre ifade etmek kastıyla olduğunu söylemiştir. Bir anlamda Müslümanların duymak istedikleri şekilde nübüvveti nitelediğini itiraf etmiştir. Peygamber'in kabiliyet ve kapasitesi ise nübüvvetin tabiî açıklamasını oluşturmaktadır.¹⁸⁵

¹⁷⁹ Fazlurrahman, *Ana Konuları Kur'ân*, 155.

¹⁸⁰ el-Furkan 25/7.

¹⁸¹ Fazlurrahman, *Ana Konuları Kur'ân*, 157.

¹⁸² Fazlurrahman, *Ana Konuları Kur'ân*, 135-136.

¹⁸³ el-Mü'min, 40/78; en-Nisâ, 4/164.

¹⁸⁴ el-İsrâ, 17/55; Fazlurrahman, *Ana Konuları Kur'ân*, 137.

¹⁸⁵ Hatice K. Arpaguş, *Fazlurrahman'a Göre Allah ve İnsan* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010), 201. *"Bu durum, tabiî terimlerle ifade edilecek olursa, diyebiliriz ki Hz. Muhammed kendini -şuurlu olmasa da- peygamber olmak için hazırladı. Çünkü doğuştan onda insanların karşılaştıkları ahlâkî çöküntülere karşı yüksek bir duyarlılık vardı. Bu duyarlılık, onun Allah tarafından çok küçük yaşta yetim bırakılmasıyla daha da yükseldi. Fakat peygamberler, kendi fitrî kabiliyetlerini başka bir insanın geliştireceğinden fazla geliştiremezdi. Onun için bütün tabiî faktörler tek ve güçlü bir gayeyi gösterecek şekilde birleşirse bütün o tabiî faktörler gerisin geri Allah'a affedilmelidir."* bk. Fazlurrahman, *Ana Konuları Kur'ân*, 147-148.

2.3.1.8.2.3. Peygamberin Mucizeleri Hakkındaki Görüşü

Fazlurrahman'a göre Hz. Muhammed, Mekkeliler ile Yahudilerin istedikleri tabiat-üstü mucizeleri onlara göstermemiştir. Göstermiş olsaydı da ona iman etmeyeceklerdi.¹⁸⁶ Hz. Peygamber'in önceki Peygamberler gibi tabiatüstü mucizeler göstermemiştir.¹⁸⁷ O'nun mucizesi Kur'ân'dır.¹⁸⁸

2.4. Mısır'da Sünneti İnkâr Eden Kur'ân İslâmcıları

2.4.1. Mısır'da Kur'ân'cılık Söyleminin Ortaya Çıkışı

Kur'âncılık söyleminin Mısır'da ortaya çıkışı 19.yy. başlarında olmuştur. Muhammed Ali Paşa Batı metodlarıyla eğitim veren medreseler açmış, Bununla yetinmeyip Avrupa'ya eğitim için öğrenci grupları göndermiştir. İlk grup 1809'da İtalya'ya ve Fransa'ya gönderilmiştir.¹⁸⁹ Oğlu İsmail Paşa döneminde Mısır Avrupa'ya bütün kapılarını açmıştır. Paris, Viyana gibi büyük şehirlerde çocukluğunu geçiren ve Avrupai kıyafetlere giyinen İsmail Paşa Mısır'ı Avrupa'ya dönüştürmeye çalışmış, Milli bir şura meclisi tesis etmiş, mahkemeleri Batı standartlarına uygun düzenlemiştir. Müslüman olmayanların da mahkeme hâkimi olmasının önünü açmış, Karma mahkemeleri Nobar Paşa'ya (ö. 1899) düzenletip buralarda Fransız hukukunu esas almış ve uygulamıştır.¹⁹⁰

Cemaleddin Afgani'nin Mısır'a, Riyad Paşa tarafından davet edilmesinden sonra Özbekiyye civarında oluşan ders ve sohbet ortamlarında ve ev meclislerinde Muhammed Abduh, Abdülkerim Selmân, İbrahim el-Lakkani, Sa'd Zağlul, İbrahim Helbavi, gibi şahsiyetler etrafında halkalanmışlar, Daha sonra Mahmud Sami Barudi, Abdusselam Muveylihi, İbrahim Muveylihi, Ali Mazhar, Selim Nakkaş, Edib İshak gibi tanınmış şahsiyetler de onlara katılmıştır.¹⁹¹

¹⁸⁶ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 128; En'âm, 6/7; Al-i İmran, 3/183-184.

¹⁸⁷ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 129.

¹⁸⁸ el-Bakara 2/23; Yûnus 10/38; Hûd 11/13; el-İsrâ 17/88; et-Tûr 52/33-34; bk. Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 165.

¹⁸⁹ bk. Adil Ebu Aşme *Kadaya el-Mer'a fi Şi'ri'l-Arabi fi Mısır* (Mekke: Camiatu el Melik Abdulaziz, Doktora Tezi, 1798/1945), 37.

¹⁹⁰ Muhammed Muveylihi, *Hadisu İsa b. Hişam* (b.y., Matbaatu Mısır, ts.), 40-43.

¹⁹¹ Ahmed Emin, *Zuamau'l İslah* (b.y.: Mektebetu'n-nahda el-Mısıryye, 1976), 70-73.

Cemaleddin Afgani “*Mısır Mısırlı’larındır*” cümlesiyle İslâm eksenli birlikteliği vatan eksenli bir karaktere çevirmiş, Etrafına Yahudi ve Hristiyanlardan da şahsiyetler toplanmaya başlamıştır.¹⁹² Sonrasında dinlerin aslında bir olduğunu ama din taciri ve bundan menfaatlenen bazı dini liderler yüzünden bu birliğin sağlanamadığını savunmuş,¹⁹³ Sonrasında Afgani Mısır’dan uzaklaştırılmış ve siyasi arenada hızlı değişiklikler gerçekleşmiştir. Mısır Vatan Partisi (el-Hizbu’l-Vatani) Tevfik Paşa’dan birtakım ıslahatlar yapmasını talep etmiş, Bizzat Muhammed Abduh’un önerisi ile müsteşrik Blunt, Wilfrid Scawen’in de (ö. 1922) katkılarıyla partilerinin dini değil siyasi bir parti olduğunu ilan etmişlerdir. Mısır ordusun yenilmesi üzerine parti yöneticileri sürgün edilmişler. İşgalci İngiliz yönetimi sonraları Muhammed Abduh’a siyasetle uğraşmaması şartıyla Mısıra dönme izni vermiştir. Bu andan itibaren Muhammed Abduh İslâm Şeriatı’nın Avrupa medeniyetiyle uyumlu hale getirilmesi ve anlayışların güncellenmesi faaliyetlerine girişmiştir. Bunun neticesinde fetva makamına getirilmiş, Muhammed Abduh’un fikirleri ve dini ve medeni konularda ıslah için yaptıkları kendinden sonra gelenlere yeni alanlar açmıştır. Muhammed Abduh’un seçkin öğrencilerinden Mustafa Abdurrezzak onun dini ıslah faaliyetlerinin üç önemli neticesinin olduğunu söylemiştir. Birincisi kör taklitten zihinleri kurtarmıştır. Burhan ve akıl, dini liderlerin de dünyevi liderlerin de sultalarının yerine geçmiş, neticesinde din-bilim çatışması sona ermiş, Aralarında uyum ortaya çıkmıştır. Üçüncü netice de ihtilaflar ortaya çıkmadan önceki selef metodu dini ilimler sahasına geri gelmiştir. Bu çerçevede şeyh Abduh’un da Fatiha tefsirinde söylediği gibi “*Kur’ân asıldır, asıl haline getirilmelidir. Mütevatir sünnet az olduğundan sünnetten alınacak şey çok az olacaktır. Bu durum dini mezheplere ve görüşlere de yansıtılacaktır,*” görüşü benimsenmiş ve uygulanmaya başlanmıştır.¹⁹⁴

Telfik hareketi (İslâm’la Batı medeniyetini uzlaştırma) Şeyh Muhammed Abduh’tan sonra özellikle Batıda eğitim görüp gelenlerin sayılarının artması ve yönetimde

¹⁹² bk. Hamza Arslan, “İslam Birliği Parlak Bir İdeal Mi? Yoksa Aldatmaca Mı?”, *Köklü Değişim Dergisi* (30 Haziran 2024).

¹⁹³ Muhammed Umara, *el A’mal el-Kamile li Cemaluddin el-Afgani* (Kahire: Daru’l Kitab el-Arabi li’t-tbaati ve’n neşr, ts.), 292.

¹⁹⁴ *Sahifetu es-Siyase el-Usbuiyye el-Mısriyye*, 55 (Mart 1927), 17. krş. İlahibahş, *el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne*, 116.

önemli görevlere İngilizler'in de desteğiyle yerleşmeleriyle kültür ve edebiyat dünyasında daha baskın hale gelmiştir. Bu anlayışta olanlar İngiliz medeniyet ve edebiyatının etkisindeki ve Fransız etkisindeki olarak iki ana yönelişe sahiptir. İngiliz edebiyatının etkisindeki grubun en önemli ismi siyaset dergisinin genel yönetmeni Muhammed Hüseyin Heykel 'dir. (ö. 1956)¹⁹⁵

Diğer grubun bariz şahsiyetleri el-Akkad (ö. 1964) ve İbrahim Abdulkadir Mazeni'ydi. (ö. 1949)¹⁹⁶ Bu dönemin en bariz şahsiyetleri ve özellikle Batı kültürünün nakilcileri Taha Hüseyin¹⁹⁷ (ö. 1973), Mansur Fehmi bey (ö. 1959)¹⁹⁸, Ahmed Emin¹⁹⁹ (ö. 1954), Ahmed Dayf²⁰⁰ (ö. 2005), Mustafa Abdurrezzak, Akkad ve Mazeni'dir.²⁰¹

2.4.2. Dini Değerler Konusunda Ortaya Çıkan Yönelişler

Sünnet inkârının Hint alt kıtasından sonra ikinci dalgasının Mısır'da gerçekleştiği gözlemlenmektedir. Mısır'da Hint bölgesi de İslâm âlemindeki en önemli ilim merkezlerindendi, bu bölgelerde bu akımların taraftar bulması güçlü ilmi geleneğe de gölge düşürmüştür, Mısır'da farklı Edebiyatçılar, ilim adamları gibi farklı alanlardaki düşünürler bu fikri desteklemişlerdir, bu bölümde bu fikre destek veren düşünürleri buluştukları ortak fikirlere göre ayırarak inceleyeceğiz.

Bu şahsiyetlerin arasında dini konularla kabul ve ret yönünden üç yöneliş gözlemlenmektedir.²⁰²

Birinci yöneliş dini değerleri ve Allah'la alakalı her değeri bir kenara bırakıp Batılı medeni değerlere yönelmek gerektiğini düşünenler. İkinci yöneliş, sünnet ve sünnet metinlerindeki dini değerlerin terakkiye ve medenileşmeye engel olduğunu düşünüp

¹⁹⁵ Hilal Görgün, "Heykel, Muhammed Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (30 Haziran 2024).

¹⁹⁶ Erol Ayyıldız, "Mâzinî, İbrâhim Abdulkâdir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (30 Haziran 2024).

¹⁹⁷ Şükran Fazlıoğlu, "Tâhâ Hüseyin", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (30 Haziran 2024).

¹⁹⁸ Mustafa Çağrı, "Mansûr Fehmî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (1 Temmuz 2024).

¹⁹⁹ Hulusi Kılıç, "Ahmed Emîn", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (1 Temmuz 2024).

²⁰⁰ Sedat Şensoy, "Şevki Dayf", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (1 Temmuz 2024).

²⁰¹ *Sahîfet es-Siyase el-Usbuiyye el-Misriyye*, 205 (Şubat 1930), 16. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 118

²⁰² İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne* 120.

sadece Kur'ân sadece Kur'ân'da gelen değerler üzerinde yeni bir İslâmî hayat modeli oluşturulması gerektiğini savunanlar. Üçüncü yöneltte sünnette akla uygun olmayan metinlerin tasfiye edilerek akıl rehberliğinde yürünmesi gerektiğini savunanlardır.

Her üç yönelt de, tamamını inkâr edenler, bir kısmını ya da akla muhalif olanları inkâr edenler diye bir kriter belirleseler de sünnet inkârında birleşmektedirler.

2.4.2.1. Birinci Yönelt: Dini değerleri ve Allah'la Alakalı Değerleri Bir Kenara Bırakıp Batılı Medeni Değerlere Yönelmek Gerektiğini Düşünenler

Bu gruptakilerin görünüşte bir ilah inancı olsa da, peygamberlikle alakalı değerleri farklı te'vil ve yorumlar yaparak inkâr etmektedirler. Muhammed'ı (a.s.) Kur'ân'ı yazmakla itham etmiş, Kur'ân'a şüphe gözüyle yaklaşmışlardır. Mucizelere yönelik inkârcı bir tavır sergilemişler ve bazıları daha da ileri giderek Allah'ı inkâr etmiş, ruh ve ezeliğinde şüphelerini izhar etmişlerdir. Peygamber'in (a.s.) mal ve servet toplamak için cihad ettiğini söylemişlerdir. Toplumsal problemlerinin çözümünün dini ve eskiden kalmış değerleri yıkıp modern zamanın gereklerine göre hayatı düzenlemek olduğunu, Peygamberin Resul olarak kabul edilmesi sebebiyle her hareketinin söylediği sözün vahiyle olduğunu ve onun henüz şahsiyetinin hakkında araştırma yapılmadığını söylemişlerdir.²⁰³ Onlara göre peygamberin peygamberliği elde etmek için çok çalıştığını bu yüksek gayreti sonunda İslâm'ı getirdiğini bu sebeple İslâm'a nidal (gayret ve emelleri için savaşıma) dini denilmesi gerekmektedir. Peygamberin ticari hayata atıldığını, Arap, Yahudi ve Süryani'lerin ahlak ve kültürlerini öğrendiğini değişik vesilelerle Habeş, Mısır ve Hint, Faris, Roma, Yunan kültürüne vakıf olduğunu, bunların sonunda bedeni ve ruhi ağır riyazetlerle peygamberliği elde ettiğini iddia etmişlerdir.²⁰⁴ Bu düşüncelerde kendisinden önce Hindistan'da aynı görüşleri seslendiren Seyyid Ahmed Han'la bu bölümde inceleyeceğimiz düşünürler benzeşmektedirler. O da peygamberliğin riyazetle kazanılacağını, bunun insani bir hedef ve ulvi bir maksat olduğunu peygamberlik elde etmenin harikulade (mucizevi)

²⁰³ İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne* 120.

²⁰⁴ *Sahifetu er-risale el-mısıriyye*, 7/507, 8/407. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 121.

bir tarafının olmadığını söylemektedir.²⁰⁵ Zeki Mubarek²⁰⁶ (ö. 1952), Ahmet Hasan Zeyyat²⁰⁷ (ö. 1968), Taha Hüseyin²⁰⁸ (ö. 1973), Muhammed Ahmed Halefallah²⁰⁹ (ö. 1997), Mustafa Abdurrezzak²¹⁰ (ö. 1957), Ahmed Emin (ö. 1954)²¹¹ bu manada öne çıkan düşünürlerdendir.

Bu bölümde Mısır'da bu inanışa sahip olan düşünürlerin en meşhurlarından bazılarını tanıtacağız:

1- Zeki Mübarek: Kahire yakınlarındaki bir köyde doğan yazar küçük yaştan itibaren şiir ve ilim meclislerine gitmiş, Kahire Üniversitesinde ve Fransa Sorbonne Üniversitesinde eğitim görmüştür, sünnet hakkındaki fikirlerini anlamak açısından şu sözleri önemlidir: *“Ey Peygamber yaratılışındaki azamet ne kadar da büyük. Mü'minlerin dediklerine göre sen Kur'an'ı Cebrail'den telakki ettin, mülhitlere göre ise onu sen yazdın, Kur'an eğer vahiy ise sen tebliğ görevini en güvenilir şekilde eda ettin. Kur'an'ı tebliğ ederek. Onu sen yazdıysan eğer edebiyatta en zirve edebiyatçı sensin, aldığın ilhamları harika bir kitapta topladın. Kur'an'ı rivâyet ettiysen de, kendin telif ettiysen de, böyle bir din ortaya çıkaran senin gibi kimse yok. Beşeriyetin gördüğü en büyük yasalardan birini koydun. Getirdiğin yasalar doğruluğun öncüsü oldu. Ey tarihin tanıdığı en sadık erkek senin hakkında en kolay söylenebilecek söz peygamberliğinin insan tabiatının ürettiği en büyük değer oluşudur. Fitne çıkmasından korkmasaydım bu manayı daha da tafsilata girerek yazardım.”*²¹²

2- Taha Hüseyin: Bu edebiyatçıların belki de en cür'etlisi Taha Hüseyin'dir. Ona göre Kur'an'da Mekke âyetlerinde tehdit eleştiri, sövgü, şiddet, kızgınlık üslubu hâkimdir. Medine'ye hicretten sonra Medine toplumundaki ehli kitabın da katkısıyla üslup değişmiş daha daha latif ve uzlaşmacı hale gelmiştir. Aydınlık ve kültür emareleri

²⁰⁵ krş. Muhammed el-Behiy, *el-Fikru'l İslami el-Hadis ve Silatuhu bi'l-İsti'mar el Garbi* (Kahire: Mektebetu Vehbe, 1975), 42.

²⁰⁶ *Mecelletu erRisale*, 7/509. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 126.

²⁰⁷ bk. Ahmed Hasen ez Zeyyat, *Tarihu'l Edebi'l Arabi li'l Medaris es Seneviyyeti'l Ulya* (Kahire: Daru Nahdatu Mısır li't- Tab'i ve'n-Neşr, ts.), 86.

²⁰⁸ *Mecelletu el-Feth*, 6/646. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 130.

²⁰⁹ Ali Abdürrezzak, *el-İslam ve Uslu'l Hükm* (Beyrut: Daru Mektebetu el Hayat, 1978), 116

²¹⁰ *Mecelletu el-Feth*, 6/646. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 130.

²¹¹ Hulusi Kılıç, “Ahmed Emin”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (1 Temmuz 2024).

²¹² bk. Zeki Mübarek, *Mecelletu er-Risale*, 7/509. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 126.

daha baskındır.²¹³ Taha Hüseyin'in "*el-Edeb el-Cahili*" isimli kitabı bu tür içerikler sebebiyle şikâyet konusu olmuş, Bakanlık tarafından bir kurul oluşturulup incelenmiştir. 28.12.1927 tarihli kurul raporunda 12 kadar İslâm'a muhalif ve dini değerlere zıt fikir tespit edilmiştir. Bunlar arasında Kur'ân'ın ve kıraatlerinin tevatürünün inkârı, peygamber ve hayatı hakkında şüphe uyandırıcı ifadeler, cin suresi, İbrahim'in (a.s.) sayfeleri ve İbrahim milleti hakkında aşağılayıcı ifadeler, Allah ve peygamberleri hakkında edepsiz ifadeler olduğuna dair tespitler yapılmıştır.²¹⁴

Taha Hüseyin fakülte'deki öğrencilerini Kur'ân'ın kutsal bir kitap olmayıp sıradan bir kitap olduğunu, onu edebi lafzi ve düşünsel yönden eleştirmekten çekinmemeleri konusunda teşvik etmiştir.²¹⁵

3- Mustafa Abdurrazık: Ebu Bekir'i (r.a.) ilk İslâm kralı olarak niteleyip, sahabeyi de krallık kurmada onun destekçileri olarak nitelemektedir. Sahabe arasında yönetim elde edilmesi için çekişmeler olmuş, sonunda Ebu Bekir'in taraftarları kazanmış, yönetimi ele geçirmişlerdir. Cihadın dini davet için değil devlet kurmak ve güç elde etmek için va'd edildiği şeklinde sözler yer almaktadır. Ona göre, İslâm dini Allah'a davet ediyorsa Allah'ın emirlerini ve vahiylerini ulaştırma görevi dışında kuvvet kullanımı zorlama içermemesi gerekir. Tarihte insanları zorla dine davet eden veya güç kullanarak Allah'a imana çağıran Riddet harpleri de aslında dini gereklilikle değil siyasi iktidarı elde tutmak ve için yapılan iktidar savaşlarıdır. Yazar *el-İslâm ve Usulu'l-Hüküm* isimli kitabını yazana kadar olan hilafet kurumunun İslâm'ın başına gelen en büyük bela ve sıkıntı sebebi olduğunu; Müslümanların bu kuruma ihtiyaçları olmadığını, bu kurumun en büyük şer ve bela getiren etken olduğunu iddia etmiştir. Müslümanlar bu kurumu lağv edip imha etmeli ve modern siyasi bilimlere uygun bir siyasi kurum oluşturarak medeni ülkelere uyum sağlamalıdır.²¹⁶

²¹³ Mecelletu el-feth, 6/646. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 128.

²¹⁴ Bakanlık kurul kararının metni için bk. *Mecelletu el-Feth*, 6/651. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 129.

²¹⁵ bk. Taha Hüseyin, *Mecelletu el-Feth*, 6/646.

²¹⁶ Abdurrezzak, *el-İslam ve Usulu'l Hüküm* (Beyrut: Daru Mektebetu el Hayat, 1978), 83, 201.

2.4.2.2. İkinci yöneliş: Sünnetin Tamamını İnkâr Edenler

Bu inanişaya sahip olan düşünürler sünnet ve sünnet metinlerindeki dini değerlerin gelişmeye ve medenileşmeye engel olduğunu düşünmüşler, sadece Kur’ân’da gelen değerler üzerine yeni bir İslâmi hayat modeli oluşturulması gerektiğini savunmuşlardır.²¹⁷ Bu grubun çoğunluğunu tıp, edebiyat ve medeni hukukçular oluşturmaktadır. Bunlar arasında Muhammed Tevfik Sıdkî (ö. 1905) Mahmud Ebu Reyze (ö. 1970), Ebu Şadi Ahmed Zeki (ö. 1955), İsmail Edhem (ö. 1940), Mahmud Ebu Zeyd Demenhuri, Ahmed Efendi Safvet, Hüseyin Amir, Zeyneb Ahmed sayılabilir.

1- Muhammed Tevfik Sıdkî (ö. 1920): En bariz görüşlerini şöyle sıralayabiliriz:

Muhammed Tevfik Sıdkî *el-Menâr* dergisinde yayımlanan “el-İslâm Hüve’l-Kur’ân vahdeh” (İslâm Kur’ân’dan ibarettir) başlıklı makalesinde;²¹⁸

a) Dini konularda Kur’ân’dan başka hiçbir kaynak olmadığını savunmuştur. Kendisi ve destekçilerini “biz Kur’âncılar” şeklinde isimlendirmiş, O ve onu destekleyenler “Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık”²¹⁹ âyetini delil göstermişlerdir.²²⁰

b) Müçtehidler Kur’ân’ı ihmal etmekle en büyük yanlış yapmışlardır. Allah’ın dini son derece kolaydır. Hadislerdeki hükümlerle amel etmek farz olsaydı; her mükellefin çok geniş hacimli hadis mecmualarındaki rivâyetlerin sağlamını zayıfından ayırtırmaya çalışması gerekirdi. “Ey Mü’minler! Allah’a, elçisine ve sizden olan yetki/otorite sahiplerine itaat edin”²²¹ âyetini delil gösterip sünnetle amel gerekir diyenlere; Allah’ın farz kılmadığı hükmü peygamber farz kılmaz cevabını vermektedir.²²²

c) Peygamberliğin kesbi olduğunu (çalışmakla elde edilebileceği) iddia etmiştir.

²¹⁷ Nureddin İtr, M.Yaşar Kandemir, “Ebu Reyze”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (1 Temmuz 2024).

²¹⁸ Muhammed Tevfik Sıdkî, “el-İslâm Hüve’l-Kur’ân vahdeh” *el-Menâr*, 9/21 (1906), 488. Reşid Rıza yönetimindeki Menar dergisi Mısır’da sünnetin inkârı ve ona ihtiyaç olmadığına dair ilk makaleyi yayımlayan dergidir. krş. *el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne*, 154.

²¹⁹ el-En’am 6/38.

²²⁰ Öztürk, *Dini Hükümlerin Kaynağı*, 58.

²²¹ en-Nisâ 4/59.

²²² Muhammed Tevfik Sıdkî, “el-İslâm Hüve’l-Kur’ân vahdeh”, *el-Menâr* 9/7 (1906), 516-517.

d) Mütevatir hadislerin hepsinin bağlayıcı olmadığını iddia etmiştir. Hz. Peygamber'den gelen ve fakat Kur'ân'da karşılığı bulunmayan emirler tevâtüren sabit olsa bile farz hükmünde değil, mendup hükmünde olduğunu söylemiştir. Ona göre peygamber asrından sonra gelen Müslüman nesiller Kur'ân'dan kendi durumlarına uygun hükümler çıkarabilir ve tatbik edebilirler.

e) Namazların rekâtları konusunda “(Ey Mü'minler!) Sefere çıktığınızda kâfirlerin ani bir baskınla sizi gafıl avlamasından endişe ederseniz o zaman namazları kısaltarak kılmanızda sakınca yoktur”²²³ ayetine dayanarak Müslümanların normal hallerde de iki rek'at namaz kılabilirlerini öne sürmüş, farz olan namazın iki rek'at olduğunu, daha fazlasının ise kişinin kendi isteğine bırakıldığını iddia etmiştir. Namazla ilgili hükümlerin sünnete başvurmaksızın salt Kur'ân'dan istinbat edilebileceği düşüncesi Ehl-i Kur'ân ekolüyle aynıdır.²²⁴

f) Zekâtta nisâp miktarları konusunda da Kur'ân'da zekâtın nisâb miktarlarıyla ilgili hiçbir hüküm olmadığından hareketle Kur'ân'da mutlak ve mücmel şekilde vazedilen zekât hükmünün detaylarını çağımızın şartlarına uygun biçimde yeniden düzenlemek gerektiğini savunmuştur.

g) Ona göre günümüzde dinde yegâne kaynak Kur'ân ve kıyas olmalıdır. Sünnete ve sünnetle sabit olan hükümlere gelince, dilersek bu hükümlerle amel eder, dilersek terk ederiz, demektedir.²²⁵ “Peygamber size ne verirse onu alın, sizi menettiği şeyden de kaçının”²²⁶ âyetiyle delil getirenlere de cevap vermektedir. Bu âyet ona göre ganimetle ilgilidir “Ve-mâ âtâkümü'r-resûl” ibaresi, “Peygamber size ganimetten ne kadar pay verirse onu kabul edin, size vermediği şeyleri istemekten kaçının” şeklinde bir mâna taşır.²²⁷

²²³ en-Nisa 4/101.

²²⁴ Sıdkî, “el-İslâm hüve'l-Kur'ân vahdeh”, 518.

²²⁵ Sıdkî, “el-İslâm hüve'l-Kur'ân Vahdeh”, 521-522.

²²⁶ el-Haşr 59/7.

²²⁷ bk. Sıdkî, “el-İslâm Hüve'l-Kur'ân Vahdeh”, 521. Ayrıca bk. Öztürk, Dini Hükümlerin Kaynağı, 58.

h) Sünnetin korunmamış olduğu, sahabe tarafından korunmasına yönelik bir gayret olmadığı, hadislerin yazılmadığı, Peygamber'in sadece Kur'ân'ın yazılmasını istediği, Allah'ın sadece Kur'ân'ın korunmasını vadettiğini söylemişlerdir.²²⁸

Onun bu düşünceleri neredeyse Hint alt kıtasındaki Kur'âniyyûn temsilcilerinin düşünceleriyle aynı gözükmemektedir

1) Hadisler Güvenilirliğini kaybetmiştir; Müctehidler bunun farkına varmışlar ve çoğunluk sünnet metinlerinin mevzu rivâyetlerden oluştuğunu görmüşlerdir.²²⁹ Sünnet metinleri herkesin de bildiği gibi âhâd olduğundan zan ifade eder. Zan ise Allah katında makbul değildir. Sünnet Allah katında dinden olsaydı Kur'ân'ı koruduğu gibi sünneti de korurdu ve bize tevatür yoluyla ulaşırdı. Sünnet ehli kitabın kitaplarını ezberden naklettikleri gibi nakledilmiştir. Sika'lar da (Salah ve doğruluk görüntüsü verenler de) hata yapabilirler ve bizi sahih olmadığı halde ihtilaflara sevk edebilirler. Sünnet; ehli kitabın kitaplarında olan akibeti yaşamış ve neticede güvenilirliğini kaybetmiş metinlerden oluşmaktadır.²³⁰ Ona göre sünnetin Kur'ân gibi hüküm verme yetkisi yoktur. O Allah'ın kitabının farz kılmadığı bir şeyi sünnet farz kılamaz demektedir. Âyet'teki “Allah'a ve Resulüne ve Ulu'l emre itaat edin”²³¹ emrinin manası farz kılma yetkisi olsaydı evliyanın da farz kılma yetkilerinin olması gerekirdi. Örneğin beş vakit namazdan daha fazla namaz veya bir aydan fazla orucu farz kılabilmelerinin imkânı gerekirdi.²³²

i) Recm Kur'ân'da yoktur. İslâm'a ait değildir.

k) Mürtedin öldürülmesi inanç hürriyetini ispat eden Kur'ân âyetlerine aykırıdır.

l) El kesme cezası uygulaması ilk suç işlemede olmaz.²³³

2- Mahmud Ebu Reyne (ö. 1970)

Sünnetle alakalı Makaleleri “fi'l-hadisi'n-nebevi” başlığı altında 1951'den sonra *Menar Dergisi*’nde yayımlanmıştır. Bu makaleleri daha sonra “*Advaun ale's-Sünneti'l-Muhammediyye*” adlı kitapta toplanıp neşredilmiştir. O'nun Kur'âniyyûn

²²⁸ Sıdkî “*el-İslâm hüve'l-Kur'ân Vahdeh*”, 155, 515, 610, 699, 912.

²²⁹ Sıdkî, “*el-İslâm hüve'l-Kur'ân Vahdeh*”, 516.

²³⁰ Sıdkî, “*el-İslâm hüve'l-Kur'ân Vahdeh*”, 911.

²³¹ en-Nisa 4/59.

²³² Sıdkî, “*el-İslâm hüve'l-Kur'ân Vahdeh*”, 517.

²³³ Sıdkî, “*el-İslâm hüve'l-Kur'ân Vahdeh*”, 523.

düşünceleri paralelinde sünnet inkârı ile ilgili fikirleri h.1363 sonrası “*el-Feth el-İslâmi*” Dergisi’ndeki yayınlarla başlamış ve devam etmiştir. Ebu Reyze’nin görüşlerini kısaca şöyle özetleyebiliriz:

a) Kur’ân’ı cem ve tedvin eden sahabeler sünneti de cem etselerdi bugün elimizde olan metinlerden çok daha farklı metinlere sahip olacaktık. Hepsi mütevatir olacak; adı sahih, hasen, zayıf ya da mevzu olan bir metin olmayacaktı, demiştir. Aynı zamanda, “*Hadisleri inceledim ve bu derece belağattan yoksun, fasahatten uzak metinleri edebiyatın en zirve şahsiyetlerinden olan Peygamberin nasıl söylediğini anlamakta zorlandım,*” demiştir.²³⁴

b) Bir rivâyetin hadis olabilmesi için bizzat peygamberin lafızlarıyla nakledilmesi gerekir.²³⁵

c) Sünnet metinlerini cem’ ve nakleden âlimlerin sahih ile zayıfı ayırma da yetersiz kaldıklarını, mevzu rivâyetlerin ayrıştırılmasında başarısız olduklarını, Buhari ve Müslim gibi adına sahih dedikleri eserlerde bile uydurma metinlerin hadis diye nakledildiğini iddia etmiştir.²³⁶

d) Hadisler asr-ı saadette tasnif edilmiş olsaydı İslâm ümmetinin ihtilafa düşmeyeceğine ve parçalanmayacağına, tedvin gerçekleştirilmiş olsa Müslümanların ayrılığa düşmeyeceklerine inandığını söylemiştir. Hadislerin tedvinin gecikmesinin mevzu ile sahihin birbirine karışmasına sebep olduğunu, bunların ayrıştırılmasının ise artık söz konusu olamayacağını, şüphenin izale olamayacağı söylemiştir.²³⁷ Sonuç olarak Ebu Reyze sünnet metinlerine güvenilemeyeceğine inanmaktadır.

e) Ebu Reyze buradan daha ileri giderek Yahudi âlimlerinin sahabenin gafletinden istifade ederek Yahudi kültürünü hadis adı altında İslâm’a soktuklarını iddia etmiştir. Sahabeler akli zaaf göstermişler, Yahudilerin uyanıklığı karşısında aciz kalmışlardır. “*Kim bana yalan isnad ederse cehennemden yerini hazırlasın*”²³⁸ sözü bir peygamberin söyleyeceği bir söz değildir, mevzu’dur.²³⁹

²³⁴ Ebu Reyze, *Advaun Ale’s-Sünneti’l-Muhammediyye* (Beyrut: y.y., 1980), 19.

²³⁵ Ebu Reyze, *Advaun Ale’s-Sünneti’l-Muhammediyye*, 18-20.

²³⁶ Ebu Reyze, *Advaun Ale’s-Sünneti’l-Muhammediyye*, 258-286.

²³⁷ Ebu Reyze, *Advaun Ale’s-Sünneti’l-Muhammediyye*, 147, 271.

²³⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut (Beyrut: Müessesetu’r Risale, 2001), 19/10 (No. 11943).

²³⁹ Ebu Reyze, *Advaun ale’s Sünneti’l-Muhammediyye*, 19, 147.

3- Ebu Şadi Ahmed Zeki (ö. 1955)

Mısırlı şair ve avukat olan Ebu Şa'di'yi babası 1912'de tıp eğitimi için İngiltere'ye göndermiştir. 10 sene orada kaldıktan sonra Mısır'a dönmüş ve çok sayıda eser telif etmiştir. Bunlardan “*Sevratu'l-İslâm*” adlı eseri sünnetle alakalı fikirlerini yazdığı için önemlidir. Düşüncelerinden dolayı çok sayıda eleştiri alan Ebu Şadi Amerika'ya intikal edip hayatını orda sürdürmüştür. Uluslararası Dinler Topluluğu Hareketi oluşturulması için gayret sarf etmiş, Tevhid'e iman edenleri, putlara tapanları, Yahudileri, Hristiyanları, deistleri bu çatı altında toplanmaya davet etmiştir.²⁴⁰

Ebu Şadi'nin görüşleri özetle şunlardır:

- a) Ahmed Zeki'ye göre hadis kitapları çok sayıda akıl dışı rivâyetle doludur hadis kitaplarındaki rivayetler komik derecede seviyesiz rivayetlerdir.²⁴¹
- b) Hadislerden dini değerlerini öğrenenleri ve tabi olanları İslâm'a hıyanetle itham etmiştir.²⁴²
- c) Kur'ân hükümlerinin ve hadisin bulunulan zamana ve mekâna göre değişeceğini, çünkü her ikisinin de sebepler doğrultusunda hükümler içerdiğini, sebepler ortadan kalkınca hükümlerinde değişeceğini iddia etmiştir.²⁴³
- d) Kavvamlık konusu iktisadi güce dayandığından çağımızda iktisadi gücü olan kadın için de söz konusu olmalıdır. Avrupa'da normal olan bu durum İslâm ülkelerinde de dikkate alınmalı; kadın güçlüyse erkekler üzerinde kavvamlığı kabul edilmelidir.²⁴⁴
- e) Ebu Şadi, Dinlerin birliğine davetle uğraşmış diğer taraftan da Ebu Hureyre, Enes b. Malik, Abdullah b. Abbas'ı (r.a.) Peygamberin söylemediği hadisleri uydurmakla itham etmeye devam etmiştir. Bir yandan da onların İsrailiyatı ehli kitaptan alıp İslâm'a saktuklarını söylemiştir.²⁴⁵

²⁴⁰ Ebu Şadi, Ahmed Zeki, *Sevretu'l-İslam* (Beyrut: Daru Mektebetu'l-Hayat, ts.), 131

²⁴¹ Şadi - Zeki, *Sevretu'l-İslam*, 25.

²⁴² Şadi - Zeki, *Sevretu'l-İslam*, 17.

²⁴³ Şadi - Zeki, *Sevretu'l-İslam*, 63.

²⁴⁴ Şadi - Zeki, *Sevretu'l-İslam*, 24.

²⁴⁵ Ebu Şadi, Ahmed Zeki, *Sevretu'l-İslam*, Daru Mektebetu'l-Hayat, Beyrut. s. 174

2.4.2.3. Üçüncü Yöneliş: Sünnetin Bir Kısımını İnkâr Eden Mısırlı Kur'ân İslâmcıları

Mısır'da sünnetin bir kısmını inkâr edenler arasında Seyyid Muhammed Reşid Rıza (ö. 1935), Ahmed Emin (ö. 1954), Albay Muammer el-Kaddafi (ö. 2011), Dr. Muhammed Annan (ö. 1986), Mahmud Şeltut (ö. 1963), Ahmed Fevzi,²⁴⁶ eş şeyh Muhammed Bahit (ö. 1935), Abdul'al es-Saidi²⁴⁷ sayılabilir.

1. Muhammed Abduh (ö. 1905)²⁴⁸ *el-Menâr* ekolünde de belli ölçüde Kur'âncılık eğiliminin mevcut olduğu söylenebilir. Bu ekolün kurucuları Kur'ân'daki tarih üstü mesajları belli bir tarihsel duruma hapsedeceği endişesiyle hadislerle amele soğuk baktıkları, bilhassa haber-i vâhidlere son derece tereddütle yaklaştıkları bilinmektedir.²⁴⁹

2- Seyyid Muhammed Reşid Rıza (ö. 1935):

Reşid Rızâ, Cemâleddin Efgânî ve Muhammed Abduh'un izinden giderek dini ilimlerin canlanması ve toplum içinde etkin ve saygın bir konuma gelmesi için çaba sarf etti. *el-Menâr Dergisi*'nde yazdığı makaleleri daha sonra kitap halinde yayımladı ve bazı klasik kaynakları neşretti, bu da dini ilimler alanında faaliyetleri canlandırdı. Ayrıca, İslâm ilimlerinde söz sahibi olmanın Arap dil bilimlerine ve terminolojisine hâkim olmayı gerektirdiğini ve bu bilgisizliğin yanlışlıklara yol açabileceğini vurguladı. Sağlam bir Arapça eğitiminin önemini vurgulayarak, dini düşüncede Selefî akılcılık adı verilen yöntemin, İslâmî ilimlerin canlandırılması, dinin mezhep bağımlılığından kurtarılması ve çağın sorunlarına cevap verecek şekilde yeniden yorumlanması gerektiğini belirtti.²⁵⁰

Reşid Rıza'nın belli başlı görüşleri şunlardır:

²⁴⁶ bk. İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne* 197- 201.

²⁴⁷ Sıdkî, “*el-İslâm hüve'l-Kur'ân Vahdeh*”, *el-Menar* (Mart 1936) 9/238. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 201.

²⁴⁸ bk. M.Sait Özervarlı, “Muhammed Abduh”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 25 Haziran 2024).

²⁴⁹ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Hakîm* (Beyrut: b.y., 1999), 12-15.

²⁵⁰ bk. M.Sait Özervarlı, “Reşid Rıza”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (25 Haziran 2024).

a) Sahabenin büyüklerinin hadis rivâyetinden uzak durduklarını, bunu hadisleri Kur’ân gibi bir kaynak haline gelmesini istemediklerinden böyle yaptıklarını söylemektedir.²⁵¹

Peygamberin hadis yazılmasından menettiğini, kendisinden Kur’ân’dan başka bir şeyin yazılmamasını emrettiğini, Raşid halifeler başta olmak üzere sahabe âlimlerinin hadise önem vermediklerini savunmuştur.²⁵²

b) Sahabe Ebu Hureyre’nin rivâyetleri hakkında onun hafızasının iyi olmasına rağmen hadislerinin çoğunu peygamberden değil sahabeden ve tabiinden aldığını, sahabe her ne kadar adalet vasfına sahip olsalar da bu hükmün tabiin için geçerli olmadığından bu rivâyetlerinde sorun olduğunu iddia etmiştir. Ka’bu’l-Ahbar’ın (ö. 652) rivâyetlerini de şüpheli bulmuştur. Hadislerinin “an’ane” ile olmasını güvenilirlik sebebi olarak görmüştür. “Allah toprağı cumartesi gün yarattı”²⁵³ hadisini rivâyet edilen aslı şüpheli hadislerden kabul etmiştir. Buhari hadisleri hakkında mevzu hadis yoktur dese de Peygamber’in sihir yapılmasından etkilenmesi rivâyetine mevzu olma şüphesi imasında bulunmuştur. Bu hadisin Furkan suresi 8. âyetine muhalif olduğunu da iddia etmiştir. Buhari’de dinin esaslarına uymayan hadisler olduğunu söylemiştir.²⁵⁴

c) Âhâd hadislerin zan ifade ettiği gerekçesiyle, Yunus suresi 36. âyetini de referans göstererek şeytanın Meryem’e dokunmadığını ifade eden hadisi,²⁵⁵ Peygamber’in şeytanının iman ettiği rivâyetini²⁵⁶, şeytanın hazzı’nın Peygamber’in kalbinden izale edildiği rivâyetlerini, âhâd oldukları gerekçesiyle ve akaid konularında zan ifade eden âhâd hadislerle amel edilmeyeceği düşüncesiyle reddetmiştir.²⁵⁷

²⁵¹ Sıdkî, “el-İslâm hüve’l-Kur’ân Vahdeh”, el-Menar, 10/768. krş. el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne 189

²⁵² Sıdkî, “el-İslâm hüve’l-Kur’ân Vahdeh”, el-Menar, 9/929. krş. el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne, 189.

²⁵³ Ebü’l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc Müslim, el-Câmi’u’s-şâhih, nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî (Kahire: Matbaatu İsa el-Babi el-Halebi, 1955), 4/149 (No. 2789).

²⁵⁴ Sıdkî, “el-İslâm hüve’l-Kur’ân Vahdeh”, el-Menar 29/104. krş. el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne. 191.

²⁵⁵ Ahmed b. Hanbel, el-Müsned, 13/294 (No. 7915).

²⁵⁶ Müslim, es-Sahih, 4/167 (No. 2814).

²⁵⁷ Sıdkî, “el-İslâm hüve’l-Kur’ân Vahdeh”, el-Menar, 12/166. krş. el-Kur’âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle’s-Sunne, 191.

d) Riba (faiz) muamelelerinde ilgili sünnet naslarını inkâr edip, bankaların ribe'l fadl²⁵⁸ muamelelerine cevaz vermiştir.²⁵⁹

e) Reşid Rıza Zübabe hadisinin sıhhatini, akla bilime muhaliftir gerekçesiyle inkâr etmiştir.²⁶⁰ Melekleri tabiat kuvvetleri, cinleri, virüs ve mikroplar olarak manalandırması, Kur'ân âyetlerinin yaratılış konusunda Darwin'in evrim nazariyesini desteklediğini söylemesi, peygambere sihir yapıldığını içeren hadisleri inkâr etmesi, diğer belli başlı hadis inkârı örnekleridir. Peygamber'in "güneş batınca nereye gider sorusuna Arş'ın altında secde eder"²⁶¹, şeklinde cevap vermesine yaptığı yorumda "bu Peygamberlerin bilmediği ilimlerdenidir", demesi onun hadis inkârının en zirve örneklerindendir.²⁶² Söz üslubunun pervasızlığı, peygambere ve peygamberlik makamına dair "Peygamber bu işten anlamaz" diyebilmesi sadece peygamberin hadislerine karşı değil, kendisine karşı da cüretkâr olduğunu göstermektedir.

Seyyid Reşid Rıza *el-Menar Dergisi*'nde âlem, yaratılış, peygamberler, kıyamet ve ahiret konularındaki hadis rivayetleri hakkında şöyle demektedir. "İslâm tarihi ve tefsir kitaplarına sokulan yaratılış, âlem, enbiya ve sözleri, çıkacak fitneler, kıyamet, ahiretle alakalı her ne varsa Ka'b el-Ahbar (ö. 32/652)²⁶³ ve Vehb b. Münebbih (ö. 114/732)²⁶⁴ tarafından İslâm dinine sokulmuş Yahudi kültürü olduğunu bazı sahabelerin ve tabiinin onlara kanıp bu rivâyetleri nakletmelerine aldanılmaması gerektiğini söylemiştir."

²⁵⁸ Fazlalık faizi, aynı cinsten iki malın veya paranın peşin mübadelesinde bedellerden birinde bir fazlalığın bulunması halinde gerçekleşir. Nicelik olarak ölçülebilen bu fazlalık mallar arasındaki kalite, ayar veya işçilik farkından dolayı verilse bile faiz kapsamına girmektedir. bk. İsmail Özsoy, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (2 Temmuz 2024).

²⁵⁹ Sıdkî, "el-İslâm hüve'l-Kur'ân Vahdeh", *el-Menar*, 10/434. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 191.

²⁶⁰ Sıdkî, "el-İslâm hüve'l-Kur'ân Vahdeh", *el-Menar*, 29/50. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 191.

²⁶¹ Buhari, *es-Sahih*, thk. Cemaatun minel ulema (Mısır: el-matbaatul kubra el-emiriyye, 1311), 6/123 (No. 4802).

²⁶² Reşid Rıza'nın bu görüşlerinde ısrarını ifade eden makaleleri için bk. *el-Menar*, 32/640. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 192.

²⁶³ bk. M.Yaşar Kandemir, "Kâ'b el-Ahbâr", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 2 Temmuz 2024).

²⁶⁴ bk. Mehmet Emin, Mahmut Emin Özafşar, "Vehb b. Münebbih", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 2 Temmuz 2024).

3-Mahmud Şeltut (ö. 1963)²⁶⁵ Hz. İsa'ın (a.s.) nüzulü hakkında sorulan soruya verdiği cevabında konu hakkındaki hadisleri reddetmektedir. Kur'ân'da ve sünnette Hz. İsa'ın (a.s.) nüzulüyle alakalı bir delil yoktur. Hz. İsa'ın (a.s.) cismiyle semaya yükseltildiği ve kıyamete yakın dünyaya indirilmesi ona göre sabit değildir. Doğru olan Allah'ın kitabındaki bilgidir. O öldürölüp semaya yükseltilmiştir.²⁶⁶

²⁶⁵ bk. Seyyid Ahmed eş-Şal, “Şeltût, Mahmûd”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim 2 Temmuz 2024).

²⁶⁶ Mahmud Şeltut, *Mecelletu er Risale*, 11/363. krş. *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 201.

3. SÜNNET İNKÂRCILARININ GÖRÜŞLERİ

Sünnet inkârcıları modernitenin getirdiği farklı akımlarla sünnete bakış açılarını belirlemişler ve dini Rönesans benzeri bir devrime tabi tutmak istemişler bu yöntemle İslâm diniyle modern insanlık anlayışını barıştırmayı hedeflemişlerdir. Bu bölümde İslâm âleminde Kur’âniyyun ekolüne bağlı sünnet inkârcılarının genelde sünnetin İslâm’daki konumuyla alakalı görüşleri, Kur’ân’a bakış açıları ve özelde de sünnet ile dinde sabit olan meselelerden hangilerini, hangi sebeplerle inkâr ettiklerini inceleyeceğiz.

Kur’ân İslâmının temel anlayış esasları ve söylemleri dokuz ana başlık altında ele alınacaktır.

3.1. Varlık Anlayışları; Âlem Anlayışları, Allah, Tabiat Kanunları

Sünnet inkârcıları Allah ve âlem hakkında Helenizm etkisinde olup Aristo felsefesindeki Allah ve kâinat anlayışına inanmaktadırlar, âlemin ezeli olduğunu söylemeleri Allah’ı ilk sebep olarak nitelemeleri İslâm inancında olmayan nitelemelerdir. Bu bölümde sünnet inkârcılarının varlıkla alakalı konularda felsefecilerden etkilendikleri görüşleri inceleyeceğiz.

Sünnet inkârcıları İslâm dinini akıl dini olarak vasfetmişler ve akılla çelişecek bir inancın İslâm’da olamayacağını savunmuşlardır. Onlara göre İnanç değerleri tabiata uyar.²⁶⁷ İnanç değerlerinin tabiata uymasından kastedilen aslında akılla çelişmemesi durumudur, bu tabiat kanunlarının akılla çelişmeyeceği, Allah’ın kendi koyduğu tabiat kanunlarına aykırı bir fiil yapmayacağı öngörüsüne dayanır. Akıl ve vahyin çatışmayacağı düşüncesinden hareketle, Kur’ânî birçok anlatımın aklî izahlar çerçevesinde sunulduğu göze çarpar. Şayet modern bilimin Kur’ân âyetleri ile uyumsuzluklarına rastlanırsa, bu mutlaka bilimsel veriyi yanlış anlamaktan ya da tamamen ispatlanamamış bilimsel düşüncelerden kaynaklanmıştır.²⁶⁸

Sünnet inkârcıları felsefi akımlardan etkilenecek âlem ezeli olduğunu iddia etmişler ve Allah’ı “ilk sebep” olarak vasfetmişlerdir. Onlara göre kâinatta sebep-sonuç prensibi

²⁶⁷ Öz, “Ahmed Han, Seyyid”.

²⁶⁸ Albayrak, *Kur’ân’a Yaklaşımlar*, 35. krş. Muhammed Vehbi Dereli, *Kur’ân Tefsirinde Yanılgı Sebepleri Ve Bunlardan Korunma Yolları* (b.y.: Fecr Yayınevi, 2008), 109.

hâkimdir ve kâinat bu prensibe bağlı olarak yönetilir. Varlıkların yaratıcısı, yani ilk sebebi Allah'tır.²⁶⁹ Bu anlayıştan hareket eden Ahmed Han, peygamberlerin mucizelerini ve velilerin kerametlerini kabul etmeyip, bunlarla ilgili nasları tabiat kanunlarına uygun bir şekilde yorumlamaya çalışır. Batı rasyonalizmine kendisini o kadar kaptırmıştır ki neredeyse beş duyu ile algılanamayan her şeyi reddetme ve dini nasları bu doğrultuda tevil etme yolunu tercih etmiştir. Bunun bir neticesi olarak ona göre melekler, insandaki sezgisel biliş, sudaki akışkanlık ve tastaki katılık gibi yaratılmış nesnelerin hususiyetleridir. Kur'ânî terminolojide melek kavramının ikincil anlamı, insanı kötülükleri ortadan kaldırma mücadelesinde cesaretlendiren ilâhî moral bir destektir. Seytan yoldan çıkmış melek olarak metaforik biçimde Kur'ân'da ateşin yaratığı olarak zikredilmiştir. Aslında o, insanın kötü tabiatına iaret eder. Cin kavramının Kur'ân'daki anlamları arasında o, çöl, tepe ve ormanlarda yaşayan yabani insanlar gibi şeylerden söz eder.²⁷⁰

Sünnet inkârcıları arşın hakikatte olmadığını, sulta ve mülk manasında bir kelime olduğunu söylemişlerdir. Arşın bir cisim madde olarak kabulü onlara göre cehalettir, dini kavramları yanlış anlamaktır dolayısıyla arşa istiva mecazidir.²⁷¹

Onlara göre insanın yaratılışı topraktan, yaratılış nefis denilen son şeklini alınca ondan erkek (Âdem) ve yine aynı nefisten dişi (Havva) yaratılmıştır. İlk nefsin erkek ya da dişi olmadığını dolayısıyla erkeklerin kadınlardan üstün olmadığını iddia etmişlerdir. Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratıldığı rivayetlerini de inkâr etmişler ve bunların İsrailiyyat kaynaklı rivayetler olduğunu iddia etmişlerdir, dolayısıyla konuyla alakalı hadislerin de uydurma olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre Kur'ân'da Hz. Âdem ve Hz. Havva'nın tek bir nefisten yaratıldığı bilgisi vardır. Bu bilgi İsrailiyat haberlerinin etkisiyle Hz. Havva'nın Hz.Âdem'den yaratıldığı şekline tahrif olmuştur.²⁷² Hz. Âdem ile Hz. Havva'nın yaratılması konusundaki Kitab-ı Mukaddes

²⁶⁹ Öz, "Ahmed Han, Seyyid".

²⁷⁰ M. Said Şimşek, *Günümüz Tefsir Problemleri*, 236-237.

²⁷¹ Perviz'in konu hakkındaki görüşleri için bk. Gulam Ahmed Perviz, *Tebvibu'l-Kur'ân* (Lahor: Matbaatu İslamiyye, Lahor, ts.) 1032.

²⁷² Bu inancı eserlerinde nakleden ilim adamları; Ahmed b. Mustafa, *Tefsiru 'l-Merâğî* (Kahire: Şeriketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el- Halebi ve Evladuhu bi Mısır, 1946) 175.

kültürü reddedilmelidir.²⁷³ Nefs'ten maksadın Hz. Âdem değil de “tek bir canlı”olduğunu iddia etmişler, nefis kelimesini “canlı”olarak anlamlandırmışlardır. Araf suresinde geçen “Allah, sizi bir tek nefisten yaratan ve kendisi ile huzur bulsun diye eşini de ondan var edendir.” Ayetindeki; “Zevcehâ” (eşi)²⁷⁴ ifadesini ve “zevç” (bir çift, çiftten biri veya bir eş) terimini, canlı varlıklarla ilgili olarak bir çiftin veya bir ikilinin hem erkek hem de dişi tarafı için kullanıldığını, insanlarla ilgili olarak hem kadının eşini (kocasını), hem de kocanın eşini (karısını) ifade ettiğini söylemişlerdir.²⁷⁵ Onlara göre Hz. Havva'nın Hz. Âdem'in kaburga kemiğinden yaratıldığı hurafesi, Tevrat'ın Tekvin kitabında geçmektedir.²⁷⁶

Âyette geçen, “nefisten yaratan”²⁷⁷ lafzı “onun bir parçasından”, mesela kaburgasından şeklinde değil, “onun özünden, ona benzer (misli) olan asıldan ve kökten yaratan”şeklinde anlamak gerektiği ifade edilmektedir. Rûm suresi 21, Nahl suresi 72. ve Şûrâ suresi 11. ayetlerinde de benzer ifadeler geçmektedir. Bütün bu ayetlerde “nefsinden yaratmak”, “vücudunun bir parçasından yaratmak” manasında değildir. Buna göre meali ve numaraları verilen ayetler, Hz. Havva'nın aslının, Hz. Âdem'in kaburgası olduğu şeklindeki yaygın inancın delili olamaz. Hz. Havva'nın veya kadınların eğri kaburgadan yaratıldığını ifade eden hadisler, kadınla erkeğin tabii (fitrî) olan ve değişmemesi gereken farklılıklarını ve özelliklerini anlatmak üzere yapılmış bir benzetmedir, mecazî bir anlatımdır.²⁷⁸

3.1.1. Peygamberlik Anlayışları

Sünnet inkârcıları peygamberlik, vahiy ve bunların keyfiyetleri hakkında akılcı yorumlar yapmaya çalışmışlar, vahyi olağan dışı ve Allah'ın iradesiyle yaptığı bir fiil olmaktan çıkarıp, algıları açık insanların kendilerini daha da geliştirerek ulaşabilecekleri bir arınma hali olarak vasfetmişlerdir. Bu yorumlarında belirttikleri üzere akıl-mantık çerçevesinde bu değerleri tabiat kanunlarına uyarlama kaygısı

²⁷³ *Kitab-ı Mukaddes* (Erişim 2 Temmuz 2024), Tek.2:22.

²⁷⁴ el-Araf 7/189.

²⁷⁵ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 132.

²⁷⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Bayraklı Yayınları, İstanbul, 2002), 19.

²⁷⁷ en-Nisa 4/1.

²⁷⁸ Hayrettin Karaman - Mustafa Çağrı, *Kur 'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsir* (Ankara: DİB Yayınları, 2006), 1, 14.

görmektedirler. Bu bağlamda peygamberlik, vahiy ve insan ilişkisi hakkındaki görüşlerini şöyle özetleyebiliriz:

1-Nübüvvet vehbî olarak ifade edilir ve peygamberliğin elde edilmesinde o Peygamber'in kendi gayret ve kapasitesinin etkisi büyüktür. Bu söylem, nübüvveti dini bilgilere uygun ifade etmek içindir. Nübüvvetin peygambere verilmesinde peygamberin kabiliyet ve kapasitesinin etkisi büyüktür.²⁷⁹ Peygamberlik istidada bağlı doğal bir olaydır. Nasıl ki bütün istidatlar insanın fizik yapısıyla ilgiliyse, Allah tarafından verilen nübüvvette peygamberin fizik yapısına bağlı bir özelliktir. Bu bakımdan peygamber ana rahminde iken de peygamberdir. Nübüvvet Hz. Muhammed'le sona ermiştir.

Peygambere İnen Vahyin Özellikleri: Vahiy ayetinden²⁸⁰ hareketle vahyin tenzili konusunda şu dört esasa ulaşılabileceğini söylemişlerdir:²⁸¹

- a) Allah, insanlarla doğrudan doğruya konuşmaz, Allah'ın konuşması peygamberin kalbine Ruh'u göndermesiyle olur.
- b) Ruh, Peygamber'in hakikati görüp kelimeye dökmesini temin eder; ancak bu, Hz. Muhammed'in kendi arzusundan konuştuğu anlamına gelmez.
- c) Peygamber'in (a.s.) duyduğu ses akustik özellikleri olan fizikî bir ses değil, gerçek zihnî bir ses ve fikrî bir kelimedir.
- d) Ruh, vahiy elçisi şeklini alarak vahyi peygambere "iletir", ama vahiy elçisi nasıl olursa olsun gerçekte vahiy veren bizzat Allah'tır.

2- Peygamber'in (a.s.) kalbine gönderilen ruh, Peygamber'in (a.s.) kalbinde oluşan ve ihtiyaç olduğu zaman vahiy şekline dönüşen bir "meleke"dir.²⁸² Onlara göre vahiy meleği adında bir varlık yoktur. Kur'ân'da geçen; "Allah, emrinden olan ruhu, kullarından dilediğine indirir"²⁸³ ve "Melekleri kullarından dilediğine, emrinden Ruh ile indirir"²⁸⁴ gibi âyetleri delil göstererek, peygamberlerin kendilerine vahiy getiren

²⁷⁹ Hatice K. Arpağuş, *Fazlurrahman'a Göre Allah Ve İnsan* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010), 201.

²⁸⁰ eş-Şûrâ 42/51.

²⁸¹ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 159.

²⁸² Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 157.

²⁸³ el-Mü'min 40/15.

²⁸⁴ en-Nahl 16/2.

Allah'ın ruhuna mazhar oldukları²⁸⁵ meleklerin vahiy getirmediği ve başka görevleri olduğunu öne sürmüştür. Vahiy ve vahiy elçisinin ruhanî olduğu ve Peygamber'e nispetlerinin ise içsel olduğu kanaatinde olan Fazlurrahman'a göre, Cebrail'in Peygamber ile Allah arasındaki iletişimde üçüncü bir somut varlık olarak kabulü, Kur'ân'ın bütün vahiy fikrini temelden yıkar.²⁸⁶

3- Peygamber'imize (a.s.) vahiy için melek gönderilmediği kesindir. O'na vahiy, Güvenilir Ruh (Ruhu'l-Emin) olarak da tasvir edilen Kutsal Ruh (Ruhu'l-Kudus) tarafından getirilmiştir. “Dediler ki: ‘Bu ne biçim Peygamber ki yemek yer, çarşıda, pazarda dolaşır. Ona bir melek indirilseydi de bu onunla beraber bir uyarıcı olsaydı ya!’ ayetindeki bu ifadeler; Hz. Peygamber'e vahiy getirenin melek olmadığını ispatlar.²⁸⁷

4- Peygamberler insanları doğru yola iletmekle görevli Allah'ın elçileridir.²⁸⁸ Kur'ân'da adı zikredilmemiş bile olsa dünyanın her tarafına Allah'ın peygamberler gönderdiği kesindir, Allah'ın elçileri arasında ayırım yapmamak gerekir. Kur'ân bunu yasaklamıştır. Buna göre de İsa'ya (a.s.) iman eden birisi diğer iman esaslarını kabul ediyorsa kurtulmuş olmalıdır.²⁸⁹ Bütün peygamberler bir değildir. Aralarında derece farkları vardır.²⁹⁰

5- Peygamberliğin son bulması konusunda diğer Müslümanlar gibi düşünmektedirler. Peygamberlik Hz. Muhammed (a.s.) ile son bulmuştur.²⁹¹

6- Peygamberler erkeklerden de kadınlardan da gelmiştir. Peygamberlerin sadece erkeklerden seçilmesi konusundaki yaygın kabul hatalıdır. Kadınlara vahiy gönderilmediği, kadınlardan peygamber gönderilmediği ehli kitabın etkisiyle oluşmuş

²⁸⁵ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 154.

²⁸⁶ Çiftçi, *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*, 65.

²⁸⁷ el-Furkan 25/7.

²⁸⁸ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 135-136.

²⁸⁹ krş. Süleyman Ateş, Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 3/1, (Ocak 1989), 7-8.

²⁹⁰ el-İsrâ 17/55; Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 137.

²⁹¹ *Mecelletu İsaatu'l-Kur'ân*, 15 (Ocak 1903) 24; bk. Öz, Seyyid Ahmed Han.

kadın imajının yansımalarından biridir, Hâlbuki Kur’ân Allah’ın kadına vahy ettiğini ifade etmektedir, dolayısıyla kadınlardan da peygamber gelmiştir.²⁹²

7- Masumluk Allah’ın peygamberlerini ona isyandan korumasıdır.²⁹³ Masumiyet dışı durumlara cevaz vermişler buna örnek olarak şeytanın peygambere ilham etmesi ancak Allah’ın bunu izale etmesi,²⁹⁴ Peygamberin helal bir şeyi haram etmesi,²⁹⁵ gözü görmeyen sahabeden yüz çevirmesi,²⁹⁶ gibi fiillerini masum olmadıklarını gösteren deliller olarak zikretmişlerdir.²⁹⁷

8- Şefaath Kur’ân’a aykırıdır ve akla da muhaliftir. Dünya mahkemelerinde bile kabul edilemez bir şeydir. Peygamberin böyle bir söz söylemesi iddiası ona atılan en büyük iftiradır. ²⁹⁸ Şefaathle ilgili görüşlerinde şu Ayetleri delil göstermişlerdir: “*O gün kimsenin şefaati kabul edilmez işte o günden korkun...*”²⁹⁹ “*Ey iman edenler şefaatin olmadığı o günde.*”³⁰⁰ “O gün her nefis ne ameli varsa ona merhun olur.”³⁰¹

9- Kur’ân tefsirinde en yetkin otorite Hz. Peygamber’dir (a.s.), Ancak ona ait tefsir rivayetleri tarihsel süreçte sıhhatini kaybetmiştir.³⁰² Peygamber’in Kur’ân’ı nasıl anlayıp yorumladığı günümüze korunmuş olarak ulaşmadığından; hadis kitaplarındaki haberlere güvenilemez.³⁰³

10- Resulullah’a (a.s.) itaat emri onun zamanında yaşayan ashabına özel bir farziyet içerir. Zamanımız ve insanı hakkında bir gereklilik ifade etmez.³⁰⁴ Peygambere itaatın

²⁹² Yahûdiliğe göre, peygamber olmak için erkek olma şartı bulunmamaktadır. Ayrıca, peygamberlik kabile ve cinsiyet ayrımı da gözetmemektedir. Bu sebeple, Yahûdi kutsal kitapları, kadın peygamberlerden de bahsetmektedir. Ö. F. Harman, Yahûdilikte Peygamberlik ve Peygamberler, İslam Tetkikleri Dergisi, 9/1 (Aralık 2010), 127-161.

²⁹³ Fahreddin er-Razi, *İsmetu’l-Enbiya* (b.y., y.y., ts.), 338.

²⁹⁴ el-Hac 22/52 ayetine dayandırmışlardır.

²⁹⁵ et-Tahrim 66/1 ayetine dayandırmışlardır.

²⁹⁶ Abese 80/1 ayetine dayandırmışlardır.

²⁹⁷ Abdullah el-Çakralevi, *el-Mübahase* (Lahor: Matbaatu İslamiyye, ts.), 42-43; Ğulam Ahmed Perviz, *Tebliġu’l-Kur’ân* (Lahor: Matbaatu İlmi, 1977), 16.

²⁹⁸ Abdullah el-Çakralevi, *Tercümetu’l-Kur’ân bi Ayati’l Furkan* (b.y., y.y., ts.), 125-126; Perviz, *Tebvibu’l-Kur’ân*, 886.

²⁹⁹ el-Bakara 2/48.

³⁰⁰ el-Bakara 2/254.

³⁰¹ el-Müddessir 74/38; Hoca Ahmedduddin, *Tefsiru Beyan li’n-Nas* (el-Hind: Matbaatu emritsar, ts.), 494, 844.

³⁰² bk. Abdurrahman Kilânî, *Âyine-i Perviziyyet* (Lahor: y.y., 2001), 453, 780; Hatiboġlu, *Çaġdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları*, 263, 338.

³⁰³ Birışık, *Hint Altkütası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*, 387.

³⁰⁴ Hoca Abdullah, Kur’ân ve Hadis Makalesi, *Mecelletu Belaġ* (Aġustos 1929).

gerekliliğinden hareketle peygamberin sünnetinin dinden oluşu ve Kur'ân'la birlikte dikkate alınma gerekliliği bunun yapılmadığı takdirde iman dışına çıkılacağı tezi ve bunun devlet başkanına, aile reisine, sonrasında kadının erkeğe itaati şeklinde sistemleştirilmesi söylemi, kadın erkek ayrımı üzerine geliştirilen bir söylemdir. Cahiliye dönemi sonrası varlığını sürdüren kültür ve gelenekler Kur'ân'a tatbik edilmiş zamanla bunlar sünnetin de dinden oluşu iddia edilerek İslâmleştirilmiştir. Geleneksel İslâmcıların söylemindeki itaat kültürü Kur'âni değil, dinselleştirilmiş gelenek kültürüdür ve çağımızda bu kültürün taklit edilmesi doğru değildir.

11- Peygamber'in (s.a.s) hanif olduğu ve haniflerin kurtulmuş olduğu Kur'ân'la sabittir. Hanifler Muhammed'e (a.s.) iman etmeseler bile mü'mindirler ve cennetliklerdir.³⁰⁵

12- Mukavkıs'ın (ö. 642) Peygamber'e (a.s.) iki cariye hediye etmesi olayı da asılsızdır. Mariye'nin (ö. 637) Peygamber'e cariye olması da, ondan çocuk doğurması olayı da gerçekleşmemiştir.³⁰⁶ Peygamber kadınların köle edilmesini men etmiş, çok evliliği sınırlamış sonra kıyamete kadar bunları yasaklamıştır.³⁰⁷

3.1.2. Ahiretle İlgili Konular Hakkındaki Görüşleri

1-Berzah âlemi hakkındaki görüşleri: Berzah âlemi ölümler âlemidir ve orada hayat ve idrak yoktur.³⁰⁸ Kabir, bedenin gömüldüğü yerdir ve aklen kabirde hayat olması mümkün değildir ve zaten de Kur'ân'da buna işaret eden bir bilgi yoktur. Gafir suresi 11. ayetine göre dünya hayatı ve kıyamet günü hayatı olmak üzere sadece iki hayat vardır.³⁰⁹

2-Melek, cin, şeytan, cennet ve cehennemin istiare ve temsili olması: Onlar bu kavramların gerçek olmadığını iddia etmişlerdir. Melekler, cin ve şeytanlar hakkındaki

³⁰⁵ Ateş, *Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir*, 8-9.

³⁰⁶ Çerağ Ali, *Tahkiku'l-Cihad* (Haydarabad: y.y., ts.), 237.

³⁰⁷ Çerağ Ali, *Tahkiku'l-Cihad*, 78.

³⁰⁸ el-Hafız Eslem'in görüşleri için bk. el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi, *Ta'limatu'l-Kur'ân* (Delhi: Matbaatu Tecelli Bergi, 1934), 90; Muhibbu'l-Hakk, *Minhacu'l-Hak* (Haydarabad, y.y., ts.) 68.

³⁰⁹ Gulam Ahmed Perviz, *Tebvibu'l-Kur'ân* (Lahor: Matbaatu İslamiyye, ts.), 3/1304.

ayetlere akılcı izahlar getirilip, varlıkları değişik açılardan yorumlanabilir. Onlara göre vahiy meleği yoktur sadece vahiy melekesi vardır.³¹⁰

3-Cennet ve cehennem varlığı ve muhtevasının temsili olması: Perviz, Hoca Ahmeduddin, Cafer Şah Belvari, bu kavramların yaşanan hayatın iyi veya kötü olması durumuna verilen birer isim oldukları kanaatindedirler.³¹¹ Hafız Eslem, Seyyid Makbul Ahmed ve onların takipçileri cennet ve cehennem Kur'ân'ın indiği günlerdeki nimet ve azap anlayışına göre özellikleri şekillendirilmiş iki temsili kavram olduğunu, günümüzde nimet ve azap kavramlarının manası değiştiğinden tekrar yorumlanmaları gerektiği kanaatindedirler. Cehennem hissi ve yakıcı bir varlık değildir ateşte yanmayı değil, karşılaşılabilecek zorlukları temsil etmektedir.³¹²

3.1.3. Mucizeler, Kerametler ve Sıradışı Olaylar

Sünnet inkârcılarına göre mucizeler temsildir ve gerçeklikle alakası yoktur. Sıradışı olaylar yanılısamadan ibaret olup gerçekleşmesi aklen ümkün değildir. Kur'ân'da geçen İbrahim'in (a.s.) ateşe atılması,³¹³ İsa'nın (a.s.) babasız doğması,³¹⁴ Yunus'un (a.s.) balık tarafından yutulması,³¹⁵ Şakku'l-Kamer mucizesi,³¹⁶ tabiat kanunlarına aykırı olaylardır ve mecaz manalara yorulması gerekmektedir.³¹⁷ Kur'ân'da mucizelerle alakalı bilgi geçmemektedir dolayısıyla Mucizelerin İslâm dininde yeri yoktur.³¹⁸ Mucize yerine Kur'ân'da sünnetullah kelimesi geçmektedir. Hz. Muhammed, Mekkeliler ile Yahudilerin istedikleri tabiat-üstü mucizeleri onlara göstermemiştir ancak gösterebilseydi de ona iman etmezlerdi.³¹⁹ Hz. Peygamber

³¹⁰ bk. Durmuş Bulgur - *XIX. Yüzyıl Hint Kitasında İslami Fikir Akımları*, 164.

³¹¹ Perviz, *Tebvibu'l-Kur'ân*, 2/255, 557; Ğulam Ahmed Perviz, *Esbabu Zevali Ümmet* (Lahor: Matbaatu ilmi Berenten, ts.), 135; Hoca Ahmeduddin, *Tefsiru Beyan li'n-Nas* (Hind: Matbaatu Emritsar, ts.), 2/443, 447.

³¹² Seyyid Makbul Ahmed, *Mutalaatu Hadis* (Hind: Neşru Mektebetu Abbas, 1952), 176.

³¹³ el-Enbiya 21/68-70.

³¹⁴ Âl-i İmran 3/59.

³¹⁵ es-Saffat 37/142.

³¹⁶ İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Hayle's-Sunne*, 308.

³¹⁷ Seyyid Ahmed Han, *Makalat*, thk. Muhammed İsmail (Lahor: Matbaatu Zerin-Aret, 1962), 1/32.

³¹⁸ Seyyid Ahmed Han, *Makalat*, 1/128; *Mecelletu Tehzîbu'l-Ahlâk*, 5/15, (1874), 115. krş. Bulgur, *XIX. Yüzyıl Hint Kitasında İslami Fikir Akımları*, 155.

³¹⁹ el-En'âm 6/7; Âl-i İmran, 3/183-184. bk.Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 128-129.

önceki peygamberler gibi tabiatüstü mucizeler göstermemiştir.³²⁰ O'nun mucizesi yalnızca Kur'ân'dır.³²¹

Kur'ân'da Geçen Mucizeler hakkındaki görüşleri şöyle özetleyebiliriz:

1- İsrâ-Miraç mucizesi: İsrailiyattan ve ehli kitaptan İslâmi literatüre giren rivayetlerdendir ve inkâr etmektedirler. Hz. Muhammed'e isnat edilen Miraç, Kudüs'ten "Burak" denilen hayvana binip yedi kat göğün üstünde arşa çıkıp haşa Allah'la yüz yüze konuşmuş olmasına denir. Peygamber'in (a.s.) Miraca çıkmasına delil getirenler akli imkâna dayanmaktadırlar; ancak her mümkün olan şeyin vaki olması gerekmediğinden bu delilleri tutarsızdır. Diğer taraftan bir yaratılmışın Yüce Allah'la bir mekânda buluşması akli olarak müstahildir, zira bu iddianın sonucunda Allah'ın bir mekâna girmesi manası çıkmaktadır, Allah ise bir mekâna girmekten yücedir. Mi'rac hadisesini ispat edenlerin dayandıkları hadislerden biriside Hz. Peygamber'le Musa'nın (a.s.) namaz konusundaki diyaloglarıdır, bu tür bir diyalog ehli kitab hikâyelerini andırmaktadır. Bir peygamberin diğer bir peygambere Allah'ın emirleri konusunda böyle şeyler söylemesi onların ismet sıfatlarına ve Allah'la edeplerine yakışmamaktadır. Dolayısıyla içeriğinde hurafeler olan bu rivayetlerle mi'racın varlığına delil getirilmesi de söz konusu olamaz.³²²

2- Kızıldeniz'in yarılması ve İsrailoğullarının Firavun'un elinden kurtulması olayı: Onlara göre Bakara Suresi 50. ayetinde geçen bu hadisenin Med-cezir olarak te'vil edilmesi uygun olacaktır.³²³ Bu yorumun çağımızdaki en önemli savunucularından biri Muhammed Esed'dir.³²⁴ Esed'in mucizelerle alakalı konularda Menâr'dan birebir alıntı yaptığı gözlenmektedir.³²⁵

Kızıldeniz'in yarılması hadisesi Seyyid Ahmed Han'a göre gayet doğal bir hadisedir. Zira yoğunluğu suyun yoğunluğundan fazla olan cisimlerin batacağı gerçeği tabiat

³²⁰ Fazlurrahman, *Ana Konularıyla Kur'ân*, 129.

³²¹ el-Bakara 2/23; Yûnus 10/38; Hûd 11/13; el-İsrâ 17/88; et-Tûr 52/33-34.

³²² Hüseyin Atay, *Kur'ân Araştırmaları*, 50.

³²³ Reşid Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 254.

³²⁴ Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, çev. C. Koytak, A. Ertürk (İstanbul: İsalet Yayınları, 2000), 749. Bu yorumun günümüzdeki yansımalarını görmek için bk. Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsîri* (İstanbul: Yeni Ufuk Yay., 1988), 1/164.

³²⁵ krş. Niyazi Arıcı, *Menar Tefsirinde Mucizelerle İlgili Farklı Yorumlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 26.

kanunları tarafından ortaya konmuştur. Ona verilen denize asayla vurma emri ise, klasik tefsirlerde bahsedildiği gibi “yarma, ikiye bölme”³²⁶ anlamında değil, “yürüyüp geçme” anlamındadır.³²⁷ Aristo’nun çizgisini büyük ölçüde benimsemiş orta çağ Yahudi kelimcisi İbn Meymûn’da (ö. 1204) (Maimonides), söz konusu mucizeyi benzer bir biçimde yorumlamıştır. Görüldüğü üzere mucizelerle ilgili bu te’villerin kaynağı eski tarihlere uzanmaktadır.³²⁸

3- İsrailoğullarının maymuna çevrilmesi hadisesi: Bu konuda şu ayetlere; “kendilerine: *aşağılık maymunlar olun! dedik*”³²⁹ ve “Yasaklandıkları konularda haddi aştıkları zaman onlara *aşağılık maymunlar olun*” dedik.”³³⁰ Menar tefsirinde, “onlar hayvan şeklini almadılar, fakat kalpleri maymun gibi oldu” yorumu yapılmıştır.³³¹

4- Evleri yıkılıp harap olmuş bir kasabada yüz yıl süreyle ölü bırakılan ve sonra tekrar diriltlen kişiyle ilgili kıssa.³³² Muhammed Abdüh bu hadiseyi yaşanmış bir hikâye olarak değil, Mü’minleri doğru yola ulaştırmak ve karanlıktan aydınlığa çıkarmak amacıyla anlatılan temsili bir olay olarak yorumlamıştır.³³³ Muhammed Esed’e göre de bu ayette anlatılan kıssa, Allah’ın ölüyü yeniden diriltme kudretini tasvir etmeyi amaçlamaktadır. Böylece, Muhammed Esed’in yorumu aynı surenin 258. Ayetindeki Hz. İbrahim’in sözleri “*Rabbim, hayat bahşeden ve ölüme hükmedendir*” ile daha sonra 260. ayetteki, Allah’ın ölüyü nasıl dirilttiğini göstermesi talebi arasına anlamlı şekilde yerleştirilmiştir.³³⁴ Seyyid Ahmed Han’a göre, Bakara Suresi 259. ayetinde evleri yıkılıp harap olmuş bir kasabaya uğrayan kişinin yüz yıl uyuması hadisesi “rabt-ı

³²⁶ Ragıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 632; İbn Cerir et-Taberî, *Câmiu’l-Beyân fî Te’vili’l Kur’ân* (Beyrut: y.y., 1992), 1/314; el-Beydâvî, el-Kâdî Nasırüddin, *Envâru’t-Tenzil ve Esrâru’t-Te’vil* (Kahire: Dâru’l-Beyânî’l-Arabî, 2002), 1/61; Celâluddin el-Mahallî-Celâluddin es-Suyûtî, *Tefsîru’l-Celâleyn* (Kahire: Dâru’l-Hadîs, ts.), 11.

³²⁷ Şaban Ali Düzgün, *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi*, 78.

³²⁸ Niyazi Arıcı, *Menar Tefsirinde Mucizelerle İlgili Farklı Yorumlar*, 28.

³²⁹ el-Bakara 2/65.

³³⁰ el-A’râf 7/166.

³³¹ Rıza, *Tefsîr’ul-Menâr*, 1/281.

³³² el-Bakara 2/259.

³³³ Rıza, *Tefsîru’l-Menâr*, 3/42.

³³⁴ Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, 79.

âyât”³³⁵ prensibine göre bu olayın gerçekleşmediğine ve sadece bir rüya olduğuna delildir.³³⁶

5- Hz. İbrahim’in (a.s.) kuşları diriltmesiyle ilgili kıssa; Bakara Suresi 260. ayette hem klasik hem de çağdaş tefsirlerde Hz. İbrahim’in kuşları bizzat parçaladığına dair bir görüş birliği vardır.³³⁷ Ancak el-Menâr müellifi kuşları dört parçaya ayırdığına dair hiçbir delil olmadığını iddia etmiş, bu kıssayı yeniden dirilişin nasıl gerçekleşeceğiyle ilgili bir mecaz olarak yorumlamıştır.³³⁸

6- Hz. İsa’nın (a.s.) babasız doğumu ve körleri, alaca hastalığıyla malûl kişileri iyileştirmesi ve cansızlara can verme mucizeleri:

a) Reşid Rıza, Muhammed Abduh ve Seyyid Ahmet Han akla aykırı bir olay varsa bunun te’vil edilmesi gerektiğine inanmakta ve Hz. İsa’nın (a.s.) babasız doğması mucizesini inkâr etmektedirler. Meryem suresi 19, 20, 21 ayetlerini delil getirerek, Meryem’e çocuk müjdelendiğinde evli olmadığını, benim nasıl çocuğum olacak, ben evli değilim, dediğinde, evleneceksin herkesin olduğu gibi senin de çocuğun olacak manasında Allah sana bunu verecek, denildiğini ve ayetler bu mana da anlaşılacak Hz. İsa’nın (a.s.) anneli ve babalı olarak doğduğunu iddia etmişlerdir.³³⁹ Bir başka görüşe göre, sebepler zinciri her zaman zorunlu değildir ve evrendeki olayların belirli sebepler üzerine meydana gelmesi, her zaman bu sebepleri bilmemizi gerektirmemektedir. İsanın bir şeyi önceden düşünmüş olması onun gerçekleşmesine sebep olabilmektedir. Buradan yola çıkarak Hz. Meryem’in gebeliği düşünüp Hz. İsa’ya hamile kalmasının mümkün olduğunu söylemektedirler. Kalplere ve bireylerin bütün sinir sistemine hâkim olan kuvvetli bir inanç, fiziksel yapımızda olağanüstü sonuçlar doğurabilmektedir. Allah’ın kudretiyle bir çocuk sahibi olacağı müjdesi verilince, bu

³³⁵ Tefsir ilminde bu disipline “el-münâsebe beyne’l-âyât, et-tenâsüb beyne’l-âyât ve’s-süver, tenâsübü’l-ây ve’s-süver, münâsebâtü’l-Kur’ân”da denilmektedir. Kur’ân’ın, âyet ve sûreleriyle bir bütün olduğu düşüncesinin işlendiği nazmü’l-Kur’ân konusunun münâsebâtü’l-âyât ve’s-süver ile yakın ilgisi vardır. bk. Mehmet Faik Yılmaz, “Münâsebâtü’l-âyât ve’s-süver”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (25 Haziran 2024).

³³⁶ Bırışık, *Hind Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur’ân Ekolü* (İstanbul: M.Ü., Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 1996), 317.

³³⁷ Daha geniş bir bilgi için bk. İbn Kesir, *Tefsiru’l Kur’ân’il Azim*, 1/55.

³³⁸ Reşid Rıza, *Tefsiru’l-Menâr*, 3/47; Muhammed Esed, *Kur’ân Mesajı*, 80.

³³⁹ Çakrilevi, *Tefsiru’l beyan* 2/924.; *Hakikatu Meseletu Nuzulu’l-Mesih* (Lahor: Matbaatu Feyyad, ts.), 7-9.

işin gerçekleşeceğine kalpten inandığı için Meryem'in (a.s.) vücudunda bazı değişiklikler olması ve böyle bir iman gücüyle rahminde aşılama olayının gerçekleşmesi mümkün gözükmektedir.³⁴⁰

b) Hz. İsa'nın körleri ve alaca hastalarını iyileştirmesi konusunda da bu olumlu düşünme gücünün bir ürünü olduğunu söylemişlerdir.”³⁴¹

c) Hz. İsa'nın kuş şeklini verdiği çamura üfleyerek onu canlandırması konusunda Muhammed Abduh, Âl-i İmran Suresi 49. ayetinden bu Mucize'nin gerçekleştiği sonucunun çıkarılamayacağını iddia etmiştir.³⁴² Reşid Rıza yaşadığı dönem için alışılmışın dışında bir yonteme başvurur ve Hristiyan kaynaklarında yer alan Hz. İsa'nın (a.s.) ölüleri diriltmesiyle ilgili rivayetler ile iddiasını temellendirmeye ve Hz. İsa'nın (a.s.) hastaları iyileştirmesi ve ölüleri diriltmesi³⁴³ mucizelerini te'vil ile farklı manalara yormaya çalışmaktadır. Reşit Rıza, benzer yorumlarla Bedir Savaşı'nda Müslümanların üç bin melek ile takviye edilmesi mucizesini de te'vil etmiştir.³⁴⁴

7- Hz. İsa'nın (a.s.) göğe yükselmesi:³⁴⁵ Bu konudaki görüşleri şöyle özetlemek mümkündür:

a) Hamidullah, Muhammed Esed ve Fazlurrahman, Hz. İsa'nın (a.s.) semaya öldükten sonra yükseltildiğini ve kıyamet öncesi yeryüzüne inmeyeceğini ve Hz. İsa'nın (a.s.) nüzulu inancının hurafe olduğu olduğunu³⁴⁶ ve bunun israiliyattan dinimize giren rivayetler arasında olduğunu iddia etmişlerdir.³⁴⁷

³⁴⁰ Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 3/254-55.

³⁴¹ Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 3/258.

³⁴² Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 3/257-258.

³⁴³ Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 3/257-258.

³⁴⁴ Arıcı, *Menar Tefsirinde Mucizelerle İlgili Farklı Yorumlar*, 96.

³⁴⁵ Âl-i İmran 52-57.

³⁴⁶ Muhammed Hamidullah, *İslâm Peygamberi* çev. Salih Tuğ (İstanbul: İrfan Yayınları, 1990), 1/634-635.; Muhammed Esed, *Kur'ân Mesajı*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1966), 3/1006.; Fazlurrahman, *İslam*, çev. Mehmet Dağ-Mehmet S. Aydın (İstanbul: Selçuk Yay., 1981), 309.

³⁴⁷ Bu görüş Hoca Ahmedüddin Seyyid Makbul Ahmed, Hafız Muhibbu'l-hak, Belağu'l-Kur'ân Ekolu ve Perviz'in görüşüdür. Hoca Ahmeduddin, *Tefsiru Beyan li'n-Nas*, 2/931; Seyyid Makbul Ahmed, *Mutalaatu Hadis*, 100.

b) Hafız Eslem ve Abdullah ve arkadaşlarıyla Perviz'e göre, Hz. İsa (a.s.) yeryüzünde ve hayattadır, Kıyamet öncesi tekrar ortaya çıkacaktır. Zuhuf Suresi 61. ayeti ve Nisâ Suresi 159. ayeti bunu gerektirmektedir.³⁴⁸

c) Muhammed Abduh ve Reşid Rıza Hz. İsa'nın öldürülemediğini ama meçhul bir biçimde öldüğünü iddia etmişlerdir. Onlara göre Hz. İsa'nın bedenen ve ruhen diri olarak Allah katına yükseldiğini söylemek ayetin söz dizimi açısından yanlış bir yorumdur. Ayetteki ifadeler, şehitler için söylendiği gibi mecazi manaya da işaret edebilir. Muhammed Abduh Hz. İsa'nın (a.s.) normal bir biçimde öldüğünü ve bedenen değil, ruhen göğe yükseltildiğini savunmuştur. Mesih'in nüzulü ve yeryüzünde egemenlik kurması bedenen ve bizzat dönüşü anlamında olmayıp; Onun öğretisinin insanlar arasında manevi olarak yayılması manasında anlaşılmalıdır.³⁴⁹

8- Rivayetlerde geçen “deccâl” dinin özünü ve hikmetlerinin hakkıyla anlaşılmasına engel olan her türlü kötülük ve hurafenin sembolik bir ifadesi olarak kabul edilmelidir. “Mehdi” inancı da yanlış manada anlaşılmaktadır aslında Mehdi'den kastedilen Kur'an-ı Kerim'dir, zira o bir hidayet rehberidir.³⁵⁰

3.1.4. İslâm ve Diğer Dinler Hakkındaki Görüşleri

1-İslâm Yahudi ve Hristiyanlığı neshetmemiş sadece İbrahimi Hanif dininin değerlerini yenilemiştir. Kur'an ve Tevrat'ın hükümleri arasında önemli bir fark yoktur. Yahudi din adamlarının bazıları Tevrat'ı nasıl tahrif ettilerse Müslüman ilim adamları Kur'an'ın diğer kitapları neshettiğini iddia ederek onların yaptıklarından aşağı kalmayan bir günah işlemişlerdir. Bu yanlış sebebiyle bugün ehli kitabın iman etseler de cennete giremeyeceklerine inanılmaktadır. Kur'an Tevrat'ın değil, Tevrat'ın şerhinin tahrif olduğunu söylemektedir. Ehli kitaba aralarında Tevratı tatbik etmelerini emreder. Peygamberlere göre değişmeyen iman değerlerini koruyan ve gereği üzerine olanlar Yahudi de olsalar Müslüman da olsalar kurtulacaklardır. Bir peygamberin misyonu insanları Allah'a imana davettir. Sünnet inkârcılarına göre ehli kitaptan bir

³⁴⁸ bk. el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi, *Nukatu'l-Kur'an* (Delhi: Matbaatu Yuniin, 1952), 43; Abdullah el-Çakralevi, *Tercümetu'l-Kur'an bi Ayati'l Furkan* (Lahor: Matbau'l-İslamiyye, 1906), 3/166, 182.

³⁴⁹ Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 3/262; 1/278-279; 3/243, 257.

³⁵⁰ Rıza, *Tefsîru'l-Menâr*, 1/25-26.

kimseye, İslâm peygamberinin daveti ulaşsa ve doğruluğunu kavrasa ama kendi peygamberinin hak öğretisi üzerine kalsa bu insan kurtulacaktır.³⁵¹

2- Allah'ı tevhid edenlerin cennete gireceğine inanmaktadırlar. Onlara göre Hz. Muhammed'e (a.s.) iman etmeyen muvahhidler de cennete girecektir. Kur'ân İslâmı mensupları peygamberliğin Allah'ın indirdiği vahye sadece bir vasıta olduğunu, peygambere değil Allah'a ve ahiret gününe iman etmenin esas olduğunu düşünmektedirler. Dinin ve vahyin gönderilmesinin asıl sebebi Allah'a imandır. Bu sebeplerle bir insan başka bir peygambere bağlı iken, tevhid inancını kabul etse ve ahiret gününe iman edip salih ameller işlese, bir peygamber hakkında bilgisi olmadı diye veya yanlış tanıdı diye ona iman etmese de esas olan tevhid inancına bakılıp o insanın ahirette kurtulacağına hükmedilir. Kur'ân'a göre Allah'a iman eden herkes cennete girecektir. “Sadece Yahudiler cennete girer”, “sadece Hristiyanlar cennete girer” demek gibi “Sadece Müslümanlar cennete girer” demek Kur'ân'da yasaklanmıştır. Peygamber yeni bir din getirmemiş, İbrahim'in (a.s.) getirdiği tevhid dinini devam ettirmiştir.³⁵²

3.2. İslâm'ın Temel Kaynakları ve Hükümleriyle İlgili Görüşleri

3.2.1. İslâm'ın Temel Kaynakları Hakkındaki Görüşleri

3.2.1.1. Kur'ân Anlayışları

Kur'ân dini hükümleri anlamak için yeterlidir, ikinci bir kaynağa gerek yoktur. Bu inançlarına şu ayetleri delil getirmişlerdir: “Biz o kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık.”³⁵³, “Kur'ân uydurulabilecek bir söz değildir, fakat o kendinden öncekileri onaylayan, her şeyi detaylı açıklayan iman edenler için rahmet ve hidayet olan bir kitaptır”³⁵⁴ ve “O Kur'ân zikirdir ve apaçık bir kitaptır.”³⁵⁵ Bu ayetlerden apaçık anlaşılmaktadır ki Kur'ân'a bir başka kaynak eklemek, vahiyle insan sözünü birbirine karıştırmak olacaktır. Kur'ân bilinmesi gereken bütün zaruri bilgileri içerir,

³⁵¹ krş. Ateş, *Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir*, 7, 14-15.

³⁵² Ateş, *Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir*, 8-9.

³⁵³ el-En'âm 6/38.

³⁵⁴ Yusuf 12/111.

³⁵⁵ Yasin 36/69.

başka bir şeye ihtiyaç bırakmaz. Farzlar nafileler ve mübahlar onda açıklanmıştır. Bu sebeple Kur'ân'a eklemelerde bulunmak dini tahrif etmek olacaktır.³⁵⁶

Çakrilevi, Kur'ân'ın her türlü ihtiyacı karşılayacak nitelikte olduğunu, Kur'ân'da gerek farz gerekse nâfile ve mübahlar türünden her meselenin zikredildiğini, buna göre “*Kur'ân mücmel, hadisler mufassaldır*” şeklindeki geleneksel görüşün Kur'ân'ın beyanına ters ve yanlış olduğunu söylemiştir. Bu görüşüne; “(Ey Peygamber!) Biz bu Kur'ân'ı sana her şeyi açıklamak (...) için indirdik”³⁵⁷ âyetinin delil olduğu kanaatindedir.³⁵⁸

3.2.1.2. Sünnet Anlayışları

Sünnet inkârcılarının, sünnet hakkındaki şüphelerini şöyle özetleyebiliriz:

1- Sünnet inkârcıları sünneti Resulullah'ın (a.s.) ictihadları ve insani tasarruflarından ibaret görmektedirler. Onlara göre hatadan korunmuş olan sünnet algısı yanlıştır. Hatadan korunmuş olan sadece Kur'ân'dır. Hata payı olan sünnete tabi olmak bu sebeple bir Müslüman üzerine vecibe değildir. Hurma ağaçlarının aşılması³⁵⁹ veya Bedir Gazvesinde İslâm ordusunun savaşıacağı yer konusunda,³⁶⁰ Bedir esirlerinin hükmü konusunda Resulullah'ın (a.s.) ahabıyla istişare etmesi,³⁶¹ dikkatle incelenirse bu anlaşılacaktır. Sünnet, Resulullah'ın (a.s.) nezdinde de bağlayıcı olması (teşri) maksadıyla söylenmemiştir ve dolayısıyla Resulullah (a.s.) sünneti dinin bir parçası olarak söylememiştir.³⁶² Kur'ân'dan başka bir kaynağa teşrî yetkisi vermek şirktir. Kur'ân'ın hukukla ilgili kısmı indiği çevrenin özelliklerini yansıtır ve hükümleri tamamen yöreseldir.³⁶³

³⁵⁶ Abdullah Çakrilevi, *el-Mübahase* (Lahor: Matbaatu İslamiyye, ts.), 17; a.mlf., *Tercümetu'l-Kur'ân bi ayati'l Furkan*, 11.

³⁵⁷ en-Nahl 16/89.

³⁵⁸ bk. İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 211.

³⁵⁹ Müslim, *es-Sahîh*, 4/366 (No. 2363).

³⁶⁰ Müslim, *es-Sahîh*, 3/1403 (No. 1779).

³⁶¹ Muslim, *es-Sahîh*, 3/1383 (No. 1763).

³⁶² el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburî, *Makamu Hadis*, 139. (bu eser Perviz ile hocası Ciracburî'nin görüşlerini ihtiva eden bir eserdir; dolayısıyla yazar olarak farklı yerlerde farklı isimler geçmektedir.)

³⁶³ Fazlurrahman, *Tarih boyunca İslami Metodoloji Sorunu* 27; Birişik, *Hind Alt Kitası*, 322; Abdullah Çakrilevi, *el-Mübahase*, 81; *Mecelletu İsaatu'l-Kur'ân* (Aralık 1927), 4.

2- Vahyin, metlûv ve gayru metlûv gibi bölümlere ayrılması: Bu düşünce Yahudi kaynaklı bir düşüncedir.³⁶⁴ Sünnet metinlerinin benzerleri getirilebilecekken vahiy ile gelen Kur'ân'ın benzeri getirilemez.³⁶⁵ Kur'ân bize İncil'e, Tevrat'a, hadis metinlerine dönmeyi değil, sadece Kur'ân'a dönmeyi emretmiştir.³⁶⁶

3- Allah Kur'ân'ı koruyacağını vadedmiş ama sünneti koruyacağını vadedmemiştir bu bağlamda da Hadislerin yazılması emredilmemiştir. Onlar Buna delil olarak; “Şüphesiz ki zikri biz indirdik onu koruyacak olan da biziz,”³⁶⁷ ayetini delil getirmişlerdir.³⁶⁸

Bir başka açıdan bakarsak, bir metnin lafızları unutulur veya kaybolur da manası korunursa, bu istenilen mananın korunduğu manasına gelmez, çünkü manayı her koruyan kişi kendi algıladığı manayı koruyacak Allah Resulü'nün (a.s.) anlatmak istediği manayı korumuş olmayacaktır. Resulullah'ın (a.s.) hadislerini uydurma hadislerin arasından temizlemek, zehirli bir yemeğin zehrini temizlemek kadar imkânsız gözükmektedir dolayısıyla akla ve mantığa en uygun olanı tedbir açısından bu yemeği yememektir.

Onlar Resulullah'ın (a.s.) hadislerin yazımını uzun süre yasakladığını iddia etmişlerdir dolayısıyla günümüze ulaşan hadislerin onlara göre doğru olma ihtimali yoktur. Buna delil olarak şu hadisi zikretmişlerdir: “Resulullah (a.s.) şöyle demiştir: “*Benden duyduklarınızı yazmayın, kim Kur'ân dışında benden duyduğu bir şey yazdıysa silsin.*”³⁶⁹ Bir başka hadiste de şöyle demiştir: “*Resulullah'dan (a.s.) hadislerin yazımı için izin istedik ancak izin vermedi.*”³⁷⁰

Sünnet inkârcıları bu hadislere dayanarak şöyle demektedirler: “*Resulullah (a.s.) ashabına Kur'ân'ı yazmalarını, sünneti yazmayı ise terk etmelerini emretmişti, sünnet metinleri dinden olsaydı böyle birşey emretmezdi. Sahabe (r.a) sünnetin vahiyden olmadığını biliyorlardı bu sebeple Hz. Ömer hadis rivayet edenleri Allah'ın azabı ile*

³⁶⁴ Perviz, *Makam-ı Hadis*, (Lahor: y.y. 1953) 46.

³⁶⁵ *Mecelletu İṣṣaatu'l-Kur'ân*, 4 (1903), 35. krş. İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 238.

³⁶⁶ Hoca Ahmeduddin, *Burhanu'l-Furkan*, 4.

³⁶⁷ el-Hicr 15/9.

³⁶⁸ Perviz, *Makam-ı Hadis*, (Lahor: y.y. 1953) 7.

³⁶⁹ Muslim, *es-Sahîh*, 4/2298 (No. 3004).

³⁷⁰ Muhammed b. İṣâ et-Tirmizî, *Sünen et-Tirmizî*, 4/603 (No. 2856).

uyarır ve korkuturdu.”³⁷¹ Bu manada Muhibbul-hak Azimabadi, “*Hadislerin vaazlarda seslendirilmesini terk edin, eğer böyle yapmazsanız dinimize bid’atler girecektir,*”demektedir.³⁷²

Onlara göre sünnet yazıya geçirilmediği için tahrif olmuştur. Bu hadislerin peygambere nispetinde de şüphe vardır, dolayısıyla âlimlerin hadislerden çıkardıkları hükümler yanlış ve Kur’ân’a da muhaliftir. Resulullah’ın (a.s.) sünneti diye inanılan bütün emir, yasak, hüküm ve haberler aslında hadis âlimlerinin ve mezhep imamlarının görüşleridir dolayısıyla bunların dinde bağlayıcılığı yoktur.³⁷³

4- Sünnet ile hükmetmek ve amel etmek kişinin sadece küfre ve şirke girmesine sebep olur. Zira Allah Kur’ân’da: “*Hüküm yalnızca Allah’ındır*”,³⁷⁴ “*Hüküm koymak yalnızca onun yetkisindedir ve onun hesabı pek hızlıdır*”³⁷⁵ buyurmuştur.³⁷⁶ Bu ayetlere göre Allah kendi hükmü ile hükmedilmesini emrederken sünnetle amel etmek Allah’a ortak koşmak anlamına gelecektir.³⁷⁷ Ahmeduddin şöyle demektedir: “*İnsanlar şirki İslâm’a sokmak için çok sayıda yolu denemiş ve görüşlerini savunurken: “Biz Allah’a inanıyoruz, Allah’ın Peygamberine de inanıyoruz. O’na tabi olmak Allah’a tabi olmaktır, diye düşünüyoruz. Bu sebeple de sünnetinde gelen her şeye uyuyoruz” demişlerdir. Bu anlayış sahipleri farklı şirk ve küfür inançlarını bu yöntemle İslâm dinine sokmuşlardır hâlbuki “Allah, (c.c.) hüküm yalnızca Allah’a aittir,” buyurmuştur. “Allah’ın indirdiği kitabı dururken Peygamberlerinin sözlerine sahabenin sözlerine bakarak kitabı yorumlamak insanlık tarihi boyunca var olagelmış bir hastalıktır ve Allah, dinine bidatler sokulmasından razı olmayacaktır.*”³⁷⁸

³⁷¹ bk. Hatib el-Bağdadi, *Takyidu’l-ilm* (Kahire: Daru’l-İstikame, 2008), 33.

³⁷² Seyyid Makbul Ahmed, *Mutalaatu Hadis* (İlahabad: Mektebetu Abbas, 1952), 10.

³⁷³ Seyyid Ahmed Han, *Makalat*, thk. Muhammed İsmail (Lahor: Matbaatu Zerine, 1962), 1/49, 69.

³⁷⁴ el-En’âm 6/57.

³⁷⁵ el-En’âm 6/62.

³⁷⁶ bk. Abdullah el-Çakrilevi, *el-Mübahase* (Lahor: Matbaatu İslamiyye, ts.), 42; Ğulam Ahmed Perviz, *Tinu Ehemmu Mevduat* (Lahor: Matbaatu İlmi, 1977), 16.

³⁷⁷ bk. el-Çakrilevi, *Terku İftirau Teamül* (Lahor: Matbaatu İslamiyye, ts.), 10; Abdullah el-Çakrilevi, *Tercümetu’l-Kur’ân bi ayatı’l Furkan*, 4/17; Hoca Ahmedduddin, *Tefsiru beyan li’n-Nas*, 2/395, 445.

³⁷⁸ el-Çakrilevi, *el-Mübahase*, 42; el-En’âm 6/57.

5- Sünnetin sahabenin ihtiyaçları için, sadece onların zamanına ve onlara özel söylendiğini bu sebeple günümüze, zamanımızın ihtiyaçlarına uygun olmadığını iddia etmişlerdir.³⁷⁹

6- Hadislerin Kur'ân'a arz edilmesi gerektiğini düşünmektedirler ve bu görüşlerini şu mevzu hadis rivayetlerine dayandırmaktadırlar: *“Benim sözlerim sizin aranızda yayılacaktır, size ulaşan sözlerimden Kur'ân'a uygun olanları alın, Kur'ân'a uymayanları terk edin.”*³⁸⁰

7- Sünnete uydurma rivayetlerin karıştığını ve doğrunun yanlıştan ayırt edilemez hale geldiğini, Medine'deki münafıkların hadis uydurduklarını ve dolayısıyla sünnet metinlerine çok sayıda hurafenin hadis gibi eklendiğini iddia etmektedirler.³⁸¹

8- Sünnet Kur'ân'ı Kerim'le çelişmektedir; çünkü Kur'ân'da recm, cezası yoktur ve bütün nikâh dışı cinsel ilişkilerin Kur'ân'a göre cezalandırılması gerekmektedir. Evli iken zina edene recm cezası verilmesi, Nur Suresi 2. ayetiyle³⁸² çelişmekte, bu suçta ceza olarak sopa cezası vurulması gerekmektedir.³⁸³

Mirasla alakalı, *“mirasçıya vasiyet bırakılmaz”* hadisi³⁸⁴, Bakara Suresi 180. ayetiyle,³⁸⁵ *“kısas konusunda hadislerde geçen mü'min kâfir ayırımına dair hükümler”*³⁸⁶, Maide Suresi 45. ayetiyle, *“dinden çıkan öldürülür anlamındaki hadis,”*³⁸⁷ Kâfirun Suresi 6. Ayeti ve Kehf Suresi 29. ayetiyle çelişmektedir. Bu iki ayette insanların iman etmeye zorlanamayacağı ortadayken, İslâm'dan irtidat edip başka dine girenlerin öldürülmesi hükmünü içeren sünnet metinleri Kur'ân'a aykırı

³⁷⁹ Mecelletu'l-beyan (Ağustos 1951), 32. krş. İlahibahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 231

³⁸⁰ bk.: Kamil Çakın, “Hadislerin Kur'ân'a Arz Edilmesi Meseleleri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34/1-4 (Haziran 1993), 237, 262.

³⁸¹ Mevlana Muhammed Tayyib, *Kur'ân ve Hadis*, thk. İdaretu'l-ulum eş-Şer'iyye (Karachi: y.y., ts.), 46.

³⁸² en-Nûr 24/2, *“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acımayın. Mü'minlerden bir grup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”*.

³⁸³ Haşmet Ali, *Tebvibu'l Kur'ân* (Lahor: Matbaatu İslamiyye, ts.), 2/850.

³⁸⁴ Ebu Abdullah Muhammed İbn Yezid İbn Mace, *Sünen-i İbn Mâce* (Kahire: Daru İhya-i Kutubul Arabiyye, ts.) 2/905 (No. 2713).

³⁸⁵ el-Bakara 2/180, *“Birinize ölüm yaklaştığı vakit, eğer geride mal bırakıyorsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşrû bir biçimde vasiyette bulunmak size farz kılındı. Bu, takvâ sahiplerinin yerine getirmesi gereken bir borçtur.”*

³⁸⁶ Buhari, *es-Sahih*, 1/33 (No. 111).

³⁸⁷ Buhari, *es-Sahih*, 4/61 (No. 3017).

hükümler içerdüğinden reddedilmesi gerekmektedir. Bu durum sünnetin Kur'ân'la çeliştiğine de apaçık delildir.³⁸⁸

9- Sünnet metinleri ahad hadislerden oluşmaktadır ve ahad hadisler kati değil zanni bilgi ifade eder; ayrıca peygamber tarafından söylendiklerine kesin gözüyle bakılmaması gerekmektedir. Hafız Eslem'e göre *"sünnet metinleri muhaddislerin koydukları kurallara nazaran da kati bilgi ve yakın ifade etmeyen ahad rivayetlerdir."* Cerh ve ta'dil ilmi kurallarına göre ayıklanmaları da zanni bilgi manasına gelir. Perviz ve Muhibbu'l-Hak'ta aynı görüştedir.³⁸⁹

Onlara göre sünnet metninin peygambere aidiyetinin kabul edilebilmesi için şu şartları taşıması gerekir:³⁹⁰

- a) Rivayetin yakın derecesinde peygambere ait olduğunun ispat edilmesi gerekir,
- b) Rivayetin peygamberin lafızlarıyla olduğuna dair bilgi içermesi gerekir.
- c) Hadis şarihlerinin açıklamalarının değil Peygamber'in (a.s.) sözü olduğuna emin olunması gerekir.

Bu şartlar dikkate alındığında hadislere hiçbir şekilde itimat etmememiz gerektiği ortadadır. İkinci asra ait fikhî ve hatta ahlaki hadislerin çoğunun Hz. Peygamber'den (a.s.) gelmediği incelemelerden anlaşılmaktadır.³⁹¹

10- Gelecekte haber veren hadislerin, tarihi bakımdan sahih bir şekilde Hz. Peygamber'den gelmiş olmasının mümkün olmadığını söylemektedirler. Onlara göre bu tür hadisler acil siyasi bir zorunluluktan kaynaklanmış ve uydurulmuştur. Kur'ân'daki inanç amel ve ahlak değerleri İslâm'ın temellerini oluşturur, zaman ve geleneklerin kültürünün Hz. Peygamber tarafından gözetilmiş olması yerel kültürün dinden sayılması zannını oluşturmuştur. Kur'ân'ın evrensel niteliği ve son kutsal kitap oluşu ve bütün zamanlara hitap ediyor oluşu esas dikkate alınması gereken özelliğidir. Buna göre zamanını tamamlamış toplumsal değerler, önemini yitirmiş gelenekler ve

³⁸⁸ Gulam Ahmed Perviz, "Katlu Mürted", Devaum Mesailu Gulam Orlandiyan, (Temmuz 1967), 25, 37, 94.

³⁸⁹ Perviz, Makamu Hadis, 127.

³⁹⁰ Çerağ- Cenk, A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l İslam, 1/20.

³⁹¹ Fazlurrahman, Tarih Boyunca İslami Metodoloji Sorunu, 46; Çerağ, A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l-İslam, 1/20.

insani ilişki kuralları çağdaş insani değerleri reddetmeye referans olamaz. İslâm çağdaş değerleri reddetmez, esasen bu değerleri kendisi barındırır ve çağdaş medeni değerlere uygunluğu Allah katından gelişinin en büyük delillerinden birisidir.³⁹²

11- Onlara göre kadere iman Kur'ân'da yoktur kadere imana delil olduğu söylenen ayetler kastedilen manayı içermemektedir. Kaderi ispat eden sünnet metnlerinin Kur'ân'da olmayan bir kuralın iman esası olması mümkün olmadığından reddedilmesi gerekmektedir. Onlara göre kader inancı Kur'ân'la sabit olan insanın mükellefligi ve irade hürriyetiyle çeliştiğinden kabul edilmemelidir.³⁹³

3.2.2. İslâm'ın Temel Hükümleriyle İlgili Görüşleri

3.2.2.1. İbadetler

1-Namaz: Dini değerler sünnetin tedvin edilmemiş olması ve tahrif olması gibi sebeplerle sünnet esas alınarak belirlenemez. Namazın kılınmasıyla alakalı hükümleri sünneti baz almadan sadece Kur'ân ayetleriyle şu şekilde belirlemişlerdir³⁹⁴

a) Onlara göre Namazın vakitleri konusunda hadisler değil Kur'ân ayetleri esas alınmalıdır. Kur'ân'ın bu konuda yeterli bilgiyi verdiğini, Hud Suresi 114. ayetinde gündüzün başı ortası sonunu belirten lafızlardan, sabah, öğle ve ikindi namazlarını, gecenin başı ve sonundan da akşam ve yatsı namazlarının vakitlerinin anlaşıldığını söylemektedirler.

b) Namazın rekât adetleri Fatır Suresi 1. ayette, “Mesna ve Sülase ve Ruba”ifadesiyle belirtilmiştir. İki rekâtı, üç rekâtı ve dört rekâtı namazlarla alakalı bilgileri bu ayetten anlayabiliriz.

c) Namazın iç erkânları da altı temel erkândan oluşur, Bunlar; kıyam, ruku, rükûdan kalkma, secdeler, iki secde arasında oturmak ve son oturuştur.

h) İlgili ayet gereği namazda kibleye yönelmek gerekmektedir.³⁹⁵

³⁹² Fazlurrahman, *Tarih boyunca İslami Metodoloji sorunu*, 57-65.

³⁹³ Hüseyin Alay, *Kur'ân'a Göre İman Esasları* (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1961), 89.

³⁹⁴ Muhammed Fadıl Siyelkütî, *Burhanu'l-Furkan* (Siyelküt: Matbaatu Sittim, 1929), 92, 142, 306, 406.

³⁹⁵ el-Bakara 2/150.

ı) Namaz kılma şekli: Her rekatte eller kulaklara değdirilmeli, kıyamda eller kalbin üzerinde sağ el sol el üzerine gelecek şekilde konulmalıdır.

j) Namaz tekberi: “Ve ennellahe huve’l-aliyyu’l kebir”³⁹⁶ denilerek yapılır.

k) Namaz selamı: Selam verirken “Selamun aleykum ketebe rabbukum ala nefsihi’r-rahme”³⁹⁷ cümleleriyle selam verilir.

l) Namazda Kur’ân’dan başka bir şey okunmaz.

m) Teravih cenaze gibi namazlar bidat ve dalalettir. Sahibini cehenneme sürükler.

Abdestle alakalı görüşlerini de şu şekilde maddeleyebiliriz: ³⁹⁸

d) Abdest: Maide Suresi 6. ayeti su bulunması durumunda, namazın abdest olarak kılınması gerektiğine delildir.

e) Ayaklara giyilen mest’lere mesh edilmesi Kur’ân’da olmadığından sahih olmaz. Ayaklara mesh edileceğini içeren hadislerin geçerliliği yoktur ve Kur’ân’a aykırıdır.

f) Abdesti bozan şeyler: Cinsel uzva dokunmak, kan akması abdesti bozmaz.

g) Ezan; namaz için ezan okunması diye bir durum yoktur, vakit girince ezansız namaz kılınabilir.

2- Oruç; hayız halinde oruç tutmanın hükmü: Kur’ân’a göre namazdan başka bir ibadette taharet gerekmemektedir. Hayızlı olan kimse Kur’ân’da necis olarak nitelenmediği için necis kabul edilmez, ibadetlerini yerine getirebilir ve cinsel ilişkiye girebilir. Namaz gibi çok önemli bir ibadet konusunda Kur’ân’da “*hayızlı iken namaza yaklaşmayın*” diye bir âyet ve sünnette, güvenilir rivayetler arasında hayızlı kadının ibadetlerini yerine getiremeyeceğine dair bir hadisin bulunmaması bu konuda önem arzetmektedir. Dolayısıyla hayızlı kimsenin necis değil hasta olarak kabul edilmesi ve orucunu tutması daha uygun olacaktır.³⁹⁹

3- Zekât; ihtiyaç fazlası malın fakirlere verilmesi gereken miktarına denir. Bunun ötesinde gelen rivayetlere inanmak Kur’ân’ın manasını haksız yere sınırlandırmak olacaktır. Kur’ân insanların ihtiyaçlarına her açıdan yeterli ve medeni değerlerle

³⁹⁶ el-Hac 22/62.

³⁹⁷ el-En’am 6/54.

³⁹⁸ Abdullah el-Çakrilevi, *Tercümetu’l-Kur’ân bi ayati’l Furkan*, 6/21.

³⁹⁹ bk. Hüseyin Atay, *Kur’ân Araştırmaları I-III* (b.y.: y.y., ts.), 28.

uyumludur. Ayetler, müfessirlerin yorumlarıyla sınırlandırıldığında bu durum tam tersi hal almakta medeni değerlerle uyumsuzluk oluşmaktadır. Müfessirlerin ve fakihlerin getirdikleri yorumlar hayatın gerekleriyle bağdaşmamakta, gelişmeye engel bir mana ortaya çıkmaktadır.⁴⁰⁰

3.2.2.2. Muamelat, Hukuk ve Diğer Konularla Alakalı Görüşleri

1- Sahabenin adaleti: Sünnet inkârcılarına göre sahabe adil değildir, onlardan gelen nakillere güvenmemek gerekir, onlar sünneti koruyamamışlar, günahlara dalmış ve birbirleriyle uğraşmışlardır.⁴⁰¹

2- Hukuki Düzenlemeler: Günümüzde hukuksal düzenlemelerde; hürriyet, eşitlik, barış, adalet, çevre bilinci, insan hakları, bireysel haklar, kadın erkek eşitliği gibi kriterler gözetilmelidir.⁴⁰² Seyyid Emir Ali' de (ö. 1928) tıpkı Ahmed Han gibi İslâm'ın rasyonalist bir din olduğunu, geçmişteki dini yaşantı kültürünü bir tarafa bırakıp İslâm'ı bugünün de dini kılacak çalışmalar yapmak gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda Mi'racı maddî bir olay olarak yorumlamış, çok evliliğin kaldırılmasını savunmuş ve İslâm'ın siyasi bir sistem olarak demokrasiden yana tavır aldığını ileri sürmüştür.⁴⁰³

3- İslâm Birliği: İslâm birliği sağlanması müslümanlar için gerekli değildir. Dolayısıyla İngiliz idaresine bağlı kalınmasında da bir mahzur yoktur. Ahmed Han, siyasi görüş bakımından, çağdaşı olan Cemaleddin Afgani'nin temsil ettiği Panİslâmizm'e karşıdır. Nitekim Hint Müslümanlarını İslâm dünyasının diğer

⁴⁰⁰ Çerağ Ali, *Tahkiku'l-Cihad*, 109, 131.

⁴⁰¹ Sahabenin büyüklerinin Kur'âniyyunun ilkleri olduğu ama diğer sahabilerin hadisleri rivayet ederek ümmetin fesada ve dalalete düşmesine sebep oldukları anlayışları için bk. Ahmed Muhammed Mücahid eş-Şeybani, *Keşfu Hakikatu'l-Kur'âniyyin Münkiri's-Sünne el Mütelaibin bi'l-Kur'ân ve'r-redd aleyhim*, (by: eş-Şebeketu'l Aluka, ts.) 58. Ayrıca bk. Bedruddin ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-muhit fi Usulil-fikh* (Kuveyt: Vuzaratu'l Evkaf ve's-suunul-İslamiyye, 1992), 4/301, 349.

⁴⁰² Kadın erkek eşitliği tezleri Yahûdilikte de vardır. bk. yaratılış altı günlük bir zaman diliminde aşamalı olarak gerçekleşen bir hadisedir. "Tanrı insanı yaratılışın son gününde (6. gün), yani gökler, yeryüzü ve içindeki bütün canlılar yaratıldıktan sonra, bizzat kendi suretinde, erkek ve dişi halinde yaratır." *Kitabı Mukaddes* (Erişim 3 Temmuz 2024), Tek.1:26-28.

⁴⁰³ Abdullah Ahsan, "Emir Ali, Seyyid", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: y.y., 1995), 11/124.

bölgelerinden, özellikle Osmanlı ülkesinden ayrı tutmuş, uluslararası bir İslâm hilâfetine karşı çıkmıştır.⁴⁰⁴

4- Aile Reisiği (Kavvamlık): Erkek cinsinin kadın cinsine üstün olması anlayışı Kur'ân'a aykırıdır. Kavvamlık Nisâ Suresi 34. ayette açıkça belirtildiği üzere sadece ev ve aile işleri konusundadır. Bunun dışındaki konularda ise kadın kimseye itaat etmek zorunda değildir ve istediğini yapmakta hürdür.⁴⁰⁵ Buna ek olarak ayette ifade edilen erkeğin kavvamlığının sebepleri ortadan kalkınca erkeğin kavvamlık yetkisinin de ortadan kalkması gerekmektedir.⁴⁰⁶ Erkeğin kavvamlığı sonsuz özgürlük ve baskı kurma manasına gelmez bilakis hanımının malına karışmamak, eşi gayri müslimse dini yönden baskı altına alamamak gibi kısıtlamalar da bulunmaktadır.⁴⁰⁷ Ayetteki kavvam kelimesinin tek manası hâkimlik olarak algılanmamalıdır. Ayetteki kullanımda erkeklerin yönetici olarak imtiyaz sahibi olması değil, hizmet eden manasında olması daha çok öne çıkmaktadır.⁴⁰⁸ Buna göre erkeğin kavvamlığı sadece erkeği eşitler arasında öne çıkarıp ona daha fazla görevler yükler.⁴⁰⁹ Erkeğin malından harcaması kadar kadın da harcadığı takdirde erkeğin kavvamlığı son bulacaktır.⁴¹⁰

5- Cihad: Peygamber'in bütün savaşları müdafa savaşlarıdır. İslâm'ın yayılması için cihad etmemiştir. *Beni Kureyza ile yapılan savaş sonrasında erkeklerinin öldürülmesi ve kadınlarının köle edilip satılması* ile ilgili rivayetlerin⁴¹¹ aslı yoktur. Peygamber

⁴⁰⁴ Cemâleddin Afgani ve Muhammed Abduh, Ahmed Han'ın İngilizler'in sömürgecilik emellerine hizmet eden bir dehrî (materyalist) olduğunu söyleyerek, yazdığı tefsirde Allah'ın kelâmını bozmaya varacak kadar fahiş hatalar yaptığını, Hint Müslümanları arasına ihtilâflar soktuğunu söylemişlerdir. bk. Cemâleddin-i Efgânî, Muhammed Abduh, *el-'Urvetü'l-vüşkâ*, (Beyrut, 1389/1970), 412-417.

⁴⁰⁵ Salih Akdemir, "Tarih Boyunca ve Kur'ân-ı Kerîm'de Kadın", 10/4 İslâmî Araştırmalar Dergisi (1997), 256.; M. Hayri Kırbasoğlu, "Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler," 10/4 İslâmî Araştırmalar Dergisi, 260.

⁴⁰⁶ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 121-122; Hafsa Fidan, *Kur'ân'da Kadın İmgesi* (Ankara: AÜSBE, Temel İslâm Bilimleri, Doktora Tezi, 2005), 183-184.

⁴⁰⁷ Bekir Topaloğlu, *İslâm'da Kadın* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2013), 72, 75.

⁴⁰⁸ Musa Carullah, *Hatun* (Ankara: Otto Yayınları, Ankara 2014), 101, 102.

⁴⁰⁹ Hüseyin Hatemi, Modern Mahrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı 10/4 (1997) *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 313.

⁴¹⁰ İlhami Güler, "Kur'ân'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri", *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 10/4 (1997), 301-302.

⁴¹¹ Muslim, *es-Sahih*, 3/1388 (No. 1768).

Sa'd'ın bu konudaki hükmünü beğenmemiş Kur'ân'a aykırı gördüğünden uygulamamıştır.⁴¹²

6- Örtünme: Sünnet inkârcıları Peygamberimizin eşlerini örtünme ya da örtünmemeye emretmediğini, bu sebeple İslâm'da örtünme emri olmadığını iddia etmişlerdir. Onlara göre Peygamber (a.s.) Arap toplumundaki örtünme ile alakalı genel kuralları bir düzene sokmuş, el ve yüzün örtülmesini emretmemiştir.⁴¹³ Onlar, örtünme ve sakınma ile ilgili Kur'ân değerlerinin geleneksel kültürden ayıklanması gerektiğini, kadının hareketlerini kısıtlayıcı çok sayıda dini zannedilen kuralın örflere dayandığını ve erkek egemen toplum döneminin kültürü olduğunu, Kur'ân İslâmı'nda yeri olmadığını iddia etmişler, hayat şartlarının değiştiğini savunmuşlar, kanaat ve tutumların da değişmesi gerektiğine, inançların ve kuralların, Kur'ân-ı Kerim'in hakemliğinde yeniden keşfedilmesine, ilgili kurumların, farklı anlayış gruplarına kötü gözle bakmadan, onları bir arada yaşatacak yorumlar getirmesine ihtiyaç olduğunu söylemişlerdir.⁴¹⁴

Kadınlar ve erkekler Kur'ân'a göre yaratılıştan eşittirler ancak bu değer geleneklerin gölgesinde kalmıştır. Onlar akıl ve yeteneklerinde ve ibadetlerde aynı haklara sahiptirler, evlenirken iki tarafta isteyerek evlenir ve taraflardan birisi devam etmek istemediği zaman evliliği bitirebilir, aynı zamanda çocuk yapmak iki tarafın da tercihinin bağlıdır. Onlar erkeğe itaat ve erkeğin aile reisliği gibi bir dini kuralın olmadığını ve tek eşliliğin esas olduğunu savunmuşlardır. Onlara göre bugünün toplumunda çok eşlilik diye bir şey olamaz, mirasta eşittirler ve evlilik sonlandırılırsa ortak kazanılan mallar eşit dağıtılır, çünkü Kur'ân'da mü'min erkek ve mü'min kadınlara yapılan uyarılar aynıdır. Bu konulardaki geleneksel inanç Kur'ân'daki ortak hükümler ve eşitlik zeminindeki hitabın ruhuna aykırıdır. Üstelik Kur'ân'da bu şekilde bir üslupla yaratıcının kadınları aşağılaması aklen düşünülemezdir.⁴¹⁵ Kadınların dinlerinin ve akıllarının eksik oluşu konusu hurafe olmakla beraber kadınların beşeri zaaflarının olduğu bir gerçektir. Bunun da ötesinde Hz. Peygamber'in (a.s.) bu küçük düşürücü üslupla kadınlara hitap etmiş olması düşünülemezdir ve kadınların bu şekilde

⁴¹² Çerağ Ali, *Tahkiku'l-Cihad*, 2/19, 30.

⁴¹³ Çerağ Ali - Nevab Yar Cenk, *A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l İslam*, çev. Mevlana Abdulhak (Lahor: Matbaatu refah-am, 1911), 2/17.

⁴¹⁴ Beyza Bilgin, *İslam'da Kadının Rolü* (Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Türkiye, 2001), 49.

⁴¹⁵ Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2006), 151-164.

aşağılanması eski Yunan'a kadar kökleri uzanan bir anlayıştır ve İslâm dini bunu reddetmiştir.⁴¹⁶

7- Kişisel Mülkiyet: Sünnet inkârcılarına göre kişisel mülklerin devlet mülkü olması gerekir, Sosyalizm'deki gibi bir yönetim modeli İslâm'a uygundur.⁴¹⁷

8- Evlilik-Nikâh: Sünnet metinlerini devre dışı bırakırsak nikâh/evlilikle alakalı uygulanan İslâmi anlayışla çelişen çok sayıda yeni kural ortaya çıkacak ve farklı sorunları da beraberinde getirecektir. Bu konuda sünnet inkârcılarının görüşlerini şu şekilde maddeleyebiliriz:

a) Ehl-i Kitapla Evlilik: Ayetlerde ehli kitap erkeği ile evlenmeye dair açıkça bir yasak olmaması sebebiyle ehl-i kitaptan biriyle evlenmek kadın ve erkek mü'minler için caizdir. Bakara Suresi 221. ayet ve Mümtehine Suresi 10. Ayetlerindeki yasak müşrikleri ve kâfirleri ifade etmektedir. Kur'ân'da Mü'min kadının ehli kitaptan bir erkekle evlenemeyeceğine dair açık bir ifade bulunmamaktadır. Ayette geçen yasak, klasik dönem âlimlerinin ilgili ayetleri yanlış yorumlamalarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla Mü'min bir kadının ehli kitaptan bir erkekle yapacağı bir evlilik geçersiz sayılamaz. Ehl-i kitap erkeği çok mütedeyyin olsa bile evlenilmez demek ne realiteye ne de akla mantığa uymayacaktır. Kur'ân ayetlerinde nikâhla ilgili hükümlerde din şartı ile alakalı açık bir hüküm bulunmamaktadır. Ayetlere verilen toplumda kabul görmüş mana ise müctehidler tarafından verilmiş bir hükümdür. Bu konuda yasağın ayetlerden değil sünnetten kaynaklandığını iddia edenler de vardır.⁴¹⁸

b) Çok eşlilik (Taaddutu Zevcat): Özellikle Hint alt kıtasındaki sünnet inkârcıları çok eşliliğe karşıdır. Bununla birlikte aralarından Peygamberimizin çok evlilikle alakalı ayet inmeden önce birden fazla eşle evli olduğunu, daha sonra bu durumun sona erdiğini söyleyenler vardır. Perviz ve Hoca Abdullah bu görüşte olanlardandır. Çok eşlilik Kur'ân'daki "İstesenez de asla adil olamazsınız."⁴¹⁹ ayetine göre yasaklanmıştır

⁴¹⁶ Ali Osman Ateş, *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*, 225; Hidayet Şefkatli Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri* (Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2006), 117-121.

⁴¹⁷ el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi, *Nevadirat*, 115. İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 43.

⁴¹⁸ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 214, 222, 223, 217.

⁴¹⁹ en-Nisâ 4/129.

ve bir evlilik yapmış olanın bir başka eş almasını imkânsız göstermektedir.⁴²⁰ Peygamberler hakkındaki nakiller, başta Muhammed (a.s.) olmak üzere, iftiradır ve peygamberler çok eşlilik yapmamışlardır. Ancak bununla beraber çok evlilik istisnai durumlarda bir ruhsat olabilir. Fazlurrahman'a göre Kur'ân'ın tarihselliği nazarı itibara alınarak diğer ilgili ayetler beraberce düşünüldüğünde çok eşlilikle alakalı ayetin esasen yetimlerle alakalı olduğu anlaşılır. Çok evliliğe, yetimin hakkını yemeye nazaran ehven-i şer olarak geçici bir süreliğine müsaade edilmiştir ve sonrasında da bu izin kıyamete kadar kalkmıştır.⁴²¹ Konu Osmanlı devleti döneminde de hayli revaçta bir konudur.⁴²² Çağdaş yazarların da gündemlerinde olagelmıştır. Eliaçık,⁴²³ Esed,⁴²⁴ Öztürk⁴²⁵ ve İslâmoğlu⁴²⁶ çok evliliğin İslâm'da yerinin olmadığı kanaatinde dirler. Güler de kadına aynı hakkın verilmemiş olmasını bir adaletsizlik olarak nitelemektedir. Abduh ve Reşid Rıza da çok eşliliğin yasaklanması gerektiğini savunmuşlardır.⁴²⁷

9- Miras Hakkı: Allah Kur'ân'da miras hukukunu düzenlemiştir. Dolayısıyla Kur'ân'daki bilgiler varken hadis kaynaklarındaki rivayetlerle amel edilemez çünkü hadislerle gelen bilgiler Kur'ân'a aykırıdır.⁴²⁸ Mürted ya da farklı dine mensup olanlar, yaygın uygulamanın aksine mirastan pay alırlar. Müslümanla evli ehl-i kitaptan bir kadının mirastan pay almasına Kur'ân'da mani yoktur zira Kur'ân'ın nikâhlanmalarına izin verirken miras almalarını engellemesi düşünülemez.⁴²⁹ Peygamberler miras bırakırlar buna Kur'ân'daki Meryem Suresi 6. ayeti ailesinin Hz. Yakub'a (a.s.)

⁴²⁰ el-Çakrâlevî, *Tercümetü'l-Kur'ân bi ayatı'l-Furkan*, 5/93, 4/84-85; Hoca Ahmeduddin, *Tefsiru Beyan li'n-Nas* (el-Hind, Matbaatu Emritsar, ts.), 2/1053.

⁴²¹ Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, 5/31-32.; Hayrettin Karaman, *İslâm'da Kadın ve Aile* (b.y.: Ensar Neşriyat, ts.), 66-67.

⁴²² Şeyhülislam Musa Kazım Efendi, *Külliyat Dini ve İctimai Makaleler*, s.327; Mustafa Sabri Efendi, *Kadınla İlgili Görüşüm ve Bu Görüşün Batı Taklitçisi Sözlerle Karşılaştırılması*, çev. Mustafa Yılmaz, (İstanbul: Esra Yay., 1994), 36; Ahmet Naim, *Teaddüd-i Zevcat İslamiyet'te Men Olunabilir mi imiş?*, *Sebilürreşad*, 12/298, 5/1330, (ts.) 216; Ömer Nasuhi Bilmen, *Teaddüd-i Zevcat Müessesesi İctimaiyesi*, *Sebilürreşad*, 11/275, (ts.) 295.

⁴²³ Recep İhsan Eliaçık, *Yaşayan Kur'ân Türkçe Meal/Tefsir* (İstanbul: İnşâ Yayınları, 2007), 1/187-188.

⁴²⁴ Esed, *Kur'ân Mesajı*, 1/133.

⁴²⁵ Yaşar Nûri Öztürk, *Kur'ân'daki İslâm* (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 1994), 534.

⁴²⁶ Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'ân Gerekçeli Meal-Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayınları, 2008), 82.

⁴²⁷ Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr* (Beyrut, Daru'l-Mearif, Beyrut, ts.) 5/366-367.

⁴²⁸ Hoca Ahmeduddin, *Mucizetu'l-Kur'ân der Beyani Mirasi Müselmenan* (Lahor: Matbaai İslamiyye, ts.), 25.

⁴²⁹ Hoca Ahmeduddin, *Mucizetu'l-Kur'ân*, 17.

mirasçı olduğuna delildir. Neml Suresi 16. ayeti Hz. Süleyman'ın (a.s.) Hz. Davud'a (a.s.) mirasçı olduğunu ispat eder.

Kur'ân'a göre kölelik miras almaya engel değildir. Bu konuda hadis rivayetlerindeki detaylar Kur'ân'a aykırıdır.⁴³⁰ Veled kelimesi hem kız hem erkek çocuğunu ifade eder dolayısıyla kız ve erkek çocuklarına pay verirken ayırım yapmamak gerekir.⁴³¹ Mirasla ilgili gelen hadis rivayetlerindeki hucb ve men' konuları insan fitratına muhaliftir.⁴³²

Ölmeden evvel miras bırakan istediğine miras bırakabilir. Kendi kanından olmayana da miras bırakması caizdir.⁴³³ Torun amcasına rağmen dedesine mirasçıdır.⁴³⁴

Bazı çağdaş yorumcular genelde ayetin hükmünün erkeklerin sorumluluklarının genişliği bağlamında düşünüldüğünden adaletli paylaşımında bir sorun olmadığını⁴³⁵ diğer bazıları da bu durumu ayetin indiği yer ve zamanla alakalı olduğunu, toplumsal şartların değişmesi ile adaletin gereğine göre bu paylaşım yüzdelerinin de değişeceğini iddia etmektedirler.⁴³⁶ Bire yarım oranının sadece baba bir erkek-kız kardeş durumu için geçerli olduğunu, kadınların çoğunlukla erkekle eşit bazen de fazla pay aldığını söyleyenler de vardır.⁴³⁷

Bazıları miras paylarının cinsiyete göre değil varislerin ihtiyaçlarına, göre belirlendiğine dikkat çeker. Diyanet komisyonunun karar açıklamasında kardeşler arasındaki bu farklı paylaştırmanın erkeğin mali sorumluluklarının daha ağır olmasından ileri geldiğini; karşılıklı rıza ile paylaşımın daha farklı olabileceğine karar

⁴³⁰ Hoca Ahmeduddin, *Mucizetu'l-Kur'ân*, 25.

⁴³¹ el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi, *Mahcubu'l-İrs* (Aleykira: Matbaatu feyd-am, 1342), 16.

⁴³² Ciracburi, *Mahcubu'l-irs*, 25.

⁴³³ el-Çakrilevi, *Tefsiru'l-Kur'ân*, 315.; a.mlf., *Tercümetu'l-Kur'ân*, 4/92; Hoca Ahmeduddin, *Mucizetu'l-Kur'ân*, 5.

⁴³⁴ İbnu'l-ibn: babası ölürse dedesinin mirasından mahcub olması Kur'ân'a aykırıdır. bk. el-Hafız Muhammed Eslem Ciracburi, *Mecelletu Tuluu'l-İslam*, (1956) 7/15; el Hafız Muhammed Eslem, *Mahcubu'l İrs*, 3; Ğulam Ahmed Perviz, *Tebvibu'l-Kur'ân* 3/1386; krş. İlâhîbahş, *el-Kur'âniyyûn ve Şubuhatuhum Havle's-Sunne*, 433.

⁴³⁵ Rıza, *Tefsiru'l-Menâr*, 4/406.; Rıza Savaş, “*Tarihi Seyri İçinde Kadının Sosyal ve Siyasi Konumu*”, *İslâm'ın Işığında Kadın* (Ankara: TDV Yayın Matbaacılık, 1998), 132.

⁴³⁶ Eliaçık, *Yaşayan Kur'ân Türkçe Meal/Tefsir*, 1/190.; Fazlurrahman, *İslâmi Yenilenme Makaleler* çev. Adil Çiftçi (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004), 138-139.

⁴³⁷ Karamanlı, Durmuş Ali, *Tarihsellik ve Evrensellik Bağlamında Kur'ân Hitabının Tabiatı* (Ankara: AÜSBE, Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, 2008).

verildiği belirtilmiştir.⁴³⁸ Toplumsal şartların değişimine göre adaletin sağlanmasının zarureti ortadadır. Ama Müslümanlar mesela atadan kalma arazilerin bölünmemesi adına kızlara hiç pay vermeyebilmektedirler.⁴³⁹ Bu büyük çelişkidir.

0- Kadının Şahitliği: Kur'ân İslâmı görüşündekiler ayetin içerdiği manalardan hareketle birinin unutmaması durumunda ikinci bir kadın şahit bulundurulmasını emretmektedir. Buna göre biri unutursa bir diğeri şahitlik için çağrılacaktır. Unutmazsa çağrılmasına gerek yoktur. İkincisini şahitliği birincisinin fonksiyonunun yerine getirmemesi şartına bağlıdır.⁴⁴⁰ Ayet şifahi şahitlikle alakalıdır kâğıt üzerindeki anlaşmalar bunun dışındadır,⁴⁴¹ görüşündedirler.

Şefkatli Tuksal: “Allah’ın kadına verdiği haklar ve bunlarla başlayan gelişmeler 14 asır sonra süslü mazeretlerle kadınlara layık görülmemektedir”⁴⁴², görüşündedir. Toplumu ilgilendiren son derece önemli konularda kadının şahitliğini kabul edilmemesi, 14 asırlık Kur’ân yorumunun bir erkek yorumu olması manasına gelir”.⁴⁴³

⁴³⁸ Din İşleri Yüksek Kurulu, “İslam miras hükümlerine uymamanın sorumluluğu var mıdır?” Kurul.diyanet (11.07.2024)

⁴³⁹ Fazlurrahman, *İslâmi Yenilenme Makaleler*, 138-139.

⁴⁴⁰ Süleyman Ateş, *İslam’a İtirazlar ve Kur’ân’ı Kerimden Cevaplar* (Ankara: Kılıç Kitabevi, 1972), 461; Ebu Şukka, *Abdülhalim, Tahrirü'l-mer'e fi 'aşri'r-Risale* (Kuveyt, Darü'l-kâlem, ts.), 280.

⁴⁴¹ Karaman, *İslâm’da Kadın ve Aile*, 87.

⁴⁴² Tuksal, *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*, 146.

⁴⁴³ Akdemir, Tarih Boyunca ve Kur’ân-ı Kerimde Kadın, *İslami Araştırmalar Dergisi* 10/4 (1997), 255.

4. KUR'ÂN İSLÂMCILARININ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Kur'ân İslâmcılarının görüşleri ve görüşlerine delil olarak gösterdikleri deliller 1. bölümde incelendiğinden bu bölümde Ehl-i sünnet anlayışının cevapları ve gösterdikleri deliller derlenecektir. Bu suretle her iki İslâm söyleminin görüşleri ve delillerinin mukayese edilmesine zemin hazırlayacak tarafların delillerinin incelenmesi kimin haklı olduğuna ışık tutacaktır.

Klasik İslâm söylemini ve delillerini yaklaşık 2 ana başlıkta düzenledik

Bu konuları şöyle özetleyebiliriz;

4.1. İman ve imanla ilgili Konular.

4.1.1. Kur'ân'a iman

4.1.2. Sünnet'e iman

4.1.3. Peygamberlere İman:

4.1.4. Kadere ve Kazaya İman ve Kadere İmanın İnkârı Problemi:

4.1.5. Ehli-Kitabın İman-Küfür Açısından Durumu

4.1.6. Ahiret Ahvali: Berzah Âlemi, Kabir Hayatı.

4.2. Bazı Fıkhi Konular (İbadat, Muamelat Ukubat Aile Hukuku)

4.1. İman ve İmanla ilgili Konular

İman ve Mahiyeti; Allah'ın var ve bir olduğuna; Resulünün onun tarafından bir şeriatle gönderildiğine inanmak, teslim olmak, itaat etmek, peygamberin hükümlerine rıza göstermektir.⁴⁴⁴

Kur'ân'da, Resulullah'a itaat etmek ve emirlerine rıza göstermek; iman olarak tarif edilmiş, hükmüne rıza göstermemek ve itaat etmemekte imansızlık olarak gösterilmiştir. Nisa suresinde geçen “*Hayır, Rabbine ant olsun ki aralarında geçen*

⁴⁴⁴ İmanın tarifi hakkında bk. *el-Fıkhu'l Ekber*, s. 62, 58; *el-Vasiyye*, s. 50; *el-Âlim ve'l Müteallim*, s. 15; es-Semerkandî, *es-Sehâifü'l İlâhiyye*, (Kuveyt, Mektebetu'l Felâh, 1985) 450, 461; Şehzâde, *Nazmu'l Ferâid*, (Kâhire, Matbaatu't Takaddum, 1323) 49; es-Sabûnî, *el-Bidâye*, (b.y: D.İ.B. yay. 1979) 87, 88; en-Nesefî, *et-Temdid*, (Kâhire: Dâru's Sekâfe, 1977) 100.

meselelerde seni hakem kılmadıkça ve hakemliğine kalplerinde sıkıntı duymadan razı olmadıkça iman etmiş olmazlar”⁴⁴⁵ Ayetine göre mü'minler Resulullah (a.s.)'ın emir ve nehiylerini duyduklarında iman ettik ve itaat ettik diyenler olarak vasıflandırılmaktadır. Nur suresinde geçen “*Aralarındaki anlaşmazlıkları çözüme bağlasın diye Allah’a ve resulüne çağrıldıklarında Mü'minlerin sözü, “Duyduk ve itaat ettik”demekten ibarettir. İşte kurtuluşa erenler de bunlardır!*”⁴⁴⁶ ayetie göre ise resulüne itaat etmek Allah’a itaat etmekle eş tutulmuştur.

Peygamberin Kur’ân açıklamalarının tamamı Necm suresinde geçen “*O hevâsından konuşmaz söyledikleri hep kendisine indirilen vahiydir*”⁴⁴⁷ ayetine göre vahye dayanmaktadır. Kur’ân’ın Allah’ın kastettiği şekilde anlaşılması, daha önce araplarca bilinmeyen bu yeni Şeriatin kavramlarının (örneğin; namazın içeriklerinin) vahiyle tespit edilmesini zorunlu kılar.

Bu ifade ettiklerimizden teşri için indirilen vahyin sünnet ve kitap şeklinde indirildiği anlaşılmaktadır. Teşri için indirilen vahyin bir kısmının tahrif olmak için bırakılıp, bir kısmının korunma altına alınması diye bir şey söz konusu olamayacağına göre, “*Zikri biz indirdik onu yine biz koruyacağız*”, ayeti kerimesinin kapsamına sünnetinde girmesi aklen zorunlu olmaktadır. Geleneksel İslâm mensuplarına göre İslâm’ın ana kaynakları Kur’ân ve Peygamber’in (a.s) sünnetidir.

4.1.1. Kur’ân’a İman

4.1.1.1. Kur’ân’ın Hem Lafız Hem Mana Olarak İndirilmesi

Allah (c.c.) Kur’ân’da, enzelna (indirdik), nezzelna (peyder pey indirdik), erselna (gönderdik), evhayna (vahyettik)”gibi farklı ifadelerle Kur’ân’ı bizzat kendisinin indirdiğini ifade etmektedir. ⁴⁴⁸ Kur’ân’ın iki ayrı yerinde “*Hiç şüphesiz o Kur’ân, çok şerefli bir elçinin sözüdür*”⁴⁴⁹ denilerek, “Şerefli elçi” kelimesiyle Hâkka sûresinde Hz. Peygamber, Tekvîr sûresinde ise Cebrail kastedilmiştir. Ayetin devamında yer alan “*O Kur’ân bir şair sözü değildir. Ne de az inanıyorsunuz! Bir kâhin sözü de*

⁴⁴⁵ en-Nisâ 4/65.

⁴⁴⁶ en-Nûr 24/51.

⁴⁴⁷ en-Necm 53/3-4.

⁴⁴⁸ bk. el-Bakara, 2/33,99,119; Yûsuf, 12/2,3; el-Ahzâb, 33/45; eş-Şûrâ, 42/52.

⁴⁴⁹ el-Hâkkâ, 69/40; Tekvîr, 81/19

değildir. Ne de az düşünüyorsunuz!” şeklindeki anlatımlar Hz. Peygamber’le ilgilidir.⁴⁵⁰ Kur’ân’ın lafzı ya da manasının peygambere ait olmadığını ispat eden ayetlerin inkârı İslâm dairesinin dışına çıkılması manasına gelmektedir.

Tekvîr Suresi 20-21. ayetlerdeki “*Güçlü, Arş’in sahibi (Allah’ın) katında itibarlı, orada sayılan, güvenilen bir elçi*” şeklindeki anlatım da, buradaki “şerefli elçiyle” kastedilenin Cebrail olduğunu göstermektedir. Necm sûresinde “*Onu, müthiş kuvvetlere sahip akıl ve görüşlerinde kâmil olan (Cebrail) öğretti*” buyurulmuştur.⁴⁵¹

Hakka suresinde geçen “*Eğer o, bazı laflar uydurup bize iftira etseydi, O’nu tutar (sımsıkı yakalar) sonra şah damarını koparırdık ve sizden hiç kimse buna engel olamazdı*”⁴⁵² ayeti de Hz. Peygamber’in (a.s.) lafızlar ya da manalarda bir rolünün olmadığına delildir. Ayet, Hz. Peygamberin kendinden birtakım sözler eklemesi halinde, başına gelecek azabı haber vermektedir.

Bunlardan ortaya çıkan mana şudur; sünnet inkârcılarının Kur’ân’ın lafız yönünden Hz. Peygamber’e ait olmadığı iddiası, Hakka suresi 44, 47. ayetlerine göre Kur’ân’a muhaliftir. Hz. Peygamber’in gelen vahyi unutmamak için henüz kendisine okunup bitirilmeden ezberlemeye çalışması üzerine bunu yapması ve ayette “*O Kur’ân’ı kalbinde toplamak Allah’a aittir*”,⁴⁵³ denilmesi lafzın da mananın da Hz. Muhammed’e (a.s.) ait olmadığını ifade etmektedir. Eğer lafız Hz. Peygamber’e ait olsaydı, O, vahyi ezberleyememe endişesine kapılmazdı ve anladığı manayı istediği gibi cümlelere dökerdi.⁴⁵⁴

Kur’ân’ın hem Allah’a hem Cebrail’e hem Peygambere nispet edilmesini içeren nasların manası şudur: Kur’ân Allah’ın lafzen ve manen kelamı olması açısından Allah’a, Cebrail’in onu peygambere ulaştıran elçi olması açısından Cebrail’e, Hz.

⁴⁵⁰ et-Taberî, Razî, Kasımî, Elmalılı, Seyyid Kutup ve Ö. Nasuhî Bilmen bu görüştedir. krş. Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu’l Beyan an Te’vili Ayi’l-Kur’ân* (Beyrut, Daru’l-Fikr, h.1988), 19/66; Cemaluddin el-Kasımî, *Mehasînu’t-Te’vîl*, thk. Muhammed Fuad Abdalbaki, (Beyrut, Müessesetü’t- Tarihi’l-Arabî, 1994), 7/175,272.; Fahrudin er-Razî, *et-Tefsîrû’l- Kebir*, 10/633.

⁴⁵¹ en-Necm, 53/5-6. bk. ez-Zemahşerî, el-Keşşaf, 4/594, 697; el-Beydavî, *Envaru’t- Tenzîl* 3/442, 504; İbn Kesir, *Tefsîru’l Kur’ân’il Azim*, 4/376, 434.

⁴⁵² el-Hâkka 69/44-47.

⁴⁵³ el-Kiyame 75/16-19.

⁴⁵⁴ bk. Muhammed Abdullah Draz, *En Mühim Mesaj*, çev. Suat Yıldırım (Ankara, Akçağ Yayınları, 1985), 13-15. krş. Recep Demir, *Kur’ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem* (Konya: Selçuk Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2004), 91-96.

Peygamber'in (a.s.) onu ümmetine nakleden olması açısından peygambere nispet edilmektedir.⁴⁵⁵

4.1.1.2. Kur'ân'ın Mücmel Olarak Dinin Tamamıyla Alakalı Bilgileri İçermesi

Kur'ân öz bir metin niteliğindedir dolayısıyla onu açıklayan sünnet olmadan anlaşılamaz. Şu ayette geçen zikir ifadesinden Resulullah'ın (a.s.) sünnetinin vahiy olarak nitelendiği apaçık ortadadır: *“İnsanlara indirileni onlara açıklamak için sana zikri indirdik”* buyurmuştur.⁴⁵⁶

Kur'ân'da geçen namaz, zekât, oruç, hac gibi ibadetlerle alakalı gelen emirlerin detayları, Kur'ân'da yoktur. Bu emirlerin açıklanması ve uygulamalı olarak gösterilmesi Allah Resulü'ne (a.s.) tevdi edilmiştir. Resulullah (a.s.) ise bu konuda *“benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öyle namaz kılın”*⁴⁵⁷ buyurarak Kur'ân'daki emirlerin nasıl hayata geçirileceğini haber vermiştir.

4.1.1.3. En'am Suresi 38. Ayeti'nin Kur'ân'ın Küçük ve Büyük Her Detayı Açıkladığına Delil Gösterilmesi Hakkında

Bu ayetteki kitaptan kastedilenin Levh'i Mahfuz olduğu hakkında İslâm âlimlerinin icması vardır: *“Yeryüzünde gezen her türlü canlı ve gökte iki kanadıyla uçan her türlü kuş sizin gibi birer topluluktan başka bir şey değildir, biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmadık sonunda hepsi rablerinin huzuruna toplanıp getirileceklerdir.”*⁴⁵⁸

Ayet Kur'ân'dan değil her şeyin detaylarıyla yazıldığı kitap levh'i mahfuz'dan bahsetmektedir. Eğer onların dediği gibi ayette bahsedileni Kur'ân olarak anlarsak buradan Kur'ân'ın mükelleflerin ihtiyaç duyduğu her kanunu barındırdığı anlamını çıkarmamız gerekir ki böyle anlasak dahi, Kur'ân'ın sünnete ihtiyaç duymadığı manasına gelmeyecektir.

⁴⁵⁵ bk. Râzî, Fahrüddin, *et-Tefsîru'l- Kebîr*, 11/633; krş. Recep Demir, *Kur'ân Tefsirinde Tarihselci Yöntem* 93-94.

⁴⁵⁶ en-Nahl 16/44.

⁴⁵⁷ Buhârî, *es-Sahîh*, 1/63 (No. 818).

⁴⁵⁸ el-En'am 6/38.

4.1.2. Sünnete İman

4.1.2.1. Allah Resul'üne (a.s.) İtaatin Gerekliliğine Dair Kur'ân'dan Deliller

- 1- “Bir konuda ihtilaf ettiğinizde Allah’a ve Resulüne müracaat edin.”⁴⁵⁹
- 2- “Peygamber size ne getirirse onu alın, nelerden sakındırırsa onlardan da sakının.”⁴⁶⁰
- 3- “Ey İman edenler! Allah’a ve Resulüne itaat edin.”⁴⁶¹
- 4- “Onlara eğer Allah’ı seviyorsanız, bana itaat edin ki Allah ta sizi sevsin de.”⁴⁶²
- 5-”Allah Resulünde sizler için güzel örnekler vardır.”⁴⁶³
- 6- “Biz sana zikri (vahyi) insanlara indirileni (Kur’ân’ı) açıklayasın diye indirdik”

4.1.2.2. Sünnet ile Hükmetmek

Sünnet ile hükmetmek ve amel etmek Allah’a iman gereğidir. Şu ayetlere göre: “*Hüküm yalnızca Allah’ındır*”⁴⁶⁴ ve “*Hüküm koymak yalnızca onun yetkisindedir ve onun hesabı pek hızlıdır*,”⁴⁶⁵ Allah kendi hükmü ile hükmedilmesini emretmiş Rasulullah (a.s.) ise Allah’ın hükümleri ile hükmetmiştir.

Peygamber asr-ı saadette Kur’ân’ı yorumlayıp uyguladığında Allah’ın kendisine verdiği açıklama ve Allah’ın emirlerini tatbik etme görevini ifa etmiştir. Peygamberden nakledilen açıklamalar ve hükümler Kur’ân’ın gereği ve Kur’ân’daki emirlere uygun olduğundan Allah’ın emrine şirk koşturamaz.

Allah’ın indirdiği kitabını açıklar mahiyetteki peygamber sünneti, Allah ona bu görevi verdiği için oluşmuştur. Peygamberin açıklamaları bize ulaştığında onlarla amel etmemiz de şirk olmayacaktır. Çünkü peygamberin söylediğini ve yaptığını kendimizden bir şey katmadan yapmaktayız. Bu fiil peygambere tabi olmak kastıyla yapıldığında Allah’ın emri yerine getirilmiş olacaktır.

⁴⁵⁹ en-Nisâ 4/59.

⁴⁶⁰ el-Haşr 59/7.

⁴⁶¹ en-Nisâ 4/59.

⁴⁶² Al-i İmran 3/31.

⁴⁶³ el-Ahzâb 33/21.

⁴⁶⁴ el-En’âm 6/57.

⁴⁶⁵ el-En’âm 6/62.

4.1.2.3. Sünnet Vahyin Bir Parçası Olması

Allah (c.c.) Peygamberin (a.s.) buyruklarının vahiyden olduğunu Kur’ân’da şöyle haber vermiştir: *“O hevâsından konuşmaz, onun her söylediği vahiyledir.”*⁴⁶⁶ Allah (c.c.) ayette onun hevâsından konuşmayacağını kesin bir dille haber vermiştir. *“Eğer O (Muhammed), bizim söylemediklerimizi söylemiş olsaydı, Biz onu kuvvetle yakalardık, sonra onun şah damarını koparırdık.”*⁴⁶⁷

Bu iki ayet Allah Resulullah’ın (a.s.) hem hevâsından konuşmayacağına ve söylediklerinin vahiy olduğuna, hem de davranışlarının ilahi kontrol altında olduğuna delildir. Kur’ân’da haber verildiği üzere Resulullah (a.s.) herhangi bir konuda Allah (c.c.) dan vahiy almaksızın konuşmuş olsaydı, cezalandırılması gerekirdi. Peygamber cezalandırılmadığına göre nefesine göre konuşmamış olduğu vakıyla da sabit olmuş demektir.

4.1.2.4. Mü’minlerin Resulullah’a (a.s.) Tabi Olmakla Emrolunması

Allah (c.c.) mü’minlere resulüne uymalarını emretmiş ve bunu Kur’ân’da şöyle haber vermiştir: *“O resul size neyi emrettiyse onu yapın neyi yasakladıysa onu terk edin”*⁴⁶⁸, *“Ey iman edenler Allah’a ve Resulüne itaat edin ki, amelleriniz iptal olmasın.”*⁴⁶⁹ Ona İtaat etmemek ya da isyan durumu ise amellerin iptal sebebi olarak haber verilmiştir.

4.1.2.5. Sünnetin Kur’ân’la Amel Etmek Maksadıyla Terkedilmesi

Kur’ân da bu durum şöyle haber verilmiştir: *“Ey iman edenler Allah’a ve Resulüne itaat edin, amellerinizi boşa çıkarmayın”*⁴⁷⁰ yine, *“Allah’ın Resulü size ne getirdiyse onu alın, neyi yasakladıysa onu terkedin.”*⁴⁷¹ Allah (c.c.) bu ayetlerde Resulullah’a (a.s.) itaati, o ne getirdiyse ona uymayı emretmektedir. Sadece Kur’ân’a uyulması gibi bir mana ayetlerde yoktur.

⁴⁶⁶ en-Necm 53/3-4.
⁴⁶⁷ el-Hâkkâ 69/44-47.
⁴⁶⁸ el-Haşr 59/7.
⁴⁶⁹ Muhammed 47/33.
⁴⁷⁰ Muhammed 47/33.
⁴⁷¹ el-Haşr 59/7.

4.1.2.6. Resulullahın Sözlerine ve Fiillerine Tabi Olunması Gerekliğini Emreden Ayetler Çok Sayıdadır

Kur’ân da olmayan namazın nasıl kılınacağı ile alakalı bilgiler peygamberin sünnetiyle öğrenilmiştir. “Benim nasıl namaz kıldığımı görüyorsanız öyle namaz kılın”⁴⁷² ve “ibadetlerinizi benden öğrenin...”⁴⁷³ Rivayetleriyle amel etmeleri bu iddialarını çürütür.

Resulullah (a.s.) bir başka hadiste: “Ümmetimden imtina edenler hariç hepsi cennete girecektir, ashabı onlar kim ey Allah’ın Resulü diye sordu, o şöyle cevap verdi: “kim bana itaat ederse cennete girecektir kim bana isyan ederse de o imtina edenlerden (cennete girmek istemeyenlerden) olmuştur”, buyurmuştur.⁴⁷⁴

Sünnet vahiydir ve dini asıllardandır. Peygamberin Kur’ân açıklama görevi çerçevesinde oluşmuştur. Sahabe sünneti ezberlemişler ve yazmışlardır. Kur’ân’ın ezberden nakledilmesi esas olduğu gibi sünnette ezberden naklediliyordu. Hz. Ebu Bekir (r.a.), Ömer (r.a.) ve en sonunda Osman (r.a.) hilafetleri döneminde Kur’ân’ın Cem’ini tamamladılar. Sünnet bu dönemde hem yazılı hem ezberden nakledilmeye devam etti. Hz. Osman’ın ceminden sonra Müslümanlar sünnetin cem ve tedvinini gerçekleştirme gereğini görünce tasnif faaliyetlerine giriştiler.

4.1.2.7. Peygamberimiz’in (a.s.) Örnekliği

Allah (c.c.) Peygamber’i (a.s.) örnek almayı Kur’ân’da emretmiş, sahabe (r.a.) hayatta olduğu müddetçe Resulullah’ın (a.s.) sözlerine çok önem vermişler, onu örnek almışlar ve ona itaatte birbirleriyle yarışmışlardır. “Şüphesiz ki Resulullah (a.s.)’da sizin için güzel örneklikler vardır, o örneklikler Allah’ı ahiret gününü isteyenler ve Allah’ı çokça zikredenler içindir.”⁴⁷⁵

4.1.2.8. Vahyin Korunmuşluğu

Allah dinini kıyamete kadar koruyacağını vaadetmiştir. Dinin oluşum süreci Kur’ân ve onu sünnetin açıklaması şeklinde oluşmuştur. Allah koruyacağını vaadettiğine göre bu durumun Allah’ın kontrolü dışında olduğunun düşünülmesi ve Allah Kur’ân’ı

⁴⁷² Buhari, *es-Sahih*, 5/2238 (No. 5662).

⁴⁷³ Müslim, *es-Sahih*, 2/943 (No. 1297).

⁴⁷⁴ Buharî, *es-Sahih*, 9/92 (No. 7280).

⁴⁷⁵ el-Ahzâb 33/21.

koruyacağını vadetmiş sünneti koruyacağını vadetmemiştir denilmesi doğru olmayacaktır.

Ayeti kerime de “*Şüphesiz ki zikri biz indirdik onu koruyacak olan da biziz*”⁴⁷⁶ buyurulmuştur. Ayet sadece Kur’ân’ın korunacağına delil gösterilemez. ”*Zikri koruyacağız*”daki zikir kelimesinin Kur’ân manasına gelmediği açıktır. Kur’ân’ın isimlerinden birisi zikir ise de Allah “*ayetleri koruyacağız*” ya da “*sadece Kur’ân’ı koruyacağız*” dememiştir. Nahl suresi 44. Ayetinde şöyle buyurulmuştur: “*O zikri sana indirileni onlara açıklamak için sana indirdik*” zikri vahiy manasında anlarsak, vahyi sana (insanlara) indirilen kitabı açıklamak için indirdik, manası anlaşılır. “*Kur’ân’ı sana insanlara indirileni açıklamak için indirdik*”, manası verilirse de yine peygamberin bütün insanlara Kur’ân’ı açıklamak için Allah tarafından görevlendirildiği anlaşılır. Kur’ân’ı ya da Kur’ân’ı açıklamak için olan vahyi her halukârda kabul etmek imani bir zorunluluktur.

4.1.2.9. Peygamberin Vahye Dayanmayan Açıklamalar Yaptığı İddiası

Peygamberin vahiy olmadan açıklamalar yaptığı iddiası, Kur’ân’daki birçok ayeti inkâr etmek anlamına gelir. Bu görüştekiler, peygamberin kendi hevâsına göre konuştuğunu ve Kur’ân’ı vahiy olmadan açıkladığını öne sürmektedirler. Ancak, bu durum Kur’ân’ın birçok ayetini göz ardı etmek anlamına gelecektir. Özellikle, “*O hevâsından konuşmaz; söyledikleri yalnızca vahiydir*”⁴⁷⁷ ayeti, peygamberin tüm açıklamalarının vahye dayandığını açıkça ve kesin bir şekilde belirtir. Bu nedenle, peygamberin 23 yıllık tebliğ süresindeki tüm açıklamalarının vahye dayandığını kabul etmek gerekmektedir.

Allah (c.c.)’ın Reslû’nün sünnetini korumadığı iddiasından maksat sünnetin lafzıyla korunmadığıysa bu belki ve kısmen doğrudur, Çünkü manayla rivayet men edilmemiştir. Ancak buradan kasıt lafzıyla ve manasıyla korunmadığıysa, bu Allah ve Resulüne atılmış bir iftiradır.

Allah (c.c.) Kur’ân’ı korumuştur. Kur’ân’ın korunmasına bağlı olarak manası olan sünneti de korumuştur. Eğer Kur’ân tek başına anlaşılabilir olsaydı Allah onu açıklama görevini peygamberine vermezdi. Ama Allah Kur’ân’ı bir açıklayıcı ile

⁴⁷⁶ el-Hicr 15/9.

⁴⁷⁷ en-Necm 53/3-4.

göndermiş, açıklamış ve hem açıklayıcıya hem de Kur'ân'a iman edilmesini emretmiştir.

4.1.2.10. Sünnetin Bağlayıcılığı

Ehl-i sünnet âlimleri sünneti mütevatir olsun, ahad olsun Peygamber'imize (a.s.) nispeti sahih olduğunda bütün müslümanları bağlayıcı olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Ahad hadis kavramı bir hadis usulü kavramıdır. Önceleri Mütevatir derecesine ulaşmayan hadisler genel bir adlandırmayla ahad hadis olarak anılmaktaydı. Ahad hadis, hadis ilminin ve usulü fıkıh ilminin tedvin dönemlerinden sonra felsefi kelami usulü fıkıh anlayışının usul kitaplarında yer almasıyla birlikte zanni ve kat'i ilim ifade etmesi açısından konu edildi. Ahad hadis sahih bir senetle nakledildiyse amel edilmesi gereken bir dini metin olarak kabul edilmekteydi. İmam Malik (ö. 795), İmam Şafii (ö. 820), İmam Ebu Hanife (ö. 767), Davud b. Ali (ö. 750), İbn Hazm (ö. 1064) ve Ehl-i sünnet Âlimleri bu görüştedir.

Kelami karakter arzeden tedvin dönemindeki âlimler, ahad hadisin hücciyeti meselesini delilinin kat'iliği ve zanniliği açısından ve felsefi kavram kriterlerine göre incelediklerinde zanni olduğunu ve kesinlik ifade etmediğini belirttiler. Cüveyni, Taftazani, Fezari, Eş'ari ve Maturidi gibi bazı âlimler ahad hadislerin üzerinde icma olan zanni bilgilerden oluştuğunu ve bu bilgiler üzerine akaid esaslarının bina edilemeyeceğini iddia etmişlerdir. Rafiziler, Cubba'i ve Mu'tezile ahad hadisleri öğrenmek de amel etmek de gerekmediği görüşündedirler.

Mütevatir kavramında da; *“aklen yalan üzerine ittifak etmeleri düşünülemeyecek sayıda insanın benzer sayıda ve özellikte insandan naklettiği haberdır”*, tanımı ön plana çıkmıştır. Bu kavram fıkhi ekollerin oluştuğu ilk 4 asırda bu manada kullanılmamaktaydı ancak bu kavramın felsefi manası felsefenin İslâm âlemine girişiyle ön plana çıkmış ve literatürde yerini almıştır.⁴⁷⁸

⁴⁷⁸

Mütevatir kavramı ve Hanefilerin 4 tür mütevatir olduğu görüşü ve kaynakları ve örnekleri hakkında bk. Salah Muhammed Salim, *es Sünnetu'l-mütevatira inde'l-fukaha ve tatbikatuha inde'l Hanefiyye*, (b.y.: Mecelletul Camiatu'l islamiyye, 2011), 169-206. Mantık ulemasının tevatür tanımı için bk. et-Tehanevi, *Keşşafu Istılahatu'l-funun*, (İstanbul: y.y., 1984), 2/1373. Şafii'nin tarifi için, Şafii, *er-Risale*, nşr. Ahmed Muhammed Şakir (Kahire: y.y. 1399), 358.

Bu durumu dikkate almayan araştırmacılar ahad hadislerin zanni olduğunu ve ilim ifade etmediğinden amel edilmesinin gerekmediğini söylemeye başlamışlardır. Benzer bir yanlış sahih hadis ve zayıf hadis kavramlarında da gözlemlenmektedir. Zayıf hadis; sahih olmayan hadistir anlayışının benimsenmesinden sonraki hadisçiler zayıf hadisle ihticac batıldır. Çünkü zayıf hadisın sıhhati sabit değildir, diyerek İslâm ümmeti arasında ilk asırdan bu yana fezaili a'malde dikkate alınan ve “*kişinin kendi içtihadıyla amel etmesinden zayıf bile olsa hadisle amel etmesi yeğdir*” anlayışına muhalif davranmaya başladılar. Zayıf hadisle sahih hadis arasındaki “*hasen hadis*” kavramı da yine dikkate değerdir.

Genel olarak ahad hadislerle amele karşı çıkan başka gruplar da tarihi süreçte ortaya çıkmıştır. Rafiziler,⁴⁷⁹ Cübbai (ö. 916) ve Mu'tezile âlimleri ahad hadisleri öğrenmekte amel etmekte gerekmez, görüşünü savunmuşlardır. Sünnet inkârcıları ise nakillerin

“*Bir topluluğun diğer topluluktan kesintisiz nakli ile olan haberdır*” şeklindeki tanımı için bk. İbn Hazm, *el-İhkam*, (Beyrut, y.y., 1987) 1/99; el-Bezdevi'nin haberleri üçe ayırması ve Tevatürü; “*şüphe içermeyen nakille Peygambere kadar ulaşan haber*” olarak tanımlaması için bk. el Bezdevi, *ala Hamişi Keşfu'l Esrar li Abdulaziz el Buhari*, thk. Muhammed Mu'tasimbillah (Beyrut: y.y., 1991) 3/657.

Hadisçilerin mütevatir haber tanımı için bk. es-Sehavi, *Fethu'l-muğis bi şerh Elfiyetil Hadis*, 4/15.

Haberlerin kat'i ve zanni olarak taksim edilmeye başlanması fıkıh ve usulü fıkıhın tedvin döneminde kelâmi etkiye girmesiyle ortaya çıkmıştır. h.4. asırda başlamıştır. Haberlerle amel edilmesi bu döneme kadar naklin sahih vs. olması anlayışına göreydi. bk. Yahya Abdulhadi Ebu Ziyne, *Menhecu'l kat' ve'z-zan fi Usulu'l-fikh* (Gazze, Gazze İslam Üniversitesi, Yüksek lisans tezi, h.1432), 15.

Bu taksimi ilk yapan usulcüler; Ebu Bekr es Sayrafi eş Şafii ve imam el-Cessas el-Hanefi'dir. bk. Eymen Salih, “ışkaliyyetul kat' ve'z-zann inde'l usuliyyin”, *Mecelletu'l muslim el Muasır*, 117 (Eylül 2005), 6.; Sayrafi'nin görüşü için ayrıca bk. Bedruddin ez-Zerkeşi, *el Bahru'l muhit fi Usulil fikh* (b.y: Daru'l kutub, h.1414), 6/136; Ahmed b. Ali el Cessas'ın konu hakkındaki görüşü için bk. el Cessas, *el Fusul fi'l-usul* (Kuveyt: Matbaatu Vizeratul evkaf, h.1414), 3/93.

Haberlerin kat'i mi zannilik mi ifade ettiği konusunda İbn Teymiyye'nin nakilleri ve değerlendirmeleri için bk. İbn Teymiyye el Harrani, *Mecmuu'l Feteva*, thk. Abdurrahman b. Muhammed, (Medine: Mucemmu Melik fehd li-Tıbaatu'l Masahif, h.1416), 20/257.

Fukaha'nın kat'i delille sabit olan hükümler ve zanni delillerle sabit olan hükümler şeklindeki ayrımları da çoktur. Örneğin bk. Tacuddin el Fakihani, *Riyadu'l Ahkam fi şerh Umdetu'l-Ahkam*, thk. Nuruddin Talib (Suriye: Daru'n Nevadir, h.1431), 1/ 545; Ebu Hamid el-Gazali, *el Mustasfa* thk. Muhammed Abdusselam (b.y.: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h.1413), 153.

Delillerin ve haberlerin zanni delaleti ve kati delaleti konularında son dönem ilim adamlarının görüşleri için bk. Abdulvehhab Hallaf, *İlmu Usulul Fikh* (Mısır: Daru'l kalem, ts.), 42; Menna Halil el Kattan, *Tarihu't-teşri el-İslami* (b.y: Mektebetu Vehbe, h.1422), 81; Muhammed el Mustafa ez-Zuhayli, *el Veciz fi Usuli'l Fikh* (Şam, Daru'l-Hayr li't-Tıbaati ve'n-Neşr, h.1427), 2/312.

Mustafa Öz, “Rafiziler”, *Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisi* (Erişim 2 Temmuz 2024)

sahih olup olmamasından hareketle değil de sünnetin dinden olmaması ve Peygamber'in (a.s.) açıklamalarının bağlayıcı olmaması anlayışıyla ahad hadislerin dini konularda delil olamayacağını iddia etmişlerdir.

Ahad hadislerin dini bağlayıcılığı çok sayıda örnekle sabittir. Zeyd b. Sabit'den (r.a.) rivayet edilen, hadis dinlemeyi, duyduğunu muhafaza edip başkalarına nakletmeyi öven efendimizin sözü Müslüman bireylerin hadis öğrenmeye ve nakletmeye teşvik edildiğini ispat etmektedir. Nakledilen hadis zanni olması sebebiyle reddeilecekse nakletmenin ve nakledenin övgüsünün bir mansı olmayacaktır.⁴⁸⁰

Peygamber efendimizin Muaz b. Cebel'i (r.a.) Yemen'e vali olarak göndermesi olayındaki içerik hem onun bir birey olarak ehli kitaba İslâm tebliğ etmesinin sahih ve geçerli bir tebliğ olacağına; hem de onun bir birey olarak efendimizden sünnet nakletmesinin sahih ve bağlayıcı olduğuna delildir.⁴⁸¹ Resulullah'ın birinci akabe biatinden sonra Mus'ab b. Umeyr'i İslâm'ı öğretmesi için göndermesi de ahad hadislerin hucciyetinin ikna edici delillerindendir.⁴⁸²

Sahabelerin kıblenin değişmesi olayındaki bir sahabenin haberi üzerine kıbleyi değiştirerek Kâbe'ye yönelmeleri de haberi vahidin onlara göre hüccet olduğuna delildir.⁴⁸³ O gün Resulullah (a.s.) ile namaz kılan bir sahabe namazdan çıktıktan sonra Ensar'dan Beytu'l-Makdis tarafına doğru namaz kılan bir topluluğa; “*Resulullah (a.s.) namaz kılarken yönünü Kâbe'ye çevirdi*” deyince, sahabe topluluğu daha namaz esnasında habere uyup yüzlerini Kâbe'ye çevirmişler ve namazlarını bu yöne dönmüş olarak tamamlamışlardır.⁴⁸⁴

Bütün bu rivayetler sahabenin haberi vahidi delil olarak kabul ettiklerini göstermektedir.⁴⁸⁵ Sünnet inkârcılarının bu şüpheleri asr-ı saadetteki amele muhaliftir.

⁴⁸⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnâvut (b.y.: Muessesetü'r-Risâle, 1999), (No. 6738); İbn Mace, *es-Sünen*, (No. 3056); Tirmizi, *es-Sünen*, (No. 2658); Tabarani, *el-Mucemu'l-evsat*, (No. 5179); Ebu Ya'la, *el-Mucem*, (Faysalabad: İdaratul Ulumu'l Eseriyye, h.1407), (No. 219)

⁴⁸¹ Müslim, *es-Sahih*, 1/50 (No. 19).

⁴⁸² el-Beyhaki, *Delâilü'n-nübüvve* (Beyrut: y.y., 1985), 2/438.

⁴⁸³ Müslim, *es-Sahih*, 1/375 (No. 527).

⁴⁸⁴ Buhari, *es-Sahih*, 1/88 (No. 399) Ayrıca bk. İbn Hacer el-Askalani, *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, 5/506.

⁴⁸⁵ Kurtubi, *el-Cami li Ahkamu'l-Kur'an*, 2/152.

4.1.2.11. Peygamberimiz Döneminde Adalet Vafına Sahip Kimsenin Nakline İtibar Edilmesi

Rasulullah (a.s.) bazen bir kişinin haberiyle amel eder, bir kişiyi haberci gönderir, insanları onunla gönderdiği emirlerini yapmakla sorumlu tutardı. Buna göre asr-ı saadetteki güvenilir bir nakilcinin haberi dini açıdan amel gerektiren bir haberdir. Dört mezhep imamı ve ilk nesiller bu şekilde amel etmişlerdir. Ayeti kerimede: *“Mü'minlerin hepsinin toptan sefere çıkmaları doğru değildir. Onların her kesiminden bir grup dinde (dini ilimlerde) geniş bilgi elde etmek ve kavimleri (savaştan) döndüklerinde onları ikaz etmek için geride kalmalıdır. Umulur ki sakınırlar.”*⁴⁸⁶ buyurulmuştur. Ayetteki grup lugavi gereklere göre bir veya birkaç kişi manasına gelmektedir. Bu haberin ve tebliğin hüccet olması için bir kişiden bile nakledilse bağlayıcı olacağına delildir.⁴⁸⁷

Bir kişinin Muhammed'in (a.s.) davetini bir gayrimüslime ulaştırması durumunda onun mükelleflüğünün başlaması üzerinde ittifak edilen bir konudur. Buna göre Peygamber davetinin ulaştığına hükmedilip o daveti kabul etmeyenlere kâfir denilir ve bu hal üzerine ölenler ebedi cehennemlik addedilirler. Bu durum, iman konularında ve tebliğ konularında haberi vahidin delil oluşunu ispat eder.

*“Eğer bilmiyorsanız bir bilene sorun”*⁴⁸⁸ ayeti de bir kişiye sorulup amel edilmesinin meşruluğunu ispat etmektedir. Fetvanın mütevatir adedinde ilim adamlarına sorulmasını savunan bir kimse yoktur. Fetva ile amel mecburiyeti de yine herkes tarafından kabul gören, asr-ı saadetten beri uygulanan bir dini yöntemdir. Allah (c.c.) bilmeyenlere, bir bilene sormalarını emretmiştir. Bu kimseler İslâm âlimleridir. Eğer onların bilgileri ilmi değer ve kesinlik taşımasaydı Allah (c.c.) onlara sorulmasını emretmezdi.

4.1.2.12. Resulullah'ın (a.s.) Sünnetinin Evrenselliği

Kur'ân belirli bir zaman insanı için indirilmediği gibi, peygamberin Kur'ân açıklamaları ve fiili uygulamaları da belirli bir zaman için indirilmemiştir.

⁴⁸⁶ et-Tevbe 9/122.

⁴⁸⁷ Kurtubi, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (b.y.: y.y., ts.), 2/172 Arapça'da taife kelimesi bir veya birden fazla kişiyi ifade edebilmektedir. İbn Abbas, Hasan el-Basri ve İbn Hazm bu görüştedir.

⁴⁸⁸ en-Nahl 16/43.

Nur Suresi 47. ayetindeki “Allah’a ve Peygamberine iman ettik ve itaat ettik deyip sonrasında bu iman ettikleri Allah’a ve Peygamberine iman ve emirlerini yerine getirmek akdinden bazıları yüz çeviriyor” şeklinde nitelenen kişilerin özellikleri sünneti asr-ı saadet insanlarına özel diyerek reddeden inkârcılara uymaktadır. Ayet bu şekilde davrananların Mü’min olmadıklarını hükme bağlamıştır.

4.1.2.13. Allah ve Peygamberinin Hükümlerini Reddetmenin Hükümü

Nur Suresi 48. ayeti bir şüpheyile sünnetten yüz çevirenleri anlatmaktadır: “Aralarında hükmetmesi için Allah’a ve Resulüne davet edildiklerinde aralarından bir kısmının bu davate icabet etmediklerini görürsünüz,”⁴⁸⁹ “Allah Resulünün hükmü işlerine geliyorsa hükümlere bağlılık ve kabullenme gösterirler.”⁴⁹⁰ “Allah ve Peygamberinin hükümlerinden yüz çevirirlerse bu kalplerindeki hastalık sebebiyle veya imanlarındaki şüphe sebebiyle veyahut Allah ve Peygamberinin onlar hakkında hükmederlerken onlara haksızlık edeceklerini düşünmeleri sebebiyledir.”⁴⁹¹

Ayetlerde bu tür tereddütlerle Allah’ın kitabından ve Peygamberinin hükmünden yüz çevirenlerin gerçek zalimler oldukları ifade edilmektedir. Dolayısıyla iman sahibi bir kimse, Allah’ın ve peygamberinin haklarında vereceği hükme itiraz etmez, vurgusuyla devam eden ayet bir Mü’minin Kur’ân ve sünnet hükümlerini öğrendiğinde nasıl davranacağını vassfederek bitmektedir. Yine aynı şekilde bir başka ayette de şöyle buyrulmaktadır: “İman sahipleri Kur’ân’ın ve sünnetin haklarındaki hükümlerine sadece duydum ve kabul ettim deyip itaat ederler. Sadece bu şekilde davrananlar kurtuluşa erecektir.”⁴⁹²

Ayete göre; Allah ve peygamberinin hükümlerini kabul etmenin iman etmek; kabul etmemenin de küfür olduğu hükmü ortaya çıkmaktadır. Ayette günümüz ve asr-ı saadet ayrımı yapılmadan bu hüküm verilmiştir. Buna göre sünnetin bugün için teşri değeri olmadığı ve bağlayıcılığı bulunmadığı gibi görüşlerin iman değerlerine muhalif görüşler olduğu anlaşılmaktadır.

⁴⁸⁹ en-Nûr 24/48.

⁴⁹⁰ en-Nûr 24/49.

⁴⁹¹ en-Nûr 24/50.

⁴⁹² en-Nûr 24/51.

4.1.2.14. Peygambere Tabi Olunarak Allah'ın Rızasının Kazanılması

Al-i İmran suresinde geçen “*Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin,*”⁴⁹³ ayeti zaman kaydı olmadan, Kur'ân'a göre peygambere uyulmasının Allah'ın bir mü'minden razı olmasının temel şartı olduğunu ifade etmektedir. Bir başka ayette geçen “*Biz seni âlemlerin tamamına rahmet olarak müjdeleyici ve uyarıcı bir Peygamber olarak gönderdik,*”⁴⁹⁴ buyruğu da peygamberlik görevinin bir topluma, bir zaman ait olmayan; evrensel ve çağlar üstü olan Kur'âni ve kat'i deliller olduğunu göstermektedir.

O halde Ayetteki emir ya bütün zaman ve mekânlar içindir ya da Resulullah (a.s.)'ın vefatından sonra hükmü sona ermiştir. Hadis inkârcılarının bu sözlerine inanmak onun örnekliğinden, ona itaatten ve hükmüne başvurmaktan bahseden bütün ayetlerin, dolayısıyla da Kur'ân'ın tamamının uygulanması için vaktin dolduğunu kabul etmek manasına gelmektedir.

Kur'ân'ın ayet ve hükümlerinin bir zamana hapsedilmesi ise Kur'ân'ı amel edilemez ve hükümlerinin vaktinin dolmuş bir kitap olduğuna inanmayı gerektirir.

Bu düşünceye sahip olmakla Kur'ân'ı inkâr etmek arasında bir fark olmadığı ortadadır. Neticede “*Kur'ân'ın bir kısmına iman edip bir kısmına iman etmiyor musunuz,*”⁴⁹⁵ ayetindeki şiddetli uyarı bu düşünce sahiplerine hitap etmektedir.

4.1.2.15. Peygamber'in (a.s.) Hükümlerini Dikkate Almanın Şirk Olduğu İddiası

Peygamber'in (a.s.) sünnetine tabi olmanın şirk olduğuna inananların, kendi anlayışlarıyla Kur'ân'ı yorumlamaları büyük bir çelişkidir. Bu şüpheleri iki yanılgıya dayanmaktadır. Birincisi; sünnet vahiyden bir parça değildir ve İslâm dininde bir değeri yoktur. İkincisi; peygambere itaat etmek Allah'a itaat etmekle aynı şey değildir.

Sünnetin vahyin bir parçası olduğu ispat eden ayetler, Peygamber'in (a.s.) Kur'ân'ı açıklamalarıyla amel etmek şirktir diyenlerin İslâm dairesi dışına çıkaracaklarını kat'i ve kesin bir dille ifade etmektedir. “*O hevâsından konuşmaz, Onun söylediği her şey*

⁴⁹³ Al-i imran 3/31.

⁴⁹⁴ es-Sebe 34/28.

⁴⁹⁵ el-Bakara 2/85.

vahiyledir”⁴⁹⁶, “Hayır! Rabbine ant olsun ki onlar, aralarında çıkan anlaşmazlıklarda seni hakem yapıp, sonra da verdiği hükme, içlerinde hiçbir sıkıntı duymaksızın, tam bir teslimiyetle boyun eğmedikçe iman etmiş olmazlar”⁴⁹⁷ ve “aralarında hüküm verilmek üzere Allah'a ve peygambere çağırıldıkları vakit: işittik, itaat ettik demek, ancak Mü'minlerin sözüdür, işte saadete erenler onlardır,”⁴⁹⁸ ayetlerine göre sünnet, vahiydir. Resulullah' a itaat etmek her Müslüman üzerine farzdır, çünkü ona itaat etmek Allah'a itaat etmek demektir. Ayette; “Peygamber'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse bilsin ki, biz seni onlara bekçi göndermedik.”⁴⁹⁹ Sünnetin vahiy olduğunu inkâr edip kendi görüşlerini Peygamber'in (a.s.) yerine koyanlar Allah'a isyan halindedirler.

4.1.2.16. Hadislerin Kur'ân'a Arz Edilmesi Gerekir İddiası

Bu iddia mevzu rivayetlere dayanmaktadır. Resulullah'ın (a.s) söylediği iddia edilen: “Benim sözlerim sizin aranızda yayılacaktır, size ulaşan sözlerimden Kur'ân'a uygun olanları alın, Kur'ân'a uymayanları terk edin”⁵⁰⁰ ve “Size, aklınızın yatacağı ve hoş göreceğiniz bir hadis ulaşırsa, ben söylemiş olsam da olmasam da onu tasdik edin. Çünkü ben kötü bir söz söylemem. Size aklınızın yatmayacağı ve kerih göreceğiniz bir hadis ulaşırsa, onu yalanlayın. Çünkü ben kötü söz söylemem”, rivayetlerine dayandırılmıştır.

Hadis olarak zikredilen bu iki söz hadis değildir. Mevzu hadis literatüründe geçmektedir. Bu rivayetlerin senetlerinin olması sahih ve güvenilir olmalarına delil olmaz. Ali b. Ebu Talib (r.a.) dan. Peygamber (a.s.) “Benden sonra benim sözlerimi nakleden raviler olacaktır. Size ulaşan sözlerimden Kur'ân'a uygun olanları alın, Kur'ân'a uymayanları terk edin” buyurmuştur.⁵⁰¹ Rivayet İbn Asakir tarafından benzer lafızlarla rivayet edilmiştir.⁵⁰² Darekutni (ö. 995) bu rivayet hakkında, bu

⁴⁹⁶ en-Necm 53/3-4.

⁴⁹⁷ en-Nisâ 4/65.

⁴⁹⁸ en-Nûr 24/51.

⁴⁹⁹ en-Nisâ 4/80.

⁵⁰⁰ bk. Kamil Çakın, *Hadislerin Kur'ân'a Arz Edilmesi Meselesi*, 248; Mehmet Sabih Aydın, *Hadislerin Kur'ân'a Arzı ile ilgili Rivayetlerin Tahrir ve Tahlili, Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi* 7/1 (2023), 52-71.

⁵⁰¹ Ali b. Ömer ed-Darekutni, *Sünen el-Darekutni* (Beyrut: Müessesetu-r Risale, 2004), 5/372 (No. 4476).

⁵⁰² İbn Asakir, *Tarihu Dimeşk* (Beyrut: y.y., 1995), 55/77.

hadiste hata vardır. Senedi de mürseldir, hükmünü vermiştir.⁵⁰³ Hadisin Ebu Hureyre'den (r.a.) nakledilen rivayetinde de senetteki Salih b. Musa zayıftır, hadisiyle amel edilmez denilmiştir.⁵⁰⁴

“Benden size nakledilen hadisleri Allah'ın kitabına uyuyorsa kabul edin, uymuyorsa reddedin ben Allah'ın kitabına muhalif bir söz söylemem” şeklindeki nakli hakkında Muhaddislerden Abdurrahman b. Mehdi: “Zındıklar ve haricilerin uydurduğu bir rivayettir. Bu lafızlar Allah Resulünden asla sabit değildir”, hükmünü vermiştir.⁵⁰⁵ İmam Şafii, hadisin munkati olduğunu, ravilerinde meçhul hali olan ravi olduğunu, hadisçilerin böyle olan bir rivayeti asla kabul etmeyeceğini söylemiştir.⁵⁰⁶

Farklı lafızlarla gelen bu manadaki rivayetler mevzu'dur. Kabul edilebilecek rivayetler değildir. Bu rivayet öne sürülerek hevâsından konuşmadığı; hükmüne itaat etmenin imandan olduğu peygamberin, sahih şekilde bize ulaşan nakilleri reddedilemez.⁵⁰⁷

Ebu Hureyre (r.a.)'dan⁵⁰⁸ ve Cübeyr b. Mut'im (r.a.)⁵⁰⁹den rivayetle:

“Size, aklınızın yatacağı ve hoş göreceğiniz bir hadis ulaşırsa, ben söylemiş olsam da olmasam da onu tasdik edin. Çünkü ben kötü bir söz söylemem. Size aklınızın

⁵⁰³ ed-Darekutni, *es-Sünen*, 5/372 (No. 4476).

⁵⁰⁴ ed-Darekutni, *es-Sünen*, 5/370 (No. 4473).

⁵⁰⁵ İbn Abdulber, *Camii Beyani'l-ilm ve Fadlihi* (Medine: y.y., 1968), 2/333-334, (No. 1189).

⁵⁰⁶ Muhammed b. İdris eş-Şafii, *el Ümm* (b.y.: Daru'l Vefa, 2001), 7/15; Kurtubi, *el-Camii li Ahkami'l-Kur'ân*, 1/38; eş-Şevkani, *el-Fevaidu'l-Mecmua fi'l-Ehadi'si'l-Mevdua* thk. Abdurrahman Yahya el-Muallimi el-Yemani (Mısır: y.y., 1978), 291; el-Elbani bu rivayetin senedlerini incelemiş cerh ve tadil kitaplarından hadisteki illetleri ve müttehem ravilerin hallerini inceleyip hadis ve varyasyonları hakkında “zındıkların uydurdukları rivayetlerdendir”, hükmünü delillendirerek nakletmiştir. bk. Nasıruddin el-Elbani, *Silsiletu'l Ehadis ed-Daife ve'l Mevdua* (Beyrut: y.y., 1985), 11/743-746.

⁵⁰⁷ Hadisin meşhur hadisleri toplayan hadis sözlüklerindeki rivayetleri için bk. Celaleddin Ebu'l Fazl Abdurrahman b. Kemâleddin Ebû Bekr b. Muhammed el-Huzayrî es-Suyuti, *Miftahu'l-Cenne* (b.y.: Matbaatu's-Selefiyye, 1394), 12; Ebû Muhammed Ali bin Ahmed bin Saîd İbn Hazm, *el-İhkam fi usuli'l Ahkam* (Mısır: y.y., 1345), 2/76; Şemseddin es-Sehavî, *el-Mekasidu'l-Hasene*, thk. Abdullah M. es-Siddik, (Mısır: y.y., 1956), (No. 37); el-Heysemi, *Mecmau'z-Zevaid ve Menbeu'l-fevaid*, nşr. Hüsameddin el-Kudsî, (Beyrut: y.y., 1967), 1/149; el-Heysemi, *Keşfu'l-Estar an Zevâ'idil-Bezzâr* (Beyrut: y.y., 1985) 1/105; İsmail b. Muhammed el-Acluni, *Keşfu'l-hafa ve Müzilu'l İlbas* (Haleb: y.y., ts.) 1/89; Muhammed b. Ali eş-Şevkani, *el-Fevaid*, 81; es-Suyuti, *el-Leali'l-Masnu'a fi Ehadi'si'l-Mevdua* (Beyrut: y.y., 1975), 1/214; İbn Arrak el-Ken'ani, *Tenzihu's-Şeriatu'l-Merfua ani'l-Ahbari's-şeniati'l-Mevdua*, (Mısır, y.y., ts.) 1/264; Ebu'l-Ferec Abdurrahman b. Ali İbnu'l-Cevzi, *Kitabu'l-Mevduat*, thk. Abdurrahman M. Osman, (Medine: y.y., 1960), 1/257.

⁵⁰⁸ bk. Ahmed b. Osman ez-Zehebi, *Siyeru A'lami'n-Nubela* (b.y.: Müessesetu'r-risale, 1982), 9/524.

⁵⁰⁹ bk. İbn Adiy, *el-Kamil fi'd Duafa* (Beyrut: y.y., 1988) 4/338.

yatmayacağı ve kerih göreceğiniz bir hadis ulaşırsa, onu yalanlayın. Çünkü ben kötü söz söylemem”. Bu rivayet hadis kaynaklarında benzer lafızlarla rivayet edilmiştir. Muhaddisler “zayıf cidden”ve “münker raviler nakletti” şeklinde rivayeti cerh etmişlerdir.⁵¹⁰ Böyle bir rivayeti esas alarak hadislerin toplumun kültürüne arz edilip kabul-reddedilmesi fikri ilahi bir dini, beşeri rıza kriteriyle modernize etmek demek olacak ve İslâm dininin tahrif ve tebdili gerçekleşmiş olacaktır.

4.1.2.17. Sünnetin Kur’ân’la Çeliştiği İddiası

Sünnet metinleri içerisinde çelişki gibi algılanan rivayetler asr-ı saadet uygulamaları dikkate alınarak değerlendirildiğinde çelişmedikleri anlaşılabacaktır. Bu rivayetler toplandıklarında sayıları yüz elliye geçmemektedir.

Sünnet inkârcıları evli iken zina edene Recm cezası verilmesi hadisinin, Nur Suresi 2. ayetiyle;⁵¹¹ “Mirasçıya vasiyet bırakılmaz”⁵¹² hadisinin, Bakara 180. ayetiyle,⁵¹³ *Kısas* konusundaki Mü’min kâfir ayrımı yapılacağı rivayetlerinin,⁵¹⁴ Maide Suresi 45. ayetiyle ⁵¹⁵ *Riddet eden öldürülür rivayetinin*,⁵¹⁶ Kâfirun Suresi 6.⁵¹⁷ ve Kehf Suresi 29.⁵¹⁸ ayetleriyle çeliştiklerini iddia etmişlerdir. Bu konulardaki naslara objektif olarak bakan kimsenin inkâr ve tercihden önce delilleri anlama ve birleştirme yoluna gitmesi gerekmektedir.

Her şeyden evvel Kur’ân ve sünnetin kaynağı vahiydir, birbiriyle çelişmesi aklen mümkün değildir. Ama sünnetin Kur’ân’la olan beyan etme ve açıklama bağı göz ardı

⁵¹⁰ Muhammed İbn Muflih, *el-Adab eş-Şeriyye*, thk. Şuayb Arnavut, (Beyrut: Müessesetu’r Risale, h.1416), 2/296 (No. 4163). Rivayet Cubeyr b. Mut’im’den de naklolunmuştur. bk. İbn Adiy, *el Kamil fi’l Duafa*, 4/338 Ravilerinden Selim b. Müslim rivayetlerinin mahfuz olmaması ile cerh edilmiştir. Hadis çok zayıftır. Benzer manadaki Ebu Hureyre’den gelen rivayet için bk. ez-Zehebi, *Siyeru A’lami’n Nubela*, 9/524; Muhammed İbnu’l-Kaysarani, *Zahiratü’l-huffaz el-Muhrec ale’l-Huruf ve’l-Elfâz* (Riyad: y.y., 1996), 4/2075.

⁵¹¹ en-Nûr 24/2. “Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun; Allah’a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah’ın dininde (hükümlerini uygularken) onlara acımayın. Mü’minlerden bir gurup da onlara uygulanan cezaya şahit olsun.”

⁵¹² İbn Mâce, *es-Sünen*, 2/905 (No. 2713).

⁵¹³ el-Bakara 2/180. “Birinize ölüm yaklaştığı vakit, eğer geride mal bırakıyorsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşrû bir biçimde vasiyette bulunmak size farz kılındı. Bu, takvâ sahiplerinin yerine getirmesi gereken bir borçtur.”

⁵¹⁴ Buhari, *es-Sahih*, 1/33 (No. 111).

⁵¹⁵ “Cana karşılık can alınır,” ayeti el-Mâide 5/45.

⁵¹⁶ Buhari, *es-Sahih*, 4/61 (No. 3017).

⁵¹⁷ el-Kâfirûn 109/6.

⁵¹⁸ el-Kehf 18/29.

edilirse çelişiyormuş görüntüsü oluşabilir. Sünnet Kur'ân'ın kapalı manalarını açıklama ve genel manada inen ayetleri bir konuya özelleştirme yetkisine sahiptir. Sünnet Kur'ân'da geçmeyen bir hüküm de getirebilir. Mesela kişinin halasıyla veya teyzesiyle evlenmesinin haram olması, hayızlı kişinin oruç tutmasının ve namaz kılmasının, süt emziren kimseye emzirdiği kişinin ve çocuklarının haram kılınması Resulullah (a.s.)'ın yasaklamasıyla haram kılınmıştır ve Kur'ân'da geçmemektedir. Evli olupta zina edenin recmedilmesi kavli sünnet⁵¹⁹, fiili sünnet⁵²⁰ ve İslâm ümmetinin İcma'sı⁵²¹ ile sabittir.

Recm cezası Kur'ân'ın hükümleriyle çelişen bir hüküm değildir. Ayetteki zina eden kadın ve erkeğe yüz sopa vurulmasını emreden hüküm bekâr olup zina edenler hakkında uygulanmıştır. Bu durum hadiste; “*bekâr iki kişinin zinasının cezası yüz sopa ve bir yıl sürgündür*”⁵²² şeklinde ifade edilmiştir. Recm cezası ise Kur'ân'la değil sünnetle sabittir.⁵²³ Recm cezası Eslemi'ye,⁵²⁴ iki Yahudi'ye,⁵²⁵ Maiz'e,⁵²⁶

⁵¹⁹ Müslim, *es-Sahîh*, 5/106 (No. 1676).

⁵²⁰ Resulullah (a.s.), Maiz'e (r.a.) zina yaptığını itiraf etmesi üzerine recm cezasını uygulamıştır. bk. Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 15/502 (No. 9809).

⁵²¹ bk. İbnu'l-Münzir, *el-İcma* (Beyrut: y.y., 1986), 112; İbn Kudame el-Makdisî, *el-Muğni*, (Riyad: Daru âlemi'l-kutub,1997), 9/35-39; İbn Abdu'l-berr, *el-İstizkar el Camiu Li mezahibi Fukahai'l-emsar ve Ulemau'l-aktar fi ma tedammanahu'l Muvattau min Meani'ra'yi ve'l-Asar ve Şerhu Zalike Kulluhu bi'l-icazi ve'l-ihisar* (Kahire: Daru'l-va'y, 1993), 7/478; Kurtubi, *el-Müfhim lima eşkele min Kitabi telhisi Müslim* (Beyrut: Daru İbn Kesir, 1996), 7/216; Ebu Zekeriyâ en-Nevevi, *el-Minhac fi Şerh Sahih Müslim* (Kurtuba: Matbaatu Kurtuba, 1994), (No. 3199); İbn Hazm, *el-Muhalla bi'l-asar* (Beyrut: y.y., 1996), 11/231; İbn Rüşt, *Bidayetu'l Müctehid* (Cidde: Mektebetu'l İlm, 1987), 2/434; Bedruddin el-Ayni, *Umdetu'l-kari Şerhu'l-Buhari*, (b.y.: Darul-Kutubul İlmiyye, 2001), 24/41; Ebu Bekr el-Cessas, *Ahkamu'l-Kur'ân*, (Beyrut: y.y., 1986) 5/105; Kadi İyad, *Şerhu's-Şifa*, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001), 2/238 (Üzerinde icma olan recm hükmünün inkârı küfürdür.) Ebû İshâk ez-Zeccac, *Meani'l-Kur'ân ve İrabuhu* (Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988), 2/178.

⁵²² Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 37/338 (No. 22666).

⁵²³ Kur'ân'daki Recm cezasıyla ilgili ayetin tilaveti nesh edilmiş, hükmü ise uygulamayla devam ettirilmiştir. Abdullah b. Abbas'tan Hz. Ömer (r. a.) şöyle demiştir: “*Resulullah'ın (a.s.) minberi üzerindeyken şöyle dedi: Allah (c.c) Hz.Muhammed'i (a. s.) hak ile gönderdi ve onunla Kur'ân'ı indirdi, bu inen ayetlerin arasında recm ayeti de vardı, biz o ayeti duyan, anlayan ve idrak eden nesiliz. Resulullah bu cezayı uyguladı, biz de uyguladık, korkarım ki bir zaman gelecek ve insanlar, Kur'ân'da recm cezası yok diyerek Allah'ın indirdiği bir farızaı terk edecekler ve bu şekilde hak yolundan sapacaklar, Allah'ın kitabındaki recm cezasının uygulanması zina edenler evliler için birer zorunluluktur. Bu durum da delil olmadan veya ceza itiraf edilmeden gerçekleşmez*” bk. Muslim, *es-Sahîh*, thk. Muhammet Zihni Efendi vd. (Türkiye: Matba'a-i Amire, 1334.) 5/116 (No. 1691).

⁵²⁴ Müslim, *es-Sahîh*, 8/165 (No. 6814).

⁵²⁵ Müslim, *es-Sahîh*, 8/172 (No. 6841).

⁵²⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 15/502 (No. 9809).

Gamidiye'ye⁵²⁷ ve Cüheniyye'ye⁵²⁸ bizzat Peygamber (a.s.) döneminde uygulandığı sabittir. Peygamberimizin gözetiminde ve bilgisi dâhinde yapılmışlardır. Peygamberin Kur'ân'a muhalefet etmesi düşünülemeyeceğine göre Kur'ân'ı açıklama yetkisi dâhilinde değerlendirilerek evli iken zina edebilenlerin bekârlardan daha ağır yaptırıma çarptırılması suretiyle en büyük günahlardan birisine daha ağır ceza getirilmiştir.

Riddet cezası hakkındaki sünnet nasları, Kur'ân'la çelişmemektedir. Esasen öldürülmeyeceklerine dair Kur'ân'dan delil getirdikleri ayetler henüz İslâm'a girmemiş ve İslâm'ın hükümlerine karşı düşmanlık beslemeyen ve müslümanlara karşı savaşımayan gayri müslimler hakkındadır. Cizye verip Müslümanlara zarar vermekten uzak dururlarsa mallarını ve canlarını koruma altına alırlar. İslâm'la savaşıyor ve *Müslümanlara kin ve düşmanlık yapanlar ise Mümtetine Suresi 8. ayette ve hadislerde de olduğu gibi öldürülmeleri ve onlarla cihad edilmesi emredilmiştir.*⁵²⁹ Ayeti kerimelerdeki Müslümanlarla savaşıyor ve kin besleyen düşmanlık yapanlarla alakalı hükümler de aynıdır. Onlarla cihad edilmesi, tevbe edip İslâm'a girmeleri ya da eman dileyip cizye vermeyi kabul etmeleri hariç öldürülmeleri emredilmiştir.⁵³⁰ İslâm'dan sonra irtidat edenin cezası da aynıdır. Tevbeye davet edilip kendisine süre verildiği halde ırdıdadında ısrar ederse öldürülmesi için geçerlidir. Bunun yanında İrtıdadını ilan etmeden mürted hükmü uygulanmamakta ve her imanı terkeden uygun bir yolla İslâm topraklarını terk edebilme özgürlüğü verilmektedir. Tanınmadığı bir yere intikal edip orada gayri müslim olarak yaşayabilir. Kur'ân'da ve sünnette İslâm'a karşı savaşıyor ve savaşımayan kâfirlerin hükmü ayrı ayrı bu şekildedir. İslâm'dan bir şüphe ile irtidat edenin İslâm güvencesiyle İslâm toplumunda yaşayamayacağı açık olmakla birlikte hukuki statüsü değişmiştir ve Tabi olacağı hukuk da değişecektir.

4.1.2.18. Müslüman Olduktan Sonra İslâm'dan Çıkmanın Cezası

Al-i İmran Suresinde 72. ayetinde⁵³¹ ehli kitaptan bazılarının bir müddet İslâm'a girer gibi yapın, sonra İslâm'dan çıkın ve bunu ilan edin ki diğerleri de şüpheye düşüp irtidat

⁵²⁷ Ebu Bekr İbn Ebi Şeybe, *el-Musannef* nşr. Kemal Yusuf el-Hût (Riyad: el-Mektebetu'Rüşd, 1989).

⁵²⁸ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned* 33/106 (No. 19903).

⁵²⁹ el-Mümtetine 60/8.; Tirmizî, *es-Sünen* 3/237 (No. 1466).

⁵³⁰ et-Tevbe 9/29.

⁵³¹ Âl-i İmrân 3/72.

etsinler, dedikleri ve bunu fitne için yaptıkları haber verilmektedir. Münafıklar da kalplerinden iman etmemeleri bakımıyla kâfirdirler ancak küfürlerini ilan edip İslâm toplumunda fitne yaymadıkları müddetçe öldürülmemekte ve İslâm ülkesinde fitne çıkarmadan yaşamaya devam edebilmektedirler. Öldürülme cezasına uğramadan başka bir coğrafyaya taşınıp orada gayrimüslimlerin statüsünde yaşamaları da mümkündür, irtidatlarını ilan etmeleri İslâm'a ve Müslümanlara karşı itikadi anarşi kasıtlı bir davranış olarak yorumlanmaktadır.

*“Fitne çıkarmak öldürmekten daha büyük cürümdür”, “Fitne çıkaranları nerede bulursanız orada öldürün”,*⁵³² manasını içeren ve öldürülmelerini emreden ayetler sünnetteki mürtedin öldürülmesinin genel anlamda Kur'ân'daki delillerindendir.

Bakara Suresi 217. ayetinde cihadın farz kılınması emrinden sonra “fitne adam öldürmekten daha büyük günahıdır. O sizlerle savaşanlar sizi dininizden güçleri yeterse döndürmek isterler. Kim onların fitnesine kapılıp irtidat ederse ve bu hal üzere ölürse amelleri boşa çıkanlardan olurlar ve onlar artık cehennemliklerdir” denilerek genel anlamda irtidat ettirmek için çalışanların öldürülmesi hükmü verilmiştir. İrtidat edenler de aynı gayeyle irtidat ediyorsa bu hükmün kapsamına girmektedirler.⁵³³

4.1.2.19. İslâm Dinindeki İman Anlayışı

İsteyen iman eder, isteyen iman etmez, anlayışı İslâm'da yoktur. Bu görüş Kur'ân ayetleriyle çelişmektedir. Ayetlerde: *"O kullarının küfre düşmesinden razı olmaz."*⁵³⁴, *"Allah katında tek din İslâm'dır"*⁵³⁵ *"Kim İslâm dışında bir dine tabi olursa, bu durum asla Allah tarafından kabul edilmeyecektir,"*⁵³⁶ buyurulmuştur. Allah, imana davet etmiş; iman etmeyi, akıl baliğ ve peygamber daveti kendisine ulaşmış herkese farz kılmıştır. Dileyen iman etsin, dileyen etmesin ayetindeki ifade Allah'ın varlığının bunca delili önlerine koyulmuş ve kendilerine uyarıcı peygamber de gönderilmiş iken iman etmeyenlere bir tehdit içermekte isterseniz iman edin isterseniz etmeyin manasına gelmemektedir. Kehf Suresi 29. ayetindeki ifadenin tercih hürriyeti olmadığı ayetin devamı okunursa anlaşılacaktır. *"Dinde zorlama yoktur"* ayeti dine girin diye

⁵³² el-Bakara 2/191.

⁵³³ el-Bakara 2/17.

⁵³⁴ ez-Zümer 39/7.

⁵³⁵ Âl-i İmrân 3/19.

⁵³⁶ Âl-i İmrân 3/19.

zorlama yoktur manasında iken ayetin meali esas alınarak iman edenlerden kimse dini bir emri yapmaya zorlanamaz şeklinde yorumlanarak ayetin manası çarpıtıldığı gibi İslâm'a girip sonra irtidat edenlerin riddet fitnesi sebebiyle öldürülmelerinin Kur'ân'da olmaması iddiası da bir çarpıtmadır. Peygamber (a.s.) riddet edenleri öldürün buyurmuş ve İslâm'da fitne çıkaranların öldürülmesi, bağilerin öldürülmesi, kısasla öldürülme gibi birçok ölüm cezası da caydırıcı bir ceza olarak İslâm hukukunda yer almıştır.⁵³⁷

4.1.2.20. Sünnetinin Vahiy Olmadığına Dair Deliller Olduğu İddiası

1- Hurma ağaçlarının aşılması olayı: Resulullah'ın (a.s.) söylediği: “*Siz kendi dünyalık işlerinizi daha iyi bilirsiniz*” sözü sünnetin vahiy olmadığına delil getirilemez. Bu mesele tecrübeye dayalı ve vahiyle alakası olmayan meselelerdendir. Resulullah konu hakkında kendisine yapılan açıklamaları dikkate alarak görüşünü değiştirmiştir. Bedir gazvesinde müslüman ordugâhının yeri meselesin de; “*hayır bu benim görüşümdür,*” cevabını vermesinin peygamberin her işinde vahye göre davranmadığına delil olarak gösterilmesi doğru değildir. Bedir esirleri meselesindeki gibi Allah (c.c.) tarafından bir uyarı ve düzeltme olmadığına göre yaptığı mübah tasarruflardandır. Rasulullah (a.s.) ashabıyla istişare ettikten sonra Bedir esirlerinin sağ bırakılmasına ve esir alınmasına karar verdiğinde, Allah (c.c.) vahiy indirerek fidye alınmak için savaşta karşı saflarda savaşanların öldürülmeyip esir alınmaları konusunda uyarıda bulunmuş, böylelikle Resulullah'ın (a.s.) ve ashabının uyguladıkları hüküm vahiyle düzeltilmiştir.⁵³⁸

Bu üç mesele dikkatle ele alınırsa Resulullâh'tan (a.s.) sadır olan sözlerin bağlayıcılığıyla alakalı bir incelik olduğu anlaşılmaktadır. Resulullah dini teşri ile alakalı alanlarda vahiy beklemekte ve sonrasında hükmü vermektedir. Başka benzer örnekleri de gözönüne alırsak Resulullah (a.s.) bu alanda vahiy olmaksızın konuşmamaktadır. Mü'minlerin serbest bırakıldıkları teşri içermeyen mübahlar

⁵³⁷ “Allah’a ve Resulüne iman edenlerin kanı haramdır. Kısasa kısas, zina eden evli Müslüman ve dinden irtidat eden hariç” hadisi için bk. Buhari, es-Sahih, 9/5 (No. 6878); Peygamberimiz eski vahiy katiplerinden olan ve Müslümanları terkedip kâfirlere sığınan Abdullah b. Sâd b. Ebi Serh’in Mekke fethinde yakalanırsa öldürülmesini emrettiği ama Osman’ın (r.a.) araya girmesiyle tevbe edince öldürmediği naklonulmuştur. bk. Buharî, es-Sünen, 5/166 (No. 4358); el-Hâkim en-Nisâburi, el-Müstedrek ala’s Sahihayn (b.y., Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2002) 2/356.

⁵³⁸ el-Enfâl 8/67.

alanında efendimiz karar vermesi gerektiğinde uygun bulduğu bir şekilde tercihte bulunmakta, bu tercihten daha güzel bir başka seçenek olduğu ortaya çıktığında daha uygun bulunan görüşü alıp diğer görüşü terk etmektedir. Hurma ağacının aşılınması ve bedirdeki konaklama yeri örneğinde olan bitenler bu türdendir.

4.1.2.21. Hadislerin Korunmuşluğu

Hadisler Peygamber (a.s.) döneminde hem hafızların ezberlemesiyle hem de değişik yazı araçlarına yazılı farklı nüshalar halinde korunmuştur. Hadislerin herkesin elinde toplu nüshası bulunmamakla beraber Hz. Osman döneminde Mushaf olarak toplanması gerçeklemiştir.

İbn Abdulber hadisleri yazan çok sayıda sahabe ve onların nüshalarını tespit etmiş,⁵³⁹ Osman b. Said ed-Darimi ise hadis yazan sahabelerden bazılarının ellerinde bulunan nüshaları zikretmiştir.⁵⁴⁰ İbn Hacer el-Askalani (ö. 1449)'nin efendimiz hayattayken hadislerin tedvin edilmediği sözü daha sonraları bir kavram haline gelen tedvin manasında kullanmış hadislerin yazılmadığını kastetmemiştir.⁵⁴¹ İbn Abdulberr (ö. 1071) hadislerin yazılmasının ihtiyatla karşılanmasının sebebinin Kur'ân gibi bir başka kitap ortaya çıkması ve yazıldığında ezber yeteneğinin zayıflaması endişesi olduğunu ifade etmektedir.⁵⁴²

Peygamberimiz'in (a.s.) sünnetin yazılmasını yasaklamasıyla alakalı rivayetler kişiseldir ve yereldir. İslâm'ın ilk dönemlerinde Kur'ân'la karışması endişesiyle yasaklama gerçekleşmiş ama herkese şamil olmamış daha sonra yasaklama kaldırılmıştır.

Peygamberimiz'in (a.s.) sünnetinin yazılmasını yasaklamasıyla alakalı üç rivayet vardır⁵⁴³ ve bu rivayetler illetlidir. Konu hakkındaki üç rivayetten Ebu Hureyre

⁵³⁹ İbn Abdulber, *Camiu beyani fadli'l-ilm*, 1/82; Peygamberimizin hadis yazmasına izin verdiği sahabeler hadisleri yazmışlardır. Yine Peygamberimizin valilere ve değişik sebeplerle diğer kişilere yazdığı mektuplar vardır. Bunlardan Abdullah b. Amr b. As'ın *es-Sahifetu's Sadika*'sı için bk. Ahmed b Hanbel, *el-Müsned*, 2/158. Ayrıca bk. İbn Abdulberr, *Camiu Beyani'l-ilm ve Fadlih*, 120.

⁵⁴⁰ Muhammed Ebu Zehv, *el-Hadis ve'l-Muhaddisun* (Kahire: y.y., 1958), 124.

⁵⁴¹ krş. İbn Hacer el-Askalani, *Hedyü's-sari Mukaddimetu Fethu'l-bari şerhu Sahihi'l-buhari* (Beyrut: y.y., 1301) 4.

⁵⁴² İbn Abdulber, *Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlih*, 1/82.

⁵⁴³ Ebu Hüreyre (ra.) rivayeti: “Efendimiz hadisleri yazarken yanımıza geldi ve yazdıklarımızı sordu. Biz sen duyduklarımızdır, dedik, Allah'ın kitabından başka bir kitap mı arıyorsunuz.

hadisinin ravilerinden Abdurrahman b. Zeyd, cerh ve tadil ulemasınca eleştirilmiştir. Örneğin; Ahmed b. Hanbel onun zayıf olduğunu ve münker hadisler rivayet ettiğini söylemiştir. İmam Malik onun babası tarikiyle Nuh'dan (a.s.) bile rivayette bulunduğunu söylemiştir.⁵⁴⁴ Bu rivayete dayanılarak ne efendimizin hadislerin yazılmasını yasakladığı söylenebilir, ne de sünnet dinden değildir, denilebilir. Ebu Hureyre'nin (r.a.) ashabına hadis imla ettirmesi de bu rivayeti nakzetmektedir.⁵⁴⁵

Zeyd b. Sabit rivayeti de ravilerinden Muttalib b. Abdullah sebebiyle zayıftır.⁵⁴⁶ İbn Hacer, “*hadisleri mürseldir. Neredeyse hiçbir sahabeden hadisi yoktur*” demiştir.⁵⁴⁷ Ebu Said el-Hudri rivayeti hakkında İbn Hacer el-Askalani “mevkufur”demektedir.⁵⁴⁸ Sahabe Ebu Said el-Hudri'nin bizzat kendisinin hadislerin yazılmasını isteyen birisine cevap olarak yazılmasını değil ezberlenmesini tavsiye ettiği nakledilmektedir. Buna göre Ebu Said el-Hudri'nin hadislerin ezberlenerek korunması kanaatinde olduğu ve bu sebeple bu görüşü benimsediği anlaşılmaktadır.⁵⁴⁹ Bazı muhaddisler bu rivayetlerin özel bir dönemden bahsettiğini, (bu dönemdeki az sayıda sahabeye verilen yazma izninin) daha sonra genişletildiğini ve yasağın tamamen kalktığını söylemektedirler.⁵⁵⁰ Hadislerin yazılmasının yasaklanması ile ilgili rivayetler Hattabi (ö. 998) ve Ramehurmûzî'ye (ö. 917) göre yazma izni verilmesinden öncesine aittir. Yasağa dair rivayetler Kur'ân'la sünnetin metinlerinin karışması ihtimali olan ilk döneme aittir.⁵⁵¹

Kur'âniyyûn'un Resulullah'ın (a.s.) hadis yazımını emrettiği veya izin verdiğini ispat eden rivayetleri dikkate almamaktadırlar. Mesela Efendimiz sözlerinin yazılmasını

Sizden öncekiler Allah'ın kitabından başka yazdıkları sebebiyle saptılar, dedi”. bk. el-Hatib el-Bağdadi, *Takyidu'l-ilm*, 33; Zeyd b. Sabit rivayeti: “*Peygamber hadislerinin yazılmasını men etti.*” el-Hatib el-Bağdadi, *Takyidu'l-ilm*, 35; Ebu Said el-Hudri rivayeti: “*Benden bir şey yazmayın. Eğer yazmış olan varsa imha etsin*” bk. el-Bağdadi, *Takyidu'l-ilm*, 29-33.

⁵⁴⁴ Ahmed b. Hanbel'in şerhi için, *Kitabu'l ilel ve Marifeti'r-rical* (Riyad: Daru'l-hani, ts.), 2/243, İmam Malik'in şerhi için bk. el-A'azami, *Dirasat fi'l hadisi'n-Nebevi*, 1/78.

⁵⁴⁵ Hemmam b. Münebbih, *es-Sahifetu's-Sahihah*, nşr. Muhammed Hamidullah (Ankara: AUİF Yayınları, 1967).

⁵⁴⁶ Buhari, *et-Tarihu'l-kebir* (Riyad, y.y., 1998), 8/20.

⁵⁴⁷ İbn Hacer el-Askalani, *et-Tehzib* (b.y., el Maarif, 1327), 10/178.

⁵⁴⁸ Mustafa el-A'zami, *ed-Dirasat fi'l-hadisi'n-Nebevi ve Tarihu Tedvinihi* (b.y.: el-Mektebetu'l-İslami, h.1400) 1/77.

⁵⁴⁹ el-Bağdadi, *Takyidu'l-ilm* (Kahire: Daru'l-İstikame, 2008), 37.

⁵⁵⁰ İbn Kuteybe, *Tevilü Muhtelefi'l-Hadis* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1999), 431.

⁵⁵¹ el-Hattabi, *Meâlimü's-Sünen*, nşr. Muhammed Ragıb et-Tabbah (Haleb: y.y., ts.), 4/170; el-Hasen b. Abdurrahman er-Ramehurmuzi, *el-Muhaddisu'l-fâsil beyne'r-ravi ve'l-vai*, thk. Muhammed el-Accac el-Hatib (Beyrut: Daru'l-Fikr, 1984), 386.

talep eden sahabenin isteğini kabul ederek, kısas konusunda verdiği hükmün yazılı hale getirilmesini emretmiştir.⁵⁵²

Ebu Hureyre'nin (r.a.) "*Resulullah'ın (a.s.) hadislerini benden daha iyi bilen sadece Abdullah b. Amr'dı. O hadisleri yazardı, bense yazmazdım*", dediği naklolunur.⁵⁵³

Abdullah b. Amr hadisleri yazmasına karşı çıkan bazı sahabelerin uyarılarına; "*hadisleri yazayım mı diye efendimize sordum. Efendimiz yazmamı emretti*,"⁵⁵⁴ cevabını vermiştir. Hudeybiye vesikası,⁵⁵⁵ Medine sözleşmesi,⁵⁵⁶ vefat etmeden önce "*size vasiyet yazayım, benden sonra ayrılığa düşmeyin*,"demesi de unutulmamalıdır.⁵⁵⁷

Resulullah (a.s.) hadislerin yazılması ve nakledilmesini emretmiş çok sayıda sahabe de hadisleri yazmış ezberlemiş ve nakletmiştir. Ebu Said el-Hudri'den Resulullah (a.s.) şöyle dedi: "*Benden duyduklarınızı yazmayın, kim Kur'an dışında benden duyduğu bir şey yazdıysa silsin*"⁵⁵⁸ Tirmizi'de (ö. 892) Ebu Said el-Hudri'den şöyle rivayet edilir: "*Resulullah'dan (a.s.) hadislerin yazımı için izin istedik ancak izin vermedi*."⁵⁵⁹

Bu şüpheyi inananlar kendileriyle çelişmektedirler. Hadis yazımını yasaklayan hadisleri kabul etmekte, ancak hadis yazımını emreden ve izin veren hadisleri kabul etmemektedirler.

Bu yaptıkları dinin peygamber tarafından Allah'tan lafzı ve manasıyla rivayet edilen vahiy kısmı olan Kur'an'ı kabul edip yine Allah tarafından peygambere vahyedilen sünnet kısmını reddetmektir. Allah (c.c.) bu dinin bir kısmını kabul edip bir kısmını reddedenler hakkında ayette şöyle buyurmaktadır: "*Yoksa siz Kitab'ın (Tevrat'ın) bir kısmına inanıp, bir kısmını inkâr mı ediyorsunuz? Artık sizden bunu yapanın cezası,*

552 Buhari, *es-Sahih*, 125/3 (No. 2434).

553 Buhari, *es-Sahih*, 1/34 (No. 113).

554 Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetu'r Risale, 2001), 11/57 (No. 6510).

555 Buhari, *es-Sahih* 3/184 (No. 2699).

556 Ekrem Ziya el Ömeri, *Kitabu's-Sira en-Nebeviyye* (Medine: Mektebetu'l Ulum ve'l-hikem, ts.), 272.

557 Muslim, *es-Sahih*, thk. Muhammet Zihni Efendi vd. (Türkiye: Matba'a-i Amire, 1334.) 5/75 (No. 1637)

558 Muslim, *es-Sahih*, 8/229 (No. 3004)

559 Ebu İsa Muhammed et-Tirmizi, *es-Sünen*, thk. Beşşar Avad Ma'ruf (Beyrut: Dar el-Garbil İslami, 1996) 4/400 (No. 2665).

*dünya hayatında rezil olmaktan başka bir şey değildir. Kıyamet gününde ise onlar azapın en şiddetlisine uğratılırlar.”*⁵⁶⁰

4.1.2.22.Hadislerin Yazımına İzin Verildiğini Belirten Rivayetler

Abdullah b. Amr’dan: “Resulullah’dan (a.s.) duyduğum her şeyi yazardım, Resulullah’ın (a.s.) yakınları beni bu konuda uyardı ve şöyle dediler: Resulullah’dan (a.s.) duyduğun her şeyi yazma, o da insandır, bazen kızar bazen mutlu olur. Ondan sonra duyduklarımı yazmayı bıraktım ve Resulullah’a (a.s.) konu hakkında sordum. O şöyle buyurdu: “Benden duyduklarını yaz. Allah’a yemin olsun ki, şu iki dudağım arasından hak sözden başka bir şey çıkmaz”⁵⁶¹

Ebu Hureyre’den (r.a.): “Resulullah’ın (a.s.) hadislerini benden çok yazan tek kişi Abdullah b. Amr’dır. Onun yazdığı vakitlerde ben hadis yazmazdım.”⁵⁶²

Ebu Hureyre’den (r.a.): “Resulullah (a.s.)’ın hadislerini benden iyi bilen tek kişi Abdullah b. Amr’dı. O eliyle yazdığını kalbiyle muhafaza ederdi, ben ise kalbimde muhafaza ettiğimi yazıya geçirmezdim. O Resulullah’dan (a.s.) hadisleri yazmak için izin istedi, Resulullah’da (a.s.) ona izin verdi.”⁵⁶³

Ebu Hureyre (r.a.)’dan: “Mekke’nin fethedildiği seneydi. Huzaa kabilesinden birisi Beni Leys kabilesinden birini öldürdü, öldürdüğü kişi cahiliye zamanından kalma kan davalısıydı. Resulullah (a.s.) bunun hakkında dedi ki: “Allah teala Mekke’yi fillerden korumuş, oraya Resulünü ve mü’minleri hâkim kılmıştır. Bu topraklarda kan dökmek ne benden önce ne de benden sonra kimseye helal kılınmamıştır. Bana da gündüz vakti bir saatte helal kılınmıştır. İçinde bulunduğum şu anda Mekke haramdır. Onun dikenini kesilmez, ağacına balta vurulmaz. Yitiğini, sahibini aramak maksadı dışında kimse alamaz. Bir kimse öldürüldüğünde (onun velisi) şu iki şeyden birini seçme hakkına sahiptir: ya kendisine diyet ödenir ya da öldürülenin yakınları kısas yaptırır.” Bunun

⁵⁶⁰ el-Bakara 2/85.

⁵⁶¹ Ebu Davud, *es-Sünen*, thk. Şuayp Arnavut (b.y. Dar el-Risaletil Alemiyye, 1430/2009) 5/489 (No. 3646)

⁵⁶² Buhari, *es-Sahih*, 1/34 (No. 113).

⁵⁶³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetu’r Risale, 2001), 15/127 (No. 9231).

üzerine Yemen’li Ebu Şah isminde bir adam kalktı ve şöyle dedi: bu söylediklerini bana yazar mısın Ey Allah’ın Resulü, O’da sahabeye dediklerini yazmasını söyledi.⁵⁶⁴

İbrahim et-Teymi ’den (r.a.); Ali b. Ebi Talib (r.a.) bir hutbesinde şöyle dedi: “Kim bizde Allah’ın kitabı ile (kılıcının ucunda asılı bulunan bir sahifeyi işaret ederek) şu sahifeden başka okuduğumuz bir şey bulunduğunu söylerse, muhakkak yalan söylemiştir. Bu sahife de develerin yaşları ile yaralanamalara ait şeyler vardır.”⁵⁶⁵

Ebu Bekir (r.a.), Enes (r.a.)’a koyunların zekâtıyla alakalı bir yazı gönderdi. Enes, (r.a.) Ebu Bekir (r.a.)’ın Bahreyn bölgesine doğru yola çıktığında bunu yazdığını söyledi: “Bismillahirrahmanirrahim, Bu, Allah Resulü’nün Müslümanlara Allah’ın emriyle farz kıldığı zekâtıdır.”⁵⁶⁶

Hadis yazılmasına izin verildiğini ifade eden bu hadislerle, hadis yazılmasının yasaklandığını ifade deden hadisler tarihi süreç içerisindeki yasak ve izinler sebebiyle çelişir gibi görünmektedir.

Yasaklama Kur’ân’ın ilk defa indirilmeye başlandığı ve hadislerle karışmasından korkulduğu zamanda yapılmış, daha sonrasında yasaklama kalkmıştır. Yazmanın yasak olduğu dönemde bile Hadis yazımı içi kendisine izin verilen sahabeler vardı. Ebu Şah hadisi Mekke’nin fethedildiği sene gerçekleşmiştir. Buradan hadislerin yazımına izin verilmesinin yasaklanmasından sonra gerçekleştiğini anlayabiliriz. Mekke’nin fethi Resulullah’ın (a.s.) hayatının sonlarına doğru gerçekleşmiştir. Hadisleri yazımının yasaklanması Kur’ân ile aynı sayfaya yazılması durumuyla alakalıdır. Çünkü sahabe Kur’ân’la beraber onun te’vilini de Resulullah’dan (a.s.) dinliyordu. Dolayısıyla Kur’ân’ın yazıldığı an hemen ardından te’vili de beraber yazılıyordu. Karıştırılma ihtimalleri yüksekti. Bu sebeple bir yasaklama olmuştu.

4.1.2.23. Hz. Muhammed’in (a.s.) Bütün İnsanlığa Gönderilmesi

Bu ayetler Resulullah’ın (a.s.) tüm insanlığa gönderildiğini dolayısıyla Kur’ân’ın hükümlerinin belli bir zamana ve insan topluluğuna hasredilmesinin Kur’ân’a aykırı olacağını ispat etmekte olup tarihselcilik görüşünü cevap mahiyeti taşımaktadır.

⁵⁶⁴ Buhari, *es-Sahih*, 125/3 (No. 2434).

⁵⁶⁵ Muslim, *es-Sahih*, 6/179 (No. 2154).

⁵⁶⁶ Buhari, *es-Sahih*, 2/118 (No. 1454).

*“De ki: Ey insanlar, Şüphesiz ben, göklerin ve yerin mülküne malik olan, kendisinden başka hiçbir ilah bulunmayan, hem diriltlen, hem öldüren Allah’ın size, hepinize gönderdiği Peygamberiyim. O halde Allah’a ve O’nun kelimelerine (Kur’ân’a) iman eden ümmi Peygamber olan Resulüne tabi olun ki, doğru yolu bulmuş olasınız.”*⁵⁶⁷

*“Biz seni ancak âlemlere rahmet gönderdik.”*⁵⁶⁸

*“Biz seni ancak bütün insanlar için müjdeci ve korkutucu olarak gönderdik.”*⁵⁶⁹.

*”Şu Kur’ân bana, sizi ve sizden sonra erişenleri inzâr etmem için vahyolundu.”*⁵⁷⁰

*“Ey Resulüm, biz seni bütün insanlığa rahmetimizin müjdecisi, azabımızın uyarıcısı olarak gönderdik. Lakin insanların çoğu bunu bilmezler.”*⁵⁷¹

4.1.2.24. Peygamber’in (a.s.) Şeriatının Önceki Şeriatleri Neshetmiş Olması

Ehli Sünnet inancına göre, İslâm dininin önceki dinleri neshettiği kabul edilmektedir. Allah teala bunu şu ayetlerle haber vermiştir:

*"Biz sana Kitab'ı hak olarak, kendinden önceki Kitab'ı tasdik edici ve onu kollayıp koruyucu olarak indirdik. O halde aralarında Allah'ın indirdiği ile hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp onların arzularına uyma. Her birinize bir şeriat ve bir yol kıldık. Allah dileseydi, sizi tek bir ümmet yapardı; fakat verdiği şeylerde sizi denemek için (böyle yaptı). Öyleyse hayırlı işlerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O size, hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri bildirecektir."*⁵⁷²,

*"Kim İslâm'dan başka bir din ararsa, bilsin ki kendisinden (bu din) asla kabul edilmeyecek ve o, ahirette ziyana uğrayanlardan olacaktır."*⁵⁷³

Bu ayetler, İslâm dininin yegâne hak din olduğunu ve diğer dinlerin artık geçerliliğinin kalmadığını açıkça belirtmektedir. ⁵⁷⁴

⁵⁶⁷ el-A‘râf 7/158.

⁵⁶⁸ el-Enbiya 21/107.

⁵⁶⁹ es-Sebe 34/ 28.

⁵⁷⁰ el-En‘âm 6/19.

⁵⁷¹ es-Sebe 34/ 28.

⁵⁷² el-Maide 5/48.

⁵⁷³ Al-i İmran 3/85.

⁵⁷⁴ Ebu Hamid Muhammed Gazali, *İhya-u Ulum-id-Din* çev. Ahmet Serdaroğlu (İstanbul: Huzur Yayınları, 2007), 1/160 İbni Kesir, *Tefsirul-Kur‘ân-il-Azim* çev. İsmail Cerrahoğlu (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 2/68.

Peygamber'in (a.s.) ehli kitabı kendine iman etmeye çağırmadığı görüşü de hatalı bir görüştür. İddia edildiği gibi bir durum söz konusu olsaydı Hz. Peygamber (a.s.) kitap ehlini İslâm dinine davet etmez, onlara sadece şöyle derdi:

“Sizin Müslüman olmanıza gerek yok. Sadece Kur’ân’ın Allah’ın kelamı, benim de Peygamber olduğumu inkâr etmemeniz yeterlidir. Bu şartla kendi dininizde kalabilirsiniz.”

Oysa kaynaklarda böyle önemli bir konuda bu kabilden herhangi bir söz ya da fiil ile ilgili hiçbir rivayet mevcut değildir. Aksine kitap ehli de dâhil olmak üzere Hz. Peygamber'in (a.s.) bütün insanları İslâm dinine davet ettiğine dair pek çok rivayet vardır. Hz. Muhammed (a.s) ehli kitabı İslâm'a davet etmiştir buna dair Kur'ân'da şu ayetler geçmektedir:

“De ki: “Ey insanlar! Ben sizin hepinize Allah tarafından gönderilen Peygamberim, Öyleyse siz de Allah’a ve O’nun bütün kelimelerine iman eden o ümmî Nebîye, o Resule iman edin. Ona tâbi olun ki doğru yolu bulasınız.”⁵⁷⁵

Allah, kitap ehli de dâhil olmak üzere bütün insanlara hitap ederek Hz. Peygamber'e iman etmekle yetinmeyip ona tabi olmalarını emretmektedir.

Âl-i İmran suresinin başında Necran Hristiyanları hakkında nazil olan ayetlerin arasında yer alan şu ayet de onları yine açıkça Hz. Peygamber'e tabi olmaya çağırmaktadır: *“De ki: Siz şayet Allah’ı seviyorsanız, bana itaat edin ki Allah da sizi sevsin.”⁵⁷⁶* Burada kitap ehlini Hz. Peygamber'e tabi olmaya davetin yanı sıra Allah sevgisinin varlığı ve doğruluğu da bu şarta bağlanmaktadır.

“Ey ehli kitap! Kitap’tan çoğunu gizlemiş olduğunuz ve çoğundan vazgeçtiğiniz şeyleri, size beyan eden bir resul gelmiştir.”⁵⁷⁷, “Allah (c.c.), rızasına tâbî olan kişiyi onunla (Resulü ile) selamet yollarına ulaştırır.”⁵⁷⁸ Ayetleri Hz. Muhammed'in (a.s.) Ehli kitaba gönderildiğine açıkça delildir.

⁵⁷⁵ el-A'râf 7/158.

⁵⁷⁶ Al-i İmran 3/31.

⁵⁷⁷ el-Mâide 5/15.

⁵⁷⁸ el-Mâide 5/16.

Allah onlara size Resulümüz geldi; size katımızdan nur ve kitap geldi buyurmaktadır. Bu açık ifadelerden sonra Hz. Muhammed (s.a.s.) ehli kitaba gönderilmedi denilemez.

“Ey Peygamber, Rabbine yemin olsun ki, Seni aralarında çıkan olaylarda hakem olarak kabul etmedikçe ve hükmüne rıza göstermedikçe iman etmiş olmazlar,”⁵⁷⁹ ayetinin kapsamı ve derinliği sünnet inkârcılarının bu düşüncelerinin iman dairesi dışında olduğunu ispat etmektedir.

4.1.2.25. Sahabenin Adaleti ve Sünneti Tedvin Etmeleri Sabittir

4.1.2.25.1. Sahabenin Sünneti Tedvini

Sahabenin sünneti tedvin etmeyip korumakla yetinmesi sünnetin dinden olmadığı ve vahye dayanmadığı anlamına gelmez. Sünnetin dinden oluşuna dair deliller bu mesnetsiz iddialarını nakzeder niteliktedir.

Resulullah'ın (a.s.) ashabından bazıları onun sünnetine uymada ezberlemede ve amel etmede adeta birbirleriyle yarışmışlardır. Bu sebeple Resulullah'ın (a.s.) yanından hiç ayrılmayan bir grup sahabenin olması bunu destekler niteliktedir.⁵⁸⁰ Sahabelerin çok uzak mesafelerden Resulullah'a (a.s.) soru sormak ve sözlerini duymak için gelmeleri, Ondan duydukları açıklamaları dini bilgi olarak kabul edip uygulanmak üzere ezberlemeleri ve aktarmaları buna delildir.⁵⁸¹

4.1.2.25.2. Sahabenin Hadisleri Cemetmesi

Sahabeler hadis rivayet etmeyi büyük bir mesuliyet ve Allah katında sorumluluk olarak görmektedirler.⁵⁸² Onları bu konuda dikkatli olmaya sevk eden en belli başlı amil Resulullah'ın (a.s.) kendisine yalan rivayet ve isnat edenin yerini cehennem olarak bildirmesidir.⁵⁸³ Ebu Bekr (r.a.) bu sebeple Muğire'ye Nine' nin Miras hakkı konusunda hadis rivayet ettiğinde şahidi olup olmadığını sormuştur. Muhammed b.

⁵⁷⁹ en-Nisâ 4/65.

⁵⁸⁰ el-Hatib el-Bağdadi, *el-Cami li Ahlaki'r-ravi ve Adabu's-sami* (b.y., Müessesetu'r-Risale, 1996).

⁵⁸¹ İbn Hacer el Askalani, *Fethu'l-Bari*, 1/185.

⁵⁸² İbn Kuteybe, *Tevîlu Muhtelefi'l-hadis*, 57; Nûreddin İtr, *Menhecu'n-Nakd fi Ulumi'l-Hadis* (b.y.: Darul Fikr, 1979), 52; Ahmed b. Alî b. Sâbit el-Bağdadi, *Şerefu Ashabi'l Hadis* (Cidde: Mektebetu'l-İlm, 1996), 89-91; İbn Kayyim el Cevziyye, *İ'lamu'l-Muvakkiin an rabbi'l-âlemin* (Beyrut: y.y., ts.), 1/61.

⁵⁸³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/10 (No. 11943).

Mesleme'nin şahitlik etmesi üzerine bu hadisle amel ederek hüküm vermiştir. Bu hadis inkârı değil bilakis hadisle amel etmek demektir.⁵⁸⁴

4.1.2.25.3. Hz. Ömer'in (r.a.) Üç Sahabeyi Hadis Rivayet Etmeleri Sebebiyle Cezalandırması

Bu rivayet sahih değildir. Söz konusu edilen sahabeler; Abdullah b. Mes'ud, Ebu Zer ve Ebu Derda (r.a.)'dır. Bu rivayet uydurmadır.⁵⁸⁵

4.1.2.25.4. Hz. Ömer'in (r.a.) Karaza b. Ka'b'ı Hadis Rivayet Etmekten Men Etmesi⁵⁸⁶

Hz. Ömer'in hadis rivayet etmekten menetmesi gönderdiği yerdeki insanların, Kur'an'ı bırakıp hadisle meşgul olmalarından korktuğundan dolayıdır. Hadis rivayetini yasaklamak gayesi yoktur. Hz. Ömer'in Abdullah b. Mes'ud, Ebu Mes'ud el-Ensari ve Ebu'd-Derda'nın Medine'den dışarı çıkmalarına izin vermemesi de hadis rivayetlerine engel olmak için değil; onların fıkından devlet yönetiminde faydalanmak içindir. O bu çerçevede diğer sahabeleri de Medine'de ikamete mecbur etmiştir.⁵⁸⁷

4.1.2.25.5. Hz. Ömer'in Hadis Rivayet Etmesi

Kadi Şüreyh'e mektubunda “*Allah'ın kitabında bulamazsan peygamberin sünnetine müracaat et, demesi*” Hz. Ömer'in hadis naklini yasaklamadığını ve hadisle amel edilmesini emrettiğini açıkça ifade etmektedir.⁵⁸⁸

Hz. Ömer'in Ebu Musa el-Eş'ari'ye “rivayet ettiği hadisin doğruluğunu ispatla yoksa seni cezalandırırım,” sözü de hadisler konusundaki titizliğini ispat eder mahiyettedir.⁵⁸⁹

⁵⁸⁴ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed ez-Zehebî, *et-Tezkire* (b.y.: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009), 1/2.

⁵⁸⁵ İbn Hazm şöyle demiştir: “Hz. Ömer'in, İbn Mes'ud, Ebu Derda ve Ebu Zer (r.a.)'ı hadis rivayet ettikleri gerekçesiyle hapsedtiği rivayet edilmektedir, bu rivayet Munkatı'dır, bunun da ötesinde bu rivayet anlam olarak sahabe den gelen diğer rivayetlere iftira ve uydurmadır. bk. İbn Hazm, *el İhkam fi Usuli'l-Ahkâm* (Mısır: y.y. h.1345), 5/86.

⁵⁸⁶ İbn Abdulber, *el-Cami*, 2/147; el-Hatib el-Bağdadi, *Şerefu Ashabi'l-hadis*, 88; a.mlf., *Takyidu'l-İlm*, 33.

⁵⁸⁷ el-Hatib el-Bağdadi, *Şerefu Ashabi'l-hadis*, 87.

⁵⁸⁸ es-Suyuti, *Miftahu'l-Cenne* (b.y.: Matbaatu's-Selefiyye, h.1394), 28.

⁵⁸⁹ Muslim, *es-Sahih*, thk. Muhammet Zihni Efendi vd. (Türkiye: Matba'a-i Amire, 1334.) 6/179 (No. 2154)

4.1.2.25.6. Sahabelerin Fetva Verirken Önce Kur’ân’a Sonra Sünnete Müracaat Etmeleri

Resulullah’ın (a.s.) vefatından sonra da peygamberin sünneti her konuda sahabe tarafından fetva verirken önemsenmiş, bir problemle karşılaştıklarında önce Kur’ân’a bakmışlar, orada bulamadıklarında sünnet ile amel etmişlerdir. Sahabe bir konuda bir sorunla karşılaştığında diğerlerine “*sizden kimse bu mesele de Resulullah’dan (a.s.) herhangi bir şey duydu mu*” diye mutlaka sorarlardı. Bir haber geldiyse onun tatbik edilmesi konusunda tereddüt etmezlerdi.

4.1.2.25.7. İslâm Ümmetini Birliğinin Sağlanması ve Korunması

Bu durum asr-ı saadette Allah resulünün otoritesine tabi olmakla sağlanmış daha sonrasında raşid halifeler ve sultanlar birliği devam ettirmişlerdi. Sünnet ümmetin birliğinin sağlanmasına engel teşkil etmemekte sünneti terk edip sadece Kur’ân’a bağlı kalmak Kur’ân’ı peygamberin açıklamasından bağımsız anlamak girişimi, kişinin kendini peygamber yerine koyma girişimi manasına gelmektedir. Kur’ân’ın açıklama gereği olmasa Allah Peygamber’ine (a.s.) onlara Kur’ân’ı açıklaması görevini vermezdi. Kur’âniyyûn gibi sünnet inkârcısı grupların ümmet birliği için kendi fikirleriyle manalandırdıkları Kur’ân yorumları ümmetin birliğini sağlamamıştır. Sünnet inkârları bir tefrika sebebi olmuş, kendi aralarında namazı nasıl kılacaklarına dair bile birlik sağlayamamışlar, bazıları beş vakit, bazıları dört, bazıları üç vakit namaz olduğunu söylemişlerdir. Kur’ân ayetlerini açıklamanın Peygamber’in (a.s.) görevi olmadığını söyleyip, kendileri yapmışlar, sahabenin Kur’ân nakline inanıp, sünnet nakline inanmamışlardır. Bu davranışlarının tutarsızlığı ortadadır.

Peygamber’in (a.s.) sünneti sahih zayıf uydurma kontrolünden binlerce muhaddis tarafından geçirilmiş sened ve metin kitiğinden geçirilerek bütün rivayetler hükme bağlanmıştır. Asr-ı saadetten beri verilen fetvalarda bu rivayetler sürekli gündem maddesi yapılmış, sahabe bu rivayetleri yazmış ve birbirlerine nakletmişler sahabeden hadis alan tabiun uleması da yine bu hadisleri birbirleriyle müzakere etmişlerdir.

Allah’ın lafzı olan Kur’ân’a müdahale etme imkânı bulamayan münafıklar, dinin korunması vaadi gereği, sünnete de müdahale edememişlerdir.

Bugün bütün rivayetlerin bilinmekte olduğu gibi bütün İslâm asırlarında asr-ı saadet te dâhil olmak üzere bu hadisler bilinmekteydi. Ebu Hanife (ö. 767), İmam Malik (ö. 795), İmam Şafii (ö. 820), Ahmed b. Hanbel (ö. 855), döneminde bilinmeyen bir hadisin sonradan ortaya çıkması mümkün değildir.

Sahabenin yaşantısına bakarsak, onların Allah Resulü’den (a.s.) hadis rivayet ederken ne kadar dikkatli olduklarını görebiliriz. Sahabe insanlık için gönderilmiş en hayırlı ümmetti. Canları pahasına korudukları Peygamber efendimizin “*Kim benim adıma bir hadis uydurursa cehennemde yerini hazırlasın.*”⁵⁹⁰ Sözünü duyup aralarında naklederken onun bu sözüne muhalefet etmeleri düşünülemez.

4.1.2.25.8. Sahabei Kiramın Hadis Naklinde Özenli ve Titiz Olduklarına Dair Örnekler

Abdullah b. Ömer (r.a.); (ö. 693) Ebu Hureyre’nin (r.a.) yanından geçerken onun kim bir cenaze görürde namazını kıalarsa ona bir kırat ölçüsünde ecir vardır. Kim de cenaze defnedilene kadar orada bulunursa iki kırat ölçüsünde ecir vardır. “*Kıratın ölçüsü Uhud dağından daha büyüktür*” şeklindeki hadisi naklettiğini duydu ve ona “*ben Resulullah’dan (a.s.) böyle bir şey duymadım.*” Dedi. Ebu Hureyre’yle beraber Hz. Aişe’a (r.a.) gittiler ve hadis hakkında sordular. O da bunu Resulullah’dan (a.s.) duyduğunu ve hadis olduğunu doğruladı.⁵⁹¹

Ebu Said el-Hudri’den (r.a.), (ö. 693): “Ensar’dan bazı sahabelerin bulunduğu bir meclisteydim. Ebu Musa el-Eş’ari geldi, korkmuş gibiydi. Ömer’in kapısını üç defa çaldım, açmayınca geri döndüm, bana neden geri döndün diye sordu. Resulullah’tan (a.s.) duyduğum: “*Sizden kim üç defa kapıyı çalarsa ve kapı açılmazsa geri dönsün, hadisi sebebiyle böyle yaptım. Üç defa kapıyı çaldım, kapı açılmayınca döndüm, dedim. Ömer benden bu hadisin efendimizin sözü olduğuna şahit göstermemi istedi. Bu hadisi bilen var mı aranızda dedi. Oradakilerden, Ubey b. Ka’b: seninle beraber gidip şahitlik yapacak kişi Ebu Said el-Hudri’dir dedi. Ben de Ebu Musa ile beraber gidip söylediklerine şahitlik yaptım.*”⁵⁹²

⁵⁹⁰ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 19/10 (No. 11943).

⁵⁹¹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaut (Beyrut: Müessesetu’r Risale, 2001), 8/20 (No. 4453).

⁵⁹² Buhari, *es-Sahih*, thk. Cemaatun minel Ulema (Mısır: el-matbaatul Kubra el-Emiriyye, 1311), 8/54 (No. 6245).

4.1.2.25.9. Sahabenin Adaleti, Güvenilirlikleri, En Hayırlı İslâm Nesli Oluşları, Hamelatu's-Şeria Vasıfları

Sahabenin adil ve Güvenilir olduğu, en hayırlı İslâm nesli ve hamelatu's-şeria olduğu konusunda İslâm ümmeti icma etmişlerdir. Onlar Allah Resulü'ne (a.s.) canlarıyla ve mallarıyla yardım etmişler, Allah onlara Peygamberini emanet etmiş bütün insanlara tebliğ edilmesi için indirdiği Kur'ân'ı emanet etmiş peygamberinin sünnetini öğrenmek ve nakletmek için onları bütün insanların arasından seçip peygamberinin etrafında yaratmıştır. Peygamberini canları pahasına koruyacaklarına ahit vermişler ve korumuşlardır.

Allah Kur'ân'da onları en hayırlı nesil olarak nitelemiş, onlardan razı olduğuna dair ayetler indirmiş, onları adalet ve güvenilirlikle vasfetmiş. Büyük bir çoğunluğunu da cennetle müjdelemiştir.

Sahabe; Resulullah'la (a.s.) Mü'min olarak buluşan, sohbetinde bulunan ve bu hal üzere ölen kişiye denir.⁵⁹³ Münafıklar Resulullah'la (a.s.) iman üzere buluşmadıklarından sahabe kavramının tanımı içine girmezler.

Sahabenin tamamı eşit derecede değildir. Örneğin; Ebu Bekir'in (r.a) sahabelerin tamamından daha faziletlidir.

Bizim onlara karşı dini sorumluluğumuz, onları hayırla anıp hayır dua etmek gönüllerimizde onlara karşı saygı beslemek edepli olmak, haklarında yanlış sözler sarf etmemektir. ⁵⁹⁴ Resulullah (a.s.) “*Ashabımın adı anıldığı zaman dillerinizi onlar hakkında kötü söz söylemekten koruyun*”⁵⁹⁵ buyurmuştur.

Münafıklar sahabe olmadığından sahabenin arasında münafıkların olduğu iddiası da doğru değildir. İslâm literatüründe münafıklar sahabe olarak isimlendirilmez.

Sahabelerin bir kısmının diğer kısmına üstünlüğü Kur'ân'da şöyle vasfedilmektedir. “*Elbette içinizden, fetihten önce mallarından harcayan ve savaşanlar, daha sonra*

⁵⁹³ Bedruddin ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-muhit fi Usuli'l-fikh*, 4/301, 349; İbn Hazm, *el-Ihkam fi Usuli'l Ahkam*, 5/86.

⁵⁹⁴ el-Haşr 59/9-11.

⁵⁹⁵ et-Taberani, *el-Mu'cemu'l-Kebir thk. Hamdi b. Abdulmecid* (Kahire: Mektebetu İbn Teymiyye, 2008), 2/96 (No. 1427)

harcayıp savaşanlara denk değildir.”⁵⁹⁶ Sahabenin günahlardan masum olmaması durumu ise onların adalet vasfına zarar verecek bir durum değildir.

Sahabenin adalet vasfına dair deliller:

“(İslâm dinine girme hususunda) öne geçen ilk Muhacirler ve Ensar ile onlara güzellikle tabi olanlar var ya, işte Allah onlardan razı olmuştur, onlar da Allah'tan razı olmuşlardır. Allah onlara, içinde ebedî kalacakları, zemininden ırmaklar akan cennetler hazırlamıştır. İşte bu büyük kurtuluştur.”⁵⁹⁷

Allah Kur’ân’ı Kerimde sahabeden razı olduğunu vahiyle bildirmiştir. Bu onların adil ve güvenilir olduklarının ispatıdır. Allah onlardan razı olduğuna göre onlardan Peygamber de razıdır. Mü’minler de Allah’ın ve Resulünün razı olduğu bu ilk nesil Müslümanlardan razıdır. Allah onlardan razı olduğunu vahiyle bildirildiği gibi cennetle de müjdelemiştir. Ayette ilk muhacirler ve Ensar’ın razı olunanların en önünde zikredilmesi önemlidir; dolayısıyla onlara güzellikle tabi olanlar da razı olunan ve cennetle müjdelenenlerdendir. O halde Allah ilk Müslümanlara muhacir ve ensara tabi olunmasını da övmektedir ve cennete girmek isteyenlerin onların yolunda oldukları takdirde onlar gibi Allah’ın rızasına kavuşacaklarını söylemektedir.

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a iman edersiniz.”⁵⁹⁸ Allah, sahabe neslinin yani Allah Resulüne iman edip onun destekçisi olan ondan öğrendikleri Allah emirlerine harfiyyen uyan ve öğrendiklerini başkalarına olduğu gibi aktaran neslin, en hayırlı nesil olduğunu haber vermiştir.

Rıdvan Beyatine katılanlar şu ayette cennetle müjdelenmişlerdir: *“O ağacın altında sana bağlılık sözü verdikleri sırada o Mü’minlerden Allah razı olmuştur.”⁵⁹⁹ Allah birkaç sahabeyi değil yüzlercesini değişik ayetlerde övmüş ve cennetle müjdelemiştir.⁶⁰⁰ Mekke’den Medine’ye hicret edenler övülmüşler hem Allah’ın rızasını kazanmak için hicret ettiklerine Allah şahitlik etmiş, hem de dosdoğru*

⁵⁹⁶ el-Hadid 57/10.

⁵⁹⁷ et-Tevbe 9/100.

⁵⁹⁸ Al-i İmran 3/110.

⁵⁹⁹ el-Fetih 48/18.

⁶⁰⁰ el-Fetih 48/18.

Müslümanlar olduklarını söyleyerek onları methetmiştir. Allah Kur’ân’da onları dosdoğru olarak vasıflandırdıktan sonra adil olmadıklarını söylemek abes kaçacaktır.⁶⁰¹ Medine’de onları davet edip sonrasında da sahip oldukları her şeylerini onlarla paylaşan sahabeler Allah tarafından övülmüşlerdir.

Gönüllerine iman yerleşenler, kendilerinin ihtiyacı olsa da hicret eden Müslümanların korunması ve desteklenmesinden geri durmayanlar ve nefislerinin isteklerini kontrol altına almış olanlar olarak vasf edilmişlerdir. Muhacirler ve Ensar hakkındaki bu övgüler onların masum olduğunu ifade etmemektedir. Peygamberlerin dışındaki Mü’minler masum olarak vasfedilemezlerse de müttakilik vasıflarıyla övgüyü hak etmektedirler. Allah’ın onları ve topluluklarını bu övgülerle övmesi ve onlara cennet müjdelemesi onların yoluna tabi olmayı da övmesi adaletlerini ispat etmek için yeterlidir.⁶⁰²

4.1.2.25.10. Resulullah’ın Sahabeler Hakkındaki Övgüsü

“*En hayırlı nesil benim neslimdir. Ondan sonrası benden sonra gelen nesil ve ondan sonra gelen nesildir,*”⁶⁰³ Sahabe nesli ve onlardan sonra gelen ilk üç nesli Müslümanların örnek nesilleri ve en hayırlı nesiller olarak vasfetmiş ve onları onurlandırmıştır. Onların kötü ifadelerle anılmasını yasaklaması da -bir peygamber emri olması sebebiyle- bütün iman edenleri bağlamaktadır.

Ebu Said el-Hudri’den: Resulullah (a.s.): “*Ashabıma sövmeyin, sizden herhangi birisi Uhud dağı kadar altın infak etse ashabımdan birinin bir avuç içi kadar veya yarısı kadar infak ettiğine denk olmaz,*”⁶⁰⁴ buyurmuşlardır.

Bu ayetlere ve ayetlerdeki övgüye nazaran İslâm âlimleri sahabenin tamamının adalet vasfına sahip olduğunda ittifak etmiş, bu icma’ya sadece bid’atçılar muhalefet etmişlerdir.⁶⁰⁵

⁶⁰¹ el-Haşr 59/8.

⁶⁰² el-Haşr 59/9.

⁶⁰³ Tirmizi, *es-Sünen*, nşr. Şuayp Arnavut (b.y: Dar el- Risaletil Alemiyye, 1430/2009) 4/281 (No. 2369).

⁶⁰⁴ Muslim, *es-Sahih*, thk. Muhammet Zihni Efendi vd. (Türkiye: Matba’a-i Amire, 1334.) 7/188 (No. 2540)

⁶⁰⁵ İbn Hacer el-Askalani, *el-İsabe fi Temyizi’s-Sahabe* (Kahire, y.y., ts), 1/17; İbn Abdalberr, *el-İstiab fi Ma’rifeti’l-Ashab*, 1/8.

4.1.3. Peygamberlere İman

4.1.3.1 Peygamberlerin İnsanlardan ve Sadece Erkeklerden Olması

Peygamberlerin sadece insanlardan ve erkeklerden olduğunu şu ayetler haber vermektedir: “Senden önce sadece erkeklerden insanları (peygamberlik vazifesiyle) gönderdik.”⁶⁰⁶, “Bizlerde sizin gibi insanız, ama Allah bize (peygamberlik vazifesi vererek) İkrâm etti.”⁶⁰⁷ Ehli Sünnet ile Kur’ân İslâm’ı arasında peygamberlerin görevleri, emretme nehyetme yetkileri ve kadınlardan peygamber gelmesi, peygamberlerin sıfatları konusunda da ihtilaf vardır. Bu ayetler peygamberlerin sözlerinin vahye dayandığına, sünnet metinlerinin dinden olduğuna, peygamberlerin sadece insanlardan ve sadece erkeklerden olduğuna delildir.⁶⁰⁸

4.1.3.2. Peygamberlerin Masum Olması

Peygamberlerin masum olmadığı inancı ehli kitabın inancıdır. Onlara göre bazı peygamberler, Kitab-ı Mukaddeste şirk ve zina dâhil birçok günahı işleyen insanlar olarak takdim edilmektedirler. Kur’ân’a göre yaratılmışlara ait sıfatlardan münezze olan Allah’ın eşi ve benzeri yoktur.⁶⁰⁹ Ehli kitap metinlerindeki ifadelerle göre ise Allah insan suretinde Hz. Yakup’la gürüşmüş ve yenememiştir⁶¹⁰ ve aynı şekilde Üzeyir Peygamber’in Allah’ın oğlu olduğunu iddia etmişlerdir.⁶¹¹

Hiçbir Peygamber puta tapmamış ve Allah’a şirk koşmamış, büyük ya da küçük günah işlememişlerdir. Bu durum peygamberleri masum olması olarak adlandırılır. Bütün peygamberler küfürden, büyük ve küçük günahlardan ve sefihlikten masumdurlar. Bununla beraber bazı hata ve zelleler onlardan sadır olabilir. Peygamberler’den (a.s.) sadır olan bu hatalar İslâm dininde günah olarak görülmeyen davranışlardır.⁶¹²

⁶⁰⁶ el-Enbiya 21/7.

⁶⁰⁷ İbrahim 14/11; el-En’am 6/130.

⁶⁰⁸ el-Beycuri, *Haşiye ala Şerhi Cevhereti’t-Tevhid li’l-Lakkani*, (el-Kahire: Daru’s-salam, 2002) 8, 119.

⁶⁰⁹ eş-Şûrâ 42/11; el-İhlâs 112/3; el-En’am 6/101; Meryem 19/88-93; el-Enbiyâ 21/26.

⁶¹⁰ Yar.32:22.

⁶¹¹ et-Tevbe 9/30.

⁶¹² Ebu Hanife, *el-Fıkhu’l Ekber*, 60, 61.

4.1.3.3. Peygamberlerin Mucizelerine İman.

Ehl-i sünnet inancına göre peygamberlerin mucizeler gösterdiği Kur'ân'la sabittir. Sünnet inkârcıları Kur'ân'la sabit olan mucizeleri farklı teviller getirerek inkâr etmektedirler. Bu tevillerinin çıkış noktası Resulullah'ın (a.s.) sünnetini kabul etmemeleridir. Kur'ân'da geçen mucizelerden en önemlileri İsra ve miraç mucizesi ve Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesi ve kıyamete yakın inmesi mucizeleridir.⁶¹³

4.1.3.3.1. İsra ve Miraç Mucizesi

Ehli Sünnet inancına göre İsra ve Mirac Mucizesi gerçekleşmiştir. Kur'ân'da bu olaya şu ayetlerle işaret edilmektedir: *“Sidretu'l- Münteha”nın yanında, Orada Me'va cenneti vardır. Göz gördüğünde yanılmadı aldanmadı. Rabbinin en büyük ayetlerinden bazılarını gördü.*⁶¹⁴ *“Sana (Miraç'taki) gösterdiklerimizi onlara imtihan vesilesi yaptık.”*⁶¹⁵

Ayetlerden “Sidretu'l-Münteha”nın semada Arş'ın yanında ve cennetin bitişiğinde bir yer olduğu anlaşılmaktadır. Kur'ân Cennetin Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Havva'nın yaşadığı bir yer olduğunu sonra oradan çıkarılıp Dünya'ya indirildiklerini haber vermiştir. Peygamber (s.a.s.) Sidretu'l-Müntehâ'da bu âyete göre Rabbini görmüş ve ondan vahiy almıştır. Yanında cennetin olması Sidretu'l-Müntehâ'nın mahlûk ve sema da bir yer olduğunu açıkça ifade eder. Hz. Âdem (a.s.) ve Hz. Havva orada yaşadıkdan sonra aynı bedenlerle dünyaya indirilmişlerdir.⁶¹⁶

Cennette sadece ruh olarak yaşadıkları konusunda delil bulunmamakta bilakis naslardan beden ve ruhla yaşadıkları anlaşılmaktadır. Bu bilgiler Sidretu'l-Müntehâ'nın yanından (Cennet'ten) daha önce biri erkek biri dişi; biri peygamber biri normal insan olmak üzere iki insanın beden ve ruhlarıyla dünyaya geldiklerini ispat etmektedir. Sidretu'l-müntehâ'nın yanındaki cennette yaşadıkları sırada Hz. Âdem (a.s.) Allah'ı görmekteydi ve mü'minler de bu cennete gireceklerine göre, orada Rablerini göreceklerini açık bir şekilde anlayabiliriz. Bütün bunlar Sidretu'l-müntehâ denilen yerden daha önce insanların beden ve ruhlarıyla dünyaya geldiklerini kabul etmeyi iman etmenin gereği haline getirir. Semadaki cennetten Dünya'ya indirilmenin

⁶¹³ Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l Ekber*, 64.

⁶¹⁴ en-Necm 53/14-17.

⁶¹⁵ el-İsrâ 17/60.

⁶¹⁶ el-A'râf 7/19.

vaki olduğu Kur'ân'la sabittir. Aynı şekilde dünyadan ruh ve cesediyle Hz. Peygamberin cennetin yanında yer alan Sidretü'l-Müntehâ konumuna çıkarılması da ayetle sabittir. Ayetle sabit iniş ve çıkışlar peygamber mucizeleri olarak gerçekleşmiştir. Ayetle sabit peygamber mucizelerinin inkârından küfür gerekir.⁶¹⁷ İsrâ ve miracın inkârının sebebi mucizleri reddeden anlayış sahiplerinin Allah peygamberlik ve din anlayışlarında mucizelerin yerinin olmamasıdır. Allah'ın âlemi yoktan var ettiğine ve var tuttuğuna inanan birisi, Allah'ın faili muhtar olduğuna inanan birisi, Allah'ın her şeye kadir olduğuna inanan birisi mümkünattan olan fiillerin Allah tarafından peygamberine verilmesini akla ters bulmaz ve reddetmez.⁶¹⁸

4.1.3.3.2. İsa'nın (a.s.) Göğe Yükseltilmesi Ve Nüzulü Mucizesi

Hız. İsa (a.s.) babasız doğmuştur. Onun semaya diri yükseltilmesi ve kıyametten önce yeryüzüne inmeyeceği inancı Kur'ân ve Sünnetle sabittir. Hız. İsa (a.s.) babasız doğmuştur. Meryem Suresi 20. ayeti⁶¹⁹ buna delildir. Sünnet inkârcılarının Hız. İsa'nın (a.s.) Ref ve Nüzulünü inkâr etmeleri peygamberlerin mucizelerini inkârlarına örnektir.

Ayetler: “Hız. İsa'yı öldürmek isteyenler onu öldürememişlerdir.”⁶²⁰ “Hız. İsa öldürülmeye teşebbüs edildiğinde Allah'ın emriyle ruh ve cesediyle birlikte alınıp semaya yükseltilmiştir.”⁶²¹ “Hız. İsa'nın beşikte ve yetişkinlikte, kuhulet döneminde, insanlarla, Peygamberlerin sözleriyle konuşacağı bir hakikattir.”⁶²² “Hız. İsa kıyametin büyük alametlerindendir.”⁶²³ ”Ehli kitap İsa'nın Allah'ın kulu ve Resulü olduğuna, İsa'nın ölümünden önce iman edecektir.”⁶²⁴

İlgili ayetler Hız. İsa'nın (a.s.) gençliğinde diri olarak semaya yükseltildiğine ve yaşlılık döneminde ve kıyametin büyük alametlerinden biri olarak yeryüzüne

⁶¹⁷ Süleyman Aydın, Kur'ân Lügatı İlmi Açısından Hız. İsa'nın (a.s.) Ref'i ve Nüzulü, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5/9 (Kasım 2014- Nisân 2015), 119-178.

⁶¹⁸ Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l Ekber*, 62, 63, 64.

⁶¹⁹ Meryem 19/20, 21.

⁶²⁰ en-Nisâ 4/157.

⁶²¹ Âl-i İmrân 3/55.

⁶²² Âl-i İmrân 3/46.

⁶²³ ez-Zuhruf 43/61.

⁶²⁴ en-Nisâ 4/159.

indirileceğine ve ehli kitabın ona iman edeceğine delalet etmektedir.⁶²⁵ Hz. İsa'nın nüzulü inancı mütevatir derecesindeki sünnet naslarıyla da sabittir⁶²⁶ ve Hz. İsa'nın (a.s.) ineceği konusunda icma da vardır.⁶²⁷

Konuyla alakalı ayetler Hz. İsa'nın (a.s.) öldürülmeden ruh ve cesediyle semaya yükseltildiğini ve kıyamete yakın dönemde yeryüzüne ineceğini ispat etmektedir. Kur'ân lügati açısından ayette geçen ref' kelimesi ve türevlerinin anlamı, Hz. İsa'nın (a.s.) öldüğünü ve bu sebeple de nüzulünün söz konusu olamayacağını iddia edenlere karşı red mahiyetindedir. Ref'le alakalı fiil veya fiil kuvvetindeki kelimelerden sonra (إلى) harfinin gelmesi ref'in manevi olma ihtimalini yok etmektedir.⁶²⁸

Ayetlerin 1400 yıldır Müslümanlar tarafından anlaşılan manaları ve mütevatir hadislerin onun diri olarak semaya yükseltildiğini ifade etmesine rağmen Hz. İsa'nın (a.s.) öldüğü ve kıyamete yakın yeryüzüne inmeyeceği iddiası sünnet inkârcıları tarafından seslendirilmeye devam edilmektedir.

⁶²⁵ Ebu Hanife, *el-Fıkhu'l-Ekber*, çev. Hasan Basri Çantay (Ankara: y.y., 1954), 22; Ali el-Kâri, *Fıkhu'l-Ekber Şerhi*, çev. Hüseyin S. Erdoğan, 303; Ahmed b. Hanbel, *Usulu's-Sünne* (b.y.: Darul-Menar, 1411), 33; el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin*, nşr. H. Ritter, 295-297; Ebü'l-Hasen Sadrüddin Muhammed İbn ebil İz el-Hanefi ed-Dımaşkî, *Şerhu'l-Akidetu't-Tahaviyye*, 499; Ebü'l-Haccâc Mücâhid b. Cebr, *Tefsiru Mücahid*, (b.y.: Daru'l-Fikri'l-İslami el Hadise, 1989), 180,181; et-Taberi, *Cami'u'l-Beyan*, 3/289-292; İbn Hazm, *İlmü'l-Kelam*, nşr. Ahmed Hicazi es-Sakka, 30-32; Abdu'lkahir, b. Tahir el-Bağdadî, *Usulü'd-Din*, (İstanbul, y.y., 1928) 343; el-Pezdevî, *Ehli Sünnet Akaidi*, çev. Şerafeddin Gölcük, (b.y. Kayihan Yayınları, ts.) 353; eş-Şehristani, *el-Milel ve'n-Nihal* (Beyrut: y.y., 1948) 3/249; Sa'düddin et-Taftazani, *Şerhu'l-Mekasid* (Lübnan: Alemu'l Kutub, 1998), 5/317; a.mlf., *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye*, 193,194; ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 1/430-433, 1/588-589.

⁶²⁶ Ebu Hayyân el-Endulusî, thk. Sıdkı Muhammed Cemil *el-Bahru'l-Muhîr fi't-Tefsîr* (Beyrut: Daru'l Fikr, 1420), 4/54; el-Kettani, *Nazmü'l-mütenasir fi'l-hadisil-mütevatir* (Beyrut: y.y., 1983), 147.

⁶²⁷ Ebu'l Hasan el-Eş'ari, *Makalatü'l-İslamiyyin*, nşr. H. Ritter (İstanbul: y.y., 1929), 295-297; İbn Atiye el-Endelusi, *el Muharraru'l-veciz fi Tefsiri'l -kitabi'l-aziz*, thk. Abdusselam Abdüşşafi Muhammed (Lübnan: Daru'l-kutub el ilmiyye, 1993), 1/444; Muhammed Şemsülhak el-Azimabadi, *Avnu'l-ma'bud şerh Sünen Ebu Davud*, (Beyrut el-Mektebu'l-İslami, 1991) 3/78, 2/94; eş-Şevkani, *Irşadu's-Sikat ila ittifak-u's-Şeraii ale't-tevhid ve'l mead ve'n nübüvvat* (Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiye, 1984), 58, 59.

⁶²⁸ Muhammed Zahid el-Kevserî, *Nazra 'Abira fi Meza'imi Men Yunkiru Nuzule İsa Kable'l-Ahira* (Kahire: y.y., ts.), 101 Ayrıca bk. Süleyman Aydın, Kur'ân Lügati İlmi Açısından Hz. İsa'nın (a.s.) Ref'i ve Nüzûlü, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi* 5/9 Kasım-2014/Nisân-2015), 119-178.

4.1.4. Kadere ve Kazaya İman ve Kadere İmanın İnkârı Problemi

Kaderi ispat eden ayetlerden birisi “*Yaptıkları her şey Zubur’dedir, her küçük ve büyük amelleri yazılmıştır*”⁶²⁹ ayetidir. Sünnet metinlerinde kadere imanın iman esaslarında olduğunu açıkça haber veren çok sayıda rivayet vardır. Bu rivayetlerin en meşhurlarından birisi: “*Allah kâleme yazmasını emretti, kâlem ne yazacağım ey rabbim dedi. Allah’da kıyamete kadar olacak her şeyi yaz emrini verdi. Kâlem kıyamete kadar olacak olan her şeyi yazdı*”⁶³⁰ hadisi ve “*imanın şartlarından birisinin kader olduğunu haber veren Cibril hadisidir*.”⁶³¹

Kader; “*olacak olan her şeyin ezelde tayin edilmesi*” Kaza da; “*tayin edildiği şekliyle zamanı gelince gerçekleşmesidir*.”⁶³² Kader ve kazaya iman, imanın temel esaslarındandır.⁶³³ Kaderi inkâr edenler Allahın ilmini inkâr ettiklerinden kaza ve kaderi inkâr etmektedirler. Kadere imanın inkâr edilmesinin sebebi Allah’ın cüz’iyyatı bilmemesi felsefî inancıdır. Buna göre Allah’ın âlemi yoktan var ettiği ve O’nun faili muhtar olduğu inancında olanlar Allah cüz’iyyatı da bildiğine inanmaktadırlar.⁶³⁴ Allah’ın sadece kendini bildiğini, âlemin bilinci olduğunu ve başka birşeyi bilmediğini söyleyenler (Allah cüz’iyyatı bilmez) kaza ve kaderi inkâr etmişlerdir.

4.1.5. Ehli-Kitabın İman-Küfür Açısından Durumu

Ehli kitap önceki peygamberlerin ümmetlerinin genel adıdır. Ehli kitap kavramı ilahî bir kitaba inananlar, kutsal kitap sahipleri veya kendilerine kitap verilen insanlar anlamına gelmektedir.⁶³⁵ Kur’ân’ı Kerim’de bazı peygamberlere kitap, bazılarına da

⁶²⁹ el-Kamer 54/52.

⁶³⁰ Ebu İsa et-Tirmizi, es-Sünen, thk. Beşşar Avad Ma’ruf, (Beyrut:Dar’ul Garbil İslami, 1996) 5/348 (No. 3319) el-Beyhaki, *Sünenü’l-Kubrâ* (Haydarabad: y.y., ts.), 9/3; a.mlf., *el-Esmâ ve’s-Sıfat* (Beyrut: y.y., 1985), 480,481; es-Suyuti, *Tahricu Ehâdîsi Şerhi’l Mevâkıf* (Beyrut: Dâ’rul Ma’rife, 1986), 123; Ali el-Kârî, *Şerhu Müsnedu Ebu Hanîfe* (b.y.: Daru’l Kutubul İlmiyye, ts.), 383.

⁶³¹ Ebu Davud, es-Sünen, nşr. Şuayp Arnavut (b.y. Dar el-Risaletil Alemiyye, 1430/2009) 7/81 (No. 4695).; Muslim, es-Sahîh, thk. Muhammet Zihni Efendi vd. (Türkiye: Matba’a-i Amire, 1334.) 8/51 (No. 2653) Tirmizî, es-Sünen, 3/296 (No. 1536).

⁶³² Mustafa Öz, İmamı A’zam’ın Beş Eseri, “Ebu Hanife, *el-Fıkhu’l Ebsat, el-Fıkhu’l Ekber, el-Vasiyye*” (İstanbul: İfav yayınları, 2002), 36, 59, 73; Ahmed b. Hüseyin el-Beyâdî, *İşaratu’l-Meram min ibaratil İmam* (b.y: Mektebetu Mustafa el Babi el-Halebi, 1949), 71.

⁶³³ Ebu Hanife, *el-Fıkhu’l Ekber*, 58; Ebu Hanife, *el-Fıkhu’l Ebsat*, 38; Ali el-Kârî, *Şerhu Müsnedi Ebu Hanife* (b.y: Daru’l-Kutubi’l-İlmiyye, ts.), 383.

⁶³⁴ el-Mülk 67/14.

⁶³⁵ Ragıp el-İsfahani, *el-Müfredat fî Garibi’l-Kur’ân* (Beyrut: y.y., 1986), 437.

Zebur ve Suhuf verildiği bildirilmektedir. Bu arada Nuh ve İbrahim soyuna peygamberlik ve kitap,⁶³⁶ Hz. Musa'ya (a.s.) ve Hz. İsa'ya (a.s.) kitap, Hz. Davut'a (a.s.) Zebur, Hz. İbrahim'a (a.s.) Suhuf indirildiği belirtilmektedir.⁶³⁷

Ehli kitap Hz. Muhammed'e iman etmemiştir. Onun peygamber olduğunu bilmelerine rağmen inkâr ettiklerini Kur'ân haber vermiştir. En'am Suresi 20, Şuarâ Suresi 3. ayeti⁶³⁸ ehli kitabın iman etmediklerini ispat eder. *"Ehli kitap Hz. Muhammed'in Peygamber olduğunu çocuklarını bildikleri gibi bilirler ama iman etmezler,"* ayeti de onların Mü'min olarak vasfedilemeyeceklerine delildir. Ehli kitap Muhammed (a.s.)'a indirilenlerin Allah'tan indiğini bilmekte ama iman etmemektedir. En'am Suresi 114, Kur'ân, *"Hristiyan ve Yahudilerin Hz. Muhammed'e iman etmemesinin onun Peygamberliğinden kuşku duydukları için değil de, son Peygamberin kendi içlerinden çıkmamasından ve hasetlerinden dolayı olduğunu"* bildirmektedir.⁶³⁹ Ayrıca bunu destekleyen birçok sahih hadis de mevcuttur.⁶⁴⁰

Hadisler de Hz. Peygamber'in (a.s.) gönderilmesinden sonra tebliğ kendisine ulaşan herkesin ona inanmak zorunda olduğunu ifade etmektedir. Aksi durumda böyle bir kişinin Mü'min olarak nitelenemeyeceği Ehl-i sünnet kaynaklarında ifade edilmektedir. Bakara suresi 62. ayeti cennete girme konusunda Hz. Peygamber'e (a.s.) imanın gerekli olduğunu ifade etmektedir. Ayet, belirtilen dört fırka mensuplarının dalaletlerinden vazgeçip hak dini tasdik ettikleri zaman Allah'ın onların iman ve ibadetlerini kabul edeceğini ve ahirette onlara mükâfat vereceğini haber vermektedir.

⁶³⁶ en-Nisâ 4/54; el-Hadid 57/26.

⁶³⁷ en-Nisâ 4/163.

⁶³⁸ eş-Şuarâ 26/3.

⁶³⁹ el-Bakara 2/90,146, 213; Al-i İmran 3/19; eş-Şurâ 42/14; el-Câsiye 45/17.

⁶⁴⁰ Ubade b. Samit (r.a.) dan: *"Kim Allah'tan başka hiçbir ilah bulunmadığına, O'nun bir olduğuna, şeriki olmadığına, Muhammed'in de O'nun kulu ve Resulü olduğuna, İsa'nın da Allah'ın kulu ve Resulü, Meryem'e ilka ettiği kelimesi ve ruhu olduğuna, cennetin hak olduğuna, cehennemin de hak olduğuna şahadet ederse, ameli ne olursa olsun, sonunda Allah onu mutlaka cennete koyar."* bk. Buhari, Sahih-i Buhari ve Tercümesi, çev. Mehmed Sofuoğlu, (İstanbul, Ötüken Neşriyat, 1988) 1/143; *"Ey Allah'ın Resulü. İman nedir?" sorusuna Hz. Peygamber (s.a.s.): "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, Allah'a kavuşulacağına ve peygamberlerine, ahirette dirilip kalkacağına iman etmendir, cevabını vermiştir."* Muslim, es-Sahih 5/94 (No. 2924); *"Muhammed'in nefsinin kudret eliyle tutan zata yemin ederim ki, bu ümmetten her kim -Yahûdi olsun, Hristiyan olsun- beni işitir, sonra da bana gönderilenlere inanmadan ölecek olursa mutlaka Cehennem ehlinde olacaktır."* Müslim, es-Sahih, 1/34 (No. 153)

“Allah’a iman etme” kavramına, Allah’ın vacip kıldığı şeylere, yani peygamberlerine iman da girmektedir.⁶⁴¹

Allah'a, peygamberine, peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaplara iman etmeyenler cennete giremeyeceklerdir. Allah, “*Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği Kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, Peygamberlerini ve ahiret gününü inkâr ederse sapıklığın en kötüsüne düşmüş olur*” buyurmuştur.⁶⁴² Bu ayetin iniş sebebi ile ilgili kaynaklarda şu rivayet yer almaktadır: Yahudi hahamlarından bir topluluk, Resulullah’a gelmişler: “*Ey Allah'ın Resulü! Biz, sana, kitabına, Musa'ya, Tevrat'a ve Üzeyr'e iman ediyoruz ve bunlardan başka kitapları ve Peygamberleri tanımıyoruz.*” demişlerdi. Peygamberimiz’de (a.s.): “*Hayır, Allah'a, bütün Peygamberlerine, Muhammed'e (a.s) ve kitabı Kur'an'a ve ondan önceki her kitaba iman ediniz!*” buyurdu.” iman etmeyeceğiz.” dediler. “*Bu ayet nazil olduktan sonra hepsi iman ettiler.*”

Allah'ı inkâr, meleklerini inkâr, kitaplarını inkâr, peygamberlerini inkâr, ahiret gününü inkâr bu ayetlere göre küfür sebebidir. Ayetteki iman edilecek şeyler arasında, “*Allah'a, Resulüne, Resulüne indirilen kitaba, ondan önce indirilmiş olan kitaba*” diye dört şeye iman ifade edilmiştir. Ayetten anlaşılacağı üzere bunları inkâr edenler Allah'ı da inkâr etmiş olurlar.”⁶⁴³

4.1.6. Ahiret Ahvali: Berzah Âlemi, Kabir Hayatı

Berzah âlemi ölüm sonrası ve kıyamet öncesi kabirde var olan âlemdir. Kabirde hayat hadislerle ve ayetlerle sabittir: “*Hiç şüphesiz Allah kabirlerde olanları diriltecektir.*”⁶⁴⁴ Ölüm ruhun bedenden çıkması durumuna denir, ruh ölmediğinden ruhun dirilmesi diye bir şey söz konusu değildir. Buna göre dirilişi ispat eden ayetler bedensel dirilmeyi ispat etmektedir.

⁶⁴¹ Konyalı Mehmed Vehbi, *Hülâsatü'l-Beyan fî Tefsiri'l-Kur'an* (İstanbul: y.y., ts.), 1/143, 3/1276-1277; et-Taberi, *Cami'u'l-Beyan*, 8/225.

⁶⁴² en-Nisâ 4/136.

⁶⁴³ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili* (İstanbul: Zehraevyn, ts.), 3/105.

⁶⁴⁴ el-Hac 22/7.

“Kâfirler; bizler ölüp kemik yığını olduktan sonra tekrar diriltilip yeniden mi yaratılacağınız derler, /Onlar; peki bizi kim diriltecekmiş diyecekler. De ki: sizleri ilk defa yaratan onları tekrar diriltecektir.”⁶⁴⁵

4.2. Bazı Fıkhi Konular (İbadat, Muamelat Ukubat Aile Hukuku)

4.2.1. Kadının Yaradılışı Konusu:

Kadının yaratılışı konusundaki bilgiler, Nisâ Suresi’nin ilk ayeti etrafında yapılan yorumlara dayanmaktadır. Ayette: “Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan da eşini yaratan, ikisinden birçok erkek ve kadın üretilip yayan Rabbinize itaatsizlikten sakının. Adını anarak birbirinizden dilek ve istekte bulunduğunuz Allah’tan ve akrabalık haklarına riayetsizlikten de sakının. Şüphesiz Allah sizi gözetlemektedir.”⁶⁴⁶

Ayetteki “nefs-i vahide: tek nefis” kavramı Hz. Âdem’e, “zevc: eş” kavramı ise Hz. Havva’ya işaret etmektedir.⁶⁴⁷

“Allah insanları bir nefisten yaratmış ondan da eşini yaratmış sonra onlardan insanlar türemiştir”⁶⁴⁸ ve “Sizleri tek bir nefisten yaratan sonra da ondan eşini yaratan O’dur”⁶⁴⁹ ayeti ve “sizi tek bir nefisten yaratan (var eden) O’(Allah)tır.”⁶⁵⁰ Ayetleri bu inancın Kur’ân’dan delilleridir.

Ayetlerde İnsanların tek bir nefisten yaratıldıkları, o tek nefisten de onun eşinin yaratıldığı açıkça ifade edilmektedir. O nefis Allah’ın “eliyle” yarattığı Hz. Âdem’dir.

⁶⁴⁵ Yasin 36/78, 79.; el-İsrâ 17/49-52.

⁶⁴⁶ en-Nisâ 4/1.

⁶⁴⁷ Ebu Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl Âyi'l-Kur'ân*, (Riyad: Daru Âlemi 'l-Kutub, 2003), 6/339-343; Ebu Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ud b. Muhammed b. el-Ferra el-Begavî, *Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsiri'l-Kur'ân*, thk. Abdurrezzak el-Mehdi (Beyrut: Daru İhyai't-Türasu'l-Arabi, h.1420), 1/561; İbn Atiye el-Endelusi, *el-Muharreru 'l-Veciz fî Tefsiri 'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdusselam Abdu's-Şafi Muhammed (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-ilmiyye, h.1422), 2/3; Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebi Bekr b. Ferah el-Kurtubî, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'ân*, thk. Ahmed el-Berduni ve İbrahim el-fays (Kahire: Daru 'l-Kutubi 'l-Mısriyye, 1964), 5/2; Nasiruddin Ebu Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beydavî, *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vil*, thk. Muhammed Abdurrahman el-Mar'aşli (Beyrut: Daru İhyai't-Türas el-Arabi, h.1418), 2/58, 1/427; Ebu'l-Fida İsmail b. Ömer İbn Kesîr, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*, thk. Muhammed Hüseyin Şemsuddin, (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, h.1419), 2/181; Fahreddin er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebîr* (Beyrut: Daru İhyau't-Türasi'l-Arabi, h.1420), 9/477-478.

⁶⁴⁸ en- Nisâ 4/1.

⁶⁴⁹ el- A'râf 7/189.

⁶⁵⁰ el- En'âm 6/98.

O nefisten yaratılan zevci (eşi) Hz. Havva'dır. Ayetlerdeki bu açık hükme rağmen Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den değil Hz. Âdem'in yaratıldığı nefisten yaratıldığını iddia etmek açıkça ayetteki, tek bir nefisten onun eşinin yaratılması manasına muhalefet olacaktır.

Ayetteki “vâhide” kelimesinin müennes gelme sebebi “nefs” kelimesinin müennes olmasıdır. İlk yaratılan nefis Hz. Âdem'in nefsidir. Ayetteki “ve halaka minhâ zevcehâ: ondan da eşini yarattı”şeklindedir. Ayet Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratıldığını açıkça ifade etmektedir.⁶⁵¹

Nisâ Suresi 4/1. ayetinde bahsi geçen nefis kelimesinden maksat Hz. Âdem, eşinden kastedilen de Hz. Havva'dır. “Şüphesiz Allah Âdem'i seçerek üstün kıldı”⁶⁵² ve “Allah Âdem'i topraktan yarattı. Sonra ona “ol” dedi ve o da oluverdi.”⁶⁵³ Ayetlerinden açıkça anlaşılmaktadır ki Hz. Havva, Hz. Âdem'in kendisinden ayrılarak yaratılmıştır.⁶⁵⁴

Bu tür bir yaratmayla Allah, bir canlıdan başka canlıyı doğum yolunun dışında da yaratmaya kadir olduğunu ortaya koymuştur. Hz. İsa'da (a.s.) babasız yaratılmıştır. Dolayısıyla bu da bir başka yaradılış mucizesidir. Allah, Hz. Âdem'i topraktan yaratmaya kadir olduğu gibi, insanların diğer fertlerini de ondan yaratmaya kadirdir.⁶⁵⁵

Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratılması, hiçbir zaman kadının erkekten aşağı olmasını değil, onunla aynı özü paylaştıkları anlamına gelmektedir. Böylece kadın ve erkek bir bütünün bölünmüş iki parçasıdırlar. Kadının erkeğe ve erkeğin de kadına ihtiyaç duyması ve bir araya gelerek evlenmekle huzur ve sükûn bulmalarının sebebi budur. Çünkü iki parçaya bölünmüş bir bütünün parçaları birbirlerine ihtiyaç duyarlar ve bir araya gelmekle bu ihtiyaçlarını karşılamış, böylece huzura kavuşmuş olurlar. Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den yaratılmış olması kadının ikinci plana itilmesi ve erkekten aşağı olması anlamına gelmez. Hz. İsa, Hz. Meryem'den doğmuştur ve ondan aşağı değildir. Hz. İsa bir peygamberdir ve babasız olarak, bir kadın olan Hz.

⁶⁵¹ et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 6/339; er-Râzî, *et-Tefsîru'l-Kebîr*, 9/477.

⁶⁵² Âl-i İmran, 3/33.

⁶⁵³ Âl-i İmran, 3/59.

⁶⁵⁴ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Çelik-Şûrâ Yayınları, ts.), 2/457; Ebu'l A'la el-Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an*, çev. Muhammed han Kayanî (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/289.

⁶⁵⁵ Said Havva, *el-Esâs fi't-Tefsîr*, çev. M. Beşir Eryarsoy vd., (İstanbul: Şamil Yayınları, 1989), 3/19.

Meryem'den yaratılmıştır. Yüce Allah, Hz. Âdem ile Hz. Havva'yı ayrı ayrı da yaratabilirdi. Hz. İsa'yı da diğer insanlar gibi bir anne ve babadan yaratabilecek güçtedir. Hz. Âdem'i annesiz ve babasız, Hz. Havva'yı Hz. Âdem'den, yani bir kadını erkekten yaratmıştır. Hz. Meryem'den de Hz. İsa'yı, yani bir kadından erkeği yaratmıştır. Diğer insanları da bir anne ve bir babadan yaratarak yaratmanın tüm alternatiflerine kadir olduğunu göstermiştir.⁶⁵⁶

Ayetteki bu mana hadislerde “Hz. Havva, Hz. Âdem'in bir kaburga kemiğinden yaratıldı” şeklinde gelmiştir ve bu konudaki hadisler sahihtir. Sahih hadislerle sabit olan Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den (a.s.) yaratıldığı şeklindeki Hz. Peygamber'in (a.s.) haberi ortadadır. Hz. Havva'nın Hz. Âdem'den (a.s.) yaratıldığının reddedilmesi Kur'an ayetlerinin arap lugatı gereklerine göre manalandırılması kuralının açıkça ihlal edilmesinden sonra sahih hadislerin de inkârı manasına gelmektedir.

4.2.2. Konu Hakkındaki Hadislerin İsrailiyyat Olarak Nitelenmesi

“Kadın kaburga kemiğinden yaratılmıştır. Kaburganın en eğri yeri baş tarafıdır. Düzeltmeye kalkarsan kırarsın, onu öylece bırakıp olduğu gibi kabullenirsen ondan faydalanırsın.”⁶⁵⁷ “Kim Allah'a ve ahiret gününe iman ediyorsa komşusuna eza etmesin. Kadınlara iyi davranın onlar eğer kemiğinden yaratılmışlardır.” hadis-i şerifleri bunu ispat etmektedir.⁶⁵⁸ Bu hadisler eğer kemiğinden yaratılma konusunu mecaz olarak niteleyenleri yalanlamaktadır.

Kadın ve erkek aynı nefisten yaratıldı düşüncesi ve Kadın erkek eşitliği tezi Yahudilikten alınmadır.⁶⁵⁹ Kur'an İslâm'ı savunucuları bunu bilerek almış ve İslâm'a adepte etmişlerdir. Geleneksel İslâm anlayışının Kadının yaradılışı ve eşitliği konusundaki tek referansı Kur'an ayetleri ve Sahih sünnet metinleridir.

4.2.3. Aile Reisliği (Kavvamlık)

Bu konudaki ayetler şunlardır:

⁶⁵⁶ M. Sait Şimşek, *Yaradılış Olayı* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 57.
⁶⁵⁷ el-Buhârî, *es-Sahîh*, 3/133 (No. 3331); İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhârî* (Kahire: y.y., 1959), 9/207.
⁶⁵⁸ Muslim, *es-Sahîh*, 1/68 (No. 47); eş-Şevkânî, *Neylu'l-Evtar*, 6/357.
⁶⁵⁹ Saliha İslim Aksan, *Yahûdilikte Kadın Peygamberler*, (Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 17.

*“Erkekler, kadın üzerine idareci ve hâkimdirler.”*⁶⁶⁰

*“Erkeklerin meşru surette kadınlar üzerindeki (hakları) gibi kadınların da onlar üzerinde (hakları) vardır. (Yalnız) erkekler onlar üzerinde (daha üstün) bir dereceye maliktirler. Allah mutlak galiptir, gerçek hüküm ve hikmet sahibidir.”*⁶⁶¹

Aile Reisliği “Kavvamlık” yetki ve sorumluluğu kocaya verilmiştir. Kur’ân’da *“Allah’ın insanların bazılarını diğerlerine nispetle farklı yeteneklere sahip olarak yaratması ve ailenin geçimi için çalışıp harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınlar üzerinde kavvamdırlar”* denilmektedir. Ayetteki “kavvam” kelimesi yukarıda ifade edilen açılardan erkeğe verilen yetkiler ve özelliklere binaen koruma ve yönetme hak ve yetkisi manasındadır.

Aileyi yönetme veya aile reisliği olarak da nitelenebilecek bu yetkinin erkeğe (kocaya) verilmesi karmaşayı önleme, huzuru sağlama hedefine matuftur. Toplumun temelini oluşturan ailede bu ölçüyle birlik ve dirlik sağlanacak toplum düzeninin temeli oluşturulacaktır. Ayetlerde hikmet olarak ifade edilen mali gücün kadında olduğu örnekler asr-ı saadette de vardır; Ancak bu kavvamlığın erkekte olmasını ortadan kaldırmamıştır. Erkeğin kavvam kılınması hükmü bu sebeple iptal olmaz. Peygamber’in (a.s.) Hatice validemizle evliyken kavvamlık peygambere değil, Hatice (r.a.)’a ait idi denmesi mümkün değildir. Başka zengin kadınlar asr-ı saadette de vardı. Mallarının sadakasını eşlerine verip veremeyeceklerini soran hanımların bu ayete muhatap olmadıkları söylenemez. Ayet bu durumlara rağmen *“erkekler kadınlara hâkim kılındılar”* hükmünü getirmiştir. Bu hüküm teşri açısından da erkeğe verilen bedensel ve diğer imkân ve yetenekler açısından da Allah’ın iradesinin ve yaratmasının neticesinde böyledir. Bu üstünlük ayette de ifadesini bulduğu gibi Allah’ın hükmüyle böyledir. Erkeğin kendisinin kadın üstünde elde ettiği bir üstünlük değildir.⁶⁶²

4.2.4. Müşriklerle ve Ehl-i Kitapla Evlenmenin Hükümü

Bu konudaki ayetler şunlardır:

⁶⁶⁰ en-Nisâ 4/34

⁶⁶¹ el-Bakara 2/228.

⁶⁶² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 2/1348, 1349.

*“Ey iman edenler. Eğer siz onların mü'mineler olduğuna kanaat getirirseniz artık onları kâfir eşlerine geri döndürmeyiniz. Ne bunlar onlar için helâldir ve ne de onlar bunlar için helâl olurlar.”*⁶⁶³

*“Müşrik kadınlarla onlar iman etmedikçe evlenmeyin, müşrik erkeklerle onlar iman etmedikçe mü'min kadınları evlendirmeyin”*⁶⁶⁴

Müslüman bir kadının ehl-i kitap bir erkekle evlenip evlenemeyeceği meselesi nübüvvet asrından itibaren hükmü ayetle belirlenmiş bir konudur. Haramlığı konusunda icma da vardır:

“Siz onların mü'mineler olduğuna kanaat getirirseniz artık onları kâfir eşlerine geri döndürmeyiniz”.⁶⁶⁵

"Bugün size temiz olan şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği size helal, sizin yiyeceğiniz de onlara helaldir. Mümin kadınlardan iffetli olanlar ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden iffetli kadınlar -mehirlerini verip nikâhlanmanız, zina etmemeniz ve gizli dost tutmamanız şartıyla- size helaldir. Kim imanı inkâr ederse, elbette onun bütün yaptığı boşa gitmiştir ve o, ahirette zarara uğrayanlardandır."

Bu ayetle de kitabî kadınlarla evlenmek helal kılınmakla birlikte müslüman bir bayanın ehl-i kitapta olsa başka bir dinden bir erkekle evlenmesi helal değildir.⁶⁶⁶

Mümin bir erkeğin ehli kitaptan bir namuslu kadınla evlenmesine izin verilen bir başka ayette şudur:

“Bugün sizin için temiz olan şeyler helâl kılınmıştır. Kendilerine kitap verilmiş olanların helal şeylerden yaptıkları yemekleri sizin için helâldir, sizin yemekleriniz de onlar için helâldir ve hür, iffetli mü'min kadınlarla ve sizden önce kendilerine kitap verilen hür iffetli kadınları, namuslarınızı muhafaza etmeniz, zina etmemeniz, gizli dostlar edinmemeniz halinde, mihirlerini verip nikâhlamak size helaldir ve her kim

⁶⁶³ el-Mümtehine 60/10.

⁶⁶⁴ el-Bakara 2/221.

⁶⁶⁵ el-Mümtehine 60/10.

⁶⁶⁶ Nihat Dalgın, *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010), 210, 214.

şeriatın hükümlerini inkâr ederse, muhakkak işlediği boşa gider ve o ahirette zarara uğrayanlardan olur.”⁶⁶⁷

Ayet müşrik kadınlarla ve erkeklerle evlenmeyi yasaklamaktadır. Çünkü müşrik kadın ve erkeklerle evlenmeyin dedikten sonra iman etmiş bir cariye; hoşunuza gitmiş olan müşrik bir kadından kesinlikle daha hayırlıdır ve müşrik kimse sizin hoşunuza gitse bile mü'min bir köle ondan daha hayırlıdır, cümleleriyle bu yasak teyid edilmiştir. Onların ateşe götüren sebeplere davet etmeleri, yasaklamanın sebebidir.

4.2.5. Çok Eşlilik (Taaddutu Zevcat)

Bu konudaki ayetler şunlardır:

“Eğer yetimlerin haklarını gözetemeyeceğinizden korkarsanız, size helal edilen kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın ve eğer bu takdirde adaletli davranamayacağınızdan korkarsanız, o zaman bir kadın ile veya sahibi bulunduğunuz cariye ile yetinin.” ⁶⁶⁸

“Eğer himayeniz altındaki yetim kızlara evlenmeniz durumunda adâlete riâyet edemeyeceğinizden korkarsanız sizin için helâl olan diğer kadınlardan ikişer, üçer veya dörder olmak üzere nikâhlanınız ve eğer bu suretle de adâletle davranamayacağınızdan korkarsanız artık bir zevce ile veya mâlik olduğunuz cariye ile iktifa ediniz.” ⁶⁶⁹

“Kadınlarınız arasında her yönden adaletli davranmaya ne kadar uğraşsanız yine güç yetiremezsiniz. Bari birisine büsbütün meyledip de ötekini ihmal etmeyin. Eğer arayı düzeltir ve haksızlıktan sakınırsanız şüphesiz Allah bağışlar ve merhamet eder.” ⁶⁷⁰

Sebeb-i nüzul rivayetlerine göre vasiler yanlarındaki yetimleri beğenir, evlenirler, mehirlerini de az verirlerdi. Bazen de diğer aileleri için bu yetimlerin mallarından

⁶⁶⁷ el-Mâide 5/5.

⁶⁶⁸ en-Nisâ 4/3.

⁶⁶⁹ en-Nisâ 4/3.

⁶⁷⁰ en-Nisâ 4/129.

harcamada bulunurlardı. Bu ayetle bu uygulama yasaklanmıştır ve konuyla ilgili insanlar fetva isteyince de diğer bir ayet nazil olmuştur.⁶⁷¹

Ayet erkeğin evlenebileceği kadın sayısının dörtle sınırlandığını hükme bağlamıştır. Resulullah'tan (a.s.) başkasının dörtten fazla evlenemeyeceği hususunda icma vardır.⁶⁷² Ayetlerdeki adalet vurgusu dolayısıyla müfessirler kişinin adaletle muamele edemeyeceğini düşünmesi durumunda tek eşle veya cariyelerle yetinmesi gerektiğini söylemişlerdir. Çünkü cariyeler arasında adaletle davranmak vacip değil müstehaptır.

Bu ayetlere göre şartlar sağlanırsa kişinin dörde kadar evliliği her zaman uygulanabilir bir hüküm olmaktadır. Ayet kadınları kimsesizlikten, erkekleri zinadan korumak için adaleti sağlamak koşuluyla dörde kadar evlenilebileceğini ifade etmektedir.⁶⁷³

4.2.6. Miras Hukuku ile İlgili Hükümler

Bu konudaki ayetler şunlardır:

*“Allah size evlatlarınızın miras taksimini şöyle emrediyor: Çocuklarınızda, erkeğe iki kadın payı kadar, eğer hepsi kadın olmak üzere ikiden de fazla iseler, bunlara mirasın üçte ikisi ve eğer bir tek kadın ise o zaman ona malın yarısı vardır. Eğer ölen, ana ve baba ile birlikte çocuklar da bırakmışsa ana babanın her birine ölenin terekesinden altıda bir; şâyet ölenin çocuğu yoksa mirasçı olarak ana ve babası kalmışsa, ananın payı üçte birdir. Eğer ölenin kardeşleri varsa terekenin altıda biri annenindir. Bu paylar, ölenin borçları ödenip, vasiyeti de yerine getirildikten sonra hak sahiplerine verilir. Baba ve çocuklardan, hangisinin size fayda bakımından daha yakın olduğunu, siz bilmezsiniz. Bütün bunlar Allah tarafından farz kılınmıştır. Şüphesiz Allah alîmdir, hakîmdir.”*⁶⁷⁴

Miras payları ile ilgili başka ayetler bulunmakla birlikte konu genelde Nisâ Suresi 11. ayetteki kıza verilen ikiye bir oranı çerçevesinde ele alınmaktadır. Ayetin sebebi

⁶⁷¹ Buhari, *es-Sahîh*, thk. Cemaatun mine'l Ulema (Mısır: el-matbaatul kubra el-emiriyye, 1311) 6/49 (No. 4600); İbn Kesir, *et-Tefsir*, 2/183,185; er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, 9, 485-486; Ebû Cafer Muhammed et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, (Beyrut: Daru'l Beyan, ts.), 7/531-535.

⁶⁷² et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 7/531,535.

⁶⁷³ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/457.

⁶⁷⁴ en-Nisâ 4/11, 176.

nüzulüne dikkat çekilip, İslâm'dan önceki duruma da atıfta bulunulur.⁶⁷⁵ Kadının yarım almasının erkeğin mali sorumluluklarının genişliğine kıyasla kadının mali sorumluluklarının azlığına vurgu yapılır.⁶⁷⁶ Bu ayet erkeğin kadından daha üstün olduğuna da delildir.⁶⁷⁷ Yukarıda zikrettiğimiz ayetlerde ve diğer Kur'ân ve sünnete varid olan bazı naslarda erkek için iki kadın hissesi verilmesi emredilmektedir. Bazıları bu taksimin adaletsiz olduğunu ve kadını küçük düşürdüğünü düşünse de Kur'ân'daki hüküm budur.

4.2.7. Kadının Şahitliği İle İlgili Hükümler

Bu konudaki ayetler şunlardır:

*“Erkeklerinizden iki kişiyi şahit tutun eğer iki erkek yoksa bir erkek iki kadın şahitlik etsin, ta ki kadınlardan biri unuttuğunda diğeri ona hatırlatsın. Şahitler şahitliklerinden razı olduğunuz kimselerden olmalıdır.”*⁶⁷⁸

Ayetin arapçasında geçen dalal-dalalet gizlilik örtülü bulunma, yolunu şaşırma, yanlış yola girme unutma manalarına gelmektedir. Ayette ise hatırlayamaması unutması şaşırması gibi manalara gelmektedir. Şahitliklerinden razı olunanlardan kasıt ise dini emaneti teslim etmede ve adaleti yerine getirmede muteber özelliklere sahip adalet sahibi adaletine güvenilen adaletlerini bilinen büyük günahlardan uzak duran dinlerinden razı olunanlar demektir.⁶⁷⁹

Bu ayetlere göre had cezaları ve kısasta iki erkeğin şahitliği gerekmektedir. Yalnız ya da bir erkekle birlikte kadınların şahitliği kabul edilmez.⁶⁸⁰ Asr-ı saadet ve sonrasında ki zamanda da kadınlar şahit olarak kabul edilmemiştir.⁶⁸¹ Zina da adil dört, hür müslüman erkek şahit gerekmede, kadınların şahitlikleri geçersiz kabul

⁶⁷⁵ el-Kurtubî, *el-Camiu li Ahkami'l-Kur 'ân*, 5/2.

⁶⁷⁶ İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-Azîm*, 2/225-226; Ahmed b. Mustafa el-Merâğî, *Tefsîru'l-Merâğî* (Mısır: y.y.,1946), 4/196.

⁶⁷⁷ Ebu Hayyân el-Endulusî, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil, (Beyrut: Daru'l-Fikir, h. 1420), 3/533.

⁶⁷⁸ el-Bakara 2/282.

⁶⁷⁹ Ebu'l-Berakat en-Nesefî, *Medariku't-tenzil ve Hakaiku't-tevil*, (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979), 1/442; Ebü'l-Kâsım Mahmûd ez-Zemahşerî, *el-Keşşaf* (Lübnan: Daru'l Marife, 2009), 1/403.

⁶⁸⁰ İbnu'l-Humam, *Fethu'l-kadir fi şerhu'l-Hidaye li'l-'acizi'l-Fakir* (Kahire: y.y., ts), 7/334.

⁶⁸¹ Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh ez-Zeylaî, *Nasbur'r-Ra'ye*, (Dimeşk: Daru'l Me'mun, 1357), 4/80; İbn-i Nuceym, *el-Bahru'r Raik Şerhu Kenzu'd-dekaik* (Beyrut: y.y., ts.) 7/60.

edilmektedir.⁶⁸² Alışverişte borçlanma, icar, rehin, gasb durumlarında iki erkek şahitliği öncelikli olarak aranmaktadır. İki erkek bulunamazsa bir erkekle iki kadının şahitliği kabul edilir.⁶⁸³ Borçlar konusunda da durum aynıdır.⁶⁸⁴ Müslüman kadın bütün medeni işlerde ve muamelatta erkek gibidir. Sadece bazı durumlarda şahitlik konularında farkları vardır. Alım satımın her çeşidinde hibe, şuf'a, icare, iare, kefalet, vekâlet, vedialar, şirketler, rehin, kısmet, dava, ikrar, sulh, vasiyet, cinayetler, hicr, gasp, hırsızlık, yemin, yeminden dönme gibi hükümlerde erkeklerle eşittirler.⁶⁸⁵

Diğer taraftan; kadının fıtratıyla erkeğin fıtratı ve mükemmellikleri farklıdır ve kadının dışarıda olup biten olaylara ait ilgisini ve onlara ait hafızasını kısmen kapalı tutması kadınlığının mükemmelliğinin gereğidir. Dolayısıyla kadın şahitliğe konu olan olayı erkekten daha fazla unutulabilir.⁶⁸⁶

4.2.8. Cünüb ve Hayız İle İlgili Hükümler

Bu konudaki ayetler şunlardır:

*"Sana hayızdan soruyorlar. De ki "o kadınlara eza veren bir durumdur." Hayız halindeyken kadınlardan uzak durun temizleninceye kadar da onlara yaklaşmayın"*⁶⁸⁷ buyrulmuştur.

"O indirilen Kur'an'a ancak temiz olanlar dokunur".⁶⁸⁸

*"Cünüpler ancak guslettiklerinde musallaya girerler, mescidden geçmek zorunda olmaları müstesnadır."*⁶⁸⁹

Ayeti kerime hayız halindeki kadınla ilişkiye girmeyi yasaklamaktadır. Hayız hali cünüplükle aynı kabul edilmektedir. Bu durumlardaki bir kadın mükellef, namaz, oruç,

⁶⁸² Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed es-Serahsî, *el-Mebsut*, (Beyrut, Daru'l-Marife, 1989) 16/113; İbn Kudame el-Makdisi, *el-Muğni* (Riyad: Daru Aleml-i Kutub, 1997), 12/6; Ebû Zekerîyyâ Yahyâ en-Nevevî, *Ravdatu't-Talibin ve Umdetu'l-Müttakin* (Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1991), 11/252.

⁶⁸³ Mehmed Ebu's-suud el-İmadi, *İrşadu'l-Aklu's-Selim* (Beyrut: Daru İhyai't Turasi'l Arabî, 1990), 1/270.

⁶⁸⁴ Ebû'l-Mevâhib Abdülvehhâb eş-Şa'rânî, (b.y., y.y., ts.) *Kitabu'l-Mizan*, 3/431

⁶⁸⁵ Şemsüddîn Muhammed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l Muhtac ila Ma'rifet Meani Elfazi'l-Minhac* (Kahire: y.y., 1958), 4/441.

⁶⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 2/982-983.

⁶⁸⁷ el-Bakara 2/222.

⁶⁸⁸ el-Vâkıa 56/80,71.

⁶⁸⁹ en-Nisâ 4/43.

beytullah'ın tavafı, mescide girilmesi, Kur'ân okunması, taşınması, dokunulması, evlilik ilişkisine girilmesi, boşanması, gibi durumlarda bir takım yasaklamalarla muhataptır. Hayızlı bir bayan namaz kılamaz, oruç tutamaz, mescide giremez, Kur'ân okuyamaz, taşıyamaz ve dokunamaz, cinsel ilişkiye giremez ve boşanılmazdır. Hayız halinin cünüplükle eş değer olduğu naslarla sabittir.⁶⁹⁰

“Ben hayızlı olanın ve cünüb olanın mescide girmesini helal kılmam.”⁶⁹¹

“Cünüb ve hayızlı Kur'ân'dan bir şey okumaz.”⁶⁹²

“Peygamberimiz (s.a.s.) bize Kur'ân okurdu, cünüb olduğu anlar müstesna.”⁶⁹³

“Hayızlı da Cünüb de Kur'ân'dan bir şey okumaz.”⁶⁹⁴

“Peygamberimiz bizleri Cünüpken Kur'ân okumaktan nehyetti”⁶⁹⁵, rivayetleri Kur'ân'ı hayızlı veya cünüblerin okuyamayacağını ispat etmektedir. Hayızlı ve cünübün Kur'ân'a dokunması ve Kur'ân okuması dört Mezhebe göre haramdır. Bu

⁶⁹⁰ Hayız hali süresince kadın temiz değildir. Hayız esnasında gusl alsa ya da teyemmüm alsa temiz hükmünü almaz. Ayette Nisâ Suresi 43. ayette “Cünüpler sadece guslettiklerinde musallaya girer, mescidden geçmeğe mecbur olmaları durumu hariç, denilmiştir. Dedikleri gibi hayız hali sadece cünüblük hükmündeysen bu ortak kabul noktasından hareketle hayız hali süresince cünüplük hükmünün devam ettiğinin kabulü gerekir. Yani gusül alınsa bile cünüplüğün ortadan kalkmadığı itiraf edilmiş olur.

Nar Önder, “Hayızlı Veya Cünübün Kur'âna Dokunmasının Hükmü” (Erişim 28 Haziran 2024).

⁶⁹¹ Ebu Davud, *es-Sünen*, nşr. Şuayp Arnavut (b.y. Dar el-Risaletil Alemiyye, 1430/2009) 1/167 (No. 232)

⁶⁹² Tirmizî, *es-Sünen*, 1/236 (No. 131); Ebu Nuaym, *Hilyetü'l-evliya ve Tabakatu'l-asfiya* (Beyrut, y.y. ts), 4/22.

⁶⁹³ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, 1/83-84; en-Nesai, *Sünen el-Kubra* (Beyrut, Müessesetu'r-Risale, 2001), 1/144 (No. 265).

⁶⁹⁴ Tirmizi, *es-Sünen*, nşr. Şuayp Arnavut (b.y: Dar el- Risaletil Alemiyye, 1430/2009) 1/159 (No. 131).

⁶⁹⁵ Ebû Nuaym el-Fazl b. Amr el-Mülâî, *Marifetu's Sahabe* (Medine: y.y. 1988) (No. 4131); Ebü'l-Kâsım Alî b. el-Hasen ed-Dımaşkî, *Tarihu Medinetu Dımeşk*, (Beyrut: y.y., 1995), (No. 2881).

konuda Hanefi,⁶⁹⁶ Maliki,⁶⁹⁷ Şafii⁶⁹⁸ ve Hanbeli fukahası⁶⁹⁹ ittifak halindedir. Bir kadın mükellef bu durumdayken namaz,⁷⁰⁰ oruç,⁷⁰¹ beytullahın tavafı,⁷⁰² mescide girilmesi,⁷⁰³ Kur'ân okunması, dokunması,⁷⁰⁴ evlilik ilişkisi,⁷⁰⁵ boşanması⁷⁰⁶ gibi durumlarda birtakım yasaklamalarla muhataptır.

4.2.9. Hayız Halinde Oruç Tutmanın Hükümü

Hayızlı kadının oruç tutması haramdır. Farz ya da nafile oruç tutabilmesi için hayız kanından temizlenmesi gerekir. Bu hüküm sahih sünnet, sahabenin ameli ve ümmetin

⁶⁹⁶ Hanefi mezhebine göre haramdır. bk. Ali b. Ebu Bekr el-Merginani, *el-Hidaye Şerhu Bidayetul Muhtedi* (b.y.: Daru's-Sirac, 2019), 31; Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedaiu's-Sanai fi Tertibi's Şerai* (b.y.: Daru'l-Kitabil Arabi, 1974), 1/33; Abdülganî b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lubab fi Şerhil Kitab* (Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 2010), 1/43.

⁶⁹⁷ Maliki mezhebine göre haramdır. bk. Ebû Ömer Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî, *el-Kafi fi Fikhi Ehli'l-Medine* (b.y.: Mektebetu'r Riyad el-hadise, 1978), 1/172; Ebû'l-Velîd Süleymân b. Halef et-Tüçîbî el-Bâcî, *el-Munteka Şerhu Muvattai Malik* (Beyrut: y.y., 1983), 1/343.

⁶⁹⁸ Şafii mezhebine göre haramdır. bk. Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Ahmed el-Gazzâlî, *el-Veciz fi Mezhebi'l-İmam eş-Şafii* (Kahire: y.y., 1318), 1/17; Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Ali b. Yûsuf eş-Şîrâzî, *el-Mühezzebe fi fikhi'l-İmam eş-Şafii* (Dimeşk, Daru'l Kâlem, 1992) 1/32.

⁶⁹⁹ Hanbeli mezhebine göre haramdır. bk. Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Mugni*, (Riyad: Daru Alemi'l Kutub, 1997), 1/202.

⁷⁰⁰ “Hayız vaktinde namazını terket” hadisi buna delildir. Ebu Davud, *es-Sünen*, thk. Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, (Beyrut: el-Mektebetul Asriyye, ts.) 1/72 (No. 277)

⁷⁰¹ “Hayız halinde namaz kılmayıp orucu bırakmıyor mu” Muslim, *es-Sahîh*, thk. Muhammed Zihni Efendi vd. (Türkiye: Matba'a-i Amire, 1334.)1/182 (No. 330)

⁷⁰² bk. “Hayız halî Allah'ın Adem (a.s)'ın kızlarına verdiği bir haldir. el-Hac da olursa el-Hac şcairi yapılmaya devam edilir. Ama Beytullah tavaf edilmez.” Buhari, *es-Sahîh*, (b.y: ata'at el-İlm, 1437.) 5/83 (No. 5559)

⁷⁰³ Ebu Davud, *es-Sünen*, nşr. Şuayp Arnavut (b.y. Dar el-Risaletil Alemiyye, 1430/2009) 1/167 (No. 232)

⁷⁰⁴ Kur'ân'a dokunulmasının Haramlığı hakkında bk. İmam Malik, *Muvatta*, nşr. Beşşar Avvad Maruf- Mahmud Halil (Beyrut: Müessesetu'r Risale, 1412/1991.) 1/90 (No. 9).; Kur'ân okunması hakkında bk. Tirmizi, *es-Sünen*, nşr. Şuayp Arnavut (b.y: Dar el- Risaletil Alemiyye, 1430/2009) 1/159 (No. 131)

⁷⁰⁵ “Sana hayızdan soruyorlar. De ki o eza'dır. Hayız halindeyken kadınlardan uzak durun temizleninceye kadar da onlara yaklaşmayın.” (el-Bakara 2/222).

⁷⁰⁶ bk. “İbn Ömer hayız halindeki eşini boşamıştı. Allah Resulü ona haber yolladı ve eğer boşayacaksa taharet halinde boşamasını emretti”, Ebû Abdillâh Ahmed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned*, nşr. Şuayp el-Arnaut-Adil Mürşid, (b.y: Müessesetür' Risale, 1421/2001.) 9/221 (No. 5299).

İcma'sıyla sabittir.⁷⁰⁷ Konunun zemini ibadetlerin yapılması esnasında taharetin gerekip gerekmemesi, dindeki tahareten maksadın ne olduğu; Bakara Suresi 222. ve Maide 6. ayetleriyle konu hakkındaki sünnet nasları ve asr-ı saadetteki uygulamalarda geçmektedir. Cünüplükle hayız halinin hükümlerinin aynı kabul edilmesi sebebiyle hayızlının oruç tutması haramdır. Taharet üzere olmayanlara yasak olanlar konusunda getirdikleri delillerin yanı sıra Muaze Bint Abdillâh el-Adeviyye Hadisiyle de istidlal etmişlerdir. “Hz. Aişe’ye (r.a.) sordum. Hayızlı neden orucunu kaza eder ama namazını kaza etmez? Bana sen Harici misin, diye mukabelede bulundu. Hayır dedim, sadece soruyorum. Hz. Aişe (r.a.) biz asr-ı saadette hayız sebebiyle namazı ve orucu bıraktığımızda namazı kaza etmekle emrolunmuyorduk, ama orucu kaza etmekle emrolunuyorduk da ondan cevabını verdi.”⁷⁰⁸

⁷⁰⁷ İcma için bk. Ebû Muhammed Alî b. Ahmed b. Saîd b. Hazm el-Endelüsî, *Meratibu'l-icma' fi'l-ibadat ve'l-muamelat ve'l-itikadat* (Beyrut: y.y. 1998), en-Nevevi, *el-Mecmu Şerhu'l-Muhezzeb* (b.y.: Mektebetu'l-İrşad, ts.), 2/386; Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Neylu'l-Evtar*, 2/280; İbn Abdulber, *et-Temhid lima fi'l-muvatta' mine'l-maani ve'l-esanid* (Kahire: y.y., ts.) 22/107.; Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd el-Kurtubî, *Bidayetu'l-Muctehid* (Cidde, Mektebetul-İlm, ts.) 1/56; Osman b. Ali ez-Zeylaî, *Tebyinu'l-Hakayık* (Bulak: y.y., 1314), 1/340; Ebû Muhammed Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Makdisî, *el-Mugni*, (Riyad: Daru Aleml-i-Kutub, 1997), 3/39.

⁷⁰⁸ Muslim, *es-Sahih*, nşr. Muhammed Fuad Abdalbaki (Kahire: Matbaatu İsa el-Babi, 1374/1955.) 1/265 (No. 335).

SONUÇLAR

Araştırmamızda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

1- Kur'ân İslâm'ı hareketi Hindistan, Mısır ve Osmanlı devleti bünyesinde hemen hemen aynı zaman diliminde ortaya çıkmıştır.

2- Kur'ân İslâmcılığının Hint alt kıtasındaki versiyonu İngiltere'nin Hindistan'ı işgalinden sonra ortaya çıkmış ve işgal süresince devam etmiş, işgal sonrasında da canlılığını yitirmiştir.

3- Hint Kur'âniyyûn liderlerinin İngiliz sömürge valisi ve yetkilileriyle yakın ilişkisi vardır. Kendileri misyonerlik faaliyetlerinin yanı sıra bu düşüncede olanlara okul açmaları üniversite açmaları ve basın yayın yoluyla görüşlerini neşretmeleri gibi konularda kol kanat germişler, yardımcı olmuşlardır.

4- Mısır'lı Kur'ân İslâmcıları İtalyan ve sonrasındaki İngiliz işgali sırasında Mısır yönetimi tarafından Avrupa ülkelerine gönderilmiş öğrenciler arasında taraftar bulmuşlardır. Bunlar Osmanlı ülkesinden Avrupa'ya gönderilen öğrencilerin Batı kültüründen etkilendikleri gibi modernizmden ve kültüründen dinlerini terk edip modernizmi din haline getirecek kadar etkilenmişler ve ülkelerine döndüklerinde Batıdaki gibi bir hayat anlayışını ülkelerinde hâkim kılma yolunda işgalcilerle direk ya da dolaylı şekilde paslaşarak çalışmışlardır. Buna Muhammed Abduh'un önceleri sömürü karşıtı tutum takınırken sürgün edilince geri dönmek için kendisine sunulan şartları kabul edip telifçi bir anlayışla davranması örnek gösterilebilir. Bu değişim ona Mısır müftülüğünü kazandırmıştır. Mısır müftüsüyken de Kur'ân'cı fikirleri doğrultusunda dini ıslah çalışmaları yürütmüştür.

5- Osmanlı Kur'ân'cıları baskın karakterli İttihat ve Terakki Cemiyeti faaliyetleri sebebiyle diğer iki coğrafyadaki gibi bir Kur'ân eksenli söylemi seslendirememişlerse de Mısır'la bağı olan İslâmcılar Mehmet Akif ve Ömer Rıza Doğrul gibi şahsiyetler yazılarında ve yazdıkları tefsirlerde Mısır Kur'âncılarının görüşlerini seslendirmişlerdir.

6- Hint, Mısırlı ve Osmanlı-Cumhuriyet Türkiye'si Kur'ân İslâmcı'larının irtibatlı oldukları oryantalistler ve onların İslâm hakkındaki görüşleriyle Kur'ân İslâmcılarının görüşleri birçok konuda paraleldir.

7- Oryantalistler ve Kur'ân İslâmcıları; Allah, Âlem ve peygamberlik ve Nübüvvat meselelerinde aynı düşünmektedirler. Bazıları açıkça bazıları dolaylı olarak âlemin ezeliğine inanmakta, Allah'ı âlemin bilinci, feyz alınan varlık, faal akıl olarak görmektedirler. Peygamberliği yaratılışı uygun olanların riyazetle elde edebileceği bir makam olarak görmektedirler. Tabiat kanunlarına muhalif olur diye mucizeleri ve topyekûn ahiret ahvalini (kimisi açıkça inkâr etmekte kimisi bunlar temsilidir gerçek değildir diyerek) inkâr etmektedirler. Vahyin Cebrail'den alınmadığına ve vahyin ruhta riyazetle oluşan "ilham alma melekesi" olduğuna inanmaktadırlar. Kur'ân'ın peygamberin lafızlarıyla olduğuna inanmaktadırlar.

8- Kur'ân İslâmcıları; Sünnet ve kaderi inkâr etmektedirler. Sünnet inkârlarını değişik bahaneler göstererek yapmaktadırlar.

9- Kur'ân İslâmcıları; Kur'ân'ın başka bir şeye ihtiyacı olmayacak kadar açık temel insani değerleri getirdiğini düşünmektedirler. Kur'ân'ın bütün asırlara hitap edecek temel değerleri getirdiğini ve bu ana değerlerin insanların her asırdaki medeniyet seviyelerine göre içerik kazanacağını söylemektedir. "İslâm adaleti getirmiştir," dediklerinde bu adalet anlayışının her yüzyılda ulaşılan medeni seviye ile şekilleneceğini söylemektedirler. İslâm 1400 yıl önceki toplumun hukuk anlayışını bu zaman insanına farz kılmaz demektedirler. Buna göre de korunmadığını bahane edenler olsa da Sünneti devrini tamamlamış bir anlayış olduğu için dışlamaktadırlar. Konu Kur'ân'daki çok eşlilik, miras, ukubat muamelat ile ilgili ayetlere geldiğinde ise ilgili ayetlerin içerdiği hükümleri uçuk yorumlarla modern zamana uydurulmaya çalışılmaktadır.

10- Kur'ân İslâmcıları; Mutezilenin çıktığı dönemdeki 5 asıl ile İslâm anlayışlarını ürettikleri gibi, İslâm bilim çelişmezliği, İslâm'ın akıl dini oluşu, tabiat kanunlarının tartışılmazlığı, Sünnetullah kriteri ve dinin tabii kanunlara uygun olması prensibi gibi kriterlerle Kur'ân ve Sünneti ve dolayısıyla da İslâm dinini insanileştirmekte, medenileştirmektedirler.

11- Oryantalistlerin çoğu köken olarak Yahudi veya Hristiyan'dır. Ama anlayış olarak deist bakış açısına sahip Aristoteles ve takipçilerinin izindedirler. Hemen hemen bütün Kur'ân İslâmcıları ikinci Aristo, Muallimi Sani adı verilen Farabi ve İbn Sina okuyucusu ve destekçisidir.

12- Kur’ân İslâmcıları peygamberlik kurumunu İslâm filozofları gibi algılamaktadırlar. Hem kesbî hem vehbî olduğuyla alakalı düşünceleri çok nettir.

13- Kur’ân İslâmcıları Hz. Muhammed’e iman etmeseler de tevhid edenlerin Cennet’e gireceğine inanmaktadırlar. Hangi Cennet’e girecekler? Sorusunun cevabı muğlaktır. Çünkü Cennet ve Cehennem inançlarına göre temsilidir.

14- Kur’ân İslâmcılarının ehl-i kitab tevhid ederlerse cennete girerler inançları Peygamberimizin ehl-i kitaba gönderilmediği anlamına gelmektedir. Bu, A’raf Suresi 158. ayette “*Ey insanlar ben hepinize gönderilmiş bir Peygamberim de, Allah’a ve gönderdiği ümmi Peygambere iman edin.*” ayetindeki bütün insanlığa gönderildiği açık hükmüne muhaliftir.

15- Kur’ân İslâmcılarının hemen hemen tamamı “dinlerin birliği tezini” genel ve özel anlamıyla desteklemektedirler.

16- Hz. Muhammed’in ehli kitaba gönderildiğine açıkça delil olan onca ayete rağmen gönderilmedi demektedirler.

17- Kur’ân İslâmcıları inkâr ettikleri İslâmi değerlerden sonra asr-ı saadette yaşanan peygamber tarafından uygulanarak gösterilen İslâm’ı terk etmişlerdir. Aristotelesçi, tabiatçı, deist bir anlayış geliştirerek bunu Kur’ân’a söyletmeye çalışmışlardır.

18- Batılı oryantalistler onları sizin Peygamberiniz dininizi Yahudilik ve Hristiyanlıktan ve birazda Bedevi Arap adetlerinden toplamıştır, şeklinde aşağılarken, onlar Batılıların kabul edebileceği bir İslâm anlayışı ortaya koymaya çalışmışlardır. Bu durum “*Yahudiler ve Hristiyanlar sizden ancak dinlerine tabi olursanız razı olabilirler yoksa asla,*” ayetini akla getirmektedir.

19- Ülkemiz Üniversitelerinde Kur’âncılar hakkındaki çalışmalarda Allah, âlem ve peygamberlik konusundaki görüşlerinin iman küfür açısından eleştirilmediği gözlemlenmiştir.

20- Oryantalistler ve Tabiatçı inanca sahip Hint ve Mısır Kur’ân’cıları (sünnet inkârcıları) İbn Sina ve Farabi’nin de benimsediği gibi peygamberliği kesbî kabul eden ve peygamberlerin aldıkları vahyi kendilerindeki yüksek yaratılışa ve riyazetle ortaya çıkan vahiy melekesine bağlamaktadırlar. Önce Sünneti inkâr etmekte, bununla bir anlamda dinin şariatini inkâr etmektedirler. Sonra peygamberin getirdikleri kitapları

da felsefecilerin yüce ilhamları konumuna yerleştirmektedirler. Bu kitapların içerdiği değerleri yüksek ahlaki evrensel insani değerler olarak niteleyerek felsefecilerin ilimle ve düşünceyle elde ettikleri evrensel insani değerler konumuna indirgemektedirler.

Peygamberlerden kabul ettikleri tek şey “kutsal kitap”tır. Onu da peygamberlerin açıklamalarından bağımsızlaştırmışlardır. Kutsal kitabı evrensel değerler içerir diyerek daralttıktan sonra bu evrensel değerlerin içeriklerini insani medeni kültürle açıklamışlardır. Yani semavidir dedikleri dinin kutsal kitabını beşerileştirmişlerdir. Kur’ân İslâmcılığının deistleştiği bağlam bu bağlamdır. Bir başka deyişle; Kur’ân İslâmcıları İslâm’dan sadece Kur’ân’ı kabul etmekte, Sonra Kur’ân’ı Sünnetten bağımsızlaştırmakta sonra Kur’ân’ın evrensel olarak niteledikleri değerlerini her asrın insani medeni kültürüne uygun olarak yorumlamaktadırlar. Dini inançlar da dâhil Kur’ân’daki her kavramı felsefî içeriklerle anlamaktadırlar.

21- Çalışmamızda Kur’âncıların ya da diğer isimleriyle sünnet inkârcılarının Allah, peygamberlik, varlık telakkileri ve nübüvvat konularında Kur’ân’a ve sünnete muhalefetleri ortaya konmuştur.

22- Âlemin ezeliğine, peygamberliğin kesbîliğine inanmaktadırlar. Sünnetin dinden oluşunu inkâr etmektedirler.

23- Peygamberlerin masumluklarını ve mucizelerini (Kur’ân’da nakledilen mucizeler de dâhil) açıkça inkâr etmişlerdir. Vahiy, melek, şeytan, cin, cennet, cehennem, âhiret hayatı, berzah âlemi gibi dini değerleri inkâr ettikleri ilgili bölümlerde kaynak eserlerine dayandırılarak ispat edilmiştir.

24- Kur’âniyyun (Sünnet inkârcıları) kalamî bir mezheptir. Araştırmamızda yaptığımız bütün bu tespitler ve naklettiğimiz veriler Kur’ân İslâmcılığı ve Sünnet inkârcılığı adıyla anılan bu anlayışın tekâmülünü tamamlamış bir “kelamî mezhep” olduğunu göstermektedir.

Buna göre Müslümanların arasında ortaya çıkan bir ilmi anlayış ya da yöneliş olarak incelenmeleri onların çok sayıda yanlışının kabul görmesine neden olabilecektir. Kur’âniyyun Geleneksel anlayıştan farklı bir anlayış, yeni bir bakış açısı değil, Mutezile gibi İslâmi Değerleri 5 temel kritere göre elden geçiren (Âlem ve Allah ilişkisi, peygamberlik anlayışı, Nübüvvat konularının tamamını reddedişiyle) İtikadi;

(Sünneti kabul etmeyen, İslâm hukukunu reddeden anlayışlarıyla) Fıkhi (!), (Kur'ân ayetlerinin evrensel ahlaki davranış ölçülerinden başka bir şey olmadığı ve her asırda o asrın kültürüne göre yorumlanacak değerlerden ibaret olduğu görüşleriyle) Ahlaki bir mezhep olarak incelenmelidir.

KAYNAKLAR

- A'zami, Muhammed Mustafa. *ed-Dirasat fi'l-hadisi'n-Nebevi ve Tarihu Tedvinihi*. el-A'zami Muhamel-Mektebetu'l-İslami, 1980.
- Abdurrezzak, Ali. *el-İslam ve Usulu'l Hükm*. Beyrut: Daru Mektebetu el Hayat, 1978.
- Acluni. *Keşfu'l-hafa ve Müzilu'l ilbas*. Cilt I. Haleb, tarih yok.
- Açıkgenç, Alparslan. «Fazlurrahman.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 30 Haziran 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/fazlurrahman>.
- Ahmed, Seyyid Makbul. *Mutalaatu Hadis*. İlahabad Hind: Mektebetu Abbas, tarih yok.
- Ahsan, Abdullah. *Emir Ali, Seyyid*. 1995. <https://islamansiklopedisi.org.tr/emir-ali-seyyid>.
- . *Emir Ali, Seyyid, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi 11/124*. İstanbul: y.y., 1995.
- Akbar, Ahmed. *Postmodernizm ve İslâm*. Çeviren Osman Ç. Deniztekin. İstanbul: Düşün Yayınları, 1995.
- Akdemir, Salih. «Müsteşriklerin Kur'an'ı Kerim ve Hz. Muhammed (s.a.v.)'e Yaklaşımları.» *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi XXXI* (1989).
- Akdemir, Salih. «Tarih Boyunca ve Kur'an-ı Kerimde Kadın.» *İslami Araştırmalar* 10, no. 4 (1997).
- Akgül, Mehmet. *Modernlik-Modernleşme, Postmodernlik, Sekülerleşme ve Din, Din Sosyolojisi içerisinde*. Düzenleyen: Niyazi Akyüz ve İhsan Çapcıoğlu. Ankara: 2012, Grafiker Yayınları.
- Akün, Ömer Faruk. *Âli Mustafa Efendi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Cilt 2. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Akyüz, Niyazi, ve İhsan Çapcıoğlu. *Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, tarih yok.
- Akyüz, Niyazi, ve Şahin Gürsoy. *Modernleşme, Sekülerleşme ve Din, Ana Başlıklarıyla Din Sosyolojisi içerisinde*. Ankara: Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, tarih yok.
- Albayrak, Halis. «Elmalılı Hamdi Yazır'ın Tefsir Anlayışı.» *Elmalılı Hamdi Yazır Sempozyumu*. Ankara: Diyanet Yayınları, 1993. 4-6.
- Albayrak, İsmail. *Klasik Modernizmde Kur'ân 'a Yaklaşımlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.

- Ali, Cerağ. *A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l İslam*. Çeviren Mevlana Abdulhak. Lahor: Matbaatu Refah-am, tarih yok.
- Ali, Çerağ, ve Nevab Yar Cenk. *A'zamu'l-Kelam fi İrtikai'l İslam*. Çeviren Mevlana Abdulhak. Lahor: Matbaatu refah-am, 1911.
- Ali, Mir Necat. *Seyyid Ahmed Han*. tarih yok.
- Alperen, Abdullah. *Çağımız İslâm Dünyasında Modernleşme Hareketleri ve Türkiye'deki Etkileri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1997.
- Altınsu, Lütfi. «Ne Yapmak İstedik.» *Kâlem*, 1989: 19-24.
- Arıcı, Niyazi. «Menar tefsirinde mucizelerle ilgili farklı yorumlar.» *Yüksek Lisans*. Ankara Üniversitesi / Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Arkoun, Muhammed. *el-Fikru'l-İslâmî Kiraatun İlmiyye*. Beyrut: Merkezü'l İnâmî'l Kavmî, 1987.
- Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınları, 2010.
- Arpağuş, Hatice Kelpetin. *Fazlurrahman'a Göre Allah ve İnsan*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2010.
- Aşme, Adil Ebu. «Kadaya el Mer'a fi Şi'ri'l Arabi fi Mısır.» *Risalet Doktora*. Mekke: Camiat el Melik Abdulaziz, 1945.
- Atay, Hüseyin. *İslam'ı Yeniden Anlama*. Ankara, 2001.
- . *Kur'an'a Göre İman Esasları*. Ankara, tarih yok.
- Ateş, Ali Osman. *Hadis Temelli Kalıp Yargılarda Kadın*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2006.
- Ateş, Süleyman. «Cennet Kimsenin Tekelinde Değildir.» *İslâmî Araştırmalar* 3, no. 1 (1989).
- . *İslâm'ın Kadına Getirdiği Haklar*. Ankara: 19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, tarih yok.
- . *İslama İtirazlar ve Kur'an'ı Kerimden Cevaplar*. Ankara: Kılıç Kitabevi, 1972.
- . *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Yayınları, 1997.
- Aydın, Mehmet Sabih. «Hadislerin Kur'an'a Arzı ile ilgili Rivayetlerin Tahric ve Tahlili.» *Akademik Platform İslami Araştırmalar Dergisi*, 2023: 52-71.

- Ayyıldız, Erol. «Mâzinî, İbrâhim Abdulkâdir.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 30 Haziran 2024.: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mazini-ibrahim-abdulkadir>.
- Bayraklı, Bayraktar. *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*. İstanbul: Bayraklı Yayınları, 2002.
- Bedir, Murteza. «Schacht, Joseph.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, tarih yok.
- Bell, Richard. *Bell's Introduction to the Qur'ân*. Çeviren Süleyman Kalkan. Edinburgh, 1991.
- Beyaz, Fatma Zehra. «İki Yeni Eser Münasebetiyle: Oryantalizm ve Milliyetçiliğin Kısılcındaki Mısır Tarih Yazımını Yeniden Düşünmek.» *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi* 20, no. 40 (2022): 9.
- Bilgin, Beyza. *İslamda Kadının Rolü*. Ankara: Konrad Adenauer Vakfı Türkiye Temsilciliği, 2001.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlî'si ve Tefsiri*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1991.
- . *Kur'an'ı Kerim'in Türkçe Meali Alisi ve Tefsiri*. Cilt 8. tarih yok.
- . *Teaddüd-i Zevcat Müessesesi İctimaiyesi (II)*. Cilt XI. Sebilürreşad, 1340.
- Birişik, Abdülhamit. *Hind Alt Kıtası Düşünce ve Tefsir Ekolleri*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2001.
- . «Hind Alt Kıtasında Urduca Tefsirler ve Ehl-i Kur'ân.» *Doktora Tezi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Bulaç, Ali. «Mekasidu's-Şeria Bağlamında Kadının Şahitliği Konusu.» *İslami Araştırmalar Dergisi*, Ekim 1991.
- Bulğur, Durmuş. *XIX. Yüzyıl Hint Kıtasında İslami Fikir Akımları*. Konya: Tablet Kitabevi, 2007.
- Carullah, Musa. *Hatun*. Ankara: Otto Yayınları, 2014.
- Cemile, Meryem. *İslâm ve Oryantalizm*. Çeviren Faruk Yılmaz ve Ahmet Deniz. İstanbul: Seçkin Yayıncılık, 1989.
- Cerağ, Ali. *Tahkiku'l-Cihad*. Lahor: Matbaatu refah-am, 1912-1913.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Tarihi*. Ankara: D.İ.B. Yayınları, 1988.
- Cündioğlu, Düccane. «"Tefsir'de Helenizm".» *Bilgi ve Hikmet*, 1993: 153.

Çağrı, Mustafa. «Mansûr Fehmî.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 1 Temmuz 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/mansur-fehmi>.

Çakın, Kamil. «Hadislerin Kur'an'a arz edilmesi Meseleleri.» *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 34, no. 1 (tarih yok): 237-262.

Çelik, Hüseyin. «Ehl-i Kitabın Kestiğinin Yenilmesi ve Kadınları İle Evlenilmesi (Maide 5. Ayeti Bağlamında Bir Tahlil).» *Dicle Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2010.

Çiftçi, Adil. *Fazlurrahman ile İslam'ı Yeniden Düşünmek*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2001.

Dalgın, Nihat. *Gündemdeki Tartışmalı Dini Konular*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2010.

Darekutni. *es-Sünen*. Kahire: Matbaatu Daru'l-Mehasin, 1966.

Demir, Mahmut vd. Özafşar, Mehmet Emin. «Vehb b. Münebbih.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 2 Temmuz 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/vehb-b-c>.

Demir, Recep. «Kur'an Tefsirinde Tarihselci Yöntem.» *Doktora Tezi*. Konya, 2004.

Demirkıvıran, Sine. «Ortaçağ'da Batıda Yapılan İlk Kur'an Çevirileri ve Çevirmenlerin Çeviri Stratejileri.» *Akademik İncelemeler Dergisi* 9, no. 1 (2014): 233-247.

Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara, 1990.

Din İşleri Yüksek Kurulu. «İslam miras hükümlerine uymamanın sorumluluğu var mıdır?» *Kurul.diyane*. <https://kurul.diyane.gov.tr/Cevap-Ara/902/islam-miras-hukumlerine-uyumamanin-sorumlulugu-var-midir>, (11.07.2024).

Draz, Muhammed. *En Mühim Mesaj*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1985.

Düzgün, Şaban Ali. *Seyyid Ahmed Han ve Entelektüel Modernizmi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

Ebu Davud. *es-Sünen*. Beyrut: Daru'r risaleti'l Âlemiyye, 2009.

Ebu Hanife. *el-Fıkhu'l-Ekber*. İstanbul: İfav, 2002.

—. *el-Vasiyye*. İstanbul: İfav, 2002.

Ebu Hayyân, el-Endulusî. *el-Bahru'l-Muhîf fî't-Tefsîr*. Beyrut: Daru'l-Fikir, 1420.

Ebu Nuaym. *Hilyetü'l-evliya ve Tabakatu'l-asfiya*. Beyrut, tarih yok.

—. *Marifetu's Sahabe*. Medine, 1988.

Ebu Zehv. *el-Hadis ve'l-Muhaddisun*. Kahire, 1958.

- ed-Darimi. *es-Sünen*. Kahire: Neşr Daru İhyauu's-sünne en nebeviyye, tarih yok.
- ed-Desuki, Muhammed. *Haşiyetu'd-Desuki ale's-Şerhi'l-Kebir*. Kahire, tarih yok.
- Efendi, Mustafa Sabri. *Kadınla İlgili Görüşüm ve Bu Görüşün Batı Taklitçisi Sözlerle Karşılaştırılması*. Çeviren Mustafa Yılmaz. İstanbul: Esra Yayınları, 1994.
- Efgānî, Cemâleddîn-i. Muhammed Abduh, el-'Urvetü'l-vüşkâ, (Beyrut, 1389/1970), 412-417. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-han-seyyid>
- el Behiy, Muhammed. *el-Fikru'l İslami el Hadis ve Sılatuhu bi'l-İsti'mar el Garbi*. Kahire: Mektebetu Vehbe, 1975.
- el-Attas, Nakib. *Prolegomena to the Metaphysics of İslam: An Exposition of the Fundamental Elements of the Worldview of İslam*. Kuala Lumpur, 1995.
- el-Attas, Nakib. *İslâmî Dünya Görüşü: Genel Bir Çerçeve, İslâm ve Modernizm, Fazlurrahman Tecrübesi içerisinde*. İstanbul Büyükşehir Belediyesi Yayınları, 1997.
- el-Ayni, Bedruddin. *Umdetu'l-kari Şerhu'l-Buhari*. Daru'l-Kutubul İlmiyye, 2001.
- el-Azimabadi, Muhammed Şemsülhak. *Avnu'l-ma'bud şerh Sünen Ebu Davud*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1991.
- el-Bacı, Ebu'l-Velid. *el-Munteka Şerhu Muvattai Malik*. Beyrut: Darul-kutubu'l-ilmiyye, 1983.
- el-Bağdadi, Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Şerefu Ashabi'l Hadis*. Cidde: Mektebetu'l-İlm, 1996.
- el-Beğavi, Ebu Muhammed el-Hüseyn. *Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsiri'l-Kur'ân*. Beyrut: Daru İhyai't-Türasu'l-Arabi, 1420.
- el-Behiy, Muhammed. *İslâmî Düşüncede Oryantalist Etki*. Çeviren İbrahim Sarmış. İstanbul: Ekin Yayınları, 1996.
- el-Beyadi, Ahmed b. Hüseyin. *İşaratu'l-Meram min İbarati'l-İmam*. 1949.
- el-Beycuri. *Haşiyetü ala Şerhi Cevhereti't-Tevhid li'l-Lakkani*. Kahire: Darus selam, 2002.
- el-Beydâvî, Kâdî Nasırüddin. *Envaru't-Tenzîl ve Esraru't-Te'vil*. Beyrut: Daru İhyai't-Türas el-Arabi, 1418.
- el-Beyhaki. *Delâilü'n-nübüvve*. Beyrut, 1985.
- . *es-Sünenu'l- Kübra*. Haydarabad, tarih yok.
- . *es-Sünenu's-Sağir*. Pakistan: Camiatu'd-dirasat el-İslamiyye, 1989.

- el-Buhari. *es-Sahîh*. Daru Tuka'n-Necat, 1422.
- . *et-Tarihu'l-Kebir*. Riyad: 1998, tarih yok.
- el-Cebertî, Abdurrahman b. Hasan. *Acâibü'l-Âsâr fî'tTerâcim ve'l-Ahbâr*. Cilt 4. Kahire: Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1998.
- el-Cessas. *Ahkamu'l-Kur'an*. Beyrut: Daru İhyau't Turasi'l-Arabi, 1986.
- el-Çakrilevi, Abdullah. *el-Mübahase*. Lahor: Matbaatu İslamiyye, tarih yok.
- . *Tercümetu'l-Kur'an bi Ayati'l Furkan*. Siyelkut: Matbaatu Pencab, 1899.
- . *Terku İftirau Teamül*. Lahor: Sitiim, tarih yok.
- el-Elbani, Nasuriddin. *Silsiletu'l Ehadis ed-Daife ve'l Mevdua*. Beyrut: Mektebetul-Maarif li'n-Neşr ve't-tevzi, 1985.
- el-Eş'ari. *Makalatü'l-İslamiyyin*. İstanbul, 1929-1933.
- el-Gazali. *el-Veciz fî Mezhebi'l-İmam eş-Şafii*. Kahire: Daru'l Hadis, 1318.
- el-Hâdimi. «Şerhu'l-Vasiyye.» *Resail El Hâdimi* içinde, 150-192. tarih yok.
- el-Hafız, Muhammed Eslem Ciracburi. *Mahcubu'l-İrs*. Matbaatu feyd-am Aleykira, 1342.
- . *Mecelletu Tuluu'l-İslam*. Mecelletu Tuluu'l-İslam, 1956.
- . *Nukatu'l-Kur'an*. Dehli: Matbaatu Yuniin, 1952.
- . *Ta'limatu'l-kur'an*. Dehli: Matbaatu Tecelli Bergi, 1934.
- . *Tarihu Necd*. Dehli: Matbaatu Cid-Berki, 1924.
- el-Hafız, Muhammed Eslem. *Nukaatu'l-Kur'an*. Delhi: Matbaatu Yuniin, 1952.
- el-Hâkim en-Nisâburi. *el-Müstedrek ala's Sahihayn*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2002.
- el-Hatib el-Bağdadi. *el-Cami li Ahlaki'r-ravi ve Adabu's-sami'*. Müessesetu'r-Risale, 1996.
- el-Hatib el-Bağdadi. *el-Cami li Ahlaki'r-ravi ve Adabu's-sami'*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 1996.
- el-Hattabi. *Meâlimü's-Sünen*. Haleb, tarih yok.
- el-Hattabi. *Meâlimü's-Sünen*. Haleb, 1932.
- el-Hâzin, Ali b. İbrahim el-Bağdadi. *Lübabu't-Te'vîl fî Maani't- Tenzîl*. Daru'l Fikr, 1979.

- el-Hâzin, Ali b. İbrahim el-Bağdadi. *Lübabu't-Te'vîl fî Maani't- Tenzî*. Daru'l Fikr, 1979.
- el-Heysemi. *Mecmau'z-Zevaid ve Menbeu'l-fevaid*. Beyrut, 1967.
- el-Heysemi. *Keşfu'l-Estar an zevâ'idü'l-Bezzâr*. Beyrut, 1985.
- el-Heysemi. *Keşfu'l-Estar an Zevâ'idü'l-Bezzâr*. Beyrut, 1985.
- . *Mecmau'z-Zevaid ve Menbeu'l-fevaid*. Beyrut: 1967, tarih yok.
- el-Hicazi, Mahmud. *Furkan Tefsiri*. İlim Yayınları, tarih yok.
- Eliaçık, R.İhsan. *Yaşayan Kur'an Türkçe Meal/Tefsir*. İstanbul: İnşa Yayınları, 2007.
- el-İsfehani, Ragıp. *el-Müfredat fî Garibi'l-Kur'an*. Beyrut: Dârü's-Şâmiyye, 1997.
- el-Kadi İyad. *Şerhu's-Şifa*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- . *Şerhu's-Şifa*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- el-Kadı İyad. *Şerhu's-Şifa*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2001.
- el-Kârî, Ali. *Fıkh-ı Ekber Şerhi*. Çeviren Hüseyin S. Erdoğan. tarih yok.
- el-Kârî, Ali. *Şerhu Müsnedi Ebu Hanife*. Daru'l-kutubi'l-İlmiyye, tarih yok.
- el-Kasani Mes'ud. *Bedaiu's-Sanai fî Tertibi's Şerai*. Daru'l-Kitabil Arabi, 1974.
- el-Kasani Mes'ud. *Bedaiu's-Sanai fî Tertibi's Şerai*. Daru'l-Kitabil Arabi, 1974.
- el-Kasımî, Cemaluddin. *Mehasînu't-Te'vîl*. Beyrut: Müessesetü't- Tarihi'l-Arabî, 1994.
- el-Kasımî, Cemaluddin. *Mehasînu't-Te'vîl*. Beyrut: Müessesetü't- Tarihi'l-Arabî, 1994.
- el-Kettani. *Nazmü'l-mütenasir fî'l-hadisi'l-mütevâtir*. Beyrut: Dârü'l-Kutubu'l-İlimiyye, 1983.
- . *Nazmü'l-mütenasir fî'l-hadisi'l-mütevâtir*. Beyrut: Dârü'l-Kutubu'l-İlmiyye, 1983.
- el-Kevserî. *Nazra 'Abira Fi Meza'imi Men Yunkiru Nuzule İsa Kable'l-Ahira*. Kahire, 1997.
- . *Nazra 'Abira Fi Meza'imi Men Yunkiru Nuzule İsa Kable'l-Ahira*. Kahire, 1997.
- el-Kurtubi. *el-Camiu li Ahkami'l-Kur'an*. Kahire: Dçöaru 'l-Kutubi 'l-Mısriyye, 1964.
- el-Kurtubi. *el-Müfhim li ma Eşkele min Kitabi Telhisi Müslim*. Beyrut: Daru İbn Kesir, 1996.

- el-Maturidi. *Te'vilatü'l-Kur'an*. Lübnan: Müessesetu'r-risale, 2004.
- el-Mavsili, Abdullah. *el-İhtiyar li ta'lilil Muhtar*. Beyrut: Daru'l Kutubul İlmiyye, tarih yok.
- el-Merâği, Ahmed b. Mustafa. *Tefsiru 'l-Merâği*. Mısır: Şirketü Mektebe ve Matbaa Mustafa el-Babi el- Halebi ve Evladühü bi Mısır, 1946.
- el-Merginani, Ali b. Ebu Bekr. *el-Hidaye Şerhu Bidayetul Mubtedi*. Daru's-Sirac, 2019.
- el-Mevdudî, Ebu'l A'la. *Tefhimu'l Kur'an*. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- el-Meydani, Abdulgani. *el-Lubab fi Şerhil Kitab*. Beyrut: el-Mektebetu'l-İlmiyye, 2010.
- el-Ömeri, Ekrem Ziya. *Kitabu's-Siyrâ en-Nebeviyye*. Medine: Mektebetu'l Ulum ve'l-hikem, tarih yok.
- el-Pezdevi. *Ehli Sünnnet Akaidi*. Çeviren Şerafeddin Gölcük. Kayıhan Yayınları, tarih yok.
- el-Vahidi. *el-Veciz fi tefsiril kitabil aziz*. Dimeşk: Daru'l-Kâlem, 1995.
- Emin, Ahmed. *Zuamau'l islah*. Kahire: Mektebetu'n-nahda el-mısıryye, 1976.
- Encam, Halîk. *Şiblî kî İlmi ve Edebî Hidmât Şiblî or Sir Seyyid*. Delhi, 1996.
- en-Nedevi, Ebu'l-Hasen. *es-Sıra' Beyne'l-fikreti'l-İslamiyye ve'l-fikreti'l-garbiyye fil Aktaril İslamiyye*. Kuveyt: Daru'l-Kâlem, 1983.
- en-Nesai. *es-Sünen el-Kübra*. Beyrut: Müessesetu'r-Risale, 2001.
- en-Nesai. *Sünen*. Beyrut: Daru'l-Beşâiri'lİslamiyye, 1415.
- en-Nesefî. *Medâriku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*. Beyrut: Daru'l-Kelimi't-Tayyib, 1998.
- en-Nesefî. *Medâriku't-Tenzil ve Hakaiku't-Te'vil*. Daru İhyai'l Kütübi'l Arabiyye, tarih yok.
- en-Nesefî, Ebu 'l-Berekât. *Medariku't-tenzil ve Hakaiku't-tevil*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.
- en-Nevevi. *el-Mecmu Şerhu'l-Muhezzeb*. Mektebetu'l-İrşad, tarih yok.
- en-Nevevi. *Ravdatu't-Talibin ve Umdetu'l-Müttakin*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1991.
- en-Nisâburi, Nizamuddin. *Ğaraibu'l Kur'an ve Reğaibu'l-Furkan*. Lübnan: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.

- Eren, Hasan. *Türkçe Sözlük*. Ankara: TDK Yayınları, 1988.
- er-Ramhurmuzi, Hasen b. Abdurrahman. *el-Muḥaddisu'l-fâsıl beyne'r-ravî ve'l-vai*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1971.
- er-Râzî, Fahreddin. *et-Tefsîru'l-Kebîr*. Beyrut: Daru İhyau't-Türasi'l-Arabi, 1420.
- Esed, Muhammed. *Kur'ân Mesajı Meal-Tefsir*. Çeviren Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.
- . *Kur'an Mesajı*. Çeviren Cahit Koytak ve Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 1966.
- es-Sibâî, Mustafa. *Mustafa es-Sibâî*. Beyrut: el-mektebu'l-islami, 1978.
- es-Suyûtî, Celâluddin. *Tefsîru'l-Celâleyn*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, tarih yok.
- eş-Şal, Seyyid Ahmed. «Şeltût, Mahmûd.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 2 Temmuz 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/seltut-mahmud>.
- et-Tabarani. *el-Mu'cemu'l-Kebir*. Mektabetu İbn Teymiyye, 2008.
- . *el-Mucemu'l-Evsat*. Daru'l Hameyn, 1995.
- et-Taberî, İbn Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl Âyi'l-Kur'ân*. Riyad: Daru Âlemi 'l-Kutub, 2003.
- . *Câmiu'l Beyan an Te'vili Ayi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru'l-Fikr, 1988.
- et-Taftazani. *Şerhu'l-Akaidi'n-Nesefiyye*. Lübnan: Daru't-Turasil-arabi, 2014.
- . *Şerhu'l-Mekasid*. Lübnan: Âlemu'l Kutub, 1998.
- et-Tahavi. *Şerhu'l-Akidetu't-Tahaviyye*. Beyrut: Daru İhyau't-turasi'l-arabi, 2014.
- et-Tirmizî, Muhammed. *es-Sünen*. Beyrut: Daru 'l-Kutubi 'l-İlmiyye, tarih yok.
- ez-Zeccac, Ebu İshak. *Meani'l-Kur'an ve İrabuhu*. Beyrut: Âlemu'l-Kutub, 1988.
- ez-Zehebi. *et-Tezkire (Tezkiratu'l-Huffaz)*. Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2009.
- ez-Zehebi. *Mizanu'l-İtidal Nakdi'r Rical*. Beyrut: Daru'l-Marife, 2009.
- . *Siyeru A'lami'n-Nubela*. Müessesetu'r-risale, 1982.
- ez-Zemahşeri. *el-Keşşaf an Hakaiku't-Tenzil ve Uyuni'l Akavi'l fi vucuhi't-te'vil*. Lübnan: Daru'l-Marife, 2009.
- ez-Zerkeşi, Bedruddin. *el-Bahru'l-muhit fi Usulil-fikh*. Vuzaratu'l Evkaf ve's-suunul-İslamiyye, 1992.

- ez-Zeylai, Cemaluddin. *Nasbur'r-Raye*. Daru'l Me'mun, 1357.
- ez-Zeylai, Fahreddin. *Tebyinu'l-Hakayık Şerhu Kenzud Dakaik*. Bulak, 1314.
- ez-Zuhayli, Vehbe. *et-Tefsiru'l-Münir*. Daru'l-Fikr, 2003.
- ez-Zürkani, M. Abdulazim. *Menahilu'l İrfan fî Ulumi'l Kur'an*. Kahire: Daru İhyai Kütübi'l Arabî.,
- Fazlıoğlu, Şükran. «Tâhâ Hüseyin.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 30 Haziran 2024.: <https://islamansiklopedisi.org.tr/taha-huseyin>.
- Fazlurrahman. *Ana Konularıyla Kur'an*. Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- . *İslam*. Çeviren Mehmet Dağ ve Mehmet S. Aydın. İstanbul: Selçuk Yayınları, 1981.
- . *İslâmi Yenilenme: Makaleler*. Çeviren Adil Çiftçi. Cilt 2. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2004.
- . *Tarih boyunca İslami Metodoloji Sorunu*. Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Fidan, Hafsa. *Kur'an'da Kadın İmgesi*. Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Fırlı, Ethem Ruhi. *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*. İstanbul, 1999.
- Filibeli, A. Halil Fevzi. *Efganiye Reddiye*. İstanbul: Sabah Gazetesi Kültür Yayınları, 1976.
- Furseth, Inger, ve Pal Repstad. *Din Sosyolojisine Giriş*. Çeviren İhsan Çapcıoğlu ve Halil Aydınalp. Ankara: Birleşik Yayınları, 2006.
- Gökberk, Macit. *Felsefe Tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1999.
- Görgün, Hilal. «Heykel, Muhammed Hüseyin.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 30 Haziran 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/heykel-muhammed-huseyin>.
- Görmez, Mehmet. *Kur'an İslâmı ve Kitâbü's-Sünne*. tarih yok.
- Güler, İlhami. «Kur'an'da Kadın-Erkek Eşitsizliğinin Temelleri.» *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 1997.
- Hacısüleymanoğlu, Ensar. «Kur'an'ı Din-Bilim İlişkisi Bağlamında Ernest Renan'ın İddiaları ve Dinî Temeller Açısından Tahlili (Namık Kemal Örneği).» Ordu, 2023.
- Halefallah, Muhammed Ahmed. *el-Fen el-Kasasi fî'l Kur'ani'l-Kerim*. Kahire: Mektebetu Enclu el Mısıriyye, 1972.

- Halife, Muhammed. *el-İstişrak ve'l Kur'anü'l Azim*. Çeviren Abdussabur Şahin. Kahire: Daru'l İ'tisam, 1994.
- Hamidullah, Muhammed. *İslâm Peygamberi*. Çeviren Salih Tuğ. İstanbul: İrfan Yayınları, 1990.
- Han, Seyyid Ahmed. *Makalat*. Lahor: Matbaatu Zerin-Aret, 1962.
- . *Tefsiru'l-Kur'an*,. el-Hind: Matbaatu Müfid Aam Akrah, 1903.
- . *Tefsirul Cinn Ve'l Cann Ala Ma Fil Kur'an*. Lahor: Matbaatu İslamiyye, tarih yok.
- Hanbel, Ahmed b. *el-Müsned*. er-Riyad: Muessesetü'r-Risâle, tarih yok.
- . *Kitabu'l ilel ve marifeti'r-ricâl*. er-Riyad: Daru'l-hani, tarih yok.
- . *Usulu's-Sünne*. Daru'l-Menar, 1411.
- Hanife, Ebu. *el-Fıkhu'l Ebsat(İmamı A'zam'ın Beş Eseri)*. İstanbul: İfav, 2002.
- Haşmet, Ali. «Mecelletu Belağu'l-Kur'an.» 1975.
- . *Tebvibu'l Kur'an*. Lahor: Matbaatu İslamiyye, tarih yok.
- Hatiboğlu, İbrahim. *Çağdaşlaşma ve Hadis Tartışmaları(Hint Altkıtası Mısır ve Türkiye'de Hadis Tartışmaları)*. İstanbul Hadisevi, 2004.
- Hatipoğlu, Mehmet. "Goldzıher Ignaz" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde, 102-105. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Hatipoğlu, Mehmet Said. «“Goldhizer, Ignaz”» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, tarih yok.
- Havva, Said. *el-Esâs fi't-Tefsîr*. Çeviren M. Beşir Eryarsoy ve Harun Ünal. İstanbul: Şamil Yayınları, 1989.
- Hitti, Philip K. *Târîhu'l- Arab*. Dârü'l-keşşâf li'n-Neşr, 1961.
- Hoca Abdullah. «Kur'an ve Hadis Makalesi.» *Mecelletu Belağ*, Ağustos 1929.
- Hoca Ahmeduddin. *Mucizetu'l-Kur'an der Beyani Mirasi Müselmenan*. Lahor: Matbaai İslamiyye, tarih yok.
- Hourani, Albert. *Batı Düşüncesinde İslam*. Çeviren Celal Kanat. İstanbul: Babil Yayınları, 2001.
- . *Çağdaş Arap Düşüncesi*. Çeviren Latif Boyacı ve Hüseyin Yılmaz. İstanbul: İnsan Yayınları, 1994.
- Hökelekli, Hayati. *Din Psikolojisi*. Ankara: TDV Yayınları, 1996.

Hüseyin Hatemi, Modern Mahrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı, İslâmî Araştırmalar Dergisi, 1997, c. 10, sayı 4, s. 313. «Modern Mahrem ve İslâm'ın Kadına Bakışı.» *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 10, no. 4 (1997).

Hüseyin, Muhammed. *Modernizmin İslâm Dünyası'na Girisi*. Çeviren S. Özel. İstanbul: İnsan Yayınları, 2004.

Hüseyin, Süreyyâ. *Sir Seyyid Ahmed Hân or Un ka Ahd*. Alîgarh: Educational Book House, 1993.

İbn Abdulber. *el-İstiab fi Ma'rifeti'l-Ashab*. Kahire: 1358, tarih yok.

İbn Abdulber. *el-İstizkar el Camiu Li mezaḥibi Fukahai'l-emsar ve ulemau'l-aktar fi ma tedammanahu'l Muvattau min Meani'r ra'yi ve'l-Asar ve Şerhu Zalike Kulluhu bi'l-icazi ve'l-ihṭisar*. Kahire: Daru'l-va'y, 1993.

İbn Abdulber. *Camiu Beyani'l-ilm ve Fadlihi*. Medine, 1968.

—. *el Kafi fi Fikhi Ehli'l Medine*. Mektebetu'r Riyad el-Hadise, 1978.

—. *et-Temhid lima fi'l-muvatta' mine'l-maani ve'l-esanid*. Kahire, tarih yok.

İbn Abidin. *Reddu'l-muhtar Ale'd-durru'l-muhtar*. İstanbul, 1324.

İbn Adil, Ömer b. Ali. *el-lubab fi ulumu'l-kitab (Tefsiru'l-Lubab)*. Beyrut, 1998.

İbn Adiy. *el-Kamil fi'd Duafa*. Beyrut, 1988.

İbn Arrak el-Ken'ani. *Tenzihu's-Şeriatu'l-Merfüa ani'l-Ahbari's-şeniati'l-Mevdüa*. Mısır, tarih yok.

İbn Asakir. *Tarihu Medinetu Dimeşk*. Beyrut, 1995.

İbn Aşur. *et-Tahrir ve't Tenvir*. Tunus, 1984.

İbn Atiyye el-Endülüsi. *el-Muharreru 'l-Veciz fi Tefsiri 'l-Kitabi'l-Aziz*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-ilmîyye, 1422.

İbn Atiyye, el-Endülüsi. *el-Muharrerü 'l-Veciz Fi Tefsiri 'l-Kitabi'l-Aziz*. Fas, 1977.

İbn Hacer el-Askalani. *ed-Diraye fi Tahrici Ehadisi'l-hidaye*. Kahire, 1964.

—. *et-Takrib*. Kahire: Daru'l-Asıme, 1421.

—. *et-Telhis (telhisu'l-habir fi tahrici ehadisi'r-rafi'l-kebir)*. Kahire, 1399.

—. *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari*. Kahire, 1959.

—. *Hedyü's-ari Mukaddimetu Fethu'l-bari Şerhu Sahihi'l-buhari*. Beyrut, 1301.

İbn Hacer el-Askalani. *el-İsabe fi Temyizi's-Sahabe*. Kahire, tarih yok.

- . *et-Tehzib (Tehzibu't-Tehzib)*. el-Maarif, 1327.
- İbn Hazm. *Esmâu's-Sahabeti'r-Ruvat ve Ma li külli vahidin mine'l-aded*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- İbn Hazm. *el-Fisal fi'l-Milel ve'l Ehvai ve'n-Nihal*. Beyrut: Daru'l-Cil, tarih yok.
- . *Meratibu'l-İcma (meratibu'l-icma' fi'l-ibadat ve'l-muamelat ve'l-itikadat)*. Beyrut, 1998.
- İbn Hazm. *el İhkam fi Usuli'l-Ahkâm*. Mısır, 1345.
- . *el-Muhalla bi'l-asar*. Beyrut, 1996.
- . *Esmâu's-Sahabeti'r-Ruvat ve Ma li külli vahidin mine'l-aded*. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1992.
- . *İlmü'l-Kelam*. Düzenleyen: Ahmed Hicazi es-Sakka. Kahire, tarih yok.
- İbn Huzeyme. *es-Sahih (Sahihu İbn Huzeyme)*. Beyrut, 1975.
- İbn Kaysarani, Muhammed. *Zahiratü'l-Huffaz el-Muhrec ale'l-Huruf ve'l-Elfâz (ez-Zahîre fi'l-ehâdissi'z-da'ife ve'l-mevdûa)*. Riyad, 1996.
- İbn Kayyim el Cevziyye. *İ'lamu'l-muvakkiin an Rabbi'l-âlemin*. Beyrut, tarih yok.
- İbn Kesîr, Ebu'l-Fida. *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim*. Düzenleyen: Muhammed Hüseyin Şemsuddin. Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1419.
- İbn Kudame el-Makdisî. *el-Muğni*. Riyad: Daru Âlemi'l-kutub, 1997.
- İbn Kuteybe. *Tevilu Muhtelefi'l-hadis*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1999.
- İbn Mace. *es-Sünen*. Düzenleyen: Muhammed Fuad Abdulbaki. Daru İhyai 'l-Kutubi 'l-Arabiyye, tarih yok.
- İbn Muflih, Muhammed. *el-Adab eş-Şeriyye*. Düzenleyen: Şuayb Arnavut. Beyrut: Müessesetu'r Risale, 1416.
- İbn Nuceym. *el-Eşbah ve'n-Nazair (fi fikhu'l-hanefiyye)*. Dimeşk: Daru'l-fikr, 1982.
- İbn Nuceym. *el-Bahru'r Raik Şerhu Kenzu'd-dekaik*. Beyrut, tarih yok.
- İbn Rüşd. *Bidayetu'l-Muctehid ve Nihayetu'l-muktesid*. Cidde: Mektebetu'l-İlm, 1987.
- İbn-i Cerir et-Taberî. *Câmiu'l-Beyân fi Te'vili'l Kur'an*. Beyrut, 1992.
- İbnu'l Kayyim el-Cevziyye. *Hidayetu'l Hayara fi Ecvibetu'l-Yahudi ve'n-Nasara*. tarih yok.

- İbnu'l-Humam. *Fethu'l-kadir (Fethu'l-kadir fi Şerhu'l-hidaye li'l-'acızı'l-fakir)*. Kahire, tarih yok.
- İbnu'l-Münzir Muhammed. *el-İşraf ala Mezahibi Ehlil İlm fi'l İctimai vel ihtilaf*. tarih yok.
- İbnu'l-Münzir, Muhammed. *el-İcma*. Beyrut, 1986.
- İbnu'l-Cevzi, Ebu'l-Ferec. *Kitabu'l-Mevduat*. Düzenleyen: Abdurrahman M. Osman. Medine, 1960.
- . *Zadu'l-mesir fi ilmi't-tefsir*. Beyrut, 1987.
- İkbal. *Cebrâil'in Kanadı*. İstanbul, 1983.
- . *The reconstruction of religious thought in İslam*. 1984.
- İkbal. *Câvidnâme*. Lahor, 1982.
- . *Esrâr ve Rumuz*. İstanbul, 1964.
- İlahibahş, Hadim Hüseyin. *el-Kur'aniyyûn ve Şübuhatuhum havle's-sünne*. Taif: Mektebetu's-Sıddik, 2000.
- İslamoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'ân Gerekçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayınları, 2008.
- İslim, Saliha. «Yahudilikte Kadın Peygamberler.» *Yüksek Lisans Tezi*. Kahramanmaraş: Sütçü İmam Üniversitesi, 2014.
- İsmail b. Musa b. Osman. *Havaşi ala Şerhi'l Kubra li's-es-Senusi*. Matbaatu Mustafa el babi el-halebi, 1936.
- İtr, Nureddin. *Menhecu'n-Nakd fi ulumi'l-hadis*. Daru'l Fikr, 1979.
- İtr, Nureddin vd. Kandemir, Mehmet Yaşar. «Ebu Reyze.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 1 Temmuz 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ebu-reyze>.
- J.J.Jansen. *Kur'an'a Yaklaşımlar*. Ankara: Fecr Yayınları, 1999.
- Kahraman, Kemal. «“Blunt, Wilfrid Scawen”.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Haziran 2024.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. «Kâ'b el-Ahbâr.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 2 Temmuz 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/kab-el-ahbar>.
- Kara, İsmail. *Türkiye'de İslamcılık Düşüncesi*. İstanbul: Risale Yayınları, 1986.

- Karadaş, Çağfer. *İslâm Düşüncesinin Panoraması, Çağdaş İslâm Düşünürleri İçerisinde*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- Karal, Enver Ziya. *Osmanlı Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1976.
- Karaman, Hayrettin. *İslâm'da Kadın ve Aile*. Ensar Neşriyat, tarih yok.
- Karaman, Hayrettin, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, ve Sadrettin Gümüş. *Kur'ân Yolu*. Ankara: DİB Yayınları, 2006.
- Karamanlı, Durmuş Ali. «Tarihsellik ve Evrensellik Bağlamında Kur'ân Hitabının Tabiatı.» *Doktora Tezi*. Ankara: AÜSBE Temel İslâm Bilimleri Ana Bilim Dalı Tefsir Bölümü, 2008.
- Kaya, Mahmut. «Fârâbî.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 25 Haziran 2024.: <https://islamansiklopedisi.org.tr/farabi>.
- . *İslam Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*. İstanbul: Ekin Yayınları, 1983.
- Kılânî, Abdurrahman. *Âyîne-i Pervîziyyet*. Lahor, 2001.
- Kılıç, Hulusi. «Ahmed Emîn.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 1 Temmuz 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahmed-emin>.
- Kırbaçoğlu, M. Hayri. «Kadın Konusunda Kur'ân'a Yöneltilen Başlıca Eleştiriler.» *İslâmî Araştırmalar Dergisi* 10, no. 4 (tarih yok): 260.
- Kutluer, İlhan. «İttisâl.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 25 Haziran 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittisal--felsefe>.
- Kutluer, İlhan. «Pozitivizm, Erişim 29 Mart 2023. <https://islamansiklopedisi.org.tr/pozitivizm>» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, tarih yok.
- Kutup, Seyyid. *Fî Zılali'l Kur'an*. Beyrut: Daru's- Şuruk, 1988.
- . *Kadın ve Aile*. Çeviren Halit Yılmaz. İstanbul: İhtar Yayınları, 1997.
- Muhibbu'l-Hak. *Belağu'l-hak*. Akireh, Hind: Matbaatu Azizi, tarih yok.
- Muveylihi, Muhammed. *Hadisu İsa b. Hişam, 4. Baskı*. Matbaatu Mısır, tarih yok.
- Mücâhid b. Cebr. *Tefsiru Mücahid b. Cebr*. Kahire: Daru'l-Fikri'l-İslami, 1989.
- Müslim, b. el-Haccac en-Nisâburi. *es-Sahih, (thk. Muhammed Fuat Abdulbaki)*. Beyrut: Daru İhyai 't-Türasi 'l-Arabi, tarih yok.
- Naim, Ahmet. «Teaddüd-i Zevcat İslamiyet'te Men Olunabilir mi imiş?» *Sebilürreşad* (Sebilürreşad), 1331: 298.

- Nar Önder, “Hayızlı Veya Cünübün Kur’âna Dokunmasının Hükümü” (Erişim 28 Haziran 2024). bk.<https://www.eskieserler.net/fetvadetayi.php?id=676>
- Nemr, Abdulmun'im. *Tarihu'l-islam bi'l-hind*. Lübnan: el-Müessesetu'l-Camiiyye li'd-dirasat, 1981.
- Öz, Mustafa. *Ahmed Han, Seyyid*. İstanbul: DİA, 1989.
- Öz, Mustafa. *Ahmed Han, Seyyid, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Cilt 2. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Özdalga, Elisabeth. «Modern Bir Haçlının Kusurları.» *Tezkire Dergisi*, 1997: 11-12.
- Özervarlı, M.Sait. «Muhammed Abduh.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 25 Haziran 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed-abduh>.
- Özervarlı, M.Sait. «Reşid Rıza.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 25 Haziran 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/resid-riza>.
- Özsoy, İsmail. «Faiz.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 2 Temmuz 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/faiz>.
- Öztürk, Mustafa. «Dinî Hükümlerin Kaynağı ve Dinî Metinlerin Anlaşılması Konusundaki Çağdaş Yaklaşımlar Çalıştayı.» *Çalıştay*. İstanbul, Aralık 2009.
- Öztürk., Mustafa. «Oksidantalizm Bağlamında Afgânî-Abduh Ekolü.» *Marife* VI, no. 3 (2006).
- Paçacı, Mehmet. *Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2012.
- Paçacı, Mehmet. «Çağdaş Dönemde Kur'an'a ve Tefsire Ne Oldu?» *İslâmiyât* VI, no. 4 (2003): 103.
- . *Kur'an ve Ben Ne Kadar Tarihseliz?* Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2000.
- Paçacı, Mehmet. «Oryantalizm ve Çağdaşçı Söylem.» *İslâmiyât* IV, no. 4 (2001): 107.
- Paret, Rudi. *Tarih Kaynağı Olarak Kur'an*. Çeviren Ömer Özsoy. Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları, 1995.
- Perviz, Gulam Ahmed. *Esbabu Zevali Ümmet*. Lahor: Matbaatu İlmi, tarih yok.
- . *Fırkatu Ehli'l-Kur'an*. Lahor: Matbaatu İlmiyye, tarih yok.
- . *İslami Muaşerat*. Lahor: Matbaatu Feyyad, 1972.
- . *Kur'an kerim hılaf Kehri Sazeş*. Lahor: Matbaatu İlmi, tarih yok.
- . *Kur'ani Faysali*. Lahor: Matbaatu Eşref, 1373.

- . *Kur'ani Kavanin*. Lahor: Matbaaatu İlmi, tarih yok.
- . *Makamu Hadis*. Lahor: Matbaatu ilmi Biren-tink, 1976.
- . *Menzil bi hi Menzil*. Lahor: Matbaatu Eşref, 1968.
- . *Şahkâr-ı Risâlet*. Lahor: Tûlû'-i İslâm Trust, 1999.
- . *Ṭâhire key Nâm Huṭût*. Lahor: Matbaatu Eşref, 1972.
- . *Tebliḡu'l-Kur'an*. Lahor: Matbaaatu İlmi, 1977.
- . *Tebliḡu'l-Kur'an*. Lahor: Matbaaatu İlmi, 1977.
- . *Tebvibu'l Kur'an*. Lahor: Matbaatu İslamiyye, tarih yok.
- . *Tinu Ehemmu Mevduat*. Lahor: Matbaaatu İlmi, 1977.
- Polat, Fethi Ahmet. *Çağdaş İslâm Düşüncesinde Kur'an'a Yaklaşımlar*. İz Yayıncılık, 1978.
- Rahvani, Abdulhamid. *Tahkiki ve Tenkidi- Makale'l Çerağ Ali M-A Erdu*. Lahor: Camiatu Pencab, 1971.
- Reyye, Ebu. *Advaun Ale's-Sünneti'l-Muhammediyye*. Beyrut, 1980.
- Rızâ, Muhammed Reşîd. *Muhammed, el-Menâr*. Beyrut: Daru 'l-Mearif, tarih yok.
- . *Tefsir'ul-Menâr, tahkik: İ. Şemsuddin*. Beyrut: Dâru'l-Kütüb, 2005.
- . *Tefsîru'l-Kur'âni'l-hakîm*. Beyrut, 1999.
- Sâbit, el-Bağdadi Ahmed b. Ali b. *Takyidu'l-ilm*. Kahire: Daru'l-İstikame, 2008.
- Sanani, Muhammed b. İsmail. *Sübülü's-Selam Şerhu Buluği'l-Meram*. Riyad: Mektebetu'l- Mearif lin Neşr ve't Tevzi, 2006.
- Sander, Oral. *Siyasi Tarih*. İstanbul: İmge Kitabevi, 2012.
- Sarıkavak, Kazım. «Toledo, Bologna ve Padua Okullarının Düşünce Tarihindeki Yerleri.» *Erdem* 14, no. 40 (2002): 243-268.
- Sehavi, Ebu'l-Hayr Şemsuddin. *el-Mekasidu'l-hasene*. Mısır, 1956.
- Serahsi. *el-Mebsut*. Beyrut: Daru'l-Marife, 1989.
- Seyyid Makbul, Ahmed. *Mutalaatu Hadis*. İlah-abad: Neşru Mektebetu Abbas, 1952.
- Sıbai, Mustafa. *el- İstişrâk ve'l-Müsteşrikûn*. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, tarih yok.

Sıddıkî, Mazharuddin. *İslâm Dünyasında Modernist Düşünce*. Çeviren M. Fırat ve G. Korkmaz. İstanbul: Dergâh Yayınları, 1990.

—. *Modern Reformist Thought in the Muslim World*. İslâmabad, 1982.

Siyelkuti, Muhammed Fadıl. *Burhanu'l-Furkan*. Siyelkut: Matbaatu Sittim, 1929.

Soyalan, M. Yaşar. «Kur'an'ın Gerekliliği ve Yeterliliği Üzerine.» *Kâlem*, 1988: 9.

Sönmezsoy, Selahattin. *Kur'an ve Oryantalistler*. Ankara: Fecr Yayınevi, 1998.

Suyuti. *Ed-Durru'l-Mensur fi't-Tefsiri bi'l-Me'sur*. Beyrut: Daru'l-fikr, 2011.

—. *el-Eşbah ve'n-Nazair fi Kavaid ve Furu Fıkhuş Lafiiyye*. Daru'l-kitab el-İlmiyye, 1983.

—. *el-Leali'l-Masnua fi Ehadisi'l-Mevdua*. Beyrut, 1975.

—. *Miftahu'l-Cenne fi'l-Ihticâci bi's-Sünne*. Matbaatu's-Selefiyye, 1394.

—. *Tahricu Ehâdîsi Şerhi'l-Mevâkıf*. Beyrut: Dâ'rul Ma'rife, 1986.

Şafii, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Mansura: Daru'l Vefa, 2001.

Şarani. *Kitabu'l-Mizan*. Dımeşk: Daru't-Takva, 2022.

Şehristani. *el-Milel ve'n-Nihal*. Beyrut, 1948.

Şensoy, Sedat. «Şevki Dayf.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 1 Temmuz 2024.: <https://islamansiklopedisi.org.tr/sevki-dayf>.

Şevkani. *el-Fevaidu'l-Mecmua fi'l-Ehadisi'l-Mevdua*. Msır, 1978.

—. *Fethu'l-Kadir el Camiu Beyne Fenneyir Rivaye ved Diraye min İlmit Tefsir*. Vuzaratul Evkaf es Suudiyye, 2014.

—. *İrşadu's-Sikat ila ittifak-u's-Şeraii ale't-tevhid ve'l mead ve'n nübüvvat*. Beyrut: Daru'l-kutubu'l-ilmiye, 1984.

—. *Neylu'l-Evtar min Esrari Munteka'l-Ahbar*. Daru İbnu'l Cevzi, 1427.

Şimşek, M. Sait. *Günümüz Tefsir Problemleri*. İstanbul: Esra Yayınları, 1997.

—. *Kur'an Kıssalarına Giriş*. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1993.

—. *Yaradılış Olayı*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

Şinkiti, Muhammed Emin. *Advau'l-beyan fi İdâhil Kur'an bil Kuran*. Cidde: Daru Âlemil Fevaid, tarih yok.

Şirazi, Ebu İshak. *el Mühezzeb fi fıkhi'l-İmam eş-Şafii*. Dımeşk: Daru'l Kâlem, 1992.

- Şirbini, el-Hatib. *Muğni'l Muhtac ila Ma'rifet Meani Elfazi'l-Minhac*. Kahire, 1958.
- Şukka, Ebu. *Tahrirü'l-mer'e fi 'aşri'r-risale*. Kuveyt: Darü'l-kâlem, tarih yok.
- Tahir, el-Bağdadi Abdulkadir b. *Usulü'd-Din*. İstanbul, 1928.
- Tayyib, Mevlana Muhammed. *Hadisu Resul ke'l-Kur'ani Mi'yar*. Matbaatu Vifak, 1977.
- . *Kur'an ve Hadis, Neşru İdaretu'l-ulum eş-Şer'iyye*. Karachi, tarih yok.
- Topaloğlu, Bekir. *İslâm'da Kadın*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2013.
- Tuksal, Hidayet Şefkatli. *Kadın Karşısı Söylemin İslam Geleneğindeki İzdüşümleri*. Otto Yayınları, tarih yok.
- . *Kadın Karşısı Söylemin İslâm Geleneğindeki İzdüşümleri*. Ankara: Kitabiyat Yayınları, 2006.
- Tuna, Ali. «İslam Dünyasında Kur'an'a Yaklaşımlar.» *Hint Pakistan Bölgesi, I. Kur'an Sempozyumu*. 1995.
- Türköne, Mümtaz'er. *İslâcılığın Doğuşu*. İstanbul: Etkileşim Yayınları, 2011.
- Türköne., Mümtaz'er. *Siyasi İdeoloji Olarak İslâmcılığın Doğuşu*. Ankara: Lotus Yayınları, 2003.
- Umara, Muhammed. *el A'mal el-Kamile li Cemaluddin el-Afgani*. Kahire: Daru'l Kitab el-Arabi li't-tibaati ve'n neşr, tarih yok.
- Vehbi, Konyalı Mehmed. *Hülâsatü'l-Beyan fi Tefsiri'l-Kur'an*. İstanbul, tarih yok.
- Ya'la, Ebu. *el-Mucem*. Faysalabad: İdaratul Ulumu'l Eseriyye, 1407.
- Yazır, Elmalı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Şura Yayınları, tarih yok.
- Yel, Ali Murat. «Grunebaum Gustave Edmund von Erişim 20 Haziran 2024. <https://islamansiklopedisi.org.tr/grunebaum-gustave-edmund-von>.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, tarih yok.
- Yılan, M. Abdulkadir. *Fazlurrahman'ın Vahiy Anlayışı*. Çorum, 2013.
- Yılmaz, Mehmet Faik. «Münâsebâtü'l-âyât ve's-süver.» *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, Erişim 25 Haziran 2024: <https://islamansiklopedisi.org.tr/munasebatul-ayat-ves-suver>.
- Zakzuk, Mahmud Hamdi. *Oryantalizm veya Medeniyetler Hesaplaşması*. Çeviren Abdulaziz Hatip. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.
- Zeki, Ebu Şadi Ahmed. *Sevretü'l-İslam*. Beyrut: Daru Mektebetu'l-hayat, tarih yok.

Zeyd, Mustafa. *en-Nesh fi'l Kur'ani'l-Kerim*. Kahire: Daru'l Vefa, 1987.

Zeyyat, Ahmed Hasen ez. *Tarihu'l Edebi'l Arabi li'l Medaris es Seneviyyeti'l Ulya*.
Kahire: Daru Nahdatu Mısır li't- Tab'i ve'n-Neşr, tarih yok.

Ziyyauddin, Muhammed. *Akidetül İslam Fi Ref'i Seyyidina İsa 1/300*. Matbaatu's
Saade, 1982.

ÖZGEÇMİŞ

2014 / 2015 senesinde Yalova Sabri Ekşinozlugil İmam Hatip Lisesi'nden mezun oldu ve aynı sene Yalova İslâmi İlimler Fakültesinde lisans eğitimine başladı. 2021 senesinde Suudi Arabistan Medine Uluslararası İslâm Üniversitesi Davet ve Usuluddin Fakültesinden mezun oldu. Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri/Kelam Anabilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine devam etmektedir.

